

НЕФРИТОВА ГУАНЬИНЬ

ЗАРУБІЖНА НОВЕЛА

Книжка сорок п'ята

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО»
1983

Чжан Ши. ЧЕРВОНИЙ ЛИСТОК
Цінь Чунь. ЛЕТЮЧА ЛАСТІВКА
Невідомий автор. НАСТАВНИЦЯ ЛІ
Невідомий автор. НАЛОЖНИЦЯ МЕНІ
Лю Фу. ЗАПИСКИ ПРО СЯОЛЯНЬ
ЧЕНЬ ШУВЕНЬ

ЯК ТОРГОВЕЦЬ ОЛІЄЮ
ПОЛОНИВ КОРОЛЕВУ КВІТІВ
ДИВНА ЗУСТРІЧ
ГОРОДНИК-ЧУДОДІЙ
ЦІНОЮ ЖИТТЯ
НЕФРИТОВА ГУАНЬІНЬ
ЧЕСНИЙ ПРИКАЖЧИК ЧЖАН
БЕЗНЕВИННО СТРАЧЕНИЙ ЦУЙ НІН
ФЕН ЮЙМЕЙ ПОВЕРТАЄТЬСЯ
ДО ЧОЛОВІКА

НЕФРИТОВА ГУАНЬІНЬ

НОВЕЛИ ТА ОПОВІДКИ
ДОБИ СУН (X—XIII ст.)

З китайської переклав
ІВАН ЧИРКО

**И/Кит/
Н58**

Новеллы и повести, вошедшие в сборник китайской прозы эпохи Сун (960—1279), рисуют нравы и быт разных слоев общества средневекового Китая. Рассказывается здесь и о роскошной жизни императорских фавориток, и о кознях коварных царедворцев, и о всепобеждающей силе любви, а также о тяжелой участи простых людей и мощных выступлениях народных масс против своих угнетателей.

**Передмова, коментарі
та упорядкування
Бориса РИФТИНА**

Н $\frac{4703000000-200}{M205(04)-83}$ 200.83

**© Український переклад,
передмова, коментарі.
Видавництво «Дніпро», 1983 р.**

НОВЕЛИ ТА ОПОВІДКИ ДОБИ СУН

Коли говорять про китайську класику, то насамперед мають на увазі дві славнозвісні доби — Тан (618—910) і Сун (960—1279). В історії Китаю це був час розквіту середньовічної феодальної культури, час, коли творили блискучі поети і прозаїки, що зробили неабиякий внесок у скарбницю світового письменства.

Ці дві доби розділяють усього п'ять десятиліть, проте життя та література сунського Китаю значно відрізняється від життя та літератури часів правління династії Тан. Справа в тому, що в Китаї з приходом нової династії в житті країни відбувалося багато змін: запроваджували нові закони, міняли форму та крій одягу, в літературі ж одні жанри виходили на перший план, а інші відсувались на периферію художньої творчості.

Літературне життя кожної епохи в ті часи визначалось великою мірою життям у самій столиці держави. І хоч у Китаї не існувало звання придворний поет, проте всі видатні поети, як правило, були чиновниками якого-небудь рангу, так чи інакше пов'язані зі столицею. Кожний освічений юнак у старому Китаї прагнув скласти іспити спочатку в повітовому місті, потім у провінційному центрі, а опісля, коли щастило, то і в столиці, щоб здобути науковий ступінь, після чого можна було розраховувати на чиновницьку посаду. Однак зробити це було не так просто. Потрібні були не лише знання, а й гроші. Досить часто талановиті, але бідні претенденти виявлялися поза списками тих, хто склав іспити,— вони не мали змоги ні

дати хабаря екзаменаторам, ні заручитись підтримкою когось із впливових осіб. Саме з одних книжників, що не склали іспитів, і формувалася тодішня інтелігенція: домашні вчителі, писарі, секретарі багатих сановників та князів, автори популярної літератури, книговидавці.

У сунську добу відбувається бурхливий розвиток великих міст. Вони будувалися за заведеним споконвіків планом — місто мало являти собою квадрат, оскільки згідно ще з міфічним уявленням квадратною вважалася земля, накрита круглим небом. У столиці в центрі цього квадрата був імператорський палац, обведений муром і збудований у вигляді точного квадрата, його охоплював трохи більший квадрат — «імператорське місто» — скупчення міністерств, відомств та інших державних установ; обидва ці квадрати знаходилися всередині ще більшого третього — це й було, власне, місто з точним плануванням вулиць, поздовжніми і поперечними, і розбивкою на райони та квартали. В добу Тан основною одиницею міста був квартал, квартали обводилися глинобитним муром і мали лише одні ворота, що зачинялися на ніч. Переходити вночі з кварталу в квартал суворо заборонялося. У сунському місті, де також не було ніяких особливих свобод (у Китаї міста ніколи не мали жодних привілеїв і свобод, як у середньовічній Європі), основною одиницею став уже район, а густота населення, інший уклад життя змусили скасувати обмеження на пересування містом у нічний час. Життя в місті, особливо в сунській столиці Бяньцзіні (столиці на річці Бянь), вирувало. У Бяньцзіні на початок XII століття було 260 тисяч дворів і стояло близько 140 тисяч солдат, за приблизними підрахунками там мешкало півтора мільйона чоловік. (Відомо, наприклад, що в найбільших містах середньовічної Європи — Парижі, Кракові — жило лише трохи понад сто тисяч чоловік).

У місті процвітали ремесла та торгівля. Яких тільки майстерень тут не було! В одних шили одяг, у других — шкіряне та матерчате взуття, у третіх виготовляли меблі та всяке хатнє начиння, четверті спеціалізувалися лише на віялах, складаних і круглих, що нагадували листок з дерева на довгому черешку; п'яті відливали та шліфували бронзові дзеркала; шості виготовляли брусочки туші, оздоблюючи їх різноманітними візерунками; сьомі — парасольки всіляких розмірів та забарвлення із шовку чи прооліяного паперу; восьмі — на диво тонкі срібні шпильки, браслети, обручки; дев'яті — грубезні і важкі труни, що закривалися майже герметично, та інші речі для поховання; десяті наклеювали картини на цупкий візерунчастий шовк. Перелічити всі види ремісничих робіт тут навряд чи можливо. Ремісники об'єднувались у цехи і були зобов'язані носити відповідний їхньому заняттю одяг, тож, углядівши здаля чоловіка з зеленою, мов бичача жовч, хусткою на голові і підперезаного темно-червоним, мов печінка, поясом, усі уже знали, що йде торговець вином, а в особі з головною пов'язкою, кінці якої спадали на спину, всі легко впізнавали торговця арабською амброю та іншим дивовижним зіллям, призначеним для столичних крадунь.

Крамниці торговців і цілі торгові ряди були розташовані одразу ж за мурами імператорського палацу. Окрім звичайних крамниць, де продавали всілякі харчі і вироби місцевих та далеких майстрів, процвітали і заставні крамниці — своєрідні середньовічні ломбарди, і навіть крамниці, де давали речі напрокат, — тут можна було взяти поховальні ноші, меблі, гарний посуд для весілля чи якоїсь іншої урочистої події, ну просто ніби в сучасному прокатному пункті.

Вулицями багатого міста нескінченною вервечкою тяглися нав'ючені паками з тканиною верблюди та

віслюки, великі двоколісні гарби, на яких перевозили важкі вантажі,— їх тягли по п'ять-сім верблюдів або по двадцять мулів; ішли носії з рівними, мов жердини, коромислами на плечах; рикші тягли двоколісні коляски, впрягнувшись у них, немов мули.

Життя в сунській столиці не стихало ні вдень, ні вночі. Юрби захожого люду та й своїх ремісників і торговців потрібно було годувати, звідси і безліч харчевень та всілякого роду закусочних, винних та чайних закладів, яким, певно, не бракувало клієнтів. Простолюд тут харчувався піріжками з тельбухами, пампушками, приготованими на парі, довжелезною, ніби в неї й кінця не було, локшиною. Заможніші замовляли смажене м'ясо чи тушковану рибу з гострими соусами. Над усім цим плив пряний запах імбиру, який тоді був основною приправою до багатьох страв.

Саме в цей час по всьому Китаю поширилася нова мода пити чай. Багаті люди пили його щодня, бідні — у великі свята. Проте, певно, вже тоді з'явилися чайні, де пригощали гостей із зеленуватих фарфорових піал з покривками, в яких заварювали чудесний напій. Глянувши на прапорець, що майорів біля входу, подорожній завжди безпомилково знаходив шиночок, де подавали схоже на брагу вино з рису чи проса, а за великі гроші можна було покуштувати і виноградного зілля.

Вином та всілякими харчами торгували, звичайно, і біля *ваузи* — критих черепицею балаганів, свосвідних розважальних закладів сунської столиці. Такі балагани ділилися на окремі закутки, в кожному з яких відбувалося якесь дійство. В одних народний розповідач поважно вів мову про героїв колишніх часів, про славетні битви великих полководців і наклепи мерзенних сановників, у других співали співачки, у третіх носилися в стрімких танцях танцюристи, в чет-

вертих показували своє мистецтво фехтувальники на мечах, у п'ятих розважали публіку вправні штукарі. Такі балагани, як свідчать сунські автори, могли вміщати під своїм дахом до тисячі чоловік і більше. А які тоді були ярмарки! У храмі першого міністра в Бяньцзіні п'ять разів на місяць відкривався багатолюдний ярмарок, і на ньому також виступали розповідачі й співаки, танцюристи й лялькарі, майстри тіньового театру, який тільки недавно з'явився в Китаї, і артисти пантоміми. Життя в сунському місті буяло. Нічого й говорити, що розквіт сунського міста був можливий за рахунок нещадної експлуатації селян, які неодноразово, набагато частіше, ніж за попередньої доби, піднімалися на могутні повстання.

Неабияку роль у розвитку культури та освіти того часу зіграло широко розповсюджене по всьому Китаю книгодрукування. Друкувати книжки з дощок китайці, очевидно, навчилися ще в VII—IX століттях, але справжнє повсюдне книгодрукування почалося лише в період Сун. У цей час було винайдено і рухомий шриффт, виготовлений з глини, проте він не набув особливого поширення — простіше було друкувати, вирізуючи текст на дошках. Друкували тоді все: були казенні урядові видання офіційних творів, переважно конфуціанського характеру; було приватне книгодрукування, коли яка-небудь освічена людина видавала своїм коштом власні твори, твори родичів або просто улюблену книжку і дарувала її друзям та знайомим; з'явилися і комерційні друкарні — в основному в землях, далеких від столиці, — де видавали і конфуціанські класичні твори для учнів, і історичні праці, і словники, з допомогою яких можна було легко підібрати потрібне для рими слово, і твори з медицини, і збірники судових казусів, які ставали в пригоді чиновникам при розгляді карних злочинів, і навіть мініатюрні видання, де містилося все необхідне для

іспитів,— перші в світі друковані шпаргалки, не раз заборонені урядом. Друкувалися, звичайно, і народні книжки, що почали з'являтися в сунському Китаї, обробки народних оповідок з картинками у верхній частині кожної сторінки, і перші збірки народних оповідок, зразки яких і подано в цій книжці.

Сунські оповідки — витвори своєї доби. Розповідна проза в Китаї склалася ще на рубежі нашої ери. З'явилися навіть перші оповідки про життя придворних красунь, месників, які робили спробу вбити ненависного царя-тирана, про неофіційний бік життя імператора Уді. З'явилися, але не знайшли собі продовження у ранньому середньовіччі. На початку ж середньовіччя (III ст.) почали з'являтися у великій кількості збірники коротких оповідань про дивовижне, про зустрічі людей з духами, перевертнями, мерцями або нечистою силою — словом, майже такі ж історії, які повідав світові Гоголь у «Вії» або в «Ночі перед різдвом», тільки викладені дуже й дуже стисло, усього в кількох рядках. Потім на основі цих оповідань і не без впливу історичних життєписів та релігійних житій народилася у VII—VIII сторіччях новела, опісля названа «чуаньци» — «розповіді про дивовижне», або «танська новела». Ця новела відома і українському читачеві по збірці «Повість про красуню Лі».

Основне, що відрізняло танську новелу від попередньої прози,— це більш розвинений сюжет і поява певних типів персонажів. У збірках коротких оповідань III—IV ст. героєм практично міг бути будь-хто — чиновник і селянин, торговець і чернець. Важливим там був сам дивовижний випадок, а не те, з ким він трапився. А в танській новелі формується певний тип героя — здебільшого це юнак-конфуціанець, що їде або вже приїхав до столиці, щоб скласти іспити і дістати

прибуткову чиновницьку посаду. Пригадаймо, скільки тисяч чоловік намагалися в ті роки скласти іспити, і нам стане ясно, що постать молодого «студента» (так звичайно перекладають китайське слово «шен» — «освічений юнак», «школяр») була типовою для тогочасного Китаю. Кохання юнака, що приїхав до столиці на іспити, та столичної дівчини, часто-густо гетери, лежало в основі багатьох сюжетів.

З початком сунської доби, про яку так докладно говорилося вище, новели, які завжди писали літературною класичною мовою, далекою від розмовної і навіть взагалі незрозумілою, якщо читати вголос, не припиняють свого існування. Виникають усе нові й нові твори цього жанру — новели про славетних красунь: про фаворитку ханського государя Ченді на прізвисько Чжао Летюча Ластівка (вона була така граціозна, що її хода нагадувала стрімку птицю, що ширяла в небі); про іншу, ще славнозвіснішу красуню, уже танських часів, Ян гуйфей — улюблену государеву наложницю, врода якої ще за її життя увійшла в прислів'я і стала ніби еталоном краси. Вона була пухкенька, кругловида, і всі художники заходилися малювати красунь пухкенькими й кругловидими, тоді як досі вважалося, що красуня має бути тендітною, худенькою та довгобразою. Доля звела Ян гуйфей з іншою красунею, улюбленицею імператора Сюаньцзуна, Мей фей — наложницею на прізвисько Дика Слива. Ян гуйфей легко здобула перемогу в цій боротьбі, але й ім'я Дикої Сливи — талановитої поетеси і вродливої жінки — залишилось на віки. У гаремах китайських імператорів завжди було багато красунь, сотні, а часом і тисячі. У II ст. до н. е. один із імператорів, неспроможний запам'ятати в обличчя всіх своїх наложниць, придумав своєрідну картотеку — він звелів придворньому художнику намалювати їхні портрети, щоб по них вибирати собі подругу на ніч.

Життя затворниць у царських палацах було безрадісне. За винятком однієї чи кількох наложниць, які зуміли заволодіти серцем повелителя, всі вони нудилися в самотині роками, не маючи права залишити палац. Про це теж писалося у віршах та новелах. Саме з такої історії, названої «Червоний листок», і відкривається розділ нашої книжки, в якому подано переклади сунських новел. Автором цієї новели вважають Чжана Ши, про якого нічого невідомо, крім того, звідки він був родом. Чжан Ши не вигадав історію про наложницю з імператорського гарему, яка, глибоко засумувавши, склала вірша — мрію про вільне щасливе життя, написала його тушшю на осінньому кленовому листку і кинула у воду каналу, що протікав через Заборонене місто; листок спіймав один юнак і закохався в неї, навіть не знаючи, ні хто безіменна поетеса, ні як її взагалі знайти. Історія ця була відома ще в танські часи, про неї вже тоді згадують у творах, Чжан Ши лише виклав її з усіма подробицями у вигляді елегантно новели, прикрашеної за звичаєм віршами. Тільки завдяки йому вона й дійшла до наших днів.

Далі читач ознайомиться з розповіддю про життя Чжао Летючої Ластівки — хто вона така, ми вже говорили. А тут буде доречно пояснити, що автором цієї історії вважають Цінь Чупя, про якого відомо не більше, ніж про Чжана Ши, — лише місце його народження. Однак з його доробку збереглися й інші новели. У преамбулі до новели про Летючу Ластівку Цінь Чунь пише, що він у одного із своїх земляків, якогось ученого Лі, у кошику з непотрібними речами знайшов давній рукопис «Життєпису государевої наложниці Чжао» і видав його, лише трохи підправивши та доповнивши. Важко сказати, що це — реальність чи типовий для літератури різних часів і народів художній засіб, коли автор пише, що публікує чужі записи,

згадаймо хоча б «Повести Белкина» Пушкіна або «Театральний роман» Булгакова. Не слід забувати, що вперше про Чжао Летючу Ластівку написав у кінці I ст. до н. е.— I ст. н. е. Лін Сюань, який створив її неофіційний життєпис. Текст Цінь Чуня помітно відрізняється від стародавнього життєпису: сунський автор наблизив виклад до новели, вилучивши цілий ряд непотрібних для розповіді подробиць генеалогічного характеру, які зовсім не обігруються в подальшому тексті, але які були в стародавньому життєпису, автор котрого прагнув зібрати всі відомості про героїню. У новелі Цінь Чуня перед читачем постають інші епізоди, що показують різні сторони тодішніх двірцевих звичаїв, коли обман государя та вбивство немовляти не вважалося за злочин. Останнього не було у стародавній повісті, як не було там і кінцівки в душі середньовічного вчення про кару, пов'язаної з буддизмом. Адже, за буддійськими переконаннями, після смерті людина перероджується в якусь істоту, залежно від тягара своїх гріхів. У сунській новелі Летюча Ластівка за свої злочини перетворилась на велику морську черепаху, в якій від її колишньої величі залишилися тільки шпильки в голові.

Як зауважив свого часу великий китайський письменник Лу Сінь,— основоположник сучасної китайської літератури та блискучий і тонкий її історик,— якщо танські новелісти змальовували переважно життя своєї доби, то творчість їхніх сунських послідовників присвячена насамперед минувшині. І справді, всі розглянуті вище новели змальовують події часів попередніх династій. Це пов'язують з великою суворістю сунських законів, побоюванням авторів показати життя своїх сучасників. Можливо, це так, але серед літераторів усе ж були й такі, які насмілювались вести мову про близькі для тодішнього читача події. З-поміж цих новел, мабуть, найвідоміша розповідь

про «Наставницю Лі». В китайській назві вжито слово «неофіційна». Чому «неофіційна»? — може запитати читач. Та тому, що створювати офіційний життєпис дочки фарбаря, яка стала таємною коханкою імператора Хуейцауна, просто не дозволялось. Розповідь анонімна. Цілком можливо, що автор навмисне приховав своє прізвище, боячись покари з боку властей, це теж дуже знаменно. Вона відрізняється від інших новел, які вважались тодішніми літераторами за неофіційні життєписи, своєю чіткою ідейною спрямованістю. Метою попередніх новел-життєписів був простий показ незвичайної долі улюбленої государевої наложниці, а основний зміст нової історії полягає в іншому. Перед нами не пещена двірцева красуня, ладна на будь-яку підлість аж до вбивства чужої дитини, як Чжао Летюча Ластівка, аби тільки здобути прихильність імператора, а горда, вільна, якщо не тілом, то духом, дівчина, яка виявляється справжньою патріоткою, коли столиця потрапляє в скруту внаслідок постійних набігів чжурчженів — предків маньчжурів, що жили спочатку на північних та північно-східних кордонах Сунської імперії: дівчина Лі жертвує всі свої коштовності та гроші, подаровані государем, на закупівлю продовольства для воїнів столичної області. А коли вона сама попала до рук ворогів, то вибрала краще смерть, ніж ганьбу, і вкоротила собі віку на очах у ватажка чжурчженів, проклявши зрадника, сановника Чжан Банчана, який перейшов на бік ворога і, висуваючись перед новим хазяїном, доставив її в табір переможців.

Сповнене поваги захоплення характером героїні, що показала себе справжньою патріоткою, — ось нова риса цієї новели, яка возвеличує просту дівчину із народу, що хоч і займалася ганебним ремеслом, але виявилася морально вищою від багатьох царських сановників. І як не згадати тут уже відому українському чита-

чеві «Повість про красуню Лі», героїня якої, в минулому продажна співачка, стала дружиною, та ще й зразкової поведінки! Можна вважати, що героїня новели «Наставниця Лі» здійснила значно вагоміший моральний подвиг, недаром невідомий автор у своєму резюме (а такі резюме були традиційними для китайської новели) пише навіть так: «Достоїнства людини, навіть простої, рано чи пізно, а неодмінно стають видимі. А пристрасть імператора до розкошів, його марнотратство призвели країну до великого лиха», виявляючи тим самим свої справді демократичні погляди.

Багато сунських новел, у тому числі і вміщені в цій книжці «Червоний листок», «Наложниця Мей» та інші, дійшли до нас у складі збірки якогось Лю Фу «Високі міркування біля двірцевої брами». Про Лю Фу ми знаємо також дуже мало. Його батько, мабуть, був в'язничним наглядачем, а сам він опинився в незліченній юрбі грамотіїв, які так і не отримали чиновницької посади. Жив він, очевидно, в XI — на початку XII ст. У збірці багато новел, автори яких не зазначені, і ми не знаємо тепер, чи їх склав сам Лю Фу, чи запозичив з інших книжок. У творах, що ввійшли до збірки, помітні і сліди впливу танської новели, і усної розповідної стихії.

Ось новела про Чень Шувеня. Вона названа у Лю Фу просто за іменем героя, але має підзаголовок: «Чень Шувень штовхає Ланьїн, і вона падає в воду». Такі поширені підзаголовки нагадують якраз назви оповідей (або тогочасних драматичних вистав), а стислість самого викладу наводить на думку про те, чи не перекладав Лю Фу на літературну мову усні твори саме тих розповідачів, які виступали в «черепичних балаганах» і яких він, мабуть, слухав і в Бяньцзіні, і в південній столиці Лін'яні (так тоді називалося місто Ханчжоу), де він теж бував. Новела про Чень Шувеня — це історія потаємного двосженця, який

вирішив утопити одну із своїх дружин, щоб заволодіти її багатством. Згадаймо знову танську «Повість про красуню Лі». Юнак, якому співачка Лі надавала підтримку, одружується з нею, і шлюб цей приносить його роду лише славу. Чень Шувень також одружується зі співачкою Ланьїн, але вже не з кохання, а через гроші (він не мав коштів, щоб дістатися до місця служби, куди він був призначений після того, як успішно витримав іспити). Одружується він, уже маючи дружину і приховуючи це, через що в новелі і виникає чи не вперше в китайській літературі складна психологічна і правова колізія. Страх перед першою законною дружиною і боязнь бути покараним — адже сам герой прослужив три роки помічником повітового судді — штовхають його на злочин, за який його карає дух покійної співачки. Сюжетно новела ця в порівнянні з «Повістю про красуню Лі» не стала складнішою, ускладнилася лише психологічна ситуація, та й гроші вже грають у житті героя значно більшу роль, ніж природні людські почуття.

Вище ми зробили спробу охарактеризувати сунську літературну новелу, автори якої багато в чому продовжили традиції танської новели, хоч і зазнали деякого впливу вже нових віянь. Новим явищем, що виникло саме в сунську добу з її бурхливим міським життям, були народні оповідки. Своїм народженням вони завдячують усній творчості незліченних розповідачів. Оповідне мистецтво в ті часи, як і будь-яка фахова середньовічна майстерність, було цеховим, воно ділилось на «школи», школи на «відгалуження», нерідко, мабуть, мистецтво оповіді передавалося у спадок. До нас дійшли імена багатьох розповідачів; судячи з їхніх прізвищ, можна припустити, що поміж них було немало книжників-невдах, були не лише чоловіки, а й дівчата. Деяким із них навіть випадала честь бути запрошеними в палац, щоб там тішити

своїми історіями самого государя. У кожного розповідача, як правило, було своє коло тем. Одні розповідали про героїв-полководців минулих віків, їхні перемоги та поразки, другі — про хоробрих молодців «річок та озер», тобто про сміливих та благородних розбійників, які нагадують нам хлопців із дружини Робін Гуда, треті — всілякі побутові історії тощо.

Звідки ж розповідачі черпали матеріал для своїх оповідок? Джерела, безперечно, були найрізноманітніші, але неабияке місце серед них належало літературі писемній. Розповідачі, певно, були людьми переважно письменними, вони користувались матеріалами з офіційних династичних історій, що за традицією писалися після завершення правління кожної династії, із величезних літописних зведень, які з'явилися тільки в добу Сун, і навіть, що надзвичайно важливо для нас, зверталися до літературних новел попередньої епохи і свого часу. Це не означає, звичайно, що вони просто читали вголос давні твори, вони лише відштовхувалися від уже готових сюжетів і переробляли їх відповідно до законів жанру усної оповіді, як переробляють у нас нерідко новели чи повісті для кіно або телефільмів. Так здійснювався постійний у традиційній китайській культурі взаємозв'язок фольклору і літератури. Усні розповіді в свою чергу записувалися. Хто це робив, ми не знаємо, але частина цих записів (близько десятка історичних переказів і зовсім мало новел) дійшла до нашого часу. Звичайно, не слід думати, що записували вчені-фольклористи, ніхто, очевидно, й гадки не мав просити розповідача диктувати свій твір. Скоріше всього, просто любителі оповідей, які багато разів чули якийсь твір, потім записували його вдома по пам'яті, зберігаючи цілий ряд особливостей усної оповідної манери. Так виникли сунські оповідки, зразки яких і подано в цій книжці. Їхньою характерною рисою була жива розмовна мова. Не буде

перебільшенням, коли ми скажемо, що саме з тієї пори китайська література немовби ділиться на два потоки — літературу сугубо книжну, високу, яка писалася архаїчною літературною мовою для знавців, і літературу демократичну, розраховану на міського читача, не так досвідченого у складних літературних текстах.

Оповідки видають книжкові крамниці, іноді навіть з картинками, вони широко розповсюджені серед населення, але такі дешеві видання швидко зникають, бо ні двірцеві книгосховища, ні великі бібліофіли тодішніх і наступних часів не звертають особливої уваги на ці простонародні видання. Нам відомо, наприклад, що таких оповідок у сунській добу було не менше ста п'ятнадцяти. А дійшло до нас лише близько тридцяти з них. Ми знаємо, що одна із ранніх збірок називалась «Популярні оповідання, видані в столиці»; невелика частина її — розділи з 10-го по 18-й, усього дев'ять оповідок — була знайдена бібліографом Мяо Цюаньсунем і перевидана 1915 р. Деякі інші оповідки збереглися в складі зібрання оповідок уже XVI—XVII ст., цілком можливо, що вони зазнали і певної обробки. Судячи з мови, «Популярні оповідання, видані в столиці» були написані (чи «записані») не пізніше XIII або самого початку XIV ст., скоріше всього десь у кінці сунського часу, тобто, очевидно, до завоювання Китаю монголами в 70-х роках XIII ст.

Оповідки з цієї збірки доносять до нас атмосферу своєї доби, багато характерних особливостей усної оповідної манери. У середньовічних розповідачів, як і в інших майстрів, були свої секрети майстерності, свої творчі засоби.

Починаючи оповідь, народний розповідач не був певен, що всі слухачі вже зібралися, багато хто міг піти трохи пізніше, побачивши юрбу довкола нього. Якщо людина слухатиме не з самого початку, то вона

не зовсім зрозуміє, про що мова мовиться, і піде геть, а це означало, що розповідач утратить частину свого заробітку. Вихід було знайдено — починати не з основної історії, а з різних невеликих випадків або аналогічних тому, про що йтиметься в основній оповіді, або, навпаки, прямо йому протилежних. Візьмімо для прикладу оповідку «Безневинно страчений Цуй Нін». Вона починається з віршів — це також було заведено, в розповідачів такі зачинні вірші називались «віршами, що відкривають виступ». Потім іде історія про одного студента Вея, який через необережність, фактично через жартома написану фразу позбувся високої чиновницької посади. Це і є так звана «жухуа» — «вступна історія», після якої і починається основна оповідка, яка закінчується згідно з традицією усної оповіді теж віршами, так званими «віршами, що завершують виступ». Сліди усного оповідання зберігаються в оповідках і в особливих прийомах розповіді. Наприклад, коли оповідач закінчує оповідь про когось із героїв, він вживає трафаретну фразу: «Далі про нього мови не буде», а коли після деякої перерви знову повертається до одного із уже згаданих на початку героїв, автор оповідки, подібно до народного розповідача, говорив: «А тепер повернемося до такого-то» або «А тепер розповідь ділиться на дві частини і мова піде про такого-то й такого-то».

Народний розповідач завжди прикрашав свої оповідки віршами. Окрім зачинних та кінцевих віршів, він наводив короткі вірші на підтвердження сказаного. Такі вірші звичайно вводилися словами «справді», «справду кажуть» або подібними. Віршами розповідач змальовував жіночу вроду, войовничий вигляд полководця, чудовий краєвид, пишні палаци та храми. Кожен розповідач мав свій набір готових віршованих описів, які вставлялись у текст по ходу оповіді. Як правило, вони не були прив'язані до основної оповідки,

тому один і той же опис вродливої жінки розповідач міг сьогодні використати в одній оповідці, а завтра — у зовсім іншій. Набір подібних описів був досить великий. Кажуть, що деякі розповідачі замовляли навіть такі описи за гроші бідним поетам. Це не означає, що в усіх розповідачів були однакові віршовані описи — порівняйте, наприклад, вірші про вправність свах у оповідці «Чесний прикажчик Чжан» та «Як торговець олією полонив Королеву Квітів». Вони навіть починаються однаково зі слів про красномовство свах. Або віршовані описи красунь із оповідки «Нефритова Гуаньїнь» та «Чесний прикажчик Чжан» — їх спокійно можна було б поміняти місцями, вони красиві, та занадто узагальнені. Це віршоване вихваляння красунь взагалі характерне для середньовічної художньої творчості, яка ще не знала справжньої індивідуалізації.

Від усних сказань ідуть і постійні звернення розповідача до аудиторії і навіть риторичні звертання розповідача ніби до самого себе. Розгорніть оповідку «Безневинно страчений Цуй Нін» і ви прочитаєте таке звертання: «Послухай, читачу, якби молодша дружина пана Лю та Цуй Нін справді вчинили крадіж та вбивство, то немає сумніву, що вони втекли б тієї самої ночі». Варто пояснити, що в ті часи в китайській мові слово «читач» позначалось тим же словом, що й «глядач» — слухач вуличної розповіді або акторського дійства. А ось приклад іншого роду, коли автор звертається до свого героя достоту так само, як звертався до нього і народний розповідач: «Якби я, розповідач цієї історії, народився в один рік з тобою, пане Лю (мова йде про героя тої ж оповідки), і ми росли вкупі, то я б утримав тебе, захистив, і з тобою нічого б не сталося...» Такі живі звернення розповідача до свого героя були характерні саме для усної оповіді, яка чимсь нагадує театр одного актора і основною вимо-

гою якої була умова, щоб розповідач ясно бачив перед своїм внутрішнім зором своїх героїв.

З усною народною оповіддю пов'язана і тематична класифікація сунських оповідок. Річ у тім, що тогочасні розповідачі поділялися на школи: виконавців новелістичних оповідей, виконавців історичних оповідей, виконавців релігійних буддійських історій і т. ін. Школи в свою чергу ділилися на відгалуження: так серед розповідачів новелістичної оповіді одні спеціалізувалися на любовних історіях, другі — на оповіданнях про духів і нечисту силу, треті — на історіях про судові справи, четверті — на оповіданнях про молодців, що билися на мечах і палицях, п'яті — на оповідках про даоських святих, про знайдення безсмертя і т. д. Цей поділ допомагає нам зрозуміти, що згадана нами оповідка «Безневинно страчений Цуй Нін» уже тоді мислилась як своєрідний судовий твір, чи, висловлюючись сучасною мовою, — детектив, що оповідку «Нефритова Гуаньїнь» тодішні літератори напевне відносили до оповідань про духів і нечисту силу, що «Городник-чудодій» — це типовий зразок оповіді про даоських безсмертних. Кожне відгалуження новелістичної оповіді мало свої особливості побудови сюжету, які перейшли потім і в оповідку.

Вище ми зробили спробу описати основні жанрові особливості китайських народних оповідок, показати, як вони «зроблені». Тепер розглянемо те, про що саме в них іде мова.

Життя сунського Китаю зовсім не було безтурботним, як це може видатися читачеві після опису stolичного життя. На північних і північно-західних кордонах імперії жили тоді дуже неспокійні племена чжурчженів, предків вже згаданих нами маньчжурів, кіданів — племені монгольського походження, тангутів — близьких до тибетців. Усі вони вже створили свої державні об'єднання і намагалися завоювати землі,

населені китайцями. А сунський уряд весь час вів пасивну зовнішню політику, вважаючи за краще вести оборону або відкуплятися від ворогів, а не воювати з ними. Ще в XI ст. кіданям удалося захопити північно-східні китайські землі і перервати зв'язки Китаю з Кореєю. 1042 р. сунський двір пішов на укладення ганебної мирної угоди і зобов'язався виплачувати кіданям щороку по триста тисяч штук шовкових тканин і по двісті тисяч ланів (тобто більше шести тонн) срібла.

З 40-х років того ж XI ст. сунський Китай веде постійні війни з тангутами, які перерізали давні торгові шляхи із Китаю в Середню Азію та Північну Індію і спустошували своїми набігами багаті землеробські райони країни. Тангутам Сунська імперія також була змушена виплачувати щорічну данину шовком та чаєм.

Зміцнілі у XII ст. чжурчжені, уклавши спочатку угоду з сунським двором про сумісні дії проти кіданів і розгромивши їх остаточно 1125 р., одразу ж вторглися у володіння китайських імператорів і стали загрожувати сунській столиці — Бяньцзіну. Тоді завдяки народному опорі ворога було відбито, але 1127 р. чжурчжені підійшли до столиці знову і захопили в полон імператора Хуейцзуна та його сина. Чжурчженська кіннота захопила столицю, імператорське військо, не кажучи вже про чиновників та вищих сановників, утекло на південь. Туди ж подалась і частина простих мешканців Бяньцзіна та захоплених ворогом областей. Нерідко траплялось, коли деморалізовані солдати власної армії грабували біженців-китайців, уподібнюючись ворогові. Тільки через деякий час становище дещо стабілізувалось, імператором був проголошений один із нащадків сунського дому, а столицею — місто Лін'янь. Саме це місто викликало захоплення Марко Поло, який побував тут у кінці XIII ст.

Китай став мало не наполовину меншим, але вистояв. Відтоді правляча сунська династія почала називатись Південна Сун.

Цей найтрагічніший момент у сунській історії змальовано в багатьох тодішніх оповідках. Це був час, коли через фатальну випадковість руйнувалися сім'ї, коли чоловіки губили своїх дружин, а батьки — своїх дітей. Ось як описується цей тяжкий період у оповідці «Фен Юймей повертається до чоловіка»: «Рятуєчись від наскоків та від пожеж, переполохані люди кидались то туди, то сюди, в товкотнечі губили рідних та близьких. Багато батьків та дітей, чоловіків та дружин так і не зустрілись потім до кінця свого життя. Та іноді родичам чи подружжю все-таки щастило з'єднатися знову. Про таких у народі створювали перекази». Саме один з таких переказів і ліг в основу цієї оповідки, в якій повно чудових випадковостей і збігів. Адже тільки дивовижним збігом можна пояснити той факт, що герой пролога до оповідки якийсь Сюй Сінь, загубивши в сум'ятті загальної втечі свою дружину і потім зустрівши на дорозі іншу жінку, яка втратила чоловіка, одружується з нею, а через деякий час зустрічає на півдні незнайомця, який виявляється її чоловіком і який одружився на загубленій жінці самого Сюй Сіня. Збіг лежить і в основі головного оповідання, бо коли б його героя не послали з державним дорученням до командувача військ, він би ніколи не зустрів свою втрачену дружину, яка багато років зберігала йому вірність.

А втратив герой свою молоду дружину вже зовсім за інших обставин. Справа в тому, що сунський Китай потрясли не лише війни із зовнішніми ворогами. Низкою спалахували одне за одним народні повстання — великі, що охоплювали кілька провінцій, наприклад, могутнє повстання під проводом Фана Ла у 1120—1122 рр. на півдні Китаю, і малі, що розгортувалися

десь в одній місцевості, як-от повстання у провінції Шаньдун у ті ж 20-і роки XI ст. під керівництвом Сун Цзяна, про яке розповідали стільки переказів і про яке йде мова в героїчній епопеї XIV ст. «Річкові заводи».

До числа таких місцевих повстанських виступів належить і повстання 1130—1133 рр. під керівництвом Фань Жувей і Фань Чжуна. Саме родич Фань Жувей — якийсь учений-невдаха Фань Січжоу — і став головним героєм оповідки «Фен Юймей повертається до чоловіка». Повстанці названі в оповідці розбійниками. Не слід з цього дивуватись. У феодальному Китаї власть імуці завжди так називали повстанців, та й слова іншого для них у мові, здається, не було. Адже те саме було і в інших країнах: розбійниками називали і хлопців Робін Гуда в Англії, і друзків хороброго Яношека в Словаччині.

В оповідці вольниця Фань Жувей описана історично досить точно: доведені нещадними поборами та карами до відчаю, селяни йшли в гори і збиралися там у розбійницькі ватаги. Опісля всіх їх об'єднав і очолив Фань Жувей, і його загони оволоділи містом Цзяньчжоу — ось тоді «його воїнство порозтікалося в усі боки й почало всіх грабувати». Це розбійницьке начало було, певно, тоді невід'ємною рисою повстанського війська, яке вельми туманно уявляло собі і свою реальну діяльність у майбутньому — чому, до речі, всі ці заколоти досить швидко придушувало урядове військо. Герой оповідки Фань Січжоу, проте, не селянин, він освічена людина — конфуціанський книжник, що прагнув замолоду до чиновницької кар'єри, та, мабуть, так і не склав іспитів. І хоч у оповідці сказано, що його затягли у військо повсталих силою, за наказом його далекого родича Фань Жувей, сам цей факт точно відповідає свідченням історичних джерел, що

на боці повсталих були «люди з чиновницькими поясами з червоного шовку».

Різні бунти спалахували в сунському Китаї не лише внаслідок нещадного гноблення селян, нерідко їх провокували численними підкидними листами, наклепами на своїх супротивників та недругів. Подібна ситуація досить вражаюче зображена в оповідці «Ціною життя». Її герой — представник класу, що фактично лише народжується. Виходець із багатой сім'ї, посварившись зі старшим братом, таким собі сільським феодалом-князьком, — Ван Ге тікає з дому лише з самою парасолькою в руках. Але у нього вже є підприємницька жилка: він має намір податись на південь, щоб там узятися за землеробство та виплавку заліза. Життя підказує йому, що інше заняття — випал вугілля — дасть йому перші кошти, на які можна придбати залізну руду, а потім відкрити і плавильню. Із історії ми знаємо, що в сунську добу основною особливістю ремісничого виробництва було стрімке зростання видобутку руди, виплавки та обробки металів. Відомо, наприклад, що за два століття, з IX по XI, видобуток залізної руди зріс у дванадцять разів, і хоч на випал вугілля та виплавку металів існувала державна монополія, спритні ділки на зразок Вана Ге легко знаходили способи обходити її і організувати своє приватне виробництво. Вони наймали безземельних селян, не занесених у списки бродяг, і розвивали всіляко своє виробництво, стаючи першими в історії заводчиками і формуючи своєю діяльністю перші загони робочого люду, якому нічого втрачати, виступаючи на боротьбу. Ось як каже про це автор: «...селяни, зачувши, що Вани вчинили заколот, мерщій подалися якомога далі в глухі гори. Робітники ж плавильних майстерень, переважно безпритульні волоцюги, відразу відгукнулись на заклик і зібралися на хазяйському подвір'ї».

Ван Ге — реальна історична особа, і заколот, піднятий ним проти урядових чиновників, стався 1181 р. Про це пише у своїх нотатках літератор Юе Ке, якому тоді було вісім років і який опісля виклав усю історію заколоту досить детально і мальовниче. Ми довідуємось із його нотаток, як було зведено наклеп на героя і як самі урядовці змусили його підняти бунт. Складається навіть враження, що саме нотатками Юе Ке користувався як основою автор оповідки — чи то народний розповідач, чи літератор,— хто саме, тепер важко сказати,— настільки збігаються основні сюжетні колізії.

Серед тем народних оповідок була популярна тема жіночої долі і відповідно історії про кохання. Ця тема проходить і в оповідці «Нефритова Гуаньїнь», героїня якої намагається сама, на власний розсуд, будувати своє щастя. Їй подобається каменеріз Цуй Ніна, і вона, скориставшись метушнею під час пожежі у князівському домі, сама віддає себе в руки Цуй Ніна. Але вона служниця князя і, навіть незважаючи на те, що князь якось сам пообіцяв їх одружити, їхні самовільні дії та втеча у далекі краї призводять до жорстокої покари. В оповідці відображена цілковита залежність вільних, здавалося б на перший погляд, городян від примхи свавільного князя. Не знайшовши іншої можливості для возз'єднання зруйнованої по волі князя щасливої сім'ї, автор оповідки йде у сферу потойбічного. Служницю Сюсю, що вийшла заміж за Цуй Ніна, не спитавши дозволу у князя, той наказує забити палицями. Дівчина помирає. Дізнавшись про її трагічну долю, накладають на себе руки і її батьки. На цьому трагічному місці оповідка, проте, не закінчується. Сюсю наздоганяє засудженого на заслання Цуй Ніна. Ні сам каменеріз, ні читач ще не знають, що до героя повертається не справжня дружина, а її дух. Привиди, перевертні, духи — ось ще

один світ, що ніби існує тут же, в одному вимірі із світом людей,— і це відображення тодішніх народних вірувань. За повір'ями китайців, люди, що помирають не своєю смертю, самогубці, як і небіжчики, не поховані відповідно до належного обряду на своїй батьківщині (якщо китаєць помирав на чужині, його тіло повинні були відвезти додому), обертаються на *гуй* — незаспокоєну душу небіжчика, на нечисту силу, яка блукає поміж людей і морочить їх. Але дух Сюсю не морочить чоловіка, Сюсю-дух живе з ним, як і колись, та й її батьки — теж духи, прийшовши до них у дім, не шкодять людям, вони живуть звичайним життям, як і мали б жити, коли б не жорстокість всевладного князя. І сила кохання Сюсю така велика, що навіть після викриття, коли вона не може залишатися довше поміж людей, вона забирає з собою в інший світ і свого Цуй Ніна.

Тодішній простонародний читач, скоріше всього, вірив у всі ці надприродні явища, хоч раціоналістичне конфуціанство ще з давнини заперечувало все потойбічне, але суть не в тому. Головне художнє завдання автора — показати безмірність людського кохання і водночас безліч реальних перепон на шляху до простого людського щастя в реальному сунському (читай ширше — в усьому феодальному) суспільстві — було виконане.

Життя жінки, особливо вродливої, залежало від зрадливості долі. Про це чудово розповідається в оповідці «Як торговець олією полонив Королеву Квітів». Королева Квітів — прізвисько вродливої дівчини, яка втратила батьків під час нашествия чжурчженів, коли «доблесні» воїни китайського імператора самі грабували біженців. Її обманом продають у заклад матінки Ван, і зрештою вона стає найславетнішою красунею у Південній столиці. У неї безліч заступників, шкатулки з прикрасами, найкращі вбрання, та лише не-

має жодних людських прав. І тільки зворушливе кохання бідного торговця олією допомагає їй знайти своє щастя в цьому світі, повному несправедливостей і насилля. Допомагає, звичайно, тому, що це щаслива випадковість. А як каже оповідач: «Коли б не приключка, не було б і оповідки»,— а тим більше не могло б бути щасливого закінчення, бо життя було суворе і безжалісне до простих городян, про яких розповідає ця та інші вміщені в книжці оповідки.

Твори сунських прозаїків— новели та оповідки— були тісно пов'язані між собою. Відомі випадки, коли народний розповідач, а потім і автор оповідки будували свій твір, відштовхуючись від літературної новели. Очевидно, й деякі новели могли бути написані на сюжет усного оповідання. Минули віки, і багато з цих творів знову ожили вже на театральній сцені. Були створені п'єси і про торговця олією та Королеву Квітів, і про дивовижну зустріч учасника повстання Фань Січжоу з його дружиною, і про п'ятнадцять в'язок монет та безневинно страчених людей (оповідка «Безневинно страчений Цуй Нінь») — остання п'єса з незмінним успіхом ішла в Китаї і в наші дні.

Минуло трохи менше тисячі років відтоді, як з'явилися ці чудові витвори китайських авторів, але вони живуть і досі. Їх перевидають у себе на батьківщині, перекладають в інших країнах. Думаємо, що й українському читачеві ці твори допоможуть зазирнути у дивовижний світ старовинної китайської прози.

Борис Рифтин

**НОВЕЛИ
ТА ОПОВІДКИ**

Н О В Е Л И

Чжан Ши

ЧЕРВОНИЙ ЛИСТОК

За часів царювання танського імператора Сіцзуна * проживав собі в столиці * молодий грамотій на ім'я Юй Ю. Якось надвечір він вийшов прогулятись по під муром царської садиби. Стояла саме та пора, коли трава в садах уже пожухла, жовкле листя сипалося з дерев, густо встеляючи землю, а сумне завивання вітру нагадувало, що осінь не за горами. Вечірнє сонце тим часом схилялося до небокраю, і на душі в юнака стало ще сумніше. Він зупинився на березі Імператорського каналу *, по якому густою чередою пливло опале листя. Дивлячись йому вслід, Юй нахилився до води, щоб сполоснути руки.

Раптом він помітив червоний листок, набагато більший від усіх інших, на якому, здається, були намальовані тушшю якісь знаки. Листок поволі пропливав мимо, а юнакові очі були ніби прикуті до нього. Нарешті Юй виловив листок з води й побачив, що там справді написані ієрогліфи, які склалися в чотиривірш:

Куди біжиш, поточе мій срібlistий?
В палаці марно день за днем іде.
Мої сподіванки, червоний листе,
Візьми й песи на волю до людей ¹.

Юй Ю приніс листок додому й сховав у кошіль, де лежали його книжки. Час від часу він виймав його

¹ Тут і далі вірші в перекладі Михайла Литвинця.

звідти й перечитував вірш уголос, захоплюючись глибиною почуттів та майстерністю невідомого митця. Одно не давало йому спокою: хто склав цього вірша й чому записав його на листку? Після довгих роздумів він дійшов такого висновку: Імператорський канал протікає через царську садибу, отже, авторка, певно, котрась із двірських красунь. Юй беріг листок, наче неабияку коштовність, і нерідко розповідав про нього декому із своїх друзів. А коли залишався на самоті, то тільки й знав, що розмірковував про свою знахідку. І ці роздуми поглинали тепер усі його душевні сили.

Якось до нього завітав один із його приятелів і здивовано спитав:

— Що це сталося з тобою? Ти дуже змарнів. Певен, на це є якась причина! Може, признаєшся, в чому річ?

— Уже кілька місяців,— відповів Юй Ю,— як я забув і про сон, і про їжу.

І він розповів товаришеві про пригоду з червоним листком. Той у відповідь голосно зареготав:

— Ніколи не думав, що ти такий дурень! Адже послання написано не тобі. Ти знайшов його чисто випадково. Тож навіщо так мучити себе? До того ж, хоч би як ти побивався, а дівчина все одно про це не дізнається, бо в царському палаці вона сидить за сімома замками. Навіть якби ти мав крила, то й тоді б не наважився туди залетіти. Над твоєю дурістю можна тільки посміятись.

Юй Ю відповів йому на це так:

— Небо хоч і високо, та все ж я сподіваюсь, що воно почує мій голос. Якщо людина дуже чогось забажає, то Небо неодмінно піде їй назустріч. Я чував, як колись Ван Сяньке, лише раз побачивши вродливу Ушан *, зумів з допомогою хитромудрого задуму Гушена зробити так, що вона стала його. Та коли немає твердої волі, на успіх нічого розраховувати.

Юй Ю таки не відмовився від свого наміру й на іншому червоному листку написав таку відповідь:

Листок повів про смуток ваш тяжкий...
Кому ж ви написали ті рядки?

Після цього він опустил листок у той же Імператорський канал, але вище за течією, в надії, що вода віднесе його до царської садиби. Довідавшись про це, друзі довгенько потішалися над ним. Проте знайшлися й такі, що схвалювали вчинок Юй Ю, а один з них навіть вірша йому присвятив:

Царська милість воді дозволяє текти,
То й печаль із палацу змогла утекти.

Згодом Юй Ю кілька разів пробував складати іспити * на чиновницьку посаду, та все марно. Зрештою відмовився від честолюбних задумів і найнявся домашнім учителем до одного вельможі з округи Хе-чжун на ім'я Хань Юн. Платні та шовкових тканин *, які отримував, ледве вистачало на прожиток, але про імператорську службу він більше й не згадував.

Минуло кілька років, і ось одного дня Хань Юн покликав учителя до себе й сказав:

— Нещодавно чимсь розгніваний імператор звелів поміняти всіх челядниць у своєму палаці. Майже трьом тисячам колишніх служниць, що залишилися тепер без діла, дозволено виходити заміж. Одна з них, панянка Хань — вона з нашого роду, — відтепер житиме у нас. Ти, дарма що років тобі вже немало, ще й досі неодружений, живеш одинаком. Шкода мені тебе! А панянка Хань роду знатного, в неї повна скриня срібла. До того ж і станом вийшла, і на вроду непогана. Хоч і служила в палаці дуже довго, але не така вже й стара, нещодавно виповнилося лише тридцять років. Що коли я вас посватаю, як ти гадаєш?

— Не знаю, що й казати,— непевно відповів Юй Ю.— Адже я всього-на-всього бідний книжник, що живе щедротами вашої милості. Вдень мене нагодують, вночі пригріють, і вже скільки років усе завдяки вашій доброті. На превеликий жаль, не маю змоги чимсь віддячити вам за вашу ласку. І прикро мені від того, не знаю, далєбі, як мені далі бути. Та чи смію я сподіватися ще й на таке ваше дбання?

Хань Юн звелів служникові покликати сваху, і та невдовзі допомогла Юй Ю піднести родині судженої ягня та гусака *. Після того як було виконано всі шість шлюбних церемоній *, наречений та наречена стали однією сім'єю. Увечері того щасливого дня Юй Ю не знав, як йому й радіти. А наступного дня пересвідчився, що в його дружини багате придане: безліч усіляких суконь та іншого добра. Та й сама вона була дуже гарна. Він навіть уві сні ніколи не мріяв про таке щастя й подумав, чи не потрапив, бува, до Країни небожителів *. Душа від радощів аж рвалася з грудей — тісно їй там було.

Якось молода дружина, перетираючи чоловікові книжки в кошелі, побачила червоний листок і замерла з подиву:

— Цього вірша написала я. Як він у вас опинився, мій пане?

Юй Ю розповів їй, як усе це сталося. Тоді дружина повідала йому свою історію:

— Я теж виловила з води червоний листок з віршем. От тільки не знаю, хто його склав.— З цими словами вона відчинила свою скриню й виїняла звідти листок. Це був той самий вірш, якого колись написав Юй Ю.

Поглянувши одне на одного, вони здивовано ойкнули і, зворушені, тихо заплакали. Потім Юй Ю сказав:

— Хіба це випадок? Ні, мабуть, сама доля судила нам цю зустріч!

— А я після того, як знайшла ваш листок,— мовила вона,— написала ще одного вірша й досі бережу його в скрині.

З цими словами вона вийняла аркушик паперу й передала його Юй Ю. Там було написано:

Над берегом самотня я блукаю,
Дивлюсь — пливе листок на бистрині.
Хто почуття мої збагнув до краю
І віршем душу схвилював мені?

Невдовзі розповіді про цю історію розтеклися по всьому місту. І жоден з тих, кому доводилося чути її, не міг утриматись від подиву.

Якось Хань Юн влаштував бенкет і покликав на нього Юй Ю з дружиною. Коли гості зібрались, він сказав:

— Сьогодні ви маєте висловити подяку свасі за ваше щастя.

Пані Юй посміхнулась у відповідь:

— За те, що ми вкупі, ми маємо Небу дякувати, а не свасі.

— Що ти хочеш цим сказати? — спитав Хань Юн.

Замість відповіді жінка взяла пензлика і зараз же написала такі рядки:

Чудовий вірш водою принесло.
Чуття в душі зростало світле й чисте.
І ось ми в парі й знаєм, що було
Сватами нашими червоне листя.

Прочитавши чотиривірш, Хань Юн сказав:

— Тепер я розумію, що в світі не буває нічого випадкового.

Коли імператор Сіцзун, тікаючи від повстанців, прибув до округи Шу *, Хань Юн звелів Юй Ю на чолі представників їхнього роду поїхати на зустріч з дер-

жавцем. Пані Юй, як колишній челядниці царського дому, випала честь мати розмову з імператором, і вона повідала йому історію свого шлюбу.

— Мені, здається, вже казали про це,— мовив Сіцзун і, підкликавши до себе Юй Ю, зауважив, усміхнувшись: — Виявляється, ви давній знайомий нашого дому.

Юй Ю шанобливо опустився на коліна, благаючи помилування.

Коли Сіцзун повернувся до Західної столиці*, Юй Ю зарахували до імператорської гвардії і призначили на відповідальну посаду, оскільки він був разом з імператором у вигнанні. Дружина народила йому п'ятеро синів та трьох дочок.

Усі сини з самого малечку ретельно вчилися і згодом поставали чиновниками, а дочки повиходили заміж у багаті родини.

Пані Юй порядкувала в домі й усій садибі і все життя мала славу взірцевої господині. Перший міністр Чжан Цзюнь подарував якось Юй Ю вірша, присвяченого подіям їхнього життя:

В Чан'ані проживає тьма народу,
Вода в каналі там на схід біжить;
Червоний лист упав колись на воду
І вірш тобі приніс у щасну мить.
Листку ти відповідь довірив щирю,
І до палацу вістка попливла.
Ніхто листка не вбачив серед виру,
Лише одна з служниць його знайшла.
Та от владар явив монаршу милість —
Панянку Хань із двору відпустив.
І радісно слізьми вона умиласть,
Для дяки не знайшовши навіть слів.
З усіх людей, достойних шани завше,
Судила доля їй тебе знайти.

Весільні подарунки їй пославши,
Ти взяв її до себе назавжди.
Тепер дітей ви маєте немало.
Вельможі йдуть гостити у ваш дім.
Подібного давно вже не бувало,
Тому ж і слід про це сказати всім.

На закінчення скажемо:

Текуча вода не має почуттів, як не має почуттів і червоний листок, а от обоє разом вони допомогли одній істоті, наділеній душею, знайти іншу споріднену душу. Запевняю, що досі ніколи в житті не чув нічого подібного. Якщо Небо дозволить двом поєднати свої душі, то де б вони не були, хоч на різних кінцях світу, а все одно зустрінуть одне одного. Якщо ж Небо стане на заваді, то навіть близьким сусідам ніколи не зійтися. Отож нехай для тих, хто прагне до якоїсь мети, ця оповідь буде на науку.

Цінъ Чунь

ЛЕТЮЧА ЛАСТІВКА

Був серед моїх земляків один учений на прізвище Лі. Наукою в їхньому роді займалися споконвіків, та сталося так, що сім'я останнім часом збідніла. Якось я зайшов провідати його й побачив у кутку кімнати дірявий бамбуковий кошіль з книжками. Поміж них виднілося кілька старовинних. Я з цікавості взяв одну, це був «Приватний життєпис імператриці Чжао». Хоча сторінки в ньому частково були переплутані, а деякі взагалі загубились, проте з того, що залишилося, можна було вловити загальну суть. Я попросив у Лі цю книжку і, повернувшись додому, впорядкував її, а потім доповнив утрачене. Ось так і вийшла ця більш-менш варта уваги оповідь, яку я пропоную тим, хто любить часом почитати.

Імператриця Чжао мала напрочуд тонкий стан і дуже легку ходу: здавалося, ніби вона несе квітку й боїться струсити з неї росу. Більш ні в кого не було такої ходи. У принцеси, де вона спершу ходила в служницях, її прозвали Фейянь — Летюча Ластівка. А коли її забрали до імператорського палацу, їй пощастило перетягти туди і свою молодшу сестру. Сестра, після того як удостоїлася близькості з імператором, одержала титул чжаої *. Дівчина вміла дотепно пожартувати, докинути при нагоді гостре слівце, а ще мала гладеньку ніжну шкіру. Обидві сестриці вважалися найпершими красунями в усій Піднебесній, їм удалося затьмарити решту краль у царському палаці.

Відколи чжаої з'явилася в царському палаці, імператор Ченді лише вряди-годи бував у Східних покоях,

бо чжаої поселили в Західних, а стара імператриця-вдова мешкала в Середньому палаці.

Старша сестра мріяла народити імператорові сина і тим самим, здобувши його прихильність, укріпити своє становище. Заради цього вона нерідко запрошувала до себе на ніч юнака, одного з тих, про кого кажуть «він на волах їздить».

Якось імператор у супроводі лише кількох євнухів вирішив завітати до покоїв імператриці, коли вона, зовсім не сподіваючись на таку увагу до себе, спокійнісінько розважалася з юнаком. Добре, що вірні служки, хоч і запізно, а все-таки встигли її попередити.

Наполюхана імператриця похапцем накинула головний убір і, як була розпатлана, так і вибігла назустріч своєму повелителеві. Вона намагалася щось пояснити, але від хвилювання затиналась і верзла всіляку нісенітницю. В душу імператорові закралася підозра. Тільки-но присів, як в алькові за пологом почулося чоловіче покашлювання. Імператор підхопився з місця й швидко вийшов.

Відтоді Ченді взяв на думку, як би йому звести імператрицю з білого світу, і тій пощастило уникнути розправи лише завдяки заступництву чжаої. Одного разу імператор разом з чжаої пили вино. Раптом імператор сердито відкинув широкі рукава і втупив у чжаої обурений погляд, сповнений такого гніву та люті, що його було важко витримати.

Чжаої впала ницьма перед імператором.

— Рабиня ваша надто бідна і простого роду,— простогнала вона,— тому не сміє й мріяти про вашу прихильність. Відколи її взяли служницею до внутрішніх покоїв, ви несподівано обдарували її своєю увагою. Їй випало щастя зблизитися з вашою милістю й високо піднятися над юрбою всіх ваших підданих. Ваше довір'я, доброзичливість і любов до мене розпалюють у інших заздрість, я будь-якої миті можу

стати жертвою злісного наклепу. До того ж я не дуже тямлю, що я тут можу собі дозволити, а що ні, тому весь час боюсь, коли б не розгнівати вашу милість. Ваша рабиня благає вас лише про одне — краще даруйте мені швидко смерть, ніж отак гніватись на мене.

З очей у чжаої бризнули нестримні сльози. Імператор підійшов до неї і, піднімаючи, сказав:

— Сідай! Слухай, що я тобі казатиму. Ти нічим не завинила переді мною, а от голову твоєї сестри я хотів би бачити настромленою на палю, хотів би повідтинати їй руки й ноги і викинути разом з тілом у нужник. Тільки тоді б я нарешті відчув спокій.

— Чим же вона вас так розгнівила? — спитала чжаої.

Тут Ченді розповів їй про той кашель, що він чув у алькові. Чжаої, вислухавши, тихо відповіла:

— Лише завдяки імператриці ваша рабиня опинилася в палаці, щоб слугувати вам вірою і правдою. А що буде зі мною, коли імператриці не стане? Та й потім — якщо ваша величність скарає її на смерть без видимої на те причини, то, чого доброго, люди в Піднебесній по кутках засуджуватимуть вас. Благаю вас, накажіть краще порубати мене на шматки або зварити живцем!

Вона так розхвилювалась, аж знепритомніла і впала на підлогу.

Імператор з несподіванки розгубився, потім покwapно кинувся до неї, підвів і почав заспокоювати:

— Саме через тебе я й досі не розправився з імператрицею. Тільки про це нікому ні словечка. І чи треба було так хвилюватися?

Проте чжаої ще довго не могла отямитись.

Що ж до того юнака, який ховався в алькові імператриці, то Ченді звелів потай з'ясувати, хто він такий. Виявилось, що то був син Чень Чуна — одного

з начальників двірцевої варті. Сина незабаром за наказом імператора задушили просто вдома, а батька усунули з посади.

Чжаої тим часом вибрала хвилинку, щоб зайти до старшої сестри. Розповіла їй про свою бесіду з імператором і під кінець сказала:

— Сестро, ти, мабуть, ще пам'ятаєш, як ми колись бідували? Адже мало не загинули з голоду та холоду! Ти садовила мене з сусідськими дівчатками й наказувала разом з ними плести капці з соломи. А потім несла їх на базар і, коли щастило продати, приносила додому дещицю рису. Одного разу, коли ти прийшла додому з пригорщею рису, знялася страшна буря, а в нас у хаті ні дров, ні навіть хмизу не було, щоб розпалити вогонь та зварити вечерю. Голодні й холодні полягали ми спати, та заснути ніяк не могли. Тоді ти порадила мені щільніше припасти до твоєї спини. Скільки сліз ми з тобою вилили! Невже ти про все це забула? Тепер живемо щасливо в повному благополуччі та пошані, і мало хто може зрівнятися з нами. А ти, сестрице, так себе губиш. Якщо ти ще хоч раз наважишся на такий гріх і знову розгнівиш імператора, то тебе вже ніщо не врятує. Мало того, що голову відітнуть, а ще й ославлять на всю Піднебесну. Сьогодні мені пощастило захистити тебе, але звідки знати, коли смертна година настане. Трапиться що зі мною — хто за тебе заступиться?

Чжаої вичитувала сестрі, а сама заливалася слізьми. Імператриця також не втрималась, заплакала й собі.

Після того випадку імператор більше не зазірав до покоїв дружини. Єдиною, кому він і далі виявляв увагу та ласку, тепер була чжаої.

Якось раз, коли дівчина саме купалась, імператор став крадькома підглядати. Служниця попередила чжаої, і та миттю сховалася в темному кутку, а імператор відтоді ще дужче закохався в неї.

Коли через кілька днів чжаої знову зібралася купатись, імператор підкупив служниць, щоб ті нічого їй не казали, а сам, прилаштувавшись за ширмою, крізь щілину побачив, як по запашній воді в купальні колами розходяться хвилі, а посередині — чжаої, мов яшма прозора в крижаній воді стрімкого потоку. В імператора лунко закалатало серце, переповнене нестримними почуттями. Звертаючись до одного з придворних, Ченді мовив:

— Здавна заведено, що імператор має лише одну дружину. А жаль! Коли б не цей звичай, то я неодмінно зробив би імператрицею і чжаої!

Імператриці доповіли, що імператор підглядав, як чжаої купалась, і що він після цього почав ставитися до неї ще з більшою прихильністю. Вона вирішила й собі викупатися в присутності володаря. Приготувала запашний купіль і запросила його.

Коли Ченді прийшов, вона не лише роздяглася до гола, а й дозволила собі грайливо оббризкати його водою. Та чим дужче старалася, тим менше все це йому подобалося. Нарешті він не витримав і, не дочекавшись, поки вона викупається, пішов.

— Він любить одну лише чжаої,— зі слізьми мовила Чжао Фейянь,— і нічого тут не вдієш.

У день народження імператриці чжаої прийшла провідати її. Разом з нею у Східних покоях з'явився й імператор. У самому розпалі бесіди імператриця зненацька захлипала. Їй хотілося розжалобити Ченді.

— Люди, коли вип'ють, веселішають,— здивувався імператор,— а ти засумувала. Чимсь невдоволена?

— Пригадалось, як колись ви завітали в Дальні покої. Я стояла за спиною в старій імператриці, а ви не зводили з мене очей. Імператриця вгадала ваше бажання й послала мене прислужити вам. Мені випала честь допомогти вам перевдягнутись. Коли я збрала несвіжу білизну й хотіла вже піти її випрати, ви ска-

зали: «Залиш її собі на згадку». А через кілька днів ви знову з'явилися в Дальніх покоях. Відтоді в мене на шиї залишилися сліди ваших зубів. І от тепер усе те спало на думку, і я мимоволі заплакала.

Імператор раптом теж пригадав минуле, і десь у глибині його душі прокинулось колишнє почуття. Він мовчки дивився на Чжао Фейянь і лише тихо зітхав.

Чжаої здогадалася, що імператор бажає тут залишитись. Того дня Ченді покинув Східні покої, аж коли стало смеркати.

Імператриця зраділа такому щастю й вирішила пуститися на хитрощі: через три місяці вона оголосила, ніби завагітніла. Листом, надісланим з нарочним, вона сповіщала імператора:

«Ваша віддана дружина вже давно перебуває в імператорському палаці. Спочатку вона була вшапована зближенням з Вашою величністю, потім удостоїлася честі стати Вашою дружиною. З тих пір минуло немало часу. А нещодавно, в день її народження, їй знов усміхнулося щастя: Ви зволили поздоровити її, відвідавши Східні покої, і виявили ласку тим, що надовго затримались у неї та обдарували її своєю любов'ю. Ваша покірنا дружина в останні місяці відчуває, що лоно її повниться. Її більше не турбують місячні недуги, хоч охота до їжі не пропала. Вона безперестанку думає про нащадка священномудрого імператора, який, увійшовши в її утробу, мов денне світило, зростає в її тілі. Як веселка, що виникає з сонячного проміння, завжди править за добру прикмету, так і дракон, що спустився на її груди *, буде провісником щастя. Чекаючи народження Вашого незрівнянного нащадка, дружина Ваша сподівається, що настане день, коли вона знову побачить найяснішого та наймудрішого у Тронному залі, і заздалегідь тішить себе радістю від цієї зустрічі. Саме це і доводить до Вашого відома Ваша дружина».

Імператор, що в той день був у Західному палаці, отримавши послання, прочитав його і, сяючи від радості, відповів:

«Ваше повідомлення сповнило мене великою радістю. Наші подружні стосунки — це основа й суть рівноваги в нашій державі, вони мають велике значення і для імперії, і для трону насамперед тому, що сприяють продовженню роду. Зараз, коли Ваша вагітність лише почалася, Вам слід усіляко берегти себе. Надалі уникайте приймати без потреби сильні ліки, а з їжі вживайте лише те, що Вам не вадитиме. Якщо віднині у Вас будуть які-небудь прохання до мене, то не пишть ніяких листів, а передавайте їх прямо через двірських служників».

Радісна звістка вмить розійшлася по всьому палацу, забігали служники, заметушилися придворні. Чжао Фейянь, побоюючись, коли б імператор на radoщах не зайшов провідати її й не викрив її хитрощів, звернулася за порадою до царедворця Ван Шена.

— Найкраще,— відповів той,— попередити імператора, що вагітній жінці не слід приймати в себе чоловіка, бо це може погано вплинути на плід і навіть призвести до викиду.

Імператриця послала самого Ван Шена пояснити це Ченді. Той більше не заходив до неї, лише час від часу посилав кого-небудь із служників довідатись, як вона себе почуває.

З наближенням дня пологів імператор почав готуватись до виконання церемонії першого купання. Чжао Фейянь знову запросила до себе Ван Шена й сказала йому:

— Хоч ти і з простих людей, Ван Шен, та з моєю допомогою просунувся по службі досить високо. Тепер і ти, і вся ваша родина живе в добрі і в шані. Так-от, історію про вагітність я вигадала, щоб поліп-

шити своє становище. Насправді ж нічого немає. А вже недалеко той час, коли я маю родити, то чи не придумаєш ти чого-небудь для мого порятунку? Якщо зумієш виручити, повік не забуду. Обдарую так, що не лише тобі, а й твоїм нащадкам на все життя вистачить.

— Ваш покірний слуга міг би підшукати новонароджене дитинча у когось із бідняків,— відповів Ван Шен,— і принести його в палац. А ви скажете, що це ваше. Тільки робити все це треба так, щоб жодна душа не провідала.

— Гарзд! — погодилась імператриця.

Ван Шен розшукав на околиці міста дитину, що народилася кілька днів тому, купив її за сто ланів сріблом, поклав у кошик і подався до палацу. Та коли кошик відкрили, маля було мертве.

— Воно задихнулось! — злякано вигукнула Чжао Фейянь.— Навіщо ж мені таке?

— Ваш слуга все зрозумів! — відповів Ван Шен.— У кошик не проникало повітря. Дитині нічим було дихати, тому й померла. Іншу знайду, а в кришці кошика проріжу дірку — тоді з дитиною нічого не станеться.

Незабаром Ван Шен знайшов ще одного новонародженого й одразу ж поквапився з ним до двірцевої брами. Та біля самого входу на подвір'я немовля раптом заплакало. Ван Шен злякався й повернув назад. Трохи згодом, коли немовля замовкло, він ізнов рушив своєю дорогою, але дитя, мов на гріх, запхикало вдруге. Ван Шен так і не наважився зайти зі своєю ношею на царське подвір'я. Адже він добре знав, що біля Дальніх покоїв сторожа відбувала службу особливо пильно. Після того випадку з юнаком, що кашляв у спальні імператриці, Ченді наказав охороняти палац дуже ретельно.

Зазнавши невдачі, Ван Шен прийшов до імператриці з порожніми руками й розповів, що з ним трапилось. Імператриця невтішно заплакала:

— Як же мені тепер бути?

Адже вона була «при надії» вже понад дванадцять місяців за місячним календарем. В імператора почала виникати підозра. Хтось із придворних спробував розважити його:

— Матінка імператора Яо * носила плід аж чотирнадцять місяців — і народила самого Яо. Немає сумніву, що той, кого носить у своїй утробі імператриця, теж неодмінно буде великим мудрецем.

Та хоч як імператриця силкувалася, а нічого путнього придумати не змогла й зрештою послала до імператора служника з такою новиною:

«Минулої ночі Вашій відданій дружині приснився дракон. Він спав зі мною, і — о лишечко! — нащадок наймудрішого не побачив світу».

Імператор позітхав деякий час, подосадував, і на тому все й скінчилось.

Чжаої розуміла, що історія з драконом — чистісінька вигадка, й послала служницю передати сестрі:

— Нащадок наймудрішого й досі не побачив світу. Невже ще не настав час пологів? Такими байками навіть мале дитинча важко обдурити, а ти сподіваєшся ошукати самого імператора? Якщо коли-небудь обман викриється, то страшно й подумати, яка смерть на тебе чекає.

Якраз тоді одна із служниць Дальніх покоїв, якась Чжу, що відала приготуванням чаю, привела хлопчика. Євнух Лі Шоугуан доповів про це імператорові. Той саме трапезував удвох із чжаої. Чжаої, вислухавши повідомлення, гнівно мовила:

— Ваша величність колись казали, що ходите лише до Середнього палацу *. А тут раптом Чжу народила дитину! Звідки ж вона взялася?

З цими словами чжаої у відчаї повалилась на підлогу й тужно заголосила.

Імператор підвів її, посадив. Тоді чжаої поклікала придворного Чжай Гуя й наказала йому:

— Іди й принеси того виродка сюди!

Коли Чжай Гуй з'явився з дитиною в руках, чжаої звеліла йому:

— Убий його!

Чжай Гуй завагався. Чжаої розгнівалась іще дужче й накинулась на нього:

— Ти маєш від мене платню, і то немало! За що я тобі плачу, як ти гадаєш? Як не виконаєш мого наказу, то звелю й тебе вбити.

Чжай Гуй ударив немовля об виступ колони, а потім викинув маленьке тільце на подвір'я біля Дальніх покоїв. Відтоді кожну двірцеву служницю, яка вагітніла, негайно страчували.

Минали роки, хода в імператора ставала дедалі непевніша, дихав він тепер важко, і вже несила йому було задовольняти всі бажання чжаої. Тоді один лікар, що знався на травах, пораяв йому ліки. Їх треба було висипати у великий глиняний горщик, залити водою і закип'ятити, після чого воду помінати й закип'ятити знову, і так десять днів підряд. Потім ліки слід було витримати ще сто днів і тільки тоді вживати.

Імператор пив по одній балабушці в день і тепер знов був спроможний догодити чжаої.

Та якось одного вечора в залі урочистих церемоній чжаої, сп'янівши, дала імператорові зразу десять балабушок. Першу половину ночі Ченді провів з чжаої

за пологом з червоного шовку. Він досхочу тішився з чжаої й без упину сміявся. Проте десь опівночі раптом відчув, що в нього запаморочилося в голові. Він спробував підвестися, але в очах у нього потьмарилося, і він упав на ліжко. Чжаої миттю схопилася, принесла свічку. Імператор важко дихав, життя ледве жевріло в ньому. А за кілька хвилин його не стало.

Повдовіла імператриця тієї ж ночі прислала до сестри служника розпитати, від чого помер імператор. Боячись, що доведеться відповідати, чжаої наклала на себе руки.

Хоча Чжао Фейян ще за життя імператора було усунуто від влади, вона й після його смерті жила в Східних покоях. Якось серед ночі вона раптом розплакалась. Наполохана покоївка кинулась до неї й почала будити. Імператриця нарешті прийшла до тями й розповіла:

— Щойно мені приснилося, ніби імператор кудись зник. Я довго озиралася на всі боки, аж бачу: він сидить на хмарі. Милостиво дозволив мені сісти поруч з ним, звелів подати мені чаю. Царедворці з усіх боків почали казати йому: «Адже імператриця в минулому не дуже шанувала Вашу милість, навіщо ж тепер їй чай наливати?» Скрушно мені стало від таких слів, проте я не стрималась і запитала імператора: «А де чжаої?» Імператор відповів: «Вона стількох моїх дітей занапастила. На покару її тепер обернено на черепаху, і вона живе у глибокій печері на дні Північного моря. Там вона залишиться на тисячу років і весь час страждатиме від лютих морозів та страшної холоднечі».

Імператриця була дуже збентежена.

Відтоді минуло багато років. Якось володар країни Даює *, що на півночі, ловив рибу в морі. Раптом бачить: з глибокої печери виповзла величезна черепаха. На голові в неї виблискували яшмові шпильки. Витягнувши шию, вона сумним, сповненим глибокої туги поглядом проводжала човен, що гойдався на хвилях.

Володар країни Даює послав гінця до лянського Уді * розпитати, що б то могло бути. У відповідь Уді повідав йому історію чжаої.

НАСТАВНИЦЯ ЛІ

Лі була донькою Ван Іня, фарбаря із майстерні, що в кварталі Юнцін Другого східного району міста Бяньцзін *. Дівчина з перших днів стала сиротою, бо мати померла одразу після пологів.

Замість материнського молока Ван Інь давав маляті соєве. Дівчинка тому й вижила, проте росла такою кволою та сумірною, що ніколи не плакала, навіть ще будучи в пелюшках. У Бяньцзіні здавна було заведено: якщо батьки люблять свою дитину — однаково, чи то хлопчик, чи дівчинка — неодмінно несуть її в буддійський храм, щоб віддати в послух *. Вань Інь дуже любив свою дочку й вирішив понести її до монастиря Дорогоцінне сяйво. Коли вони прийшли туди, дівчатко весело посміхалося. Старий чернець, помітивши це, grimнув на неї:

— Що, не тямиш, куди прийшла?

Дівчинка заплакала. Чернець погладив її по голівці, і дитина затихла.

Ван Інь з радістю подумав: гарна послушниця виросте з моєї дочки.

Усіх дітей, кого в ті дні присвячували Будді, називали «шиши», тобто «наставниками». Отож з тих пір Лі й почали звати «Лі шиши».

Дівчинці ледве виповнилося чотири роки, як Ван Інь учинив злочин, і його посадили до в'язниці. Там він невдовзі й помер. Сирітку взяла на виховання матінка Лі, відома на кутку тим, що колись була одною з гетер, занесених до офіційних списків.

Коли Лі шиши трохи підросла, то своєю вродою та обдаруванням затьмарила всіх інших вихованок подібних будинків в їхньому кварталі.

Країною правив тоді імператор Хуейцзун. Він дуже любив веселе розкішне життя, і його сановники Цай Цзінь, Чжан Дунь, Ван Фу * та інші, вдаючи, ніби прагнуть продовжити політику реформ, розпочату Ваном Аньши *, порадили імператорові знову ввести в дію закон про посіви. Столичне місто після цього значно зміцніло, побагатшало, життя в ньому пожвавішало, адже один лише податок на торгівлю вином щодня приносив у казну понад десять тисяч в'язок монет. Імператорські комори ломились від золота, самоцвітів та шовків. Тож сановники Тун Гуань та Чжу Мян * почали напучувати правителя, кажучи, що тепер йому слід більше тішити себе музикою, скакунами, більше бавитися з красунями, зводити нові палаци, будувати парки. По всій країні були розіслані гінці на розшуки рідкісних квітів та дерев, усілякого каміння дивовижної форми.

На північ від Бяньчена було збудовано замський Палац прощань. Імператор частенько бував там, коли йому хотілося розважитись. Проте надовго його не вистачало. Незабаром і новий палац почав йому набридати. Імператорові заманулося пройтись, скинувши з себе царські шати, по місцях сумнівної слави.

Один з начальників дворцевої варті Чжан Ді був найдовіренішою людиною в правителя. Перш ніж стати на службу в царській варті, він устиг зажити в столиці слави добрячого волоцюги, вивчив усі ходи й виходи у веселому кварталі, познайомився навіть з самою матінкою Лі. Якось він сказав імператорові, що за вродою та хистом розважати людей немає в місті кращої дівчини, ніж вихованка матінки Лі. Імператора зацікавила його розповідь.

Наступного дня Хуейцзун звелів Чжану Ді взяти з царських комор два пухнастих темних смухи, два сувої ніжного атласу кольору вечірньої зорі та дві перлини. До цього ще додав чотири сотні ланів срібла

і від імені багатого купця Чжао відіслав усе це матінці Лі, попередивши, що купець хотів би завітати до неї в гості. Пожадлива до грошей та до всякого іншого добра матінка Лі з радістю дала згоду.

Увечері того ж дня імператор одяг просте вбрання і, змішавшись з гуртом своїх євнухів — їх було не менше сорока чоловік, — вийшов через ворота Східні квіти в місто. Вони пройшли пішки близько версти й спинилися в кварталі Погідної тиші, де мешкала матінка Лі. Хуейцзун подав євнухам знак зупинитись, а сам, піднявши високо голову, в супроводі Чжана Ді зник у невеликому будинку.

Матінка Лі вийшла назустріч гостям, провела їх до вітальні й без зайвих церемоній почала розпитувати про те і се. Тим часом на стіл подали всілякі ласощі та фрукти: білосніжне запашне коріння лотоса, наліті, з прозорою шкіркою яблука та свіжі, завбільшки з куряче яйце кожен, фініки. Так тут не частували навіть найшановніших вельмож. Відповідаючи на запитання, імператор покуштував усього потроху.

Вже було немало переговорено й перекуштовано, а юна вихованка не поспішала виходити до гостей. Хуейцзуну не лишалося нічого іншого, як терпляче чекати.

Чжан Ді розпрощався з ними й пішов, а матінка Лі запросила гостя до суміжної кімнати, де на тисовому столику біля вікна лежало кілька старовинних книжок у жовтих шовкових оправках, а за вікном виднілися зарості молодого бамбука, від листя якого на шибки падало мереживо чудернацьких тіней. Імператор сів коло столика, на душі в нього було супокійно й радісно. Шкода тільки, що дівчини все ще не видно.

Трохи перегодя матінка повела Хуейцзуна до внутрішніх покоїв. Тут на нього чекали нові пригощення: смажена оленина, маринована курка, риб'ячий фарш, баранина та багато іншого. А на закуску принесли

миску пахучого відварного рису. Гість неохоче покуштував щось із того, що стояло ближче, а господиня знай упала коло нього, без упину торохтіла, намагаючись ласкавими речами скрасити нудне чекання. Дівчина все не показувалась.

Хуейцзун уже сумнівався, чи пощастить йому побачити її сьогодні взагалі, аж тут матінка Лі запропонувала йому викупатись. Гість рішуче заперечував, та матінка Лі нахилилася до нього й зашепотіла на саме вухо: «Моя дочка з самого малечку на диво охайна, то ви вже, будь ласка, не відмовляйтесь!» Довелося Хуейцзуну піти за матінкою Лі до тісної купальні в нижній частині невеликої вежі й там помитись.

Після купелі матінка Лі запросила гостя до внутрішніх покоїв, де на столі знов було понаставлено всіляких напоїв та закусок, а чарки та келихи сліпили очі своєю чистотою. Матінка Лі знову частувала та припрошувала, а дочки й досі не було.

Аж ось матінка Лі взяла свічку й повела Хуейцзуну до почивальні. Піднявши запону на вході і зайшовши досередини, гість побачив лише засвічений ліхтар, а красуні й тут не було. Здивований до краю, він то починав ходити по кімнаті, то зупинявся на мить біля ліжка, то сідав до столика.

Знову сплигло немало часу, і ось нарешті матінка Лі ввійшла до кімнати, ведучи за собою молоду, гарну-прегарну дівчину. Зодягнена вона була просто, на блідому обличчі ні пудри, ні рум'ян. Певно, щойно вмита, вона своєю чарівною принадністю нагадувала ніжний лотос, що недавно розпустився над водою. Побачивши гостя, дівчина глянула на нього з погордою й навіть не вклонилася.

А матінка Лі шепнула Хуейцзуну: «Вона в мене грохи з норовом, то ви вже не ображайтесь».

Хуейцзун не спускав очей з юної красуні, що стояла перед ним, осяяна яскравим світлом ліхтаря.

Дівчина була спокійна, сповнена гідності і якоїсь таємничої привабливості, одні лише очі її поблискували. Гість поцікавився, скільки їй років, вона промовчала. Поставив іще кілька питань, та вона тільки відійшла від нього далі й сіла.

Матінка Лі знову нахилилася до гостя. «Вона в мене любить посидіти в тиші,— шепнула вона,— не гнівайтесь, будь ласка, на неї». І вийшла з кімнати, опустивши за собою запону.

Дівчина підвелася з місця, скинула темну шерстяну кофтинку й лишилася в легкому шовковому платті. Потім, підкотивши правий рукав, зняла зі стіни лютню, сіла, спершись на стіл, і заграла «Дикі гуси сіли на плесо». Пальці прудко бігали по струнах, ніжні тихі звуки розкочувались по кімнаті.

Хуейцзун мимоволі прислухався і вже за мить забув про всі сьогоднішні прикромці. Коли дівчина скінчила грати третю пісню, заспівали перші півні. Аж тоді гість устав і, одкинувши запону, вийшов з кімнати.

Зачувши його кроки, матінка Лі поквапилася назустріч, пропонуючи гостеві напій з мигдалем, фінікове печиво, тістечка та інші ласощі. Хуейцзун випив тільки келих напою і не став більше затримуватись. Євнухи, що чекали на вулиці, провели його до палацу.

Сталося це сімнадцятого дня восьмого місяця третього року Дагуань*.

Як тільки гість вийшов за поріг, матінка Лі тихо мовила до дівчини:

— Виявляється, цей Чжао, дуже чемний і шанобливий, а ти чомусь так холодно приймала його.

— Всього-на-всього якійсь там купчик, а я мушу догоджати йому? — сердито відповіла дівчина.

— З таким гонором тобі б тільки з вельможами мати справу!

Тим часом чутки поповзли по місту: через кілька днів тільки й балачок було про те, яку честь імператор виявив матінці Лі. Коли новина дійшла до вух самої матінки, та з переляку проплакала кілька днів.

— Якщо це так, то нам не минути біди! — сказала вона своїй вихованці.

— Не бійтесь, нічого з нами не станеться, — заспокоїла дівчина. — Імператор приходив поглянути на мене. Якщо вже він надумався побувати в нас, то, мабуть, він не такий жорстокий, щоб опісля наказати розправитися з нами. До того ж я зовсім не помітила, що він замишляє якесь зло проти нас. Навпаки, здається, я йому сподобалась. Найстрашніше лихо те, що в мене доля нещаслива: я такого простого роду, що про імператора вже після першої зустрічі зі мною пішла погана слава. А боятися того, що він розгнівається й зведе нас зі світу, зовсім не слід. Він нізащо не захоче, щоб плітки про цю неприємну історію пішли гуляти й далі. Отож не турбуйтеся даремно.

Десь після Нового року імператор послав до красуні Лі Чжана Ді з подарунками, велів віднести їй Зміїну лютню — старовинний інструмент, покритий чорним та жовтим лаком так, що візерунки на ньому нагадували зміїну спину. Лютня була однією з реліквій царського палацу. Крім лютні, імператор ще передав дівчині п'ятдесят ланів срібла.

А третього місяця Хуейцзун і сам потайки завітав до матінки Лі. Красуня Лі, як і минулого разу, в простому вбранні, не напудрена, не нарум'янена, привітала його низьким поклоном біля самого входу. Порадований такою зустріччю, імператор узяв дівчину за руку й повів у дім. Переступивши поріг, від одразу ж помітив, що кімнати немовби поширшали і все в них ніби покращало. Ті місця, де він минулого разу сидів та походжав, були позастилані шовками з майстерно вигаштуваними драконами. А невелика кімната, де йо-

му довелося тоді довгенько просидіти, тепер перетворилася на розкішну вітальню: сволюки розмальовано квітами, поручні вкрито червоним лаком, зате від колишньої простоти та скромної привабливості не лишилося й сліду.

Матінка Лі, побачивши імператора, сховалась десь у куточку. А коли її покликали, вона затремтіла всім тілом, впала на коліна перед імператором і вже не могла підвестись. Куди й поділися та її сміливість і безцеремонність, з якою вона приймала гостя минулого разу.

Хуейцзуну не зовсім сподобалася незвичайна поведінка господині, але він удав, ніби нічого не помічає, назвав її «матінкою» і зауважив тільки, що тут усі свої й бояться їй нікого.

Стара у відповідь низько вклонилась і повела гостя до високої вежі. Це вже була зовсім інша будівля, її, очевидно, звели недавно. Молода красуня опустилася перед імператором на коліна й попросила написати на дощечці назву для вежі. За вікнами рясним цвітом буяли абрикоси, і Хуейцзун, не замислюючись, написав: «Вежа абрикосового сп'яніння» *.

За кілька хвилин сюди принесли вина, закусок. Лі шиши стояла поруч з імператором і прислужувала йому, а матінка Лі, раз по раз низько кланяючись, наливала гостеві вино. Хуейцзун люб'язно попросив дівчину сісти до столу й заграти що-небудь на Зміїній лютні. Лі заграла «Квіти дикої сливи» з потрійним повтором. Смакуючи вино, Хуейцзун слухав музику і схвально кивав головою.

Цього разу імператорову увагу привернуло те, що майже всі страви, виставлені на столі, були прикрашені зображеннями драконів та феніксів — зовсім як у палаці. Він спитав у дівчини, звідки така розкіш. Та призналася, що страви готували кухарі з палацу, яких матінка Лі найняла за великі гроші. Хуейцзуну

й це не сподобалось, і він звелів старій надалі приймати його так, як першого разу — без надмірної пишноти. Не закінчивши бенкетування, імператор пішов.

Хуейцзун час від часу навідувався до імператорської Школи живопису * і, вибравши уривок з якогось-небудь вірша темою для малюнка, влаштовував митцям іспит. Цей іспит витримувало не більше однієї, двох картин у рік. Дев'ятого місяця того року імператор підніс красуні Лі картину, намальовану на вірш:

Басує кінь в узді посеред лук,
Хмеліє гість придворний в абрикосах.

Окрім цього, він іще подарував ліхтарі із зображенням лотосів, талого снігу, листя подорожника та вогненного фенікса з перлиною в дзьобі — по десять ліхтарів кожного виду; десять келихів із зображенням бакланів, по десять келихів із бурштину та кристалу і десять золотих чайників для підігрівання вина, по сто фунтів чаю «Образ місяця», «Зграя феніксів» та інших чудових сортів; а також по кілька коробок з печивом, фруктами та іншими наїдками. І на додаток по тисячі ланів золотом і сріблом.

Тим часом чутки про таємні зв'язки імператора дійшли й до двору. Імператриця Чжен почала совістити Хуейцзуна:

— Розпутниці — люди ниці, негідні навіть того, щоб стати з ними поряд. До того ж усі ці нічні походи до добра аж ніяк не доведуть. Імператор також має пам'ятати й про своє високе становище.

Хуейцзун погодився з нею й кілька років після цього не заходив до Лі шиши, проте не забував зрідка послати кого-небудь із служників довідатися про її здоров'я та віднести подарунки.

На другий рік Сюаньхе Хуейцзун знову навідався до красуні. Подарована ним колись картина висіла у Вежі абрикосового сп'яніння. Імператор довго милувався

картпною, потім озирнувся й побачив позад себе дівчину.

— Тільки-но подумав про ту, що на картині, а вона й зійшла з неї! — пожартував імператор.

Того дня він подарував красуні золоті прикраси для голови, обручку з перлинами, що переливалися блідим місячним сяйвом, дзеркало із зображенням фе-ніксів у танці, курильницю для пахошів із золотим драконом на ній. А на другий день він підніс Лі шиши кілька речей із письмового приладдя: зроблену в Дуаньсі тушівницю у вигляді драконового дзьоба, літінгуїську туш, пензлик із сюаньського волосся з нефритовою ручкою та візерунчастий папір з Яньсі. Матінці Лі цього разу передало тисячу в'язок монет по сто штук у кожній.

Якось, розмовляючи з імператором, Чжан Ді висловив таку думку:

— Щоразу, коли вашій величності забagnetься побувати у красуні Лі, доводиться чекати вечора, потім міняти вбрання, отож ви й не маєте змоги часто з нею зустрічатись. А на південь від Палацу прощань аж до самого кварталу Погідної тиші тягнеться ділянка казенної землі. Якщо прокласти в тому місці потайну стежку, то вашій величності стане набагато зручніше ходити до дівчини.

— Ну що ж, поміркуй, як це зробити,— відповів Хуейцзун.

Невдовзі Чжан Ді з групою радників подав імператорові доповідну, в якій було сказано: «Сторожа Палацу прощань і досі живе просто неба. Деякі сановники двору Вашої величності ладні зробити пожертву з тим, щоб де-небудь неподалік від палацу збудувати кілька сотень кімнат для сторожі й поставити довкола мур».

Хуейцзун схвалив доповідну. Охорона розмістилася в нових помешканнях, а імператор мав можливість

будь-коли ходити до красуні, не боячись сторонніх очей.

Третього місяця четвертого року Сюаньхе імператор вирушив до красуні Лі новим шляхом і за цим разом приніс їй у подарунок дві гри «цангоу» * та «шуанлу» *, шахову дошку з нефриту й фігури з лазурового та білого нефриту, розмальоване двірськими художниками віяло, кольорові циновки з тонкого бамбука, а також циновки з візерунком, що нагадував риб'ячу луску, занавіски з плямистого бамбука з річки Сян * та інші дрібнички. Того ж дня Хуейцзун програв красуні в «шуанлу» та в облавні шашки й розплатився за програш двома тисячами ланів срібла.

Незабаром Лі шиши справляла свій день народження й знов отримала подарунки: дві шпильки для волосся з перлинами, два золотих браслети, шкатулку з перлинами незвичайної форми, кілька сувоїв парчі, сто шматків цупкого шовку з узорами у вигляді пір'я білої чаплі та атлас з узорами, схожими на пір'я рибалочки, а також тисячу ланів срібла.

На честь свята перемоги над країною Ляо * чиновникам усіх рангів роздавали нагороди. Не забули з цієї нагоди послати подарунки і красуні Лі: фіолетову шовкову завісу з різнокольоровими шовковими китицями, укривало на постіль з вигантуваною на ньому богинею шовківництва, парчевий матрац, коштовне в'язане різних сортів, а також тисячу ланів золотого піску. Окрім того, матінка Лі отримала з казни десять тисяч в'язок монет.

За весь час їхнього знайомства красуні Лі було подаровано золота, срібла, грошей, шовкових тканин та всякого іншого добра щонайменше на тисячу ланів у перерахунку на срібло.

Одного разу Хуейцзун влаштував у палаці бенкет, на який зібралися всі його наложниці. Одна з них, на ім'я Вей, тихо спитала імператора:

— Ваша величність, а дуже гарна та Лі, у яку ви так закохані?

— Краса її не показна,— відповів Хуейцзун.— Але якщо зібрати сотню наложниць, познімати всі прикраси та пишне вбрання й посадити поміж них ту дівчину, одразу буде видно, що вона не така, як решта. Її потайна краса та незвичайна принадність не лише в прегарному обличчі та чудовій постаті, а й ще в чомусь іншому.

Невідомо чого Хуейцзун невдовзі раптом відмовився від престолу, проголосив себе проводирем даоської віри й поселився в палаці Тайї. Він поступово втрачав інтерес до всяких мирських справ.

Якось красуня Лі сказала матінці:

— Живемо ми тепер без будь-яких турбот, а тим часом велика біда чекає на нас.

— Що ж нам робити?

— Вам непокоїтись нічого,— заспокоїла її приймачка,— слухайтесь тільки в усьому мене.

Саме тоді розпочали свої розбійницькі напади на країну цзінці *, і становище в провінції Хебей стало дуже важким. Красуня Лі збрала всі гроші, які колись дарував їй імператор, і звернулася з проханням до правителя округу Кайфин використати ці кошти на закупівлю провіанту для воїнів.

Водночас через Чжана Ді вона попросила дозволу в нового імператора залишити дім матінки Лі й стати даоською черницею. Імператор не заперечував і дозволив їй поселитись у скиті Хмара милосердя, що в північному передмісті столиці.

Незабаром цзінці захопили місто. Командувач їхнього війська Талань почав вимагати, щоб йому видали красуню Лі.

— Правителєві нашої держави теж відомо це ім'я. Він бажає, щоб її взяли живою й доставили йому,— сказав він.

Солдати кілька днів нищпорили по всьому місту, а знайти красуню так і не змогли. Та ось запроданець Чжан Банчан * зі своїми посіпаками провідав, де вона перебуває. Дівчину схопили, щоб послати в подарунок новому правителю.

Розгнівана Лі на всі заставки ганьбила Чжана Банчана:

— Я всього-на-всього мерзенна повія, проте вдостіглася кохання самого імператора. І тепер я ладна прийняти смерть, інших помислів у мене немає. Ви ж колись обіймали дуже високі посади, тішились милістю двору. Чим же це вас так скривдили, що ви зважились на таку підлість і зрадили батьківщину! Перекинулися на бік ворога, продалися йому й зараз хочете мати винагороду ще за одну послугу. Не сподівайтесь, що і я зроблю те саме.

З цими словами красуня Лі вихопила з голови золоту шпильку й штрикнула собі в шию. Та, на жаль, не влучила куди слід. Тоді вона розламала шпильку, проковтнула її й невдовзі сконала.

Колишній імператор, якого вороже військо доставило до міста Угочен *, довідавшись про те, як загинула красуня Лі, не міг стримати сліз.

* * *

На закінчення скажемо:

Через своє ганебне ремесло красуня Лі не могла показати все благородство своєї душі. Лише під кінець життя вона зуміла виявити свої високі душевні якості. Достоїнства людини, навіть простої, рано чи пізно, а неодмінно стають видимі. А пристрасть імператора до розкошів, його марнотратство призвели країну до великого лиха. Це теж було неминучим.

Невідомий автор

НАЛОЖНИЦЯ МЕЙ

Прізвище в імператорській наложниці Мей було Цзян, а родом вона була з повіту Путянь *. Батько її Чжунсунь був з діда-прадіда лікарем. Дівчинка уже в дев'ять років знала напам'ять вірші з «Ернані» *. Якось вона сказала батькові: «Я хоч і дівчина, а мрію про те, щоб і про мене коли-небудь вірші писали». Батько, зачувши це, здивувався й відтоді почав звати її «Цайшінь» *.

У роки Кайюань *, коли Гао Ліши * було послано в області Мінь та Юе, юна Цзян уже ходила з заколотим шпильками волоссям *. Гао Ліши, вражений молодістю та вродою дівчини, забрав її з собою й влаштував у палац до почту імператора Мінхуана *, невдовзі її там запримітили.

У трьох палацах столичного міста Чан'ань * — Даней, Дамін та Сінцін — і двох палацах Східної столиці * — Даней і Шан'ян — на той час жило близько сорока тисяч вродливих молодих челядниць, та відтоді, як там з'явилася Мей, імператор став дивитись на них, мов на пилуку. Та й самі вони добре розуміли, що всі вони далеко не рівня цій новенькій.

Нова наложниця була майстринею писати вірші й порівнювала себе з Се Даюнь *. Вона не зловживала ні фарбами, ні парфумами, одягалася скромно, проте зі смаком. Що ж до чарівної принадності її стрункого стану, то тут ні пером описати, ні пензлем змалювати.

Мей дуже подобалися квіти дикої сливи, тому перед її покоями було висаджено кілька дерев, і імператор власноручно написав на дощечці: «Сливова альтанка».

Коли сливи зацвітали, Мей починала писати вірші, оспівуючи улюблені квіти. Милуючись ними, вона часто засиджувалась тут до самого смерку, не маючи сил піти, і імператор жартома прозвав її за це Мей фей *. Усього вона склала сім віршів: «Величава орхідея», «Грушевий сад», «Квіти дикої сливи», «Флейта фенікса», «Скляний келих», «Ножиці», «Узорчастий шовк на вікнах».

У країні тоді було тихо й мирно: ніде ні сутичок, ні чвар. Імператор зі своїми братами жив у дружбі, розважаючи себе всілякими забавами та бенкетами, на яких їм неодмінно прислужувала Мей фей. Якось він звелів їй очистити апельсини й подати їх великим князям. Коли Мей фей підійшла до князя Ханя, той тихенько наступив їй на черевичок. Наложниця одразу ж покинула гостей і пішла до своїх покоїв. Мінхуан послав довідатись, що сталося. Мей передала у відповідь: «На черевичку одірвалася перлина. Як пришию, так і прийду». Минуло немало часу, імператор нарешті сам пішов по неї. Наложниця накинула на себе одяг і вийшла йому назустріч. Вона пожалілася на біль у грудях і животі, через що не може вийти до гостей. Так більше й не показала того дня на людях. Он як її шанували.

Іншого разу імператор змагався з наложницею, хто краще заварить чай. Звертаючись до князів, він мовив з усмішкою:

— Мей — майстерниця на всі руки. Якось вона, пригрававши собі на сопілці з білого нефриту, танцювала танець зляканого лебедя, і всі глядачі були в захваті. Певен, що і в заварюванні чаю вона зуміє показати свій хист і переможе мене!

Мей на це відповіла:

— В заварюванні чаю, догляді за квітами чи якихось там інших дрібницях я інколи ще можу перевершити вас. Та коли мова зайде про мир у країні та її благо-

получчя, про жертвоприношення на священних триніжках * або про законодавство, то чи смію я, якась нікчема, змагатися з вами?

Імператор був у захопленні від цих слів.

Проте коли в імператорському почті з'явилася Ян гуйфей *, Мінхуан почав більше схилитися до тої. А втім, його почуття до Мей не прохололи. Обидві жінки потерпали від ревнощів і уникали зустрічі одна з одною. Імператор порівнював їх з Ін та Хуан. Але деякі сміливці з оточення імператора, нишком посміюючись, казали, що їм до Ін та Хуан *, як куцо́му до зайця.

Ян гуйфей була дуже кмітлива, але водночас і заздрісна. Мей, навпаки, мала вдачу ніжну й лагідну, важко їй було міряться силами з гуйфей. Зрештою гуйфей добила́ся того, що Мей спровадили з двору й поселили в Східному теремі палацу Шан'ян *.

Якось серед ночі імператор, раптом здумавши про своє недавнє захоплення, наказав одному з євнухів погасити в палаці ліхтарі й тасмно провести Мей до нього, в Західні покої. Тут вони почали згадувати своє колишнє кохання і обоє тяжко зітхали.

На ранок імператор прокинувся набагато пізніше, ніж завжди. Аж ось до почивальні стрімко увірвався один із служників і тремтячим голосом доповів:

— Ян гуйфей іде до вас. Що накажете робити?

Імператор поспіхом накинув на себе сякий-такий одяг, а Мей сховав за занавіску.

Увійшовши до імператорських покоїв, Ян гуйфей одразу ж спитала:

— А де ж ваша хитромудра Мей?

— У Східному теремі,— відповів імператор.

— Зараз же накажіть послати по неї. Я збираюсь сьогодні поїхати на Теплі ключі купатись, то візьму її з собою.

— Я розлучився з цією жінкою,— сказав імператор,— і немає потреби кликати її сюди.

Але гуйфей наполягала на своєму. Імператор лише позирав на всі боки, нічого їй не відповідаючи. Тоді розгнівана гуйфей не витримала й закричала:

— Увесь стіл заставлений тарілками та келихами, скрізь валяються кісточки з фруктів, а під ліжком вашої величності — жіночі черевички! То хто ж це слугував цієї ночі вашій величності? За п'янкою та за гулянкою не схаменулися, як і сонце зійшло. Час би вже й до своїх підвладних вийти, з вельможами зустрітись. А я поки що посиджу тут, почекаю, поки ви вернетесь.

Імператорові стало прикро, він натягнув на себе ковдру і, вдаючи, ніби хоче спати, одвернувся до ширми.

— Щось нездужаю я сьогодні!.. Не збираюсь виходити до людей зовсім! — мовив нарешті.

Розлютована до краю гуйфей була змушена повернутися до своїх покоїв.

Тільки-но гуйфей вийшла, як імператор кинувся шукати Мей, але, виявилось, що вона зуміла вислизнути з кімнати і в супроводі євнуха подалася назад, у Східний терем. Розгніваний імператор наказав відтяти євнухові голову, а черевички та бірюзові прикраси для волосся, залишені наложницею, відіслати їй.

Мей спитала в посланця:

— Виходить, імператор зовсім відмовився від мене?

— Ні, він би не хотів відмовлятись, та боїться розсердити Ян гуйфей.

— Якщо, жаліючи мене, він у той же час боїться роздратувати товсту служницю, то хіба це не означає, що він відмовляється від мене? — спитала Мей посміхаючись.

А тоді піднесла Гао Ліши тисячу ланів золота й попросила підшукати їй поета, який би зумів повернути

прихильність імператора — так колись зробив Сима Сянжу *, склавши оду «Там, де довгі ворота». Проте Гао Ліши сам боявся Ян гуйфей і майже в усьому підтримував її.

— Людину, яка б змогла написати щось подібне, в наші часи не знайти.

Тоді Мей сама склала оду й назвала її «Східна вежа».

Довідавшись про це, Ян гуйфей сказала Мінхуану:

— Там якась Цзян фей * набралася зухвалості й висловила у віршах своє невдоволення та свої сподівання. Вірші її такі ж нікчемні, як і вона сама. Я б хотіла, щоб її засудили на смерть.

Імператор промовчав.

Якось із Лінбяо до столиці повернувся гонець.

— Звідки він? — поцікавилася Мей, побачивши гінця.— Чи не саджанці дикої сливи мені привіз?

— Він з далекого півдня,— відповів їй служник.— Доставив плоди лічжі для Ян гуйфей.

Мей гірко заплакала.

Іншого разу імператор приймав у Вежі квітів дарунки від іноземних посланців. Він наказав служникам таємно передати Мей низку перлин. Наложниця відмовилась від нагороди, а тому, хто її приніс, дала вірш, мовивши:

— Вручи від мого імені государеві.

У вірші було сказано:

Не підводжу я брівок тонких,
Мокне сукня від сліз, в'януть щоки.
Тож не треба дарів дорогих,—
Нащо перли мені, самотній?

Прочитавши вірша, Мінхуан насупився, важко стало в нього на серці. Він наказав музикантам написати мелодію на ці слова й назвав твір «Нитка перлин». Саме так народився цей мотив.

Коли Ань Лушань захопив столицю *, імператор був змушений тікати на захід. Ян гуйфей там померла, і Мінхуан, повернувшись згодом у Чан'ань, звелів розшукати Мей фей. Та її і слід простиг. Прикро стало Мінхуану. Він вирішив, що Мей, як тільки почався заколот, певно, перебралася куди-небудь у інше місце, і наказав усіх сповістити: хто знайде Мей, той стане чиновником другого рангу й отримає мільйон монет винагороди. Та даремно! Ніхто не міг сказати, де вона. Тоді імператор звернувся до чародійників, здатних і на небо злізти, і в глиб землі проникнути. Але й вони не зуміли відшукати тієї оселі духів, де знайшла собі пристанище Мей фей.

Аж ось один з євнухів показав государеві портрет Мей. Імператор одразу ж упізнав її, та, на превеликий жаль, це було тільки мертве зображення. Мінхуан написав на малюнку такий вірш:

Чи забуду, як Мей в палаці ходила,
Без рум'ян і пудри була чарівна.
На портреті хай схожа на себе мила,—
Та лише на ньому зосталась вона.

Імператор перечитав написане, і з очей у нього бризнули сльози. Він звелів вирізьбити портрет наложниці на камені.

Якось улітку спекотного дня імператор задрімав, і йому приснилася Мей: вона стояла в заростях бамбука і, прикриваючись широким рукавом, тихо плакала. Зволене сльозами обличчя було схоже на квітку в ранній росі. Вона мовила: «Коли ваша величність покинули столицю, мене спіткала смерть од руки солдата-заколотника. На щастя, якийсь чоловік пожалів мене й поховав мої останки під дикою сливою на схід від озера».

Стривожений імператор прокинувся весь мокрий од холодного поту. Тут-таки звелів копати землю на схід від озера Тайї. Та все марно.

Чим далі, тим більше став печалитись імператор. Та ось він згадав, що на березі озера, біля Теплих ключів, росте з десяток слив. Чи не там часом? Він сам поїхав на озеро й наказав копати. Не встигли зняти біле коріння та пройти кілька штихів, як показалося тіло Мей. Воно лежало на глибині лише трьох аршинів, загорнуте в просочене вином покривало з парчі.

Мінхуан так побивався за нею, що придворні й самі плакали з жалю до нього. Тіло оглянули й на плечі знайшли рану від ножа.

Імператор сам склав напис на надгробок, і Мей було поховано з належною шанобою.

На завершення скажемо:

Відколи Мінхуан став правителем Лучжоу *, слава про його надзвичайну відвагу розкотилась по всій країні. Та невдовзі він почав гасати зі своїм почтом на конях по всіх усюдах, прагнучи потішити себе полюванням та іншими розвагами. Він також наблизив до себе людей, негідних такої честі, і тим самим шкодив своєму доброму імені. Понад п'ятдесят років користувався він дарами квітучої Піднебесної, провадив розкішне, безпутне життя, мав понад сотню синів та внуків, а на схилі віку вишукав у гурті красунь Ян гуйфей, порушивши три своїх основних обов'язки * й посіявши розбрат і незгоду в країні, підірвав своє здоров'я й ослабив усю державу, завдавши їй великого лиха. І все це задля того, аби тільки догодити Ян гуйфей, потураючи всім її примхам. Що ж до наложниці Мей, то її врода викликала глибоку заздрість у всіх, хто був до неї й після неї. Про її чесноти можна суди-

ти з цієї оповіді. Одні казали, що вона спокутувала гріхи своїх предків, інші пояснювали всі її злигодні нещасною долею, і водночас усі заздрили їй. Звідки було знати, що Мінхуану під старість доведеться зазнати великої ганьби і що трьох його синів уб'ють * з такою ж легкістю, як душать мурахів? Коли Мінхуан повернувся й усе стало на своє місце, почали розшукувати двірських челядниць. Та всі вони або наклали на себе руки, або померли не своєю смертю. Приречений на самотність, Мінхуан сподівався, що Піднебесна буде поблажливою до нього. В «Цзочжуані» * сказано: «Горіть тих, кого ми ненавидимо, позначається на тих, кого ми любимо». Закон відплати не хибить ні на волосинку. І все ж, невже в усьому, що сталося, винні були тільки дві цих жінки?

ЗАПИСКИ ПРО СЯОЛЯНЬ

(Лисиця-перевертень Сяолянь спокушує чиновника)

Чиновник Лі (не пам'ятаю вже, як його звали) народився в столиці у впливовій родині, багато вихідців з якої часто ставали правителями областей. Лі був людиною рідкісної вдачі, надзвичайно гостинний, з великою шанобливістю ставився до своїх батьків.

Десь у середині років Цзяю * він купив собі дівчину-рабиню на ім'я Сяолянь, на той час їй саме виповнилося тринадцять років. Почав учити її гри на музичних інструментах — немає хисту, взявся привчати до рукоділля — теж нічого не вийшло. Минуло кілька днів, і він вирішив повернути її колишній господині, але дівчина залилася слізьми і сказала:

— Якщо ви мене прихистите та виростите, то я вам коли-небудь неодмінно віддячу.

Лі здивувався таким словам.

Минав час, Сяолянь поступово навчилася співати й танцювати, і сама вона з кожним днем ставала все гарнішою й гарнішою.

Лі надумався було взяти її до себе в покої, та дівчина завжди уникала його. Іншого разу він хотів спокусити її солодкими речами, але скільки не шептав їй на вухо, обличчя в неї було таке ж серйозне, рухи сковані, трималася твердо й не дозволяла переступити межу. А бажання його все наростало, і він, якимось напоївши її вином, потім цілу ніч бавився з нею.

Вранці вона просила пробачення в нього:

— Та хіба я, негідниця, сміла б вам чинити опір, якби знала, що зумію задовольнити бурхливу пристрасть мого пана? — сказала і низько вклонилась.

Відтоді він закохався в неї. Дружина Лі, вроджена Сун, була жінкою мудрою і не стала боронити чоловіка.

Одного вечора — то був останній день місяця — Сяолян прислужувала панові в опочивальні, а серед ночі раптом зникла. Лі злякався, взяв свічку і пішов її шукати. Ні на кухні, ні біля колодязя, ні у відхожому місці її не було. Тоді він подумав, що вона десь завела собі коханця, і страшенно обурився.

На світанку Сяолян повернулась. Украй розгніваний Лі хотів було відшмагати її батогами, але спочатку вирішив допитати, де вона була. Сяолян відповіла:

— Гадала, що швидко справлюсь, та ба! Що ж, доведеться відкрити панові мою глибоку таємницю.

Лі повів її до тихої кімнати і звелів розповідати.

— Не пощастило мені сьогодні: викрилася моя природа. То й не смію далі таїтися перед вами, коли, як кажуть, «і руки, й ноги зверху». Ваша наложниця не з цього світу, але й не нечиста сила, просто неприкаяна душа. Боюсь, що вам терпіння не вистачить, коли почну розповідати про свою долю. Мені вже зараз соромно — адже я певна, що після цього пан вижене мене! Та коли він явить милість і з жалю до мене не стане дуже допитувати, буду вічно підпорою йому й віддячу за його великодушність.

— Усе інше можна й простити, — сказав Лі, — а от куди ти ходила без мого дозволу, це хотілося б мені знати.

— Далеко відлучатись я не смію, — відповіла крізь сльози дівчина, — але в останній день кожного місяця я мушу стати перед посланцем бога землі *. А як не явлюсь, то буде лихо і мені, й родичам моїм. Це все одно, що значитись у списках селян-землеробів, така моя доля.

Лі все-таки не дуже їй вірив, і коли настав останній день наступного місяця, він улаштував бенкет, напоїв

Сяолянъ міцним вином, і та заснула. А сам засвітив довкола її ложа кілька довгих свічок і став пильнувати.

Перед світанком дівчина тривожно стрепенулась, підвелася й сказала:

— Пан був такий ласкавий, що стеріг мене всю ніч, боявся, коли б я не пішла. А тепер через нього мене покарають.

Наступної ночі вона все-таки зникла, а повернулась аж на світанні. Лі хотів знову допитати її, Сяолянъ у відповідь оголила спину і показала йому — там зверху донизу синіли криваві п'явки. Лі попросив у неї пробачення.

З того часу Сяолянъ зникала в кінці кожного місяця, і Лі не гнівався на неї.

Одного разу він ослабнув. Сяолянъ сказала йому:

— Не кличте лікаря! Ви дуже любите гіркий перець, от від нього і виникло запалення. Нехай приготують відвар із рогу носорога та кореня женьшеня, додайте туди крему та пудри і трохи галуну. Поп'єте — і хворобу вашу як рукою зніме.

І справді, так і вийшло. Після цього її порадами користувалися всі, кому доводилося захворіти. Часом вона пророчила людям радість чи біду, і не було випадку, щоб не збувалось. Лі полюбив її ще дужче і тепер довіряв їй в усьому.

Якось вона сказала своєму панові, що один з його родичів, за присудом долі, має в такий-то день померти. Так воно й сталося. Іншого разу попередила, що тоді-то йому буде вручено повеління, його призначать правителем округи. Збулося й це. Зібрався Лі в дорогу, Сяолянъ заплакала:

— А я приписана тут і не можу їхати з вами, хоча в душі моїй незгасна любов, а на серці — невимовна туга. Не забувайте про минуле, хоч уряди-годи згадуйте про мене!

Лі наполягав, щоб вона поїхала з ним.

— Пам'ятаєте,— сказала вона,— як одної ночі я не пішла і як тяжко за це була покарана. Якщо поїду з вами, пропущу всі строки, голову з мене знімуть.

Лі зрозумів і більше не став силувати. Настав день від'їзду. Сяолянь проводжала його і, взявши за руку, сказала:

— Через рік служби упокоїться ваша дружина. Потім у вас виникнуть чвари з чиновником, який відає доставкою хліба в столицю, ви зазнасте невдачі, повернетесь додому, і тоді я прийду до вас. Тільки будьте обережні, не вибовкайте таємниці!

Лі прибав на місце служби. Минув рік, і його дружина померла. Згодом у ті місця приїхав чиновник із столиці і звинуватив Лі в тому, що він приховує зерно, гроші, зволікає з вирішенням казенних справ. Лі намагався виправдатись, та його й слухати не захотіли і зняли з посади.

Служба його на посаді правителя області обірвалася на півдорозі, дружину він також утратив і, глибоко розчарований, повернувся до столиці. Служити далі не захотів, вийшов у відставку і жив відлюдком у власному будинку. І от одного разу, коли він сидів, не знаючи, що йому робити, раптом хтось постукав у двері. Він вийшов — Сяолянь. Зрадів, запросив її сісти. Потім, розчулившись, заплакав і сказав:

— Усе вийшло, як ти казала!

Він поставив вино, закуску, звелів Сяолянь танцювати. Цілий день радів і веселився. Сяолянь залишилась у нього жити, а в кінці місяця зібралася йти. Зі сльозами на очах вона вклонилася Лі і сказала:

— Є у вашої наложниці потайне прохання до вас — хотілося б померти в такій подобі, як є.

— До чого це ти? — здивувався Лі.

— Насправді ваша Сяолянь,— відповіла вона,— не людина, а лисиця-перевертень з міського муру. В попе-

редньому народженні я була наложницею в одному домі, плела плітки на сто ладів, щоб ославити господиню, клепала на неї, поки господар не повірив. Одну мене відтоді пестив він і любив, а дружина незабаром померла з гніву та печалі. Поскаржилась вона на тому світі суддям, і ті засудили мене до такої кари. А нині прийшов кінець моїм рокам, настав час давати відповідь за свої вчинки. Буду я за всі мої гріхи пошматована яструбами та псами, або ж кинуть мене в жертвений казан на триніжку, стану я насолодою для черева якого-небудь товстуна, обернусь на послід і вже ніколи не зможу відродитись у круговерті перетворень *. Тому прошу вас вийти у назначений день за столичну браму. Там вам зустрінеться мисливець, що полює на лисиць, пообіцяйте йому добрі гроші і скажіть: «Хотів би купити впольовану лисицю для цілющих ліків». Виберете ту, в якій у вухах стирчатиме по кілька довгих коричневих шерстинок. Потім обрядите її в плаття з північного паперу, зробіте труну з деревної кори й поховаєте на високому пагорбі, і я повік буду вам вдячна.

Вона ще раз уклонила і знову залилася слізьми. Нарешті дістала золотий зливok «на похорон», щоб не думали, ніби в тих, «хто не схожий на людей», совісті немає.

Лі запевнив її, що все зробить, і попросив лишитись на ніч.

— Після того як пан дізнався про всі мої нечестиві витівки, він мав зненавидіти мене! — вигукнула Сяолянь.

Проте він не відпустив її. Вранці другого дня вона вклонилась і сказала на прощання:

— На тому світі теж усьому є свій строк. Тож не сумуйте! Прийде час, коли я знову виберусь на цей світ! Може, пан ще не забуде наших щасливих днів.

Скрушно зітхнувши, вона пішла.

У домовлений день Лі вибрався за місто. Пройшовши кілька верст на північ, справді побачив мисливця з лисицями на плечах. Він вибрав собі ту, в якій у вухах стирчало по кілька довгих коричневих шерстинок, і повернувся додому. Дочекавшись певного дня, поховав її, написавши поминальне слово. Поховав, як закон велить, на південь від міського муру, далі від крамничок. Місце те й досі називають Лисячою горою.

ЧЕНЬ ШУВЕНЬ

(Чень Шувень штовхає Ланьїн,
і вона падає в воду)

Чень Шувень народився в столиці *. Захопившись вивченням класичних книг, він зумів скласти іспит на знання класиків * і при отриманні посади відповідно до своїх здібностей був призначений помічником судді в повіт Ісін округи Чанчжоу. Але родина його на той час так зубожіла, що навіть харчів не було за що купити, а де ж візьмеш кошти на переїзд? Сам Чень був ставний та гарний, тільки ходив завжди засмучений через вічні злидні. Одного разу з нудьги він зайшов до гетери Цуй Ланьїн і повідав їй, що вже посаду отримав, а до місця дістатися нема за що.

— У моїх гаманцях знайдеться не одна тисяча в'язок монет,— сказала йому Ланьїн,— і хоч вас, пане, я знаю зовсім недавно, але якщо ви не одружені, я б з охотою пішла за вас, бо вже давно мрію про заміжжя.

— Я одинак,— відповів Чень.— І коли ви згодні, то це чудово.

Не зволікаючи, вони уклали шлюбну угоду.

Чень повернувся додому і, дурячи дружину, сказав їй:

— Через нашу бідність, ми не можемо виїхати вдвох до місця моєї роботи. Доведеться мені одному вирушати, а згодом, як отримаю платню, буду тобі допомагати.

Дружина не заперечувала.

Чень та Ланьїн укупі попливли річкою Бяньшуй * на схід. Жили вони там пепогано. Чень уряди-годи посилав що-небудь і дружині. Та через три роки виїшов строк його служби, і Чень та Ланьїн сіли в човен, щоб повернутися назад. Чень занепокоївся.

«У гаманцях та в шкатулках Ланьїн не менше тисячі в'язок,— думав він.— Вона зробила мені ласку, не знаючи, що я одружений, а дружина моя не відає про неї. Тепер же, як вернемося, все впливе, і, страшно й подумати, справа може дійти до суду».

День і ніч сушив він собі голову, шукаючи виходу, і зрештою вирішив, що єдиний засіб — позбутися Ланьїн, бо інакше не минути біди. Ще звечора почали вони пити вино, і невдовзі обоє були п'яні. Десь після першої варті Чень штовхнув Ланьїн у річку, а слідом за пею кинув туди і її служницю. За кілька хвилин Чень почав лементувати:

— Моя дружина спіткнулася і несподівано впала у воду! Служниця хотіла врятувати її й теж потонула!

Ніч була темна, течія в річці Бяньшуй стрімка, мов стріла в польоті; скільки човнярі не шукали жінок, та так нікого й не знайшли.

Прибувши до столиці, Чень повернувся до своєї дружини, а коли зайшла мова про домашні справи, сказав:

— Поки служитиму, нам не вибратись із злиднів. Є в мене тисяч дві-три в'язок монет, от і займусь чимсь іншим.

Він збудував на подвір'ї комору і почав брати речі в заставу. Минув лише рік, а Чень неймовірно розбагатів. Настало свято Зимового сонцестояння *. Чень з дружиною пішли полюбуватись буддійськими храма-

ми. Поблизу Храму Сянського князя * з юрби вийшло дві жінки і подалися слідом за ними. Чень озирнувся, придививсь — щось схоже на Ланьїн та її служницю. Раптом одна з жінок обігнала їх і поманила Ченя пальцем. Пославшись на якусь причину, Чень відпустив дружину вперед, а сам присів з Ланьїн на кам'яних східцях.

— Ну як, жива, здорова? — спитав він.

— Минулого разу я спіймалась на вашу вудку, і ми вдвох опинилися в річці. Підтримуючи одна одну, пропливли десь близько версти, мало не потопились, аж поки натрапили на колоду, вона й урятувала нас. Довго кричали, кликали вас на допомогу.

Чень почервонів від сорому, залився слізьми і сказав:

— Ти була така п'яна, стала на край човна, за щось зачепилась і шубовснула у воду. Служниця хотіла тебе врятувати і кинулась за тобою.

— Не варто згадувати минуле, мало радості від нього. Я залишилася живою і не ображаюсь на вас. Давно повернулась у це місто, живу в Риб'ячому провулку біля міського муру. Завтра пан неодмінно прийде провідати мене, а не прийде — поскаржусь на нього в суд. Там, я певна, заведуть справу і накажуть розтерти вас на порох.

Чень зробив вигляд, ніби він згоден, і вони розійшлись.

Додому Чень повертався засмучений і ніби чимсь наляканий. На розі провулку жив Ван Чженьчень, що вчив сусідських дітей грамоти. Чень вирішив порадитися з ним і докладно розповів про всю цю історію.

— Якщо не підеш, вона може справді поскаржитись у суд, а там по голівці не поглядять.

Наступного дня Чень пішов на базар, купив баранини, фруктів, чайник вина і, боячись, коли б не провідали домашні, найняв кімнату в іншому провулку.

Звелів хлопчикові віднести всі його покупки туди, а сам попрямував до міського муру. Обидві жінки вже чекали на нього біля міської брами. Чень привів їх до найнятої кімнати.

Минуло немало годин, стало смеркати, а він усе не виходив звідти. Хлопчик, що стояв увесь цей час біля воріт будинку, занепокоївся, почав прислухатись, однак на подвір'ї було зовсім тихо.

— Чого це ти так довго тут стоїш? — спитав хтось хлопця.— Уже темніє, а ти не йдеш додому.

— Мене найняли речі нести. Пан зайшов у цей будинок і досі сидить там. От я й чекаю,— пояснив хлопець.

— Та в цьому будинку ніхто не живе,— сказав сусіда.

Принесли свічку, гуртом зайшли всередину. На підлозі стояли чарки, неподалік горілиць лежав Чень. Руки його були закладені за спину, певно, зв'язані, а вигляд мав такий, ніби його щойно скарали на смерть.

Зараз же доповіли начальству, покликали дружину, щоб розпізнала труп. А що на тілі ніяких пошкоджень не виявилось, то наказали віднести померлого додому і поховати.

На закінчення скажемо:

Невдовзі про цю історію стало відомо всім мешканцям столиці. Люди казали, що Чень скривдив жінку і зумів уникнути кари за людськими законами, зате був покараний невгамовною душею самої небіжчиці. Справедливість зрештою взяла гору, але якось дивно все це сталося.

О П О В І Д К И

ЯК ТОРГОВЕЦЬ ОЛІЄЮ ПОЛОНИВ КОРОЛЕВУ КВІТІВ

Любові прагнуть юнаки й насолоди,
Долають на путі розбурхані води.
Не знайде щастя ні вродливець без грошей,
Ані багач потворний і нехороший.
Але якщо вродливий сам і багатий,
То мусиш любоньці своїй догоджати.
Я, дорогі брати, мету свою знаю,
Собі й суперників у цьому не маю.

Цей вірш, написаний на мотив «Місяця над Західною рікою», розкриває всі тасмниці, як досягти успіху в коханні. Як то кажуть: «Гетері потрібен красень, а її господині — аби тільки гроші». Отже, якщо у веселий дім завітає гість такий вродливий, як сам Пань Ань *, а багатий, мов той День Туи *, то, певна річ, йому всі раді, і в чудесному квітнику він стає володарем, заводієм усіх любовних розваг.

Однак і це ще не все. Для повного успіху потрібно мати ще одну річ, яка набагато важливіша від вроди та грошей і яку можна назвати одним словом: «бан-чень». Кожен склад цього слова має своє значення: «бан» — рант черевика, «чень» — підкладка, а разом воно означає «підмога». Так от, нехай дівчина буде негарна і не дуже розумна, та коли має чиюсь підмогу, то може здатися найгарнішою й найрозумнішою в світі. Чоловік, спроможний надати підмогу, подарує дівчині те, чого їй бракує, підтримає її там, де хистко, приховає всі її вади. А якщо він ще й ніжний та лас-

кавий, стриманий, коли треба, розмовлятиме з дівчиною тихо й лагідно, взимку постарасться її зігріти, а влітку війнути на неї прохолодою, подбає, щоб увільнити її від усіх неприсмностей, оточить її увагою та піклуванням і, нарешті, прагнутиме всіляко зрозуміти її настрій, її почуття, то як же після цього всього не покохати такого? Оце все взяте вкупі й називається «банчень». У царстві ласкавого леготу кохання та ціжнього місячного сяйва успіх матиме лише той, хто вміє догодити. Нехай він бридкий, але в ньому завжди знайдуть щось гарне, принадне; нехай від бідний, але й це байдуже.

Згадаємо для прикладу історію Чжена Юаньхе *. Був час, коли він зубожів настільки, що в калитці вітер гуляв, до того й одежа була пошарпана. Та от одного зимового дня, коли сипав густий сніг, його зустріла Лі Ясянь. Здригнулося з жалю жіноче серце, забрала вона його до себе, одягла в розкішне вбрання, нагодувала найдорожчими стравами і зрештою стала його дружиною.

Тут уже не скажеш, що вона спокусилася на багатство чи на гарну вроду. Проте вдачею своєю Чжен Юаньхе був доброзичливий та сердечний, добре розумів, що кожному потрібна підтримка. Цим і заповонив серце Ясянь. Пригадаймо, коли Лі Ясянь захворіла і їй заблаглося юшки з кінськими тельбухами, Чжен Юаньхе без вагань забив свого улюбленого коня і приготував бажану страву. Одного цього було досить, щоб Ясянь усе життя пам'ятала про його ніжні почуття. Невдовзі Чжен Юаньхе краще за всіх склав державні екзамени, а Ясянь була вшанована титулом знатної дами Цяньго *. Он як! Жебрацькі пісні колись співав, а тут став, мов міністр, доповідні писати государеві, квартали для злидарів та бродяг поміняв на світлі хорони. Одного дня вони вкрилися шлюбною ковдрою, а розповідь про

них стала прекрасною легендою. Адже недаром кажуть:

Як доля зрадить, то й золото блякне,
А щастя прийде — й залізо сяє.

Отож почнімо нашу розповідь. У роки великої династії Сун, відтоді як початок їй поклав Тайцзу *, на протязі правління семи імператорів — самого Тайцзу та його наступників: Тайцзуна, Чженьцзуна, Женьцзуна, Інцзуна, Шеньцзуна та Чжецзуна — про війни зовсім забули, дбали здебільше про господарські справи, і населення в ті часи жило заможнo, а в країні панували мир і спокій. Та ось на престол зійшов Хуейцзун *. Підпавши під згубний вплив Цай Цзіна, Гао Цю, Ян Цзяня та інших підступних царедворців, він оточив себе недалекими, але хитрими людьми, вдався в розпусту, а державні справи занедбав. Це викликало велике невдоволення людей по всій країні. Саме цим і скористалися чжурчжені. Незлічним військом напали вони на Китай і дощенту спустошили квітучу країну.

І лише після того, як чжурчжені захопили в полон імператорів Хейцзуна та Цінцзуна, на користь якого перший відмовився від престолу, а син Хуейцзуна, принц Кан, рятуючись від переслідувачів, переплив річку Янцзи верхи на глиняному коні * і, оселившись у Ханчжоу, проголосив себе імператором Гаоцзуном, а країна розпалась на північну і південну частини, — аж тоді настав перепочинок. А скільки лиха натерпівся народ за ці роки! Справді:

Стало військо їм домом, і з бою
Здобували поживу і трунок.
В них убивство вважалося грою,
А заняттям постійним — грабунок.

У числі потерпілих був і мешканець села Аньлао, що неподалік від столиці Бяньлян, на прізвище Сінь Шань та його дружина Юаньши. Подружжя тримало в селі продовольчу крамницю. Торгували переважно рисом, але в них можна було придбати і інше зерно, а також чай, вино, олію, сіль тощо. Жили вони в достатках, але хоч обом уже перевалило за сорок, мали лише одну доньку Яоцінь. Удалася вона гарною і розумною. У сім років батьки послали дівчину до сільської школи, і вже скоро вона знала напам'ять тисячі рядків віршів. А в десять років наспівно читала чужі вірші, а часом складала й свої. Особливо любила такі рядки:

Червона завіса спадає з гаків золотих,
Там качечок пара *, сама ж я в холодній альтані.
Поправлю подушку — боюся сполохати їх,
А гніт поправляю — не рушу дві ниті вогняні *.

У дванадцять років Яоцінь навчилася грати на лютні, майстерно грала в шахи, вміла малювати, чудово писала ієрогліфи. А про шитво нічого й казати. Здібна зроду, вона багато чого в людей навчилася, а дещо почала й сама придумувати. На синів Сінь Шаню не пощастило, і він збирався взяти собі в прийми зятя, щоб мати на старість підмогу й опору. А що донька була і гарна, й розумна, то гідного нареченого підібрати їй було нелегко.

Саме тоді, людям на горе, в країну вдерлися чжурчжені і взяли столицю в облогу. Хоч в інших місцях стояли готові до бою вірні імператору війська, перший міністр не дозволив їм устрявати в бої. Загарбники через те знахабніли ще дужче, увірвалися в столицю й захопили в полон обох імператорів. Мешканці сто-

лиці, втративши зі страху здоровий глузд, кидали насиджені місця й цілими родинами тікали світ за очі.

Сінь Шань з дружиною та дванадцятилітньою донькою бігли разом з іншими. З вузлами та клунками на плечах, мов пси бездомні, йшли вони юрбою все далі й далі на південь, незважаючи ні на голод, ні на холод, ні на нестерпну втому. Жоден з них не відав, куди вони поспішають, де знайдуть собі спокій та пристановище. То тут, то там лунали зойки, звернені до неба, до землі, до духів предків, розпачливі благання захистити їх від лихої напасті.

Чжурчженів на своєму шляху вони так і не зустріли, але випадково натрапили на залишки розгромленого загону імператорських військ. Помітивши ще здаля юрбу біженців з вузлами та клунками на плечах, солдати розіклали огнище край дороги і з вигуками: «Чжурчжені, чжурчжені!»—кинулись назустріч людям. Яскраві язики полум'я в надвечірній імлі та несамопитий крик нагнали біженцям такого страху, що вони, забувши про своїх близьких і рідних, кинулися врозтіч. А солдати тим часом, скориставшись переполохом, цупили все, що потрапляло їм до рук, а тих, хто пробував боронитись і чинив опір, убивали на місці. Недаром кажуть: біда сама не ходить — за собою ще й лихо водить.

Під час цього шарварку дівчинку збили з ніг, а коли вона нарешті підвелася, то поблизу вже не було ні батька, ні матері. Кликати їх вона не наважилась і, сховавшись поміж могил на придорожньому цвинтарі, просиділа там до ранку. Коли розвиднілося, вийшла на дорогу й побачила лише згарище і тіла мертвих, що валялися то тут, то там. А з живих — ні душі.

Згадавши батьків, Яоцінь невтішно заплакала. Куди тепер їй іти, де їх шукати? Раз по раз утираючи рясні

сльози, вона попрямувала на південь. Пройшовши з версту чи трохи більше, відчула, що зовсім знесиліла, а тут ще й голод почав дошкуляти. Попереду завиднівся невеликий будинок. «Там, певно, хтось живе»,— подумала вона і прискорила кроки, сподіваючись, що пощастить випросити щось попоїсти. Та виявилось, що будинок напіврозвалений, а його мешканці, очевидно, теж були змушені втекти. Присівши під стіною, Яоцінь заплакала знову.

Здавна кажуть: «Коли б не приключка, не було б і оповідки». Так сталося й цього разу. Саме в цей час повз будинок проходив чоловік на імя Бу Цяо. Дівчина знала його, це був їхній сусід. Легкобит за вдачею, він не мав певного заняття, проте жив завжди не гірше від людей. На кутку його прозвали Бу Блудяга, а зустрівши, величали «шановний Бу». Він теж погубив усіх своїх попутників під час учораньої веремії і йшов тепер один. Почувши плач, він завернув до дівчинки. Яоцінь знала сусіда з самого малечку і зараз, опинившись у скруті, дивилась на нього, мов на близького родича. Вона витерла сльози, підвелася йому назустріч і спитала:

— Дядечку Бу, ви не бачили моїх батьків?

Бу Цяо миттю зміркував: усе, що в мене було, вчора солдати забрали, залишився голий, як бубон, а тут небо посилає мені таке щастя. Навіщо ж випускати його з рук?

— Вони тебе довго шукали, та так і не знайшли,— збрехав він, недовго думаючи.— Дуже бідкались... Потім пішли далі, а мене попросили, якщо зустріну тебе, забрати з собою. Обіцяли щедро нагородити, коли приведу.

Яоцінь була дівчинка тямуща, але в таку хвилину навіть мудрець може пошитися в дурні, тому вона без вагань пішла разом з сусідом.

У Бу Цяо ще зосталося трохи харчів, і, ділячись ними з дівчинкою, він сказав:

— Твої батьки рушили в дорогу ще поночі. Якщо ми не наздоженемо їх, то зустрінемо тільки після переправи через Янцзи, коли дістанемось до Цзянькана. В дорозі я називатиму тебе дочкою, а ти мене — батьком, а то ще, чого доброго, подумають, ніби я забираю чужих дітей, і тоді жди всіляких неприємностей.

Яоцінь не заперечувала. Де пішки, де на човні вони поволі просувалися далі на південь, поки нарешті дісталися до Цзянькана. Ще в дорозі їм стало відомо, що Учжу Четвертий, син повелителя чжурчженів, також переправився зі своїм військом через Янцзи. Отже, в Цзянькані спокою їм не буде. Пройшла чутка, що принц Кан проголосив себе імператором і своїм місцеперебуванням тимчасово обрав місто Ханьчжоу, перейменувавши його на Ліньянь. Діставшись до нової столиці, Бу Цяо та Яоцінь зупинилися в готелі.

Усього вони подолали понад півтори тисячі верст, і Бу Цяо витратив усе, що йому пощастило приховати від грабіжників, тому зараз, щоб розрахуватись за готель, довелося розпрощатися з халатом. Єдиним, що в нього ще залишилось, була Яоцінь, живий товар. Настав час позбутись і її.

Бу Цяо швиденько пронюхав, що одній із господинь веселих будинків на озері Сіху *, якійсь Ван Цзю ма, потрібні дівчатка. Він привів Цзю ма в готель, щоб показати їй свій товар і домовитися про ціну. Дівчинка дуже сподобалася господині, і вона згодилася дати за неї п'ятдесят ланів срібла. Отримавши гроші, Бу Цяо одвів дівчинку до неї.

Господині веселого будинку він на всякий випадок сказав:

— Яоцінь — моя рідна дочка, але нестатки змушу-

ють мене віддати її вам. Жалійте її, учіть, наставляйте, і вона в усьому слухатиме вас.

А дівчинці сказав зовсім інше:

— Цзю ма — моя близька родичка, трохи поживеш у неї. А як знайду твоїх батьків, одразу ж приїду і заберу тебе.

Дівчинка охоче згодилася поселитись у Цзю ма.

На жаль, і розумні дівчатка,
Яким тільки світ заяснів,
Трапляють в підступні тенета
Хазяйок веселих домів.

Ван Цзю ма, ставши господинею Яоцінь, одягла її в усе нове, помістила в одній з дальніх кімнат, добре годувала, поїла смачним часм, намагалася втішити теплим, ласкавим словом.

Минуло кілька днів, а від Бу Цяо ні чутки, ні вістки. Чим далі, тим більше хвилюючись за своїх батьків, дівчина якось крізь сльози спитала Цзю ма:

— Чому це дядечко Бу не приїде провідати мене?

— Який це дядечко Бу?

— А той, що привів мене сюди до вас.

— Мені він сказав, що він твій рідний батько, — ніяк не могла зрозуміти дівчини Цзю ма.

— Але ж його прізвище Бу, а моє — Сінь.

І тут Яоцінь докладно розповіла, як вона з батьками тікала з Баньяна, як у дорозі загубилась і зустріла Бу Цяо, як вони вдвох дісталися до Ліньяня і що він їй обіцяв.

— Он воно що! — сказала здивовано Цзю ма, вислухавши розповідь. — То, виходить, ти безпритульна сирота. Мов той краб без клешень. Ну що ж, скажу тобі правду. Отой твій Бу продав тебе мені за п'ятдесят ланів срібла. У нас тут «будинок з відчиненими дверима», де живуть «напудрені голівки», що торгують своїм

тілом. Це нас і тримає на світі. У мене є ще кілька дівчат, проте всі вони тобі не рівня. Ти дуже гарна, і я ставитимуся до тебе, як до рідної дочки. Можеш бути певна, коли виростеш, то ходитимеш у самих тільки шовках, їстимеш усе найкраще і житимеш у розкошах до самої смерті.

Аж тепер Яоцінь зрозуміла, що її обдурено, й тяжко заридала. Цзю ма насилу її заспокоїла. Після цієї розмови Цзю ма дала дівчині нове ім'я * і своє прізвище. Яоцінь віднині стали звати Ван Мей *, у домашньому колі — Мей нян *. Її почали вчити гри на музичних інструментах, співу, танців. Вона й тут зуміла показати свої здібності. А в чотирнадцять років стала такою чарівною, що мало не всі синочки ліньяньських багатіїв були в захопленні від її вроди й приходили в будинок Цзю ма, несучи з собою щедрі подарунки, аби тільки подивитись на неї. Серед шанувальників юної красуні було немало і достойних людей, справжніх цінителів жіночої вроди й таланту. Прочувши про її здібності, вони приходили, щоб запопасти у Мей нян написаного нею вірша або хоч кілька ієрогліфів, виведених її рукою. Слава про чудову красу дівчини поступово ширилася все далі й далі. З часом її почали звати не Мей нян, а не інакше, як Королевою Квітів. Молоді зальотники, завсідники веселих домів на березі озера Сіху навіть панегірика склали на її честь:

Хто з юних красунь буде рівна з Ван Мей?
Вона ж і співає, немов соловей,
І вірші складає, виписує слово,
І гарно малює, й танцює чудово.
На Сіху рівняли Ван Мей із Сі Ши *.
А щό поруч з нею Сі Ши, ти скажи?
Усяк, щόб до вроди такої припасти,
Готовий за це і загинути в щасті.

Мей нян незабаром набула такої слави, що з'явилися охочі «розчесати їй волосся» *, хоч дівчині пішов лише п'ятнадцятий рік. Та Мей нян і слухати про це не хотіла, а Цзю ма не наважувалася її силувати, бо добре знала, який скарб має в своїх руках.

Минув ще рік. Мей нян виповнилося п'ятнадцять. У такому віці дівчину ще вважають молоденькою, та інакше дивляться на це у веселих будинках: стукнуло п'ятнадцять — уже на порі. Проте Мей нян не піддавалася ні на які вмовляння. Тоді завсідники склали про неї нову пісеньку, цього разу глузливу. Боячись, коли б після цього не похитнулася репутація її закладу, Цзю ма почала приставати до дівчини з короткими гужами. Мей нян у відповідь рішуче заявила:

— Я прийматиму гостей лише після того, як батьки мені дозволять.

Стримуючи гнів, Цзю ма вирішила поки що облишити її.

Та ось до будинку несподівано завітав Цзінь Другий *, з дуже багатой родини, і запропонував Цзю ма триста ланів срібла, якщо йому буде дозволено «розчесати волосся» Мей нян. Поласившись на таке багатство, Цзю ма надумалась перехитрити дівчину й підказала щедрому гостеві, як йому діяти, коли хоче досягти своєї мети. Той погодився.

Наступного дня, тобто п'ятнадцятого числа восьмого місяця, Цзінь запропонував Мей нян покататись на човні, полюбуватись, як хвилі на озері грають. Разом з ними до човна сіло кілька дружків гостя, утаємничених у плани свого благодійника. Випивши по чарці, вони влаштували гру. Той, хто програвав, мусив випити чарку вина. Мей нян невдовзі захмеліла так, що її напівмертву принесли на руках і поклали в ліжку.

Десь після четвертої варті * Мей нян пречумалась і зрозуміла, що матінка Цзю зуміла ошукати її, хит-

рістю допомогла їй збезчестити. Нарікаючи на свою гірку долю, дівчина встала з ліжка, одяглася і, перебравшись на плетений з бамбука тапчан, що стояв у цій же кімнаті, поверпулась до стіни й тихо заплакала. А коли Цзінь Другий підійшов до неї й хотів було її приголубити, вона з люттю вчепилася йому нігтями в обличчя, роздряпавши його до крові.

У Цзіня вмить пропала всяка охота до неї. Ледве дочекавшись світанку, він буркнув «я пішов» і зник за дверима. Цзю ма хотіла було затримати його, та гість уже встиг вискочити на подвір'я.

Досі було заведено, що гостя, ради якого дівчина «розчісувала волосся», вранці приходили поздоровити господиня та всі інші мешканці її дому, а потім щасливець улаштував для них на честь такої події гулянку, яка часом затягувалася надовго. Гість у такому разі здебільшого цілий місяць жив у будинку, а іноді й два місяці. В усякому разі залишався не менше двох-трьох тижнів. А щоб гість покинув будинок уже наступного ранку, як це зробив Цзінь,— такого ще не бувало.

— Дивина...— пробурмотіла Цзю ма, провівши його поглядом, потім накинула халат і подалася на другий поверх.

Мей нян усе так само лежала на тапчані й лила сльози. Щоб якось заспокоїти дівчину, Цзю ма вирішила всю провину взяти на себе. Та Мей нян не сказала на це ні слова, і довелося господині піти ні з чим.

Того дня Мей нян проплакала до самого вечора, відмовляючись від їжі й води. А потім, посилаючись на хворобу, перестала спускатися вниз, розважати гостей. Цзю ма не знала, як їй бути: годилося б і приструнити дівчину, та лячно, коли б зовсім не зіпсувати справи, адже дівчина така норавлива. Проте й поту-

рати не слід. Адже за такий товар можна мати добрі гроші, а коли Мей нян не прийматиме гостей, то держи її тут хоч сто років — зиску ніякого.

Кілька днів господиня ходила в замішанні — ніяк не могла придумати, як їй бути з дівчиною далі. Раптом їй спало на думку звернутися по допомогу до названої сестри Лю Си ма. Вони давно водили дружбу, і господиня добре знала, що Си ма хоч кого зуміє вмовити, та й Мей нян прислухається до її слова. То чому б не покликати її саме тепер? Хай поговорить. А якщо сестрі пощастить переконати Мей нян, то не шкода буде й велику свічку поставити за першу удачу.

Не гаячи часу, вона послала служника Бао Ера до Си ма, а коли та прийшла, розповіла їй про всі свої прикрощі.

— Покладись на мене, і все буде гаразд,— запевнила її гостя.

— Та коли тобі пощастить усе владнати, впаду тобі у самі ніжки,— зраділа Цзю ма.— А поки що випий чашечку чайку, а то коли б у роті не пересохло, поки з нею розмовлятимеш.

— У мене така горлянка, що хоч до ранку говори — у роті ніколи не пересохне.

Проте гостя спочатку випила кілька чашок чаю й лише після цього пішла нагору. Двері в кімнаті Мей нян були замкнені. Си ма легенько постукала, а потім обізвалась:

— Небоженько, це я!

Упізнавши по голосу Си ма, дівчина відімкнула двері. Си ма зайшла до кімнати, вмостилася край столу. Мей нян сіла неподалік. Си ма побачила на столі розісланий шматок тонкого шовку, а на ньому, певно, щой-

но намальоване дівоче обличчя. Залишилося тільки фарби накласти.

— Гарно намальовано! Руку майстра зразу видно! — похвалила Си ма.— Моїй сестриці неабияк пофортунило! Зовсім непросто дістати дочку, яка б і собою була гарна, і майстриня на всі руки. Певно, й за кілька тисяч ланів золота такої іншої в нашому місті не знайдеш.

— Досить вам глузувати з мене, тітонько,— зупинила її Мей нян.— Краще скажіть, яким вітром вас сьогодні сюди занесло?

— Давно вже збиралася провідати тебе. Але в мене, старої, стільки всіякого клопоту, що, повіриш, і вгору ніколи глянути. А це прочула я, що ти вже «розчесала волосся», от і поквапилася привітати сестру з радісною подією.

Як тільки Си ма згадала про те, що на днях сталося, Мей нян ураз почервоніла й опустила голову. Певна, що дівчина червоніє від сорому, Си ма підсунулася ближче і, взявши її за руку, повела далі:

— Дитинко моя! Дівчина — це ж не яйце з ніжною шкаралупою, щоб його зберігати. Хіба можна бути такою недоторкою? Будеш цнотливою — ніколи не матимеш багато срібла.

— А навіщо мені те срібло? — здивовано спитала Мей нян.

— Дороженька ти моя, тобі самій воно, може, й не потрібне, а тій, яка тебе виховувала та й досі дбає про тебе, напевне, знадобиться.

Люди ще в давнину казали: «Хто живе біля гір, того годують гори; хто живе біля води, того вода годує». У сестриці є дівчата й без тебе, та жодна і в слід тобі не ступить. Повен город гарбузів, а насіння лише з тебе однієї буде. І ставиться сестра до тебе не так, як до інших. Ти розумна, час би вже второпати, що

й до чого. Чула я, що ти після першого гостя більш нікого не хочеш приймати. Куди ж це годиться? Якщо й інші так поведуться, то це буде схоже на шовковиків, яких нікому годувати. Господиня стільки піклувалася про тебе, а тепер настав час, коли вже й ти мушиш їй допомагати. Та гляди, щоб ваші дівчата не почали до тебе приставати.

— Хай пристають! Я їх не боюсь!..— відповіла Мей нян.

— Дурниці верзеш. Коли б тільки одні дівчата, то з цим іще можна миритись. А ти знаєш, які порядки в наших веселих будинках?

— Які ж?

— Для нас, господиень, дівчата — це основне. Вони нас годують, одягають і гриють. Якщо нам іноді щастить запопасти миловидну дівчину, то це все одно, що доброму господареві придбати шмат родючого ґрунту. Поки така дівчина ще мала, то хочеться, щоб вона від кожного подиху вітру росла все швидше й швидше. А от коли вже «розчесала волосся», настає час збирати врожай з родючого поля. Тут тільки й думаєш, як би більше до рук твоїх приплило, щоб дівчина, тільки-но випровадивши одного гостя, вже привітно зустрічала іншого, щоб один гість прислав рису, другий — дров, третій — ще чого-небудь, щоб у домі завжди було весело й радісно, а дім щоб набув гарної слави.

— Яка ганьба! — вигукнула Мей нян.— Ні, від мене цього не діждетесь!

Си ма прикрила рота рукою й тихо засміялась.

— Ха-ха! «Від мене цього не діждетесь»,— передражнила вона дівчину.— Коли б не так! Не забувай, що в кожному домі є господиня. Її слово закон. А коли якась із дівчат посміє їй перечити, то для такої завжди знайдеться батіг. Відшмагає так, що будеш ні жива, ні мертва. То чи зважишся ти після цього ціти

не тією стежиною, яку тобі показують? Моя сестра,— провадила далі Си ма,— ніколи не кривдила тебе, тільки завжди жаліла, бо ти гарна і розумна. Вона знала, що ти змалечку в розкошах жила, от і берегла твою честь і гідність, поки час не приспів. А оце вона мені сказала, ніби ти зовсім не розумієш, що таке зло для тебе, а що добро, не в силі збагнути, що пушинка набагато легша від каменя. Це її дуже турбує, от вона й попросила мене поговорити з тобою. Якщо ти й далі упоратимешся, то гляди, коли б у неї терпець не увірвався. Тоді вже інша розмова буде. Спочатку вилає, потім почне лупцювати. А куди ти від неї подінешся, на небо злетиш, чи що? В усякому ділі важко лише почати. А якщо всипле тобі зранку, а потім на ніч, то надовго тебе не вистачить, прийматимеш гостей як міденька. Але тоді вже не сподівайся на особливу ласку, та й подружки будуть кепкувати. Як на мене, то «коли цеберка впала в чужу криницю, сам її звідти не витягнеш». То чи не краще кинутися в обійми до своєї господині й здобути собі спокій та радісне життя?

— Я з порядної сім'ї,— відповіла Мей нян,— опинилася тут не з доброї волі. Коли б ви, тітонько, допомогли мені повернутись до пристойного життя, то це було б більшим благодіянням, ніж спорудити дев'яти-ярусну пагоду на честь Будди. Вам би хотілося, щоб я, спровадивши одного гостя, вже стояла, привітно посміхаючись, біля входу й стрічала іншого. Та краще смерть прийняти, ніж так жити.

— Воно-то так,— погодилась Си ма.— Бажання вийти заміж і жити пристойно — річ хороша, ніхто тобі не перечитиме, якщо тобі щастя посміхнеться. Проте повертатися до такого життя можна різними шляхами.

— Як це — різними шляхами?

— А так. Можьва зробити це чесно, по правді, а

можна обманом; можна з радістю на душі, а можна й з гіркою печаллю; можна скористатися щасливим випадком, а, може статися так, що тобі вже діватись нікуди; можна на все життя, а можна тільки на якийсь час. Якщо в тебе вистачить терпіння, дитино моя, то я все тобі докладно поясню.

Що означає чесно, по правді повернутися до пристойного життя? Будь-який розумний чоловік неодмінно шукає собі гарної дружини, а в кожній красуні має бути розумний чоловік, тоді вони будуть до пари одне одному. Та щастя так просто в руки не дається. Буває, шукають одне одного, а знайти не можуть. Нарешті щасливий випадок зводить двох до купи... Він її любить, і вона до нього горнеться, життя їм нарізно немає. Він хоче одружитись, і вона згодна вийти за нього заміж. Потім живуть, мов ті метелики-шовкопряди, що тримаються купи до самої смерті. Оце тобі й буде чесно повернутися до пристойного життя.

А як це обманом? Часом трапляється, що юнак уподобав нашу дівчину, а вона його — ні і заміж іти за нього не збирається. Проте дурить його, не каже, що в неї на думці, а й далі морочить йому голову розмовами про одруження, щоб він більше грошей на неї тратив. А в останню мить чіпляється за будь-який привід і відмовляє йому. Дехто з гарячих голів, добре знаючи, що дівчина зневажає його, все одно хоче одружитися з нею й пропонує господині, щоб зацікавити її, велику суму грошей. Про згоду в дівчини після цього не питають. Хоч-не-хоч, а мусить іти. Інша, оскільки чоловік їй не до душі і видали її силою, не тримається звичаю, починає вередувати, коїть неподобства, а то й у гречку крадькома стрибає. Тримати таку в родині довго ніхто не хоче, і через рік, а іноді й раніше, виганяють її геть. Доводиться знову за старе ремесло братись. Заміжжя для такої — лише приключка, щоб видурити більше грошей та пожити, як того душа

забажає. Оце тобі приклад, як виходять заміж обманом.

Що ж буде означати гірка печаль у такому ділі? Якомусь юнакові подобається наша дівчина, а він їй ні. Проте він докладає всіх зусиль, аби тільки забрати її. Господиня боїться неприємностей і дає згоду. Дівчина, не маючи своєї волі, ковтає сльози і йде. А переступила поріг багатого дому, то як за стіну зайшла: порядки там суворі, не смій і голови підвести. І мучиться все життя, не знаючи, хто вона: чи то рабня, чи наложниця. Оце й зветься вийти заміж з гіркою печаллю.

Ти питаєш, як виходять заміж з радістю на душі? Для дівчини настає пора, коли треба когось собі вибрати. Випадково їй трапляється чоловік доброї душі, лагідної вдачі. Живе він у повному достатку, і дружина непогана, а от діток немає. Дівчина сподівається, що, ставши в такій родині молодшою дружиною *, вона приведе дитину і з часом буде повноправною господинею. Отже, для початку матиме пристанище, а потім і певне становище. Оце й буде з радістю на душі.

Як же досягають пристойного життя, скориставшись доброю нагодою? Дівчині вже набридло веселе, безтурботне життя, але успіхом вона ще тішиться. От і вирішує, поки не пізно, вибрати із своїх шанувальників того, хто їй більше до вподоби, і на цьому зупинитись, щоб люди потім не зневажали її. Оце й називається відійти від старого й стати на шлях пристойного життя, скориставшись нагодою.

А тепер повідаю, як виходять заміж, коли діватись нікуди. Спочатку дівчина зовсім не збирається міняти свого життя, та раптом чи то її до суду віддають, чи то хто-небудь скривдить, чи заборгується так, що довіку їй не розраховатись, от тоді й вискакує за першого-ліпшого, аби тільки врятуватись і здобути спокій. Це й буде знайти вихід, коли тобі діватись нікуди.

Що означає на все життя? Дівчина вже немолодецька, бачила в своєму житті і добре й погане. І от їй зустрівся хороший юнак. Обоє відчують, що не можуть жити одне без одного. Тоді дівчина кидає своє ремесло, й вони живуть собі щасливо до самої старості. Оце тобі на все життя.

І останнє: як розуміти — на деякий час? Вона йому сподобалась, він їй також, і вона ладна хоч зараз вийти за нього, зовсім не думаючи, а що ж її чекає далі. А в чоловічій родині або його батьки не хочуть її навіть бачити, або старша дружина ревнує. І кінчається все це тим, що після кількох сутічок її спроваджують назад до господині, забирають викуп, що дали за неї. А трапляються й злиденні родини, де чортма за що таку дружину утримувати. Вона не звикла до труднощів, от і змушена шукати випадкової втіхи в поквапливих зустрічах з іншими. Оце тобі й буде пристойне життя на деякий час.

— Я хоч зараз ладна почати життя, гідне людини. Тільки як це краще зробити? — зітхнула Мей нян.

— Слухай мене, дочко, і я відкрию тобі найвірніший шлях,— запевнила її Си ма.

— Коли так, то я буду повік вам вдячна! — вигукнула дівчина.

— Бачиш, моя люба, воно б непогано було розпочати пристойне життя, вийшовши заміж хоча б сьогодні. Та над тобою вже поглумились, отже, тебе вже не назовеш «незайманою квіткою», і не всякий візьме тебе. Як це сталося, випадково чи ні, але тобі не слід було попадати до цього будинку. Та що поробиш, коли так судилося. А поки ти тут жила, господиня піклувалася про тебе, чимало добра тобі зробила, і коли ти не можеш їй за два-три роки заробити кількох тисяч, то чи відпустить вона тебе? Ще одне: нехай ти вирішила розпочати чесне життя, але ж треба ще знайти собі гарного жениха. Ти ж не підеш за якогось там гидуна

смердючого! А звідки знати, хто чого вартий, коли ти гостей не приймаєш? Якщо ти й далі так себе поведи-тимеш, то господині твоїй доведеться знайти такого, що не пошкодує грошей і дасть за тебе добрячий ви-куп. Візьме він тебе молодшою дружиною, і для тебе вже почнеться пристойне життя. А кого хазяйка зна-йде, ти знаєш? Може, це буде стариган, або страшидло якесь, чи дурень несусвітний. Ти ж потім усе життя клястимеш свою долю! Тоді вже краще з мосту та в воду. Як на мене, стару, то найкраще послухати гос-подиню й приймати гостей, як вона велить. З твоєю вродою та хистом можна мати справу лише з імени-тими — не інакше, як з княжатами чи синками бага-тійв і сановників. І ганьби для тебе ніякої, і поживеш у добрі і догоді, поки молода і пригожа. І хазяйці до-поможеш, та й собі припасеш дещо на чорний день, щоб потім не кланятись людям у ніжки. А там, через якихось п'ять-десять років, знайдеш собі до вподоби. І тоді згадаєш мої слова. Я, стара, свахою в тебе буду. Вийдеш заміж, як годиться. Господиня відпустить тебе. І тобі добре, і їй шкоди ніякої.

Мей нян слухала її й лише посміхалась. Дівчина вже не перечила, і Си ма зрозуміла, що «лід рушив».

— Бач, як я про тебе турбуюсь,— сказала вона, під-водячись.— Як послухаєш мене, то опісля спасибі скажеш.

Цзю ма стояла під дверима й чула кожне слово. Коли Мей нян вийшла, щоб провести Си ма, вони зі-ткнулися носом до носа. Спалахнувши від сорому, дів-чина відсахнулась і зникла в кімнаті, а Цзю ма зно-ву повела гостю до себе.

— Ну й уперта ж у тебе донька,— сказала Си ма, коли вони посідали.— Я їй і те, й се, скоріше крицю можна розтопити, ніж її переконати. А ти ось що: не зволікаючи, шукай їй іншого гостя. Тепер вона не пручатиметься. А я ще раз зайду тебе поздоровити.

Цзю ма довго їй дякувала, а потім упросила залишитись на обід. Розійшлися аж тоді, як добре хильнули.

Мей нян зважила на всі поради Си ма й згодилася приймати гостей. І вже після того, як у неї побував другий клієнт, відвідувачі почали стікатися у дім Цзю ма, мов на ярмарок. Слава про її красу набула нового розголосу, і тепер ті, хто хотів провести з нею вечір, охоче платили по десять ланів срібла та ще й сварились між собою за чергу. Цзю ма не могла нарадуватися: грошики плавом пливли їй до рук. А Мей нян тим часом пильно придивлялась до своїх гостей, та до душі їй ніхто не припав. Правду кажуть:

Легше скарб уже знайти на світі,
Аніж друга вірного зустріти.

А тепер мова піде про зовсім інше. У цьому самому столичному місті, за міською брамою Цінбо, жив собі старий Чжу Шилао. Він тримав крамницю й торгував переважно олією. Три роки тому взяв собі хлопця у спадкоємці. Той, як і Мей нян, був біженцем з Бяньляна. Мати хлопця — звали його Цінь Чжун — давно померла, а батько, коли синові виповнилося тринадцять років, продав його старому, а сам подався служити в буддійський монастир.

На діток старому Чжу Шилао не пощастило, а туг, як на гріх, і стара померла, тому Цінь Чжуна він мав за рідного сина. Дав йому своє прізвище й почав привчати до свого діла.

З роботою в крамниці вони спочатку справлялися вдвох, та потім у старого заболів попереk. Йому тепер було не до роботи. Більше сидів та куняв. Довелося взяти на підмогу прикажчика, звали його Сін Цюань.

Час летить стрімко, мов стріла. Непомітно проминуло чотири з лишком роки. Цінь Чжун став вродливим

сімнадцятилітнім юнаком і хоч уже носив шапку дорослого, проте шукати собі пару не поспішав. Служниця Чжу Шилао Ланьхуа, дарма що їй уже переїшло за двадцять, почала придивлятися до хазяйського пасинка й кілька разів пробувала «підчепити його на гачок». Але Цінь Чжун був чесний, скромний хлопець і не піддавався на її хитрощі. До того ж Ланьхуа була далеко не красуня, та ще й нечупара, юнак і дивитись на неї не хотів. Тому

Час минає, і зів'ялі квіти
Геть несе потік несамовитий.

Втративши надію на молодого господаря, служниця переметнулась на іншого цінителя, почала загравати з прикажчиком. Тому було вже під сорок, а все ще ходив неодружений, от Ланьхуа й досягла мети без особливих труднощів. Вони потай грішили, та, боячись, коли б Цінь Чжун часом не спіймав їх якось на гарячому, вирішили вижити його з дому. Ланьхуа пішла до старого і, прикинувшись невинною овечкою, поскаржилась:

— Зовсім знахабнів молодий господар, пристає та й пристає до мене.

Ланьхуа була для старого більше, ніж просто служницею, і він, звичайно, приревнував. Тим часом прикажчик приховав частину виторгу, а хазяїнові сказав:

— Щось молодий господар не туди гне; певно, тайкома на гроші грас. Я вже кілька разів помічав у касі нестачу.

Старий попервах не хотів вірити, та оскільки вони приходили з подібними скаргами ще й ще раз, то зрештою заморочили йому голову. Покликавши Цінь Чжуна, він вилаяв його.

Хлопцеві одразу стало ясно, що це підступи Сін Цюаня та Ланьхуа.

«Якщо я почну виправдуватись, доводити свою невинність, старий, чого доброго, не повірить мені,— міркував він.— І тоді хоч-не-хоч зроблять тебе негідником». Він вирішив теж піти на хитрість і сказав старому:

— Торгівля йде мляво, нам двом у крамниці робити нічого. Нехай прикажчик Сін сидить там, а я наберу товару і з коромислом піду по вулицях. Скільки вторгую за день, стільки й віддам вам. І прибутку матимемо вдвоє більше.

Чжу Шилао вже було погодився з ним, та прикажчик втрутився знову:

— Не ходитиме він з коромислом. За останні роки він присвоїв стільки грошей, що може спокійно жити на цих «заощадженнях». Крім того,— додав Сін Цюань,— він затаїв образу на вас, що ви досі не посватали його. Навряд чи він дбатиме для вас. Зажадає вихідної допомоги, одружиться й заживе своєю сім'єю.

Старий тяжко зітхнув і сказав:

— Він був у мене за рідного сина, і така дяка! О царю небесний! Як мені бути? Не моя плоть, от і виходить, що силою її не приклеїш. Нехай іде!

Чжу Шилао, слід сказати, був однак людиною доброю, дав Цінь Чжуну три лани срібла, звелів забрати літній та зимовий одяг, а також постіль і відпустив.

Цінь Чжун, зрозумівши, що місця йому тут уже немає, вклонився старому чотири рази і зі сльозами пішов геть.

Відтоді як Цінь Лян став прислужником у буддійському монастирі, він нічого не чув про свого сина. А Цінь Чжун найняв собі неподалік від мосту Чжун'ань комірчину, склав там свої пожитки, купив величезного замка, повісив його на двері й пішов блукати вулицями в надії, чи не пощастить прочути чого-небудь про батька. В пошуках проминуло кілька днів, а наслідків ніяких. Тоді перестав і шукати.

За чотири роки, які він прожив у Чжу Шилао, юнак не привласнив жодного гроша і тепер мав на руках лише ті три лани срібла, які дав йому названий батько на прощання. Капітал, прямо скажемо, невеликий, власного діла з ним не почнеш. А як жити? Єдине, що він умів робити,— це продавати олію. До того ж у багатьох крамницях його добре знають, то чи не взяти коромисло на плечі? Не гаючи часу, купив усе потрібне, а решту грошей вручив хазяїнові тієї крамниці, де домовився брати олію.

Хазяїн крамниці, добре знаючи, що Цінь Чжун хлопець чесний, з самого малечку сумлінно допомагав старому Чжу Шилао, а тепер вимушений ходити вулицями з коромислом, бо його вижив прикажчик, був цим обурений і щиро прагнув допомогти юнакові. Він наливав йому найсвіжішої, найзапашнішої олії й завжди з лишком, тому Цінь Чжун і сам міг бути щедрішим з покупцями. Він продавав свій товар швидше, ніж інші. Жив юнак тепер скромно, ошадив на харчах і на одязі, купував лише найнеобхідніше. А з голови не виходила думка про батька.

«Поки жив у старого, у мене було його прізвище,— міркував він.— Звідки ж людям знати, що справжнє моє прізвище Цінь. Якби батько й надумався мене шукати, то навряд чи знайде». Він вирішив повернути собі колишнє прізвище.

Знатні люди, якщо їм заманеться повернути колишнє прізвище, подають супліку на ім'я імператора або заявляють про це в палату обрядів та в ряд інших відомств, щоб ті внесли певні зміни в реєстрові книги й зробили оголошення. А про яке оголошення може йти мова, коли ти всього-на-всього продавець олії?

Проте Цінь Чжун знайшов вихід: на барильцях, у яких він носив олію, з одного боку вималював ієрогліф «цінь», а з другого — «бяньлянь», назву рідного міста. Тепер з першого погляду ставало ясно, що він Цінь

з Бяньляна. І справді, незабаром мешканці Ліньяня почали називати його «продавець олії Цінь».

Настав другий місяць року. Надворі було нехолодно. Ченці монастиря Чжаоцін готувалися до дев'ятиденних служінь. Цінь Чжун вирішив, що їм на цей час буде потрібно багато олії, й попростував із своїм товаром до них. Ченці вже чули, що в цього юнака олія завжди свіжа й дешевша, ніж у інших, і звертались тільки до нього. Всі дев'ять днів Цінь Чжун носив олію лише сюди. Недаром кажуть:

Від скупості не збагатієш,
Від щедрості не обіднієш.

На дев'ятий день, розпродавши олію, Цінь Чжун виїшов з монастиря з порожніми барильцями. Стояв ясний, погідний день. Людей на вулиці — мов комашні. Юнак повагом рушив понад берегом. Удалині, де простяглася гребля Шицзінь, виднілися обсипані рожевим цвітом персики й зелені верби. З розмальованих човнів, що снували по озеру, линули звуки флейт, барабанів. Дивисься на все це — і душа радіє, не хочеться й додому йти.

Цінь Чжун відчув, що стомився. Завернув ліворуч від монастиря і, натрапивши на лужок, зняв з плеча коромисло, сів на камені, простяг ноги. Неподалік, при самому березі, стояв вікнами до води якийсь будинок. Ворота покриті золотистим лаком, за червоним парканом видніються зарості тонкого бамбука. Важко сказати, як там усередині, але зовні будинок був дуже гарний.

За хвилину звідти вийшло кілька чоловіків. Їх проводжала якась дівчина. Біля воріт вона вклонилася, тихо попрощалась і повернулася до будинку. Цінь Чжун пильно придивлявся до неї. Дівчина була така струнка та гарна, аж він очей не міг відірвати і си-

дів, мов той пень, уклякнувши на місці. Простакуватий за вдачею, Цінь Чжун навіть уявити не міг, що бувають якісь веселі будинки, тому й не подумав, хто ж там може жити.

Поки він міркував, з будинку вийшла літня жінка в супроводі молоденької служниці. Помітивши юнака з причандаллям для продажу олії, жінка зупинилась біля воріт.

— О! Щойно збиралася послати по олію, аж тут і сам торговець нагодився, чому б у нього не взяти?

Служниця повернулася в дім, а потім уже з пляшкою підійшла до Цінь Чжуна.

— Олія є? — спитала вона.

Юнак тільки тепер отямився.

— Уже немає,— відповів він і додав: — Якщо треба, я завтра принесу.

Служниця, певно, знала трохи грамоту, бо, помітивши на барильцях ісрогліфи, доповіла господині:

— А прізвище продавця Цінь.

Господиня вже колись чула про цього юнака, казали, що дуже чесно торгує.

— Олія нам щодня потрібна. Коли погодишся носити, буду твоїм постійним покупцем.

— Широ вдячний,— відповів Цінь Чжун,— не пошкодуєте.

Жінка з служницею пішли.

«Цікаво, ким доводиться вона дівчині? — спитав сам себе Цінь Чжун.— Носитиму олію щодня, і не заради заробітку, а тільки щоб хоч іще раз побачити ту красуню. Більшого щастя мені не треба».

Він уже зібрався було взяти на плечі коромисло й рушити далі, як побачив, що до будинку поспішає двоє носіїв з паланкіном, запнутим блакитним шовком. Слідом бігло підтюпцем двоє служників. Біля воріт носії зупинились і поставили паланкін на землю, а служники зайшли в дім.

«По кого б це?»

Невдовзі з дому вийшли дві служниці. Одна несла загорнутий у яскраво-червону тканину пакунок, інша — скриньку, сплетену з плямистого бамбука. Речі вони передали носіям, а ті поклали їх у паланкін під сидіння. Потім вийшла та дівчина, яку Цінь Чжун уже бачив, слідом за нею — два служники. Один ніс лютю в футлярі, другий — кілька паперових згорток та нефритову флейту. Дівчина сіла в паланкін, носії підняли його й понесли. Служники та служниці пішли слідом.

Цінь Чжун мав змогу ще раз подивитись на дівчину. Він силкувався зрозуміти, хто ж вона і чий це будинок. Узявши коромисло, він неквапно подався геть. Через кілька кроків натрапив на шинок, що притулювся до самого берега. Досі Цінь Чжун ніколи не пив вина, а сьогодні, як побачив таку дівчину, йому стало і радісно, і сумно водночас. Залишивши біля дверей коромисло, він зайшов у шинок і сів біля невеликого столика.

— Чекатимете гостей чи самі вип'єте? — спитав шинкар.

— Сам. Принеси мені три чарки найкращого вина та трохи свіжих фруктів, м'ясного не треба.

Поки шинкар наливав вино, Цінь Чжун спитав його:

— Чий це там будинок за золотистими воротами?

— Садиба синочка пана Ці. А зараз там живе Ван Цю ма, — відповів шинкар.

— А що то за молода дівчина, яку щойно понесли в паланкіні?

— А-а, це славнозвісна «напудрена голівка» Ван Мей нян, яку всі тут зовуть Королевою Квітів. Родом вона з Бяньляна, та гірка доля занесла аж сюди. Вміє чудово грати на багатьох музичних інструментах, гарно співає, танцює, добре малює, майстерниця в каліграфії і в шахи грає. Ходять до неї все великі шишки і платять по десять ланів срібла лише за одну ніч. А про-

стим смертним, та коли ще й грошей бракує, дорога туди заказана. Спочатку вона жила неподалік від брами Юаньцзін, а що там стало тісно, то пан Ці, з яким вони у тісній дружбі, десь півроку тому віддав їй у користування всю цю садибу.

Коли Цінь Чжун почув, що дівчина теж з Бяньляна, він згадав рідні місця, і вона стала ще милішою йому. Випивши замовлене вино, Цінь Чжун розрахувався, забрав свої речі й пішов далі, міркуючи: «Бувають же на світі такі гарні жінки!.. І треба ж, щоб вона опинилась у будинку розпусти!.. Шкода.— Але зараз же засміявся: — А якби вона туди не попала, то чи зміг би я, якийсь там продавець олії, її побачити?» І чимдалі його думки ставали все зухвалішими. «Трава росте лише одне літо, а людина живе один вік! За одну ніч в обіймах такої красуні не шкода й життя віддати». Потім, ніби отямившись: «Тьху! Що це я надумав? Цілими днями тягаю на собі коромисло, а маю всього якусь дрібноту. То чи мені мріяти про таке щастя? Все одно як та жаба, що сидить у ковбані і марить, як би їй поласувати лебединим м'ясом. Ну, ну. Роззявляй ширше рота!» Далі зринула інша думка: «Вона знається лише з багатими і благородними, а мене, простого продавця олії, навіть коли б гроші мав, певно, і на поріг би не пустили». Та тут у голову прийшла ще одна думка: «Кажуть, що господині подібних закладів дуже жадібні до грошей. Прийме й голодранця, було б тільки чим заплатити сповна. То невже не приймуть з тими ж грошима й мене, чесного, порядного продавця? Приймуть! От тільки де мені грошей таку силу-силенну взяти?»

Розмовляючи сам з собою, перескакуючи з однієї думки на іншу, він усе намагався розібратися в тій плутанині, що чинилася в його голові. Ви скажете: невже на світі бувають такі диваки? Дрібний торгаш, у якого в кишнях вітер свище, надумався за десять

ланів перебути ніч з такою відомою гетерою. Він часом не з глузду з'їхав?

Воно-то так, але здавна кажуть: «Хто хоче, той доб'ється». Після довгих міркувань він нарешті зупинився на думці: «З завтрашнього дня починаю складати гроші. Частина виторгу піде на новий товар, а те, що залишиться,— у схов. І так щодня. Пощастить викроїти по одному феню * в день — за рік матиму три лани і шість цянів *. Мине лише три роки — і буде потрібна сума. А коли заощаджувати по два фені — на це піде всього півтора роки. А як додати ще дещо, то й за рік назбирається».

Він так захопився своїми розрахунками, аж не схаменувся, як і додому прийшов. Зняв замок, зайшов до комірчини і, коли після таких рожевих мрій побачив свою одинацьку постіль, на душі враз стало сумно й тоскно. Навіть вечеряти не захотів. Упав у розпачі на ліжко, а заснути так і не зміг. До самого ранку вертівся з боку на бік і все думав про красуню, яку пощастило вдень побачити. Який уже там сон? Недаром кажуть:

Прекрасна, мов квітка, тремка, мов зірниця,
Збентежила душу мені чарівниця.

Як тільки почало сіріти, він схопився з ліжка, поналивав у барильця олії, нашвидку поснідав, замкнув двері і, почепивши коромисло, подався прямо до вчорашньої замовниці.

Проминув ворота, а далі йти не наважувався, стояв посеред двору й роззирався на всі боки, чи не вийде хто-небудь.

Цю ма тільки встала; ще розпатлана, вона давала вказівки служниці, що треба сьогодні купити на базарі. Цінь Чжун упізнав її по голосу й окликнув:

— Матінко Ван!

Цзю ма визирнула і, побачивши Цінь Чжуну, привітно посміхнулась:

— Що значить чесна людина! — мовила вона. — Як пообіцяв, так і зробив.

Вона звеліла йому зайти в дім і взяла цілу сулію олії, куди увійшло понад п'ять фунтів. Ціна була помірною, і вона задоволено сказала:

— Цієї сулії нам вистачить на два дні. Приходь до нас через день, тоді я не братиму ні в кого іншого.

Цінь Чжун погодився й пішов, шкодуючи, що Королеви Квітів сьогодні побачити не пощастило.

«Це добре, що вони будуть моїми постійними покупцями, — думав він. — Не побачу сьогодні, побачу іншим різом. А задля однієї лише Ван Цзю ма міряти такі кінці не хотілося б. Правда, звідси зовсім близько до монастиря Чжаоцін, хоч свята там уже давно закінчилися, та хіба в звичайні дні ченці не їдять олії? Піду запропоную. Коли в кожній келії візьме хоч хто-небудь, то цього буде досить, щоб я там розпродав увесь товар».

Коли Цінь Чжун прийшов у монастир і запитав, чи не потрібна тут кому-небудь олія, то виявилось, що він прийшов саме вчасно, про нього тут уже згадували. Де більше, а де менше, але олію брали майже в кожній келії. Опорожнивши барильця, Цінь Чжун домовився, що й ченцям носитиме через день.

Відтоді в непарні числа Цінь Чжун носив свій товар міськими вулицями, а в парні — через міську браму Цяньтан простував спочатку до Цзю ма, плекаючи надію хоч сьогодні побачити Королеву Квітів. Часом йому щастило, а здебільшого ні. Не побачить — сумує, а побачить — думок ще більше в голові, бо справді:

Десь мають межу земля і небо безкрає,
А цьому коханню й журбі кінця немає.

Цінь Чжун тепер часто бував у домі Цзю ма, і всі там його добре знали.

Минали дні. Непомітно й рік минув, почався другий. Щастило йому чи не щастило, а Цінь Чжун щодня відкладав то два, то три фені, в усякому разі, не менше одного. Коли дрібних грошей збиралося багато, він міняв їх на шматки срібла, і з часом у нього назбирався цілий вузол. Скільки було там, він і сам не знав.

Якось непарного дня з ранку до вечора лив дощ, і Цінь Чжун залишився дома. Задоволений тим, що йому вдалося дещо наскладати, він вирішив: «Сьогодні вільний день, то чи не прикинути на терезах, скільки вже маю грошей?»

Він узяв парасольку з проолієного паперу й побіг через дорогу до крамниці, де продавали срібло, щоб там зважити свій скарб.

«Скільки срібла може бути в цього злидаря, що йому раптом терези стали потрібні? — подумав крамар.— Дам оці маленькі, йому вистачить».

Цінь Чжун розв'язав торбу — звідти посипалися дрібні шматочки, їх було дуже багато, і кілька великих зливків. Крамар, чоловік нищий і підлий, як побачив стільки срібла, аж на виду змінився. Він пригадав: «Як море ковшем не перемиряєш, так і людини не цізнаєш з першого погляду»,— і миттю дістав потрібні терези, а також цілий набір гир до них.

Цінь Чжун спорожнив торбу і зважив. Вийшло не дуже багато, але не так уже й мало — цілих шістнадцять ланів.

«Три лани в мене було, а решти вистачить, щоб провести ніч серед верб * та квітів, ще дещо й залишиться. Правда, такий дріб'язок сором і з кишені виймати,— подумав він.— Покажеш, ще засміють. Переплавлю у великі зливки. Тут, у крамниці, це неважко зробити».

Він зараз же одважив десять ланів, щоб виготовити з них один великий зливок, а з одного лана та восьми

цянів — маленький. З чотирьох ланів і двох цянів, що залишались, віддав шматочок майстрові за роботу, а потім придбав гаптовані черевики, гарні шкарпетки й нову шапку.

Дома він виправ свій халат, обкурив його димом із запашного дерева, яке недавно купив.

На другий день, коли встановилася погода, він з самого ранку опатно вбрався, і тепер про нього можна було сказати:

Хоч гість незнатний, небагатий,
Зате на вигляд показний.

Причепурившись, Цінь Чжун сховав у рукав срібло *, замкнув комірчину і з радісним настроєм попрямував до будинку Ван Цю ма. Та коли наблизився до воріт, в душу почав заповзати страх.

«Я завжди приходив сюди з коромислом, щоб олію продати, а сьогодні раптом з'явився як гість. Що ж я скажу господині?»

Поки він нерішуче м'явся, ворота рипнули, і йому назустріч вийшла Цю ма.

— Що ж це ти, молодий пане, сьогодні без олії? — спитала вона, побачивши Цінь Чжуна. — Та ще й так вирядився! Куди б це, у яких справах?

Тікати було пізно. Цінь Чжун, набравшись духу, ступив наперед і вклонився. Цю ма відповіла тим же.

— Справи в мене, власне кажучи, нема ніякої. Просто прийшов провідати вас.

Однак господиня веселого дому була жінка бувала, вона з першого погляду здогадалась, чого його сюди занесло. «Такий причепурений і каже, що «провідати» прийшов. Не інакше, як хтось із дівчаток моїх сподобався, має намір побавитись, а може, й на ніч залишиться. Хоч птах і не з великих, та все ж кинеш у кошик — гляди на зелень буде, запхнеш у торбу — на

цілого краба вистачить. Дасть що-небудь, і то добре, буде з чим на базар сходити. Розпливаючись у посмішці, вона сказала:

— Якщо молодий пан Цінь надумався провідати мене, стару, то це, видно, неспроста.

— Воно-то так, тільки не знаю, з чого почати, соромно якось.

— А чого соромитись? — заспокоїла його господиня.— Ходімо в дім, там усе обміркуємо.

Цінь Чжун уже не раз бував у цьому будинку, але йому ще ніколи не доводилося розсідатись у кріслах для гостей. Сьогодні вперше випадала така нагода. Цього разу Цзю ма була змушена запросити його до вітальні і гукнула, щоб принесли чай.

За хвилину служниця принесла чай. Помітивши, з якою увагою Цзю ма приймає продавця олії, дівчина здивовано зупинилась, потім опустила голову й мимоволі пирснула від сміху.

— Чого регочеш! — обірвала її Цзю ма.— Поштиво-сті в тебе до гостей немає!

Служниця затихла, мовчки поставила чай і пішла. Тільки тоді господиня поцікавилась:

— То що ж ви хотіли мені сказати, пане Цінь?

— Нічого особливого. Заманулося випити з однією з ваших дівчат по чарці вина.

— Тільки випити вина й більш нічого? — сказала, лукаво посміхаючись, Цзю ма.— Мабуть, ви не від того, щоб і побавитись? Ви дуже тихий, скромний юнак, і раптом таке бажання. Давно воно у вас виникло?

— Не сьогодні, звичайно, уже давненько намір маю.

— Ви знаєте всіх моїх дівчат. Яка ж з них вам так до душі припала?

— Ніхто мені не потрібен. Єдина, з ким би я хотів перебути ніч,— це Королева Квітів.

Цзю ма подумала, що він кепкує з неї, й усмішка враз щезла з її лица.

— Та ти розумієш, що кажеш? Чи, може, вирішив поглузувати над старою?

— Ви ж знаєте, що я людина щира і чесна,— відповів Цінь Чжун.— Завжди що думаю, те й кажу.

— У цебра для помий теж два вуха; хіба ти не чув, яку ціну я правлю за мою Мей нян? Та тебе з усіма твоїми бебехами не вистачить, щоб розплатитись хоч за півночі! Краще вже відведи душу з якоюсь іншою.

— Невже так дорого? — вдаючи, ніби він украй здивований, спитав Цінь Чжун.— Страшно й питати. А все ж, скільки тисяч ланів ви просите за одну ніч з Королевою Квітів?

Зрозумівши, що він жартує, Цю ма усміхнулася знову:

— Ніякі там не тисячі! Лише десять ланів срібла, ну, звичайно, сюди не входить частування та все таке інше.

— Он як! Так це ж дрібниця,— сказав Цінь Чжун, і, вийнявши з рукава великий блискучий зливok чистого срібла, простяг його Цю ма.— Тут рівно десять ланів, будь ласка.— Потім дістав маленький зливok.— Тут майже два лани. Хай буде на частування та на все таке інше. Я вас дуже прошу, зробіть мені ласку, повік цього не забуду. Годитиму вам, поки живий буду.

Отримавши великий зливok, Цю ма вже не хотіла випускати його з рук. Вона побоювалась, коли б це не було миттєвим спалахом. А потім юнак отямиться, грошей немає, почне шкодувати. Тому вирішила на всякий випадок попередити його:

— Тобі, скромному продавцеві, нелегко зібрати подібне багатство, і слід було б тричі подумати, перш ніж зважуватись на таке.

— Я вирішив твердо, і ви про мене не турбуйтеся,— відповів Цінь Чжун.

Тоді Цзю ма сховала обидва зливки в рукав і мовила:
— Гаразд, як вирішив, то й вирішив. Але це ще не все. Попереду ще немало труднощів.

— Ви тут усьому голова, які ж труднощі можуть бути? — здивувався юнак.

— Розумієш, до Мей нян у гості ходять і благородні, й багаті. Тут справді нерідко буває, що «і вчені відомі веселі розмови ведуть, і люди в чинах частенько сюди зазирають». А вона, звичайно, знає, хто ти, і навряд чи згодиться тебе прийняти.

— А я все-таки покладаюся на вас. Певен, ви всякими правдами і неправдами зумієте довести діло до бажаного кінця, а я в боргу ніколи не залишуся!

Переконавшись, що юнак не передумає, Цзю ма насупила брови, ніби щось прикидаючи в голові, потім, посміхнувшись, сказала:

— Здається, я придумала одну річ, щоб допомогти тобі, а там уже як вийде. Пощастить — не дуже радій, не пощастить — надто не печалься. Учора Мей нян запросили до великого вченого, шановного пана Лі на вечірку, і вона ще й досі не повернулась. На сьогодні пан Хуан домовлявся з нею покататися на озері, на завтра вельмиповажний пан Чжан та інші шанувальники високого й прекрасного мистецтва запросили її почитати вірші, а післязавтра у нас гостюватиме син міністра Ханя, про це вже домовлено кілька днів тому. Так от, зазирни через два дні, може, щось придумаємо. І ще одне, поки що не приходь сюди зі своєю олією, так краще буде. Хотіла б також і пораду дати: в халаті з простої тканини тебе не приймуть за багатого гостя. Наступного разу одягни вбрання з шовку, щоб мої дівчата тебе не впізнали, та й мені легше буде діяти.

— Я все зрозумів,— відказав юнак і попрощався.

Наступні три дні Цінь Чжун не брав коромисла до рук. Натягнувши на себе куплений у ломбарді вже приношений шовковий халат, він блукав міськими ву-

лицями, наслідуючи манери вчених та знатних людей.
Недаром кажуть:

Якщо не знаєш ти звичаїв квітників,—
Освічених людей манери спершу вивчи.

Випустімо оці три дні. На четвертий, схопившись на світанні, Цінь Чжун одразу ж подався до Цзю ма. Він прийшов дуже рано, і ворота ще були замкнені. Вирішив трохи погуляти. У бік монастиря Чжаоцін у такому одязі йти незручно, коли б ченці не засміяли. Завернув до дамби Шицзін. А коли трохи згодом повернувся, ворота вже були відчинені. Біля в'їзду стояв паланкін, а на подвір'ї сиділо кілька служників. Цінь Чжун зметикував, що совати йому туди свого носа не слід. Він тихенько окликнув кучера і спитав:

— Чиї це коні та паланкін?

— Прислали по сина вельмишановного Ханя.

Цінь Чжун зрозумів, що гість тут ночував і ще й досі не поїхав. Він знову повернув від воріт і подався до найближчої харчевні, там підснідав і пішов назад до будинку Цзю ма. Ні коней, ні паланкіна вже не було. Коли він переступив через поріг, його зустріла Цзю ма.

— Пробач мені, старій, але Мей нян і сьогодні зайнята. Щойно поїхала з молодим паном Ханем полюбуватись раннім цвітом дикої сливи *. Він у нас постійний гість, і я не посміла йому перечити. Але й це ще не все, я чула, що завтра вони збираються поїхати в монастир Лінь'інь, щоб зіграти з відомим шахістом. Окрім цього, вже кілька разів заходив пан Ці, теж хотів домовитися про побачення. Це господар нашого будинку, йому теж не відмовиш. А коли він тут гостює, то затримується щонайменше на три, а то й на п'ять днів. Отже, нічого певного поки не можу вам обіцяти. Послухайте, пане Цінь, якщо ви справді прагнете домогтися свого, то доведеться вам набратись тер-

піння й почекати ще трохи. Інакше я буду змушена повернути вам усі ваші щедрі підношення.

— Мене одне турбує: може, ви не хочете допомогти мені? — відповів Цінь Чжун.— А якщо треба чекати, то я згоден і на десять тисяч років, тільки б діло вигоріло.

— В такому разі я зроблю все що треба,— сказала господиня, а коли Цінь Чжун попросився й хотів було йти, додала: — Ще одне, пане Цінь, коли наступного разу йтимете до нас, то не треба так рано, краще десь під вечір, тоді я напевне знатиму, буде в неї гість чи ні. Взагалі, чим пізніше, тим краще. Я завжди так роблю, ви тільки, будь ласка, не ображайтесь.

— Та що ви! Як я смію!

Цього дня Цінь Чжун також не брався за коромисло, а наступного, наріхтувавши свій реманент, подався зранку на вулицю, але повернув не в бік воріт Цяньтан, де жила Цзю ма, а в протилежний. До неї він тепер ходив тільки вечорами після роботи, ретельно переодягнувшись. Відповідь завжди була одна й та ж: Мей нян зайнята. Так минуло понад місяць.

І ось настав п'ятнадцятий день дванадцятого місяця. Після великого снігопаду та західного вітру небо проясніло і вдарив мороз. Сніг зверху взявся корою, зате на вулицях стало сухо. Цінь Чжун цього дня працював допізна,— потім, як завжди, поміняв одяг і знову майнув до Цзю ма. Цього разу вона вийшла йому назустріч, привітно посміхаючись.

— Сьогодні вам пощастило на всі дев'яносто дев'ять,— сказала вона.

— А куди ж поділась остання одиниця? — спитав Цінь Чжун.

— Та одиниця — вона сама, бо її ще дома нема.

— А чи повернеться?

— Сьогодні вона любиться снігом разом з начальником Військової палати, паном Юєм. Гулянка в них

прямо в човнах на озері. Пан Юй — сімдесятирічний стариган, якому вже не до любовних утіх,— обіцяв прислати Мей ще завидна. А ви поки що йдіть до її кімнати, випийте чарку вина й чекайте її там.

— Тоді, я прошу вас, проведіть мене.

Цзю ма повела його звивистим коридором повз численні кімнатки, поки вони нарешті не опинились у світлій просторій вітальні. Ліворуч було приміщення для служниці, там стояли тапчан, стіл, стільці та інше; праворуч — спальня Королеви Квітів, ще замкнена. У вітальні, прямо навпроти дверей, висіла картина відомого художника. На столику для куріння фіміамів у бронзовій бошаньській курильниці * курилися коштовні пахоці. Обабіч курильниці — книжкові столики з різними дрібничками. Стіни прикрашали написані пензлем вірші. Цінь Чжун, соромлячись того, що він пеграмотний, не став до них придивлятися. «Якщо тут так гарно,— подумав він,— то можна уявити, яка пишнота в самій спальні. Так, це буде ніч найвищого раювання, і десять ланів за таку насолоду не так уже й багато».

Цзю ма всадовила Цінь Чжуна на місце для гостя, а сама сіла навпроти. Служниця запалила світильник, поставила на стіл. Скоро на ньому з'явилися свіжі фрукти, коробка з усякими винами та закусками, яких Цінь Чжуну не доводилося не тільки куштувати, а й бачити. Приємний запах лоскотав ніздрі. Коли налили вина, Цзю ма підняла чарку й почала припрошувати гостя:

— Сьогодні у всіх моїх дівчат гості, і я мушу сама пригощати вас. Тож, прошу, не соромтесь, пийте і їжте, скільки вам захочеться.

Цінь Чжун взагалі пив мало, а тепер, коли в нього на думці вертілося зовсім інше, тільки пригубив кілька разів і поставив чарку.

— Ви, певно, зголодніли, закусіть трохи, а потім вип'єте ще,— сказала Цзю ма.

Служниця тим часом принесла білий, як сніг, рис,— їж і хочеться,— поставила бульйон та різні приправи. Господиня була жінка міцна, пила вино, а закушувати їй не думала. Цінь Чжун з'їв миску рису й поклав папочки.

— Ніч довга, з'їжте ще,— вмовляла його Цзю ма.

Цінь Чжун узяв ще півмиски. До нього підійшла служниця з ліхтарем і доповіла:

— Вода нагрілась, прошу пана гостя купатись.

І хоч Цінь Чжун перед тим, як іти сюди, встиг помитись, відмовлятися все одно не наважився. Помившись з милом у запашній воді, він одягнувся й знову сів до столу. Цзю ма звеліла прибрати закуски та подати тарелі-самоварчики.

Надворі вже зовсім потемніло. У монастирі Чжаоцін продзвонили дзвони, а Мей нян усе ще не повернулась.

Ну де ж ти, красуне, гуляєш до ночі?

В чеканні закоханий видивив очі.

Як кажуть, «хто чекає, тому й не терпиться». У Цінь Чжуна погіршав настрій. Цзю ма намагалася з усіх сил розважити гостя. Вона то доливала чарки, то припрошувала закусити й торохтіла без угаву. За розмовою непомітно проминула перша варта. Раптом у коридорах зчинився гамір — то повернулась Королева Квітів. Служниця прибігла доповісти, і Цзю ма поквапно підвелась їй назустріч. Цінь Чжун теж вийшов із-за столу. Підтримувана з обох боків служницями, Мей нян увійшла до вітальні. Зупинившись біля дверей, вона посоловілими очима глянула на яскраве світло свічок і світильників, на чарки та на посуд на столі.

— Хто це тут пиячить? — спитала вона.

— Дитинко моя, це той молодий пан Цінь, про якого я тобі не раз казала. Він давно вподобав тебе, під-

ніс подарунок, але тобі все ніколи, отож чекає вже понад місяць. Сьогодні ти, на щастя, вільна, от я й затримала його, щоб ти сама не нудилася.

— Щось я досі не чула, щоб у Лін'яні йшла мова про якогось молодого пана Ціня,— відповіла Мей нян.— Не хочу я його приймати.

Вона повернулась і зібралася йти, але Цзю ма вмиль стала перед нею, розкинувши руки.

— Послухай мене! Мати зла тобі не бажає. Молодий пан Цінь справді чесна, порядна людина.

Мей нян після деякого вагання зайшла до вітальні, та коли перевела погляд на гостя, побачила знайоме обличчя. Десь вона з ним зустрічалась, а от пригадати сп'яну ніяк не могла.

— Десь я його, матінко, бачила,— мовила вона.— Здається мені, він не з благородних. Перебудеш з таким ніч — потім сміятись над тобою почнуть.

— Та це, дочко, той самий молодий пан Цінь, у якого крамниця шовкових тканин біля міської брами Юнцзінь. Коли ми ще там жили, ти, певно, бачила його, тому й знаєш. А я була зворушена щедрістю його почуттів і пообіцяла влаштувати йому зустріч. Тепер уже незручно відмовляти. Зваж на мене й залиш його сьогодні на ніч... А завтра, якщо я завинила перед тобою, проситиму вибачення.

Умовляючи дівчину, Цзю ма потроху підштовхувала її вперед. Як Мей нян не опиралась, а змушена була підійти ближче й привітатись.

Цінь Чжун чув усю їхню розмову, але удав, що не слухає. Мей нян сіла край столу й стала мовчки розглядати юнака, її мучили сумніви. Потім окликнула служницю, звеліла принести підігрітого вина й налила велику чарку. Господиня сподівалася, що вона має намір пошанувати гостя, але Мей нян вихилила одним духом усю чарку сама.

— Що ти надумала, дочко,— захвилювалася Цзю ма,— ти й так уже п'яна.

— Не п'яна я! — заперечила дівчина й випила ще кілька чарок.

Не встигла витверезитися після денної гульні, а тут додала ще і, звичайно, вже не могла стояти на ногах. Вона звеліла служниці відімкнути спальню, запалити світло. Скинула гаптовані черевики, а потім, як була в платті та прикрасах, так і впала на ліжко, навіть пояса не розпустила. Господині не дуже подобалася її поведінка.

— Панькали її весь час, от тепер і вередує. Чим сьогодні невдоволена, ніяк не збагну, але це не через вас. Ви вже не ображайтесь, будь ласка.

— Та що ви! Чи смію я?

Цзю ма запропонувала юнакові випити ще вина, але той рішуче відмовився. Тоді господиня провела його до спальні.

— Ви не бійтесь, що вона п'яна, приголубте її,— шепнула на вухо Цінь Чжуну й потім голосно звернулася до Мей нян: — Устань, дочко, та скинь одяг, а тоді вже й лягай.

Мей нян нічого не відповіла, вона спала. Господині більш робити було нічого, і вона пішла. Служниця прибрала посуд, витерла стіл і теж зібралася йти.

— Влаштовуйтеся, папе Цінь! — сказала на прощання.

— Принеси мені, якщо можна, чайник гарячого чаю,— попросив він.

Дівчина принесла чайник міцно завареного чаю, зачинила за собою двері й пішла спочивати.

Цінь Чжун глянув на Мей нян. Вона лежала поверх парчевої ковдри обличчям до стіни й міцно спала. Він подумав, що п'яні, певно, бояться холоду, але будити дівчину не наважився. На бильці ліжка побачив велику шовкову ковдру, тихенько зняв її й укутав Мей

нян. Потім поправив гнота в світильнику, взяв чайник з гарячим чаєм, скинув черевики й примостився поряд з дівчиною, поклавши праву руку на неї, а лівою при-тримував чайника. Так і лежав, не сміючи заплющити очей. Справді:

В небесах не витав, сонцю й дощику рад,
А до яшми припав, ніжний п'є аромат.

Десь опівночі Мей нян прокинулась, відчула, що хміль ще не пройшов, а в грудях ніби щось тисне. Вона підвелася, сіла посеред ліжка і, схиливши голову, намагалася стримати напад нудоти. Цінь Чжун, розуміючи, що їй тяжко, теж підхопився, поставив чайник убік і ніжно погладив дівчину по спині. Мей нян довго кріпилася, та все-таки не витримала, почала блювати. Боячись, коли б вона не забруднила ковдри, Цінь Чжун підставив рукав своєї сорочки. Мей нян не звертала на юнака уваги... Аж ось їй стало легше, і вона, не розплющуючи очей, попросила чаю.

Цінь Чжун устав з ліжка, обережно зняв з себе сорочку, поклав її на підлогу, помацав чайник рукою — ще теплий. Тоді налив у чашку міцного чаю й подав дівчині. Та одним духом випила дві чашки запашного напою, і хоч відчула, що їй полегшало, але була така стомлена, що знов одвернулася лицем до стіни і вмить заснула. Цінь Чжун згорнув сорочку брудним рукавом усередину, засунув під ліжко й знову ліг поруч з дівчиною, обнявши її.

Мей нян прокинулась, коли почало розвиднятись. Вона повернулася і побачила поряд якогось чоловіка.

— Ти хто? — спитала вона.

— Мое прізвище Цінь,— відповів Цінь Чжун.

Мей нян силкувалася пригадати, що з нею сталося цієї ночі, та даремно.

— Яка я п'яна прийшла вчора! — сказала вона.

— Ні, не дуже,— заперечив Цінь Чжун.

— Мене, мабуть, нудило.

— Ні.

— То добре. А мені все ж здається, що нудило. Ще пам'ятаю,— додала Мей нян, трохи подумавши,— що пила чай. Невже все це мені приснилось?

— Справді нудило,— тільки тепер признався Цінь Чжун.— Я побачив, скільки ви випили, і, боячись, коли б вам не стало погано, приготував гарячого чайника й сховав під свій халат. Виблювавши, ви попросили чаю. Я був радий прислужитись вам, налив, і ви випили аж дві чашки.

— Ху, брідота яка! Куди ж ви все це поділи? — злякано спитала Мей нян.

— Я побоявся, коли б ви не забруднили постіль, і підставив рукав своєї сорочки.

— Де ж вона тепер?

— Загорнув і поклав он туди.

— Який жаль, зіпсувала вам сорочку.

— А як на мене, то моїй сорочці пощастило...

Мей нян слухала його й думала: «Бувають же такі делікатні люди». І в душі вже почала симпатизувати йому.

Тим часом зовсім розвиднілося. Мей нян злізла з ліжка й глянула на гостя. Аж тепер пригадала, де вона його бачила. Сумніву не було: перед нею продавець олії Цінь.

— Скажіть мені по правді, хто ви такий і як опинилися тут учора ввечері? — допитувалась вона.

— Якщо ви, роблячи ласку, просите мене сказати по правді, то я не смію вам брехати. Я Цінь Чжун — саме той, що часто приходив сюди до вас з олією.

І тут Цінь Чжун щиро розповів їй, як уперше побачив її, коли вона проводжала гостей, а вдруге, коли сідала в паланкін, як його душу поїняло нестримне бажання зустрітись з нею, і, нарешті, як збирав гроші, щоб здійснити свою мрію.

— Сьогодні я мав щастя пробути вкупі з вами цілу ніч, і це для мене найбільша втіха у житті, тепер мені нічого не треба,— сказав він на закінчення.

Мей нян була глибоко зворушена його розповіддю і, жалкуючи, сказала:

— Учора я була п'яна і не прийняла вас як слід. Вам не жаль, що змарнували стільки грошей?

— Та що ви! — вигукнув юнак.— Ви справжня небожителька. Мене турбує лише те, що я, може, погано слугував вам. Якщо ви не образились на мене, то це для мене найвище щастя, на щось більше я не смію й сподіватися.

— Ви простий торговець. Чому ж вам не приберегти для своєї сім'ї того, що вам пощастить назбирати. А сюди вам не слід ходити.

— Я однак, немає в мене ні дружини, ні дітей,— відповів Цінь Чжун.

Мей нян на хвилину замислилась, а потім спитала:

— Ви більш ніколи не прийдете сюди?

— Радості від того, що я всю ніч пробув поруч з вами мені вистачить на все життя, про що ж мені ще мріяти?

«Нечасто зустрінеш такого чоловіка,— думала в захопленні Мей нян.— І чесний, і щирий, а який чемний! Про погане і словом не обмовився, лише хвалив. Не то серед сотні, а й серед тисячі іншого такого не знайдеш. Шкода, що він з простих. Був би благородним, я б і на мить не задумалась, охоче б довірила йому свою долю й служила б усе життя...»

Її думки перервала служниця, що принесла воду для вмивання, а трохи згодом — дві чашки імбирного відвару. Цінь Чжун умився, розчісуватись не став, бо на ніч не знімав пов'язки з голови. Відпив кілька ковтків імбирного напою й хотів було попрощатись.

— Стривайте! — зупинила його Мей нян.— Я б не проти ще поговорити.

— І я б не від того, щоб посидіти з вами, Королево Квітів, бо кожна така мить — це велика насолода для мене,— відповів юнак.— Але й міру треба знати. Зухвальством було вже те, що я тут провів усю ніч. А коли ще хто-небудь дізнається, то це буде для вас великою ганьбою. Отож краще я відразу піду.

Мей нян кивнула головою служниці, щоб та вийшла, потім дістала із шкатулки двадцять ланів срібла.

— Уночі я завдала вам неприємностей,— сказала Мей нян, простягаючи продавцеві олії срібло.— Тож візьміть ці гроші, вони пригодяться вам у вашому ділі. Тільки нікому про це ні словечка.

Цінь Чжун, звичайно, відмовився взяти срібло, але Мей нян наполягала.

— Воно мені неважко дісталось, і я хочу віддати його вам, щоб хоч цим віддячити за вашу турботу. Візьміть, прошу вас. Якщо цього буде мало, іншим разом я ще дам. А вашу сорочку я накажу служниці випрати й повернути вам.

— Чи варто турбуватися про таку дрібницю, я й сам виперу, а вашого щедрого подарунка я не заслуговую.

— Як так можна! — вигукнула Мей нян, ховаючи йому срібло в рукав і підштовхуючи його до виходу.

Зрозумівши, що йому не вдасться відмовитись, Цінь Чжун узяв срібло, низько вклонився і, прихопивши брудну сорочку, вийшов з кімнати. Коли він прямував коридором, служниця помітила його.

— Матінко! — окликнула вона господиню.— Пан Цінь уже йде.

Цзю ма тільки-но підвелася з ліжка, тож, не виходячи з кімнати, крикнула йому:

— Що ж це ви так рано тікаєте, пане Цінь?

— Та роботи багато,— відповів юнак.— Колись іншим разом зайду, щоб подякувати вам.

На цьому облишімо Цінь Чжуна. А Мей нян — хоч між нею та Цінь Чжуном минулої ночі так нічого й не було — щирість його почуттів зворушила до глибини душі, і вона вже шкодувала, що він пішов. Увесь день вона почувала себе погано, відмовилася приймати гостей і залишилась дома відпочивати. Скільки в неї було поклонників, і про жодного з них вона ніколи не згадувала, а Цінь Чжун не виходив у неї з голови. Саме так, як у тій пісеньці співають:

Я твій образ у серці лелію,
Жду тебе я в нашім садку:
Продавати мусиш олію,—
Знаю долю твою гірку.
Мій мучителю милий, я знаю,
Ти ласкавий, ніжний такий...
Я цю думку геть відганяю,
Та до тебе линуть думки.

А тепер повернімося до приказчика Сін Цюапя. Поки старий Чжу Шилаго ще тримався, він приховував свої стосунки з служницею Ланьхуа, та коли старий зліг, зовсім перестав звертати на того увагу. Шилаго не раз сварився з ним, і кінчилося все тим, що однієї ночі Сін Цюань та Ланьхуа обчистили старого, приховали з собою всі гроші, які були в крамниці, і зникли невідомо куди.

Чжу Шилаго дізнався про це лише наступного дня і попросив сусідів допомогти йому. Ті повивішували об'яви про крадіжку, кілька днів шукали втікачів по всьому місту, а знайти не змогли. Старий тепер гірко кається, що колись повірив наклепу й вигнав Цінь Чжуна.

Давно він не бачив свого колишнього приймака. Правда, доводилося чути, що Цінь Чжун наймав кім-

натку біля мосту Чжун'ань і торгував олією, ходячи вулицями. А як би було добре, коли б він зараз повернувся. Принаймні була б опора його старості, та й після смерті було б кому пом'янути. Проте, боячись, що Цінь Чжун і досі не забув, як він його тоді скривдив, Чжу Шилао вирішив попросити сусідів, щоб ті умовили хлопця й сказали йому, що пам'ятати годиться лише добро, а не зло.

Цінь Чжун, довідавшись про лихо, що спіткало старого, одразу ж зібрав свої речі й переселився до нього. Побачивши один одного, вони не стримали сліз. Шилао вручив Цінь Чжуну все, що в нього залишилось, а той додав свої двадцять з лишком ланів і взявся за знайоме діло, але тепер уже в крамниці. Після повернення в колишній дім він знову прибрав прізвище Чжу.

Не минуло й місяця, як старому погіршало. Ніякі ліки вже не допомагали, і — о, лишечко! — він помер! Цінь Чжун так тужив, так бив себе в груди і плакав, ніби рідного батька втратив.

Як і годилося, було виконано обряди покладення в труну, встановлення труни, щотижневі підношення та поминки протягом семи тижнів і все таке інше. Поховали старого в родовому склені на цвинтарі, що за міською брамою Цінбо, і всі сусіди відзначили незвичайне благородство Цінь Чжуна.

Після похорону крамниця знову відчинила двері. Це була одна з найстаріших олійних крамниць, і торгівля в ній завжди йшла добре. Та відколи там порядкував прикажчик Сін, покупці обходили її, бо їх почали обважувати та обраховувати. А як за прилавок став молодий Чжу, люди знову охоче заходили до нього, і торгівля пожвавилася. Незабаром молодий господар відчув, що йому все важче справлятися самому, і вирішив шукати собі помічника.

Одного разу знайомий посередник Цзінь Чжун привів йому чоловіка років п'ятдесяти. Це був той самий Сінь Шань, що колись жив у селі Аньлао біля Бяньляна; під час ворожої навали на столицю він разом з усіма тікав на південь і десь по дорозі загубив свою єдину доньку Яоцінь. Кілька років вони з дружиною поневірялися по селах та містах, шукаючи собі харч і пристанище, поки не прочули, що чимало з тих, хто, як і вони, покинув рідні місця, тепер знайшло собі притулок у багатому місті Ліньянь. Вони вирішили й собі податися туди в надії, що, може, й їхня дочка теж де-небудь там. Проте скільки не розпитували людей про неї, нічого втішного дізнатись не пощастило. Все, що в них було, вони за цей час устигли прожити й тепер дійшли до краю: і їсти нічого, і за постій платити нічим.

Якось Сінь Шань випадково почув, що посередник Цзінь Чжун шукає підручного в олійну крамницю. Колись у Сінь Шаня була своя продовольча крамниця, і на торгівлі олією він теж знався. До того ж казали, що молодий Чжу родом теж з Бяньляна. Виходить, вони земляки. Отож Сінь Шань і попросив Цзінь Чжуну відвести його в крамницю до Чжу.

Поговоривши з Сінь Шанем, молодий господар мимохіть пройнявся співчуттям до нього.

— Гаразд,— сказав він,— якщо вам нема де жити, переходьте до мене. На те ми й земляки. А там почнемо шукати вашу дочку й вирішимо, як бути далі.

Цінь Чжун дав Сінь Шаню дві в'язки монет *, щоб той розрахувався з боргами, а сам тим часом прибрав у кімнаті, яку виділив своєму помічникові. Сінь Шань з дружиною намагалися допомагати молодому господареві в усіх його справах, і Цінь Чжун був дуже радий.

Час летів, мов стріла: не змигнулися, як і рік пройшов. Поступово множилося багатство Цінь Чжуна,

а він ще й досі парубкував, тому багато хто мріяв віддати за нього свою дочку, навіть без подарунків і без викупу. Але юнак, якому випало побачити неперевершену вроду Королеви Квітів, і дивитися не хотів на звичайних дівчат. Він твердо вирішив, що одружиться лише тоді, коли зустрине справжню красуню. Минали дні за днями, а він усе не поспішав. Недарма кажуть:

Той, хто бачив синє море,—
Знає вир могучий;
Той, хто зрів найвищі гори,—
Знає грізні тучі.

Тепер повернімося до Мей нян. З тією славою, яку вона здобула в будинку Цзю ма, у неї всі дні проходили в радощах та забавах, і вона справді не знала, «що вже їй їсти, що вже їй пити, в які шовки вбиратися, яку парчу вдягати». І все ж іноді їй бувало не до радощів, особливо коли молоді гульвіси починали капризувати, вимагали від неї чогось незвіданого або, побавившись з нею, йшли до когось іншого. Іще сумніше їй ставало, коли мучилась на похмілля і нікому було її пожаліти. В такі хвилини вона часто згадувала доброго, ніжнього Цінь Чжуна і дуже шкодувала, що ніяк не може побачитися з ним.

Усьому буває край, і строку її «веселого життя», видно, теж надходив кінець, у її становищі мали статися якісь зміни. Саме через рік з нею приключилася така історія.

У Лін'яні нещодавно з'явився У Восьмий, синок губернатора округи Фучжоу У Юе. Маючи вдосталь і золота, й срібла, молодий вельможа прославився тим, що грав в азартні ігри, любив випити, шастав по веселих місцях. Отож невдовзі він прочув і про Мей нян, а зустрітися з нею ніяк не доводилося. Він не

раз посилав людей, щоб запросили її прогулятися з ним, та Мей нян, наслухавшись про нього стільки всякої всячини, завжди знаходила той чи інший привід для відмови. Тоді У Восьмий почав коли-не-коли сам зазирати з компанією таких же гультяїв до Цзю ма, проте й тут йому жодного разу не пощастило побачити Мей нян.

Настали весняні свята Цінмін *, коли люди поспішають на кладовища, щоб упорядкувати могили, або вибираються за місто походити поміж полями. Мей нян і так уже втомилася від повсякденних прогулянок, до того ж у неї назбиралося стільки невиконаних обіцянок — кому вірша написати, кому картину намалювати,— що вона зачинилася в своїй кімнаті й наказала нікого до неї не пускати. Розпалила вогонь у курильниці, розіклала перед собою «чотири скарби вчених людей» — пензлики, папір, туш та тушівницю — і тільки хотіла було взятися за пензлика, як за дверима почувся гамір.

Це молодий У з добрим десятком своїх вгодованих служників прийшов запросити Мей нян покататись на озері. Після того як господиня вже вкотре відмовила йому, служники вчинили у вітальні справжній погром, трощили все, що до рук потрапляло, поки не дісталися до кімнати Мей нян. А двері були замкнені.

Слід зазначити, що у веселих будинках іноді вдавалися до цього способу, щоб позбутися небажаного гостя: дівчина ховалася в кімнаті, за нею замикали двері й казали, що її немає дома. Чесних та довірливих щастило отак обдурити, а бувалий у бувальцях У добре знав усі ці виверти, тому наказав служникам зламати замок і відчинив двері, пхнувши їх ногою. Перед ним була Мей нян, вона не встигла сховатись. Він звелів двом служникам підхопити дівчину під руки й виволокти на вулицю, а сам, ідучи слідом, обсипав усіх брутальною лайкою.

Дівчата та служниці порозбігалися хто куди, одна лише Цзю ма хотіла вийти наперед, попросити пробачення і заспокоїти бешкетника, але швидко зрозуміла, що краще їй самій зникнути з його очей.

Озвірілі служники вивели Мей нян за ворота і, незважаючи на те, що їй було важко дибати маленькими ніжками * у тісних черевичках, помчали вперед. За ними з виглядом грізного переможця вулицею крокував їхній повелитель. Мей нян випустили з рук лише після того, як посадили в човен.

Опинившись в дванадцять років у будинку Цзю ма, Мей нян росла тут у теплі і в добрі, її доглядали, мов коштовну перлину, і ніколи в житті вона не зазнавала такого приниження й знущання. Закривши обличчя руками, дівчина гірко плакала.

Усе ще розгніваний У Восьмий, немов Гуань Юй, що вібрався на бенкет у Лукоу, вмовився в кріслі посередині човна спиною до Мей нян і дав команду відчалювати. Його служники виструнчилися обабіч крісла.

— Мерзотниця! Повія паршива! Не розуміє, що їй честь роблять! — вигукував він. — Будеш рюмати — відлущцю!

Мей нян не злякалася його погроз і не перестала плакати. Човен доплив до середини озера, де на невеликому острові стояла альтанка. У Восьмий звелів перенести туди кошики з вином та закусками і першим зіскочив на берег, кинувши на ходу:

— Ведіть сюди і ту шльондру, щоб було з ким випити!

Мей нян, заливаючись слізьми, міцно вчепилася в поручні. Молодий У знічев'я випив кілька чарок, потім повернувся до човна, щоб виволокти звідти дівчину. Та заголосила ще дужче й почала відбиватись ногами. Роздратований до краю У Восьмий наказав повисмикувати в неї з голови всі шпильки. Мей нян з розпатланим волоссям вибралася на ніс човна і вже

хотіла кинутись у воду, та саме в цю мить її підхопили дужі руки служників.

— Ти що? Хотіла налякати? — крикнув У Восьмий.— Я не з тих, що бояться. Утопишся — невелика біда. Заплачу кілька ланів срібла, і край, але не хочеться гріха на душу брати. Як перестанеш ревти, відпущу на всі чотири сторони.

Після такого запевнення Мей нян одразу ж притихла, а молодий У звелів правити човна в бік міської брами Цінбо. Тут він вибрав найбезлюдніше місце, наказав скинути з дівчини гаптовані черевички, розбинтувати їй ноги — оголилися два схожих на ніжні пагони бамбука «золотих лотоси». Потім її висадили на берег, і У Восьмий крикнув на прощання:

— Ну, повіє, коли ти така розумна, то добирайся додому сама. У мене проводирів для тебе немає!

Відштовхнувшись жердинами від берега, веслярі знову погнали човна на середину озера. Оце вже справді:

Немало таких, хто лютні палив,
Хто смажить і їсть журавлів *.
А скільки таких, хто б жінку беріг
І ніжно довіку жалів?

Отак Мей нян залишилася сама на безлюдному березі. Босоніж вона й кроку не могла ступити.

«Чи я не гарна, чи не розумна? — міркувала дівчина.— А от маєш! Образили, принизили. А все тому, що я стала на такий ганебний шлях. Тепер хоч-не-хоч мушу все терпіти. Яка радість, що в мене є знайомі серед родовитих і знатних людей? Чим вони допоможуть мені в тяжку хвилину? Дістатись додому, звичайно, я якось зумію, а як далі жити? Мабуть, краще смерть прийняти... А задля чого? Ще недавно тішила себе славою, а тепер дожилась до того, що ладна пер-

шій-ліпшій селянці заздрити. Це все Си ма винна, це її медові речі завели мене в болото і спричинилися до того, що сталося сьогодні. Давно відомо, що «в усіх красунь доля гірка», але гіршої, ніж моя, навряд чи кому випадало».

Чим довше думала Мей нян, тим тяжче ставало в неї на душі, і вона знову заплакала...

Хоч і не часто, але трапляються в житті і приємні несподіванки. Саме в цей день Цінь Чжун їздив за браму Цінбо на могилку старого Чжу Шилао, щоб прибрати там і принести жертву. Всі речі, які брав з собою для церемонії, він відправив назад човном, а сам вирішив пройтися берегом, і раптом — голосний плач. Глянув уперед, і хоч волосся розпатлане, а обличчя геть замурзане, та хіба можна не впізнати цю незрівнянну, неповторну красу?

— Що з вами сталося, Королево Квітів? — спитав він здивовано. — Чому це у вас такий вигляд?

Почувши крізь сльози знайомий голос, Мей нян з несподіванки здригнулась і підвела очі. Перед нею стояв той самий щирий, привітний Цінь Чжун, про якого вона так часто згадувала останнім часом. У цю мить він був для неї найріднішою людиною, і вона виклала йому все, що мала на серці. Шкода стало юнакові нещасної дівчини, і він сплакнув теж.

Цінь Чжун вийняв з рукава довгий шматок білої тканини *, яким витирав піт, розірвав його вздовж і віддав Мей замотати ноги, а сам утер їй сльози, поправив волосся на голові й утішив ласкавими словами. Коли дівчина заспокоїлась, він побіг по носіїв, посадив Мей нян у паланкін і провів до самого дому.

Цзю ма губилася в догадках, що сталося з Мей нян. Кинулася шукати, розпитувала людей, та всі старання були марні. Вона вже не знала, як їй далі бути, а тут раптом Цінь Чжун доставив дівчину прямо додому.

Господиня зраділа так, ніби їй повернули загублену перлину. Вона вже давно не бачила Цінь Чжуна, бо останнім часом він не носив їм олії, а від людей чула, що хлопець успадкував крамницю старого Чжу, успішно веде своє діло і має хорошу репутацію, тому вона зустріла його з належною пошаною. А коли побачила, який вигляд має Мей нян, довідалася, яких знущань дівчині довелося зазнати і, нарешті, чим вона зобов'язана Цінь Чжуну, то, низько вклонившись, подякувала йому й запросила до столу.

Незабаром почало сутеніти. Цінь Чжун, випивши ще чарку вина, встав із-за столу й хотів прощатись. Та чи могла Мей нян так його відпустити сьогодні?

— Ви мені ще тоді сподобались,— мовила вона.— Якби ви тільки знали, як я хотіла зустрітись з вами. Отож сьогодні нізащо не одпушу.

Господиня також умовляла його залишитись.

Цінь Чжун не тямив себе від радості. Цього вечора Мей нян грала, співала й танцювала, як ніколи, і він почував себе мов у чарівному сні. Йому й самому кортіло зірватися з місця й закрутитись разом з нею в шаленому нестримному танку. Була вже глибока ніч, коли вони, взявшись за руки, пішли в спальню...

— У мене є заповітна мрія,— тієї ж ночі сказала Мей нян юнакові.— Хотіла б з вами поділитись. Тільки, прошу, не відмовляйтесь, коли дізнастесь, у чому справа.

— Та коли треба для вас, моя люба, то я ладен в огонь і в воду. Чи смію я відмовити вам у чому-небудь?

— Я хочу стати вашою дружиною,— тихо мовила Мей нян.

Цінь Чжун розсміявся.

— Та коли б ви десять тисяч разів виходили заміж, то й тоді б до мене черга не дійшла. Краще не глузуйте — негідний я вас.

— Кажете, глузую? Даремно. Щиру правду кажу, не до глузування мені зараз. Уже тоді, коли мені було п'ятнадцять і господиня домоглася того, що мені «розчесали волосся», я почала мріяти, як би розпрощатися з таким життям. Єдиним виходом було заміжжя. Та поки не стикалася з людьми, важко було щось придумати. Боялась у такому важливому для всього життя ділі допустити непоправну помилку. Опісля довелось багатьох зустрічати, але то все були багаті, безпутні любителі вина та жінок, чоловіки, які в гонитві за веселими розвагами і в пошуках безтурботного сміху прагнули лише до хтивих насолод і аж ніяк не думали про щирі почуття до тих, хто давав їм утіху. Я довго й пильно придивлялася до них і зрозуміла, що один лише ви по-справжньому щира й задушевна людина. Чула, ви ще неодружений, і коли не погребуєте тим, що я — квітка дешева й несвіжа, то я ладна, як кажуть, з великою охотою піднімати в пошані чашку до брів * аж до самої старості. Якщо ж ви не згодні, то зараз дістану шматок білого шовку, і на доказ своєї щирості тут же, на ваших очах, повішусь. Це буде набагато краще, ніж загинути, не знаючи, заради чого, від руки якогось мугиря, як це ледь не сталося вчора. Ні радості, ні слави, тільки людям на сміх.— З цими словами Мей нян заплакала знову.

— Та годі вам журитися,— намагався заспокоїти її Цінь Чжун.— Ваше неждане-негадане кохання — це те, чого я міг добиватись усе життя й ніколи не досягти. То як же мені відмовлятися від такого щастя? Але з такою славою, як у вас, з вашими звичками жити в розкошах потрібні тисячі й тисячі, а в мене, бідного, спроможності незначні. І нічого не вдієш, хотілося б, та, видно, не судилось.

— Якщо тільки це, то нічого страшного,— відповіла Мей нян.— Признаюсь вам: маючи намір рано чи пізно, а все-таки вийти заміж і втекти звідси, я вже дав-

но почала дещо відкладати і зберігаю свої заощадження у вірних людей. Тож про мій викуп вам нічого турбуватись.

— Нехай ви викупите себе, але ж ви звикли жити у високих хоромах, ходити в шовках, їсти не те, що всі люди їдять. Як же вам після цього житиметься в моєму домі, мені навіть важко уявити.

— Я згодна на будь-які харчі, на простий одяг, і ніякого ремства не буде.

— Гаразд,— погодився Цінь Чжун.— А як господиня буде проти?

— Це вже мій клопіт,— заспокоїла його Мей нян і пояснила, як вона збирається діяти.

Вони проговорили аж до ранку.

В кількох своїх добрих знайомих Мей нян тримала чи то кошик з одягом, чи шкатулку з коштовностями. Тепер, посилаючись на те, що речі стали їй потрібні, вона поступово забирала їх і передавала Цінь Чжуну. Потім подалась до тітоньки Си ма й розповіла їй про свій намір повернутись до пристойного життя.

— Про це ми колись з тобою говорили,— вислухавши її, сказала Лю Си ма.— Але ж ти ще дуже молода, та й за кого тобі виходити?

— За кого? Поки що не питайте,— відповіла дівчина.— Але хотілося б сказати, що я добре пам'ятаю ваші настанови, а бажання в мене щире, поважне, йду я з доброї волі, з радістю на душі і на все життя, без усякого обману й печалі. От і хотіла б, щоб ви поговорили з моєю господинею. Знаю, ви зумієте її переконати. Не подумайте, будь ласка, ніби я невдячна, але поки хочу подарувати вам, тітонько, лише оці десять ланів золота на шпильки для волосся. Про одне прошу: замовте слівце перед господинею, а коли діло уладнається, то за сватання подарунок буде окремо.

Коли Лю Си ма побачила жовтавий зливок, її

обличчя розпливлося в такій усмішці, що очі стали немов соломинкою прорізани.

— Та ти що? Ми ж свої, чи смію я взяти що-небудь від тебе? І до того ж це таке святе діло,— белькотала вона.— Ну, гаразд, коли так наполягаєш, залишу поки що в себе. Вважай, що віддала мені на зберігання. Що ж до твого діла, то покладись на мене. Не забувай тільки, що господиня твоя дивиться на тебе, мов на те дерево, на якому гроші ростуть. Знай тільки труси та збирай. Отож так просто вона тебе не відпустить. Бююсь, коли б вона не запросила тисячу ланів срібла викупу. Твій суджений не пошкодує такої суми? Може б, мені стрітися та поговорити з ним?

— Нащо вам зайві турботи? — відповіла Мей нян.— І викуп, і все інше я беру на себе.

— А господиня знає, що ти в мене? — спитала Си ма.

— Ні, не знає.

— Тоді посидь поки тут, а я сходжу до вас, поговорю з твоєю господинею. І як домовлюсь, одразу ж повернусь.

Лю Си ма найняла паланкін і поїхала. Цзю ма з радістю зустріла гостю й провела до своєї кімнати. Си ма насамперед розпитала про пригоду з У Восьмим. Хазяйка докладно розповіла їй усю історію. Вислухавши, Си ма сказала:

— Нам, дорогенька моя, найкраще тримати простих дівчат. І прибуток буде, і ніякого тобі клопоту. Така прийме будь-якого гостя й жодного дня не прогуляє. А візьми твою Мей нян. Від тієї гучної слави вона стала мов ласий шматок, що впав на землю, кожна мураха хоче вчепитися в неї. Хоч і весело в домі, людей завжди повно, але й мороки багато. Можна подумати, що десять ланів за ніч — велике щастя. То одна тільки слава, що десять ланів. Прийде синок якого-небудь вельможі, так він же не сам, з ним ще ціла зграя гультаїв. І сидять аж до світанку. Ти ж їх по-

рай. А скільки служників супроводить кожного? І кожному догоди. А якщо не так, зараз же буча, лайка, гляди, щоб іще посуд не побили та меблі не потропили. Батькам їхнім скаржитись не підеш, от і мушиш терпіти. А всі ці пустельники, вчені, товариства поетів, шахістів, чиновники-ревізори, немає їм ні кінця, ні краю. І щомісяця, хочеш ти чи ні, а кілька вечорів приймай їх, пригощай. З синочками багатіїв теж неприємності. Той тягне собі, той собі. Прислужишся одному — другого образиш, та нехай їм всячина. Візьми хоча б цю історію з У Восьмим. Просто жах! Добре, що все так обійшлося, інакше втратила б красуню і плакали б усі твої грошики, які ти на неї поклала. Спробуй на такого подати в суд. Правди не доб'єшся, а ворогів наживеш. Ото краще сиди, прикусивши язика. Моли бога, що лихо цього разу обійшло тебе. А що буде далі? Адже гори високі, річки глибокі, а морю кінця-краю немає. Усяке може статись. Я, до речі,— вела далі, стихивши голос, Си ма,— недавно чула, ніби У Восьмий злий на тебе, хоче ще раз бучу збити. Сама знаєш, вдача в нашої Мей нян — не золото, нікому не хоче догодити. От через те й жди нової пакості.

— Саме так, оце мене найбільше бентежить,— погодилася Цзю ма.— Взяти хоча б того самого У Восьмого, це ж не якийсь там голодранець, а чоловік відомий, поважний. Вона ж, паршиве дівчисько, хоч ти її стріляй, а не хоче його приймати. От і напросилася. Поки ще молодша була, то слухалась, а тепер, коли роздули їй таку славу, коли ці багатійські синочки юрбою крутяться довкола неї та знай її вихваляють, капризною стала. Що їй не кажи, а вона все по-своєму. Приходить, скажімо, гість, захоче — прийме, а як упреться, то й дев'ятьма волами її з місця не зрушиш.

— Усі вони стають такими, як тільки хоч трохи успіх мають.

— От і хотіла б я з тобою порадитись. Якби знайшовся такий, щоб добрі гроші дав, то чи не краще її продати? Одним махом викинути з свого черева це диявольське сім'я, та й край.

— Думка непогана,— підтримала її Си ма.— Продати одну, а за ці гроші потім купити п'ятьох чи шістьох, коли ж пощастить, то можна й цілий десяток придбати. Пряма вигода, навіщо ж відмовлятиесь?

— Я вже давно над цим голову ламаю,— призналася Цзю ма.— Та, бачиш, можновладці багато не дадуть, бо самі вигадують, як би менше дати та більше взяти, А ті, що дадуть децицю, їй, бачте, не підходять. Страх як ламається: така вона гарна, така розумна, що їй ніхто не до пари. Одне слово, сестро, якщо знайдеться путяща людина, то ти вже як-небудь пособи мені, будь нам свахою. Стане перечити, тобі доведеться за неї братись, адже ця поганка останнім часом мене зовсім не слухає, лише ти одна вмієш її умовити, тільки тобі вона вірить.

Си ма голосно засміялась.

— Я саме й прийшла, щоб посватати її,— сказала вона.— За скільки ти її відпустиш?

— Ти, сестрице, жінка тямуща, сама знаєш, що такі хазайки, як ми з тобою, дешево тільки купують, а продають дорого. Звісно, яка слава ходить про Мей нян по місту, скрізь і всюди її називають Королевою Квітів. Ясно, що про якісь там триста чи чотириста ланів і мови не може бути. Тисяча, не менше.

— Тоді піду на переговори. Згодяться на таку суму, повернусь і продовжимо розмову, а ні, то, вибачай, не прийду,— сказала гостя і, збираючись іти, ніби ненароком спитала: — А де це твоя Мей нян?

— Краще не питай. Після того як їй нагнав страху У Восьмиї, боїться, коли б він знову не прийшов та не почав приставати. Останніми днями додому зовсім не потикається. Візьме зранку паланкін і гайда по

своїх знайомих, усе скаржитися на свою долю. Позавчора їздила до Ці, вчора була в Хуана, а куди сьогодні подалась, ніхто не знає.

— Аби тільки ти, моя люба, вирішила, а Мей нян нікуди не дінеться. Почне капризувати, я її як-небудь укоськаю. Але ти гляди: найду підходящого жениха — не крути хвостом.

— Не хвилюйся. Як сказала, так і буде,— запевнила господиня.

Вона провела гостю до воріт. Лю Си ма поклікала паланкін і поїхала.

Повернувшись додому, Си ма доповіла Мей нян:

— Як не важко було, а таки вговорила твою матінку. Покладеш перед нею гроші — і, вважай, ділу кінець.

— Срібло в мене готове, дуже прошу, завтра неодмінно приїдьте до нас і доведіть усе до кінця. Як не скористаємося з нагоди, то боюсь, що діло надовго затягнеться.

— Приїду, адже я тобі обіцяла.

Мей нян попрощалася з нею й поїхала прямо додому. Матінці про свої плани вона нічого не сказала.

Наступного дня десь опівдні Си ма справді приїхала.

— То як наші справи? — поцікавилася Цзю ма.

— Ніби все гаразд. Залишилося з самою красунею поговорити,— сказала Си ма і попрямувала в кімнату до Мей нян.

— Бачила свого милого? — спитала вона, тільки-но привітавшись.— Де ж срібло?

— Там, у скриньках,— кивнула Мей нян у бік узголів'я.— Потім відкинула віка всіх скриньок і почала один за одним виймати звідти пакунки, в кожному по п'ятдесят ланів. Усього набралось тринадцять чи чотирнадцять пакунків. Крім цього, було ще золото, перли, самоцвіти — разом більше ніж на тисячу ланів.

Коли Си ма побачила таке багатство, у неї вогнем запалали очі і слина з рота покотилась.

«Така молода й така мудра! — подумала вона.— Як вона спромоглася стільки назбирати? Мої дівчата теж приймають гостей, а куди їм до неї! Не то що багатства, а й гроша за душею не мають. Заведеться якась там дрібнота в гаманці, вони її зараз на насіння та на цукерки. Навіть бинти їм на ноги і то доводиться мені купувати. Щастить же цій Цзю ма! Стільки вона на ній заробила, поки дівчина тут була, а тепер, коли йде, знову таке добро привалило. І все легко й просто, ніяких тобі зусиль, навіть з дому не виходила».

Про все це Си ма тільки подумала, а вголос ні слова не сказала. Мей нян зрозуміла її мовчання зовсім інакше: «Тітонька, певно, боїться, чи знайдеться в мене чим віддячити їй за послугу». Вона хутко вийняла й поклала на стіл чотири шматки візерунчастого шовку, дві шпильки з самоцвітами, пару нефритових приколок і сказала:

— Дозвольте, тітонько, піднести вам на знак подяки за вашу турботу.

Си ма невимовно зраділа й не гаючись пішла до господині.

— Мей нян сама хоче викупитись і ладна заплатити всю ту суму, яку ти загадала, ні на гріш менше. Це навіть краще, ніж віддати її якому-небудь із завсідників. В усякому разі, обійдешся без посередників, яким тільки давай то на чай, то на вино. І не один раз доводиться їм дякувати.

Цзю ма, як тільки збагнула, що в скриньках у Мей нян повно всякого добра, аж з обличчя змінилась. Господині веселих будинків — найжорстокіші люди. Вони лише тоді почувають себе спокійно, коли приберуть до рук усе, що перепадає дівчатам без їхнього відома. Якщо господиня пронюхає, що в котроїсь із дівчат завелося в скриньці щось особисте, вона, доче-

кавшись, коли «дочка» піде куди-небудь, увірветься до кімнати, познімає замки й переверне все шкереберть.

Інша справа Мей нян. Завдяки своїй славі вона завела широке знайомство з впливовими та багатими людьми, і матінка мала з цього добрий прибуток. Дівчина була норавливою, тому Цзю ма не наважувалась чіпати її без причини і без дозволу жодного разу не переступила порога її кімнати. І от до чого все це призвело.

— Сестрице! — поквапилась відірвати господиню від сумних думок Си ма, помітивши, як у неї спохмурніло обличчя.— Ти, я бачу, вагаєшся починаєш. Так от що я тобі скажу: не в тебе украла, а сама назбирала. Трапила в міру, на вітер грошиків не пускала. Була б легковажна, могла б розтринькати все до нитки на якогось-небудь із своїх друзків, і ти б ні сном ні духом не знала. Вона ж цього не зробила, думала про майбутнє. Тобі радити треба, а не печалитись. Коли наша дівчина збирається починати нове життя, а в гаманці порожньо, ти її голу не виженеш, навпаки, одягнеш з голови до ніг, аж на ній усе сяє й блищить, щоб вона людиною ввійшла в новий дім. А тут, зрозуміло, ні твоєї турботи, ні твоїх витрат не потрібно, бо вона сама он яку суму вивалила. Подумати тільки, всю цю купу грошей ти повністю кладеш до свого капшука. Нехай вона сьогодні піде від тебе, то й що ж? Хіба вона тобі більше не дочка? Якщо добре влаштується, то в свято чи в день якогось іншого торжества хіба не завітає до тебе провідати? А вийде заміж — у неї ж ні батька, ні матері,— тобі ще й бабою доведеться бути в їхньому домі. У кожному разі, ти нічого не втрачаєш.

Слова Си ма подіяли. На душі у Цзю ма, очевидно, полегшало, вона нарешті дала згоду. Тоді Си ма пішла по срібло і, перелічивши пакунок за пакунком, пере-

дала в руки Цзю ма. Потім перейшли до коштовних речей, оцінюючи кожну з них окремо.

— Я трохи занижую ціну,— сказала Си ма при цьому.— Коли надумасься продавати, то й на цьому вигадаєш не один десяток ланів.

Цзю ма, хоч і була такою ж господинею веселого дому, як і Си ма, але вдачу мала поступливішу, тому без заперечень приставала на все, що їй пропонували. Коли вона прийняла все срібло та інші речі, Си ма звеліла служникові написати згоду на шлюб. Цей папір вона передала Мей нян.

— А тепер, тітонько,— звернулась Мей нян до неї,— поки ви тут, я хочу попрощатися з цим домом і просити у вас дозволу перейти на день-два до вас, щоб вибрати сприятливий день і почати нове життя. Не знаю, чи дозволите?

Отримавши від Мей нян такі щедрі подарунки, Си ма все ще боялась, коли б її посестра раптом не передумала. До того ж їй дуже хотілося, щоб Мей нян пішла заміж саме від неї.

— А так воно й мусить бути,— сказала вона у відповідь.

Мей нян не стала баритись. Миттю зібрала свої туалетні шкатулки, скриньки, постіль та інше, не взявши при цьому жодної хазяйчиної речі. Коли все було поскладано, вона слідом за Си ма вийшла з кімнати, попрощалася з Цзю ма, яка навіть сплакнула трохи, та зі своїми подружками. Потім покликала носіїв, наказала взяти речі, найняла паланкін і з радісним почуттям рушила до нового місця. Тітонька виділила їй невелику затишну кімнатку й звеліла всі речі скласти там. Усі дівчата з будинку Си ма позбігалися, щоб привітати Мей нян з радісною подією.

Цінь Чжун того ж вечора послав Сінь Шаня до Лю Си ма, той незабаром доповів йому, що Мей нян викупилась.

Вибравши сприятливий день, Цінь Чжун з музикою вирушив по наречену. Си ма, як справжня сваха, впровадила дівчину з усіма почестями. Цінь Чжун і Королева Квітів, як і годиться, виконали шлюбний обряд у завітчаній кімнаті, де яскраво й урочисто горіли весільні свічки. Обоє вони були безмежно щасливі.

Другого дня старий Сінь Шань та його дружина прийшли познайомитися з молодою хазяйкою. Вони довго придивлялись до неї, а вона до них, і були вкрай здивовані. Почали розпитувати одне одного й на radoцax заплакали. Тільки тепер Цінь Чжун довідався, що старі Сінь доводяться йому тестем і тецею. Попросив їх сісти на почесне місце, і обоє молодих низько вклонилися їм. Не менше були здивовані й сусіди та знайомі, коли дізналися про їхнє щастя.

З нагоди подвійної радості Цінь Чжун улаштував бенкет. Гості розійшлися, уволю напившись і нагулявшись.

Уранці третього дня Мей нян, покликавши чоловіка, показала йому багаті подарунки, якими вона вирішила віддячити своїм колишнім заступникам за те, що вони зберігали її речі, і принагідно повідомити про своє заміжжя. Тут ще раз виявилось її благородство. Цзю ма і Си ма теж отримали подарунки й були дуже зворушені.

Коли минув місяць подружнього життя, Мей нян повідкривала всі свої скрипі й шкатулки, наповнені золотом, сріблом, не одною сотнею шматків сучжоуського шовку та сичуаньської парчі. Усього добра було на добрих три тисячі ланів.

Ключі від усього цього багатства Мей нян віддала чоловікові, і той почав купувати будинки, землю та інше майно, а олійна крамниця тепер була в розпорядженні тестя. Не минуло й року, як їхній дім став розкішним квітучим куточком, де весь час юрмилися люди, бігали служники.

Щоб віддячити земним духам і небесним богам за заступництво й допомогу, Цінь Чжун дав обітницю пожертвувати кожному монастирю в окрузі, кожному храму в місті по набору стеаринових та курильних свічок, а також олії для світильників на три місяці. Підготувавши себе постом та здержливістю і зробивши омивання, Цінь Чжун вирушив із свічками й олією по храмах.

Почав він з монастиря Чжаоцін, потім побував у у Ліньїні, Фасяні, Цзінци і нарешті дістався до Тяньчжу. Далі мова піде саме про цей монастир, який був місцем поклоніння Гуаньїнь * і складався з трьох частин: Верхнього Тяньчжу, Середнього та Нижнього. Дорога йшла через гори, човнами туди теж не проберешся, тому Цінь Чжун звелів служникам, які його супроводили, нести свічки й олію, а сам найняв панкїн.

Насамперед він завернув у Верхній Тяньчжу. Ченці привітно зустріли його й провели до храму. Служник на прізвище Цінь позапаливав свічки.

Слід сказати, що Цінь Чжун тепер мав зовсім інший вигляд, ніж кілька років тому. Умови життя позначаються на характері людини, впливають на її зовнішність. Немає нічого дивного, що старий Цінь не впізнав у цьому кремезному статечному чоловікові рідного сина. Його увагу привернули лише великі ієрогліфи «цінь» та «бяньлян», що були написані на барильцях з олією. І треба ж було так статися, що Цінь Чжун налив олію саме в ці барильця.

Коли гість з благочестивими поклонами поставив свічки, старий Цінь, як годилося, приніс чай, і настоятель підніс чашку Цінь Чжуну.

— Дозвольте спитати вас, шановний добродію,— звернувся старий Цінь до гостя,— чому на ваших барильцях оці ієрогліфи?

Цінь Чжун почув у вимові старого щось близьке, бьянляньське, і спитав його:

— Чому це тебе зацікавило? Ти теж з Бьянляна?

— Саме так,— відповів старий.

— Як тебе звати? Давно тут? І чому пішов у монастир?

Старий сказав йому, звідки він родом, як його звати, і розповів, як у роки лихоліття втік від ворожої навали, а потім, опинившись у безвихідному становищі, віддав свого тринадцятилітнього хлопчика Цінь Чжун на виховання в родину Чжу. Відтоді минуло вісім років. Він через хвороби та похилий вік так і не зміг спуститися з гір, щоб розпитати про сина. Тут Цінь Чжун обняв його й голосно заридав.

— Я й є ваш Цінь Чжун,— сказав він.— Той, що колись у старого Чжу Шилао продавав олію, носячи її вулицями. Саме для того, щоб знайти вас, я написав на барильцях ці ієрогліфи. Ніколи не сподівався, що ми з вами зустрінемося саме тут. Це справді милість Неба!

Ченці з неприхованим подивом дивилися на те, як після восьмирічної розлуки батько зустрів сина.

Цінь Чжун залишився в монастирі ночувати, і вони з батьком усю ніч розповідали один одному, що з ними сталося за ці роки.

Наступного дня син побував у Середньому Тяньчжу і в Нижньому. В молитвах, написаних і спалених у цих монастирях, Цінь Чжун знов узяв батьківське прізвище. Вручивши після поклоніння свічки та олію, він повернувся у Верхній Тяньчжу і почав умовляти батька, щоб той покинув монастир, перебрався до нього і жив тихо й радісно.

Проте старий Цінь уже давно відійшов від мирського життя, при звичаївся до суворох монастирських порядків, постів і тому не побажав вертатись до сина.

— Але ж, тату,— не здавався Цінь Чжун,— вісім років ми прожили нарізно, і я за цей час нічого доброго для вас не зробив. До того ж я нещодавно одружився, мусить же моя дружина засвідчити свою пошану свекрові.

Довелося старому зважити на синове прохання. Цінь Чжун поступився паланкіном батькові, а сам пішов пішки. Дома він дав старому новісінький одяг, усадив його в залі, а потім разом з Мей нян став перед батьком на коліна.

Того дня було приготовлено розкішний обід, та старий Цінь не захотів порушувати посту й не доторкнувся ні до вина, ні до скоромного.

А наавтра прийшли поздоровляти сусіди й знайомі. Вітали, по-перше, з недавнім шлюбом; по-друге, з приводу того, що Мей нян знайшла своїх батьків; по-третьє, що батько й син знайшли один одного; по-четверте, що молодий пан Цінь знову повернувся у свій рід і взяв колишнє прізвище. Ці чотири радісні події й відзначали протягом кількох днів.

Старий Цінь не побажав надовго затримуватись у сина. Його манила звична тиша й спокій монастирського життя. Цінь Чжун не смів перечити батьківській волі й переслав у монастир двісті ланів срібла, щоб старому збудували там окрему келію, і аж потім дозволив батькові їхати. Відтоді він щомісяця посилав йому все потрібне. А через кожні десять днів довідувався про здоров'я. Раз на три місяці син їздив у монастир разом з дружиною. Старий Цінь прожив понад вісімдесят років і тихо впокоївся. Поховали його на тій же горі, де стояв монастир.

Цінь Чжун та його дружина Мей нян теж дожили до глибокої старості. Було у них два сини. Обидва вчилися і досягли високих постів.

І досі в тих місцях, де шукають любовних утіх, нерідко тих, хто володіє мистецтвом «підмоги», назива-

ють «молодий пан Цінь» або «торговець олією». Є й вірш, що свідчить про це:

Весна звеселила узгір'я і доли,
І линуть до квітів метелики й бджоли.
Та щó ті синочки з багатих домів?
Усіх їх в коханні торговець затьмив!

ДИВНА ЗУСТРІЧ

До ранку дув зі сходу вітер,
Від снігу обтрусивши віти.
На Черепашачій горі
Сіяють стяги й ліхтарі.
А в імператорських палаці
Давно вже гості веселяться.
Вогні палають біля брам,—
Народ гуляє тут і там.
Аж ось жінки зайшли додому,
Відчувши од гуляння втому,
Срібlistий лине шум завіс,
Які спадають плавно вниз.
Перевдяглися дами й знову
Ведуть про щось тихенько мову.
А день новий вже заяснів...
Згасає Свято ліхтарів.

Цей вірш під назвою «Нефритовій дівчині» колись написав Ху Хаожань *. За часів Сюаньхе *, коли країною правив імператор Даоцзюнь *, Свято ліхтарів відзначали особливо пишно. Щороку, чотирнадцятого дня першого місяця за місячним календарем, імператор вирушав на озеро Нінсянь у храм П'яти святих вершин *. Імператорський поїзд завжди прикрашали

двома сотнями пар ліхтарів із тонкого червоного шовку та з золотистими наклейками на них. Перед самим святом до всього цього ще додавали вкриті блискучою поливою опахала з нефритовими ручками. Процесію очолювали оповісники, які несли в руках обтягнені червоним прозорим шовком ліхтарі з яшмовими камінцями та перлинами. Надвечір, коли вже вирушали назад до палацу, святковий поїзд завертав до Черепашачої гори *. Конюші, йдучи перед імператорською колісницею, голосно співали «Сюйганьмей». Процесія робила коло, щоб оглянути гору з усіх боків,— це називалося «Кружляння голуба» або «Ходіння по квітах». Саме тоді чиновникам та вельможам, які супроводили імператора, роздавали подарунки. Коли імператор сховався на башту Звеличення чеснот, усі, хто гуляв міськими вулицями, кидалися до її підніжжя.

П'ятнадцятого числа імператор щасливив своїми відвідинами палац Шанцін * і надвечір повертався до себе. А на другий день Свята ліхтарів, після ранкової трапези, до брами палацу підносили паланкін з піднятими занавісками, в якому сидів сам імператор. Людям перед цим оголошували: хто першим досягне брами, той узріє божественний образ. Імператор був у маленькій шапочці, в червоному халаті, обабіч паланкіна стояли служники з золотими опахалами в руках та почет. Одна мить — і занавіски опускалися. Одрразу ж чулася музика, розпочиналося народне гуляння. Схожі на великі квіти ліхтарі, коштовні свічки та місячне сяйво заливали яскравим світлом усе довкола.

Коли наставав час третьої варті, на башті приспускали червоний шовковий ліхтарик. Це гасло добре знали мешканці столиці: воно означало, що імператор ішов опочивати. З нагоди цих свят за наказом імператора було написано вірша на мотив «Палац Цзячжун у горах Сяочжуншань». Ось він:

Шурхочуть тонкими шовками й атласами дами,
А «лотоси злоті» дрібочуть у танці без тями,
Кружляють вони по столиці.
Важкий паланкін, як гора, над юрбою навис.
І зорі зриваються вниз,
І вітер зі сходу летить швидше птиці.
Всі зичать собі та сусідові ладу і миру,
По вулицях бродячи, пісню виспівують щиру.
І місяць, і люди — єдині.
Шовковий ліхтар запалили — й на мурі вогні.
А флейти гучать вдалині.
Так пишно святкують на Пен чи на Іні.

А тепер поведемо мову про одного чиновника. Усе життя він зустрічав Свято ліхтарів у Східній столиці й ніколи не думав, що колись доведеться відзначати його в чужих краях у місті Яньшань. Як же там його святкують? А ось як:

Хоч я в північному живу краю,
А Свято ліхтарів і тут в пошані.
Хоч не гримлять великі барабани,
Зате сопілки спів я впізнаю.
Хай в домі кожному горять вогні,
Та «злотих лотосів» тут не зустріти.
І хто ж тут прикрашається у квіти?
Їх не побачиш і в святкові дні!
Лише вінки з цибулі кралі в'ють,
Часник — в чубах чжурчженів баламутних,
А хлопці ханьці виграють на лютнях
І в барабанчики дівчата б'ють.

На базарних майданах в Яньшані, так само як і в Східній столиці, щороку влаштовували самі лише змагання, а в рік Цзію * на честь Свята ліхтарів також було зведено Черепашачу гору, і як чиновники та

вельможі, так і простий народ мали тепер змогу вволю потішитися.

Чиновник, про якого піде розповідь, колись служив в управлінні князя Су * і відав листуванням та складав доповідні в родині гуйфей. Прізвище його було Ян, ім'я — Сивень. А що служив він по п'ятому рангу, то його нерідко називали «чиновник Ян П'ятий». У рік правління Цзінкан * доля занесла його в Яньшань, і там йому пощастило зустріти материного брата, чиновника Чжана Другого, який тримав у тому місті заїзд. У дядька він і зупинився.

Певного заробітку Ян Сивень не мав, отож мусив щодня ходити на базар, писати людям листи, складати супліки. З цього й жив.

І ось настало Свято ліхтарів. Люди повисипали на вулиці, бажаючи подивитися на прикрашене місто. До Ян Сивеня зайшов дядько й запросив його теж пройтися вулицями, щоб трохи розважитись. Проте в Ян Сивеня був поганий настрій, через що, попросивши пробачення, він сказав:

— Чи охота йти на таке свято тому, хто його бачив у Східній столиці? Ви йдіть поки що самі, а я, мабуть, приєднаюсь до вас трохи пізніше.

Чжан Другий пішов. Невдовзі почало сутеніти, а гамір на вулицях не вщухав. Ян Сивеню теж закортіло поглянути, як тут справляють Свято ліхтарів. І ось що він побачив:

На вулицях міста зірками
Горять ліхтарі, відігнавши птьму;
Чиновники з дітьми й жінками,
Як почет святний Сіванму.
І дивиться місяць на них яснолиций;
Здається, ти знов на гулянні в столиці.

Вулиці були запружені людьми. Дійшовши до Храму вишніх небес, Ян Сивень побачив п'ятдесят три

вилитих із золота статуї та викуваний з міді флагшток заввишки в десять сажнів, на ньому золотом було написано: «Дарунок імператора Храмові вишніх небес». Сивень зайшов у храм. По обидва боки від Зали Будди тяглися яскраво освітлені галереї. Він пройшов далі й опинився в Залі архатів *; там стояли зображення п'ятисот архатів, вилитих із золота. Біля підніжжя статуї Будди примостився чернець, що продавав запашну оливу та паперові гроші.

— Вельмишановні добродіє! — звертався він до відвідувачів. — Милуючись святом, не забудьте пожертвувати на оливу для храму, і пошле вам бог за це щастя та довгий вік!

Прислухавшись до його вимови, Ян Сивень зрозумів, що чернець теж із Східної столиці. Він підступив до нього й спитав:

— Дозвольте поцікавитись, святий отче, звідки ви родом?

— З Хешаюані, з монастиря Дасяngo *. А тепер служу тут, при храмі. Сідайте, будь ласка, ось на цю лаву і, якщо не заперечуєте, трохи поговоримо.

Ян Сивень сів і почав придивлятися до людей у храмі. Ось на порозі з'явився гурт жінок, передні на мить затримались, а задні стали напирати, так і зайшли купою. Одна жінка з цікавістю позирнула в бік Ян Сивеня. З одягу було видно, що вона теж із Східної столиці, бо Ян Сивень помітив:

Вона — небаченої вроди,
Спокійна, мов осінні води,
Пройшла — і тихне все лихе;
Вбрання, як в роки Сюаньхе,
Блищать перлини в косах чорних...
Манери, як у дам придворних.

Ян Сивень був певен, що це його землячка, і на душі в нього стало так тоскно та сумно, все тіло раптом

скувала якась утома, аж незчувся, як на мить задрімав. Коли чернець розбудив його, тої жінки вже не було. Зітхнувши, Ян Сивень сказав сам собі:

— Хотів дочекатись, коли жінки будуть виходити, бо здається мені, одна з них — моя родичка. Може б, ми впізнали одне одного, а тепер бачу: прогавив.— І, вже звертаючись до ченця, додав: — А куди поділись ті жінки, які щойно заходили до храму?

— Пожертвували трохи грошей та й пішли собі,— відповів чернець,— обіцяли прийти завтра знову, щоб замовити молебень та пом'янути якогось родича. Тож не хвилюйтесь, приходьте завтра й побачите кого вам треба.

Ян Сивень теж пожертвував на оливу, попросився з ченцем і вийшов із Зали архатів. Швиденько обійшов довкола храму й на одній із стін помітив невеличкого вірша на мотив «Хвилі омивають пісок»:

Весь день на вежі знову я одна,
Сумую, слухаю ріжок сигнальний,
Цзюйянь * побачить намагаюсь дальній,—
Та ліпить сніг, все застить, як стіна.
Минають роки, й молодість минає.
Згадавсь Південний парк * і та пора,
Коли в юрбі гуляли біля брами...
Є давній напис тут на храмі,
А Черепашача гора?
На жаль, її ще тут немає!

На душі в Ян Сивеня після того, як він прочитав вірша, не стало легше. Коли повернувся в заїзд, ніяк не міг заснути й ледве дочекався ранку. Нудився й весь день, а надвечір вирішив запросити дядька Чжана піти разом у храм, маючи надію побачити ту жінку, яку вчора закріпив.

На центральних вулицях було так само велелюдно й стояв такий лемент, що хоч вуха зати́кай. Аж

раптом щось гримнуло так, ніби удар грому прокотився. Ян Сивень злякався, коли б дощ не пішов, і хотів було вертати додому, та, підвівши голову, побачив, що:

Круглий місяць ясний по Молочнім Шляху
покотився,
Міриади ліхтариків сяють на вулицях неба,
І коштовні свічки в порожнечі високій горять,
Ароматом наповнили світ.

Ян Сивень придивився пильніше: дорогою, що вела з заходу на схід, швидко рухалася величезна коляска, оточена з усіх боків людьми. Колеса гримотіли на вибогах, і від того аж земля здригалася. Коляску супроводило кілька десятків чиновників, проте серед них не було жодного китаЙця. А ще:

Глашатаї будили небо,
Верховним жезлом відкривали шлях;
П'ятнадцять пар ліхтарників
Дорогу осявали світлом ясним;
Пообіч двадцять стражників стояло
Із золотистими списками.
Промчалася коляска, мов стріла,
І почет потягнувся, наче хмара.

За коляскою йшло кілька служниць. На одній з них було багряне плаття, підперезане пояском зі срібною пряжкою у вигляді рибки. В руці вона тримала тонку шовкову хусточку, а на шиї був пов'язаний шовковий шарф. Ян Сивень придивився при світлі місяця до жінки уважніше, і йому здалося, що то його невістка Чжен Інян, дружина Ханя Сихоу, чиновника Іноземного приказу. Колись вона виховувалась у Цяо гуйфей *, потім вийшла заміж за Ханя. Той був односельцем Ян Сивеня, і вони навіть побраталися. Ян Сивень

відтоді почав називати дружину Ханя невісткою. Згодом їхні шляхи розійшлися, вони більше не зустрічались і нічого не чули один про одного.

Жінка в багряному вбранні дивилася на Ян Сивеня, не відриваючи очей, а обізватись не наважувалася. Ян Сивень ішов слідом за процесією аж до базарного майдану. Тут коляска заїхала у двір харчевні «Цінська вежа»: імениті гості попрямували на горішній поверх, а ті, хто нижче рангом, розмістилися на першому.

«Цінська вежа» була найбільшою харчевнею в місті й нагадувала харчевню «За парканом» у Східній столиці. Нагорі було шістдесят окремих кімнат, а внизу стояло сімдесят чи вісімдесят столів з лавами. Служники тієї ночі ледве вправлялися розносити вино.

Дочекавшись, поки почесні гості порозсідаються, Ян Сивень теж зайшов до харчевні. Знайшовши й собі столика, він покликав служника. Той підбіг і шанобливо нахилив голову. Ян Сивень зупинив його:

— Годі тобі розкланюватись.

Вони розговорилися. Служника звали Ченем Третім, народився він теж у Східній столиці й колись прислужував у харчевні «За парканом». Ян Сивень дуже зрадів і запросив його сісти поруч, але той відмовився.

— Ми ж з тобою обидва із столиці і, зустрівшись на чужині, можемо вважати себе друзями. То чому б нам не посидіти? — наполягав Ян Сивень.

Уклонившись іще раз, Чень нарешті сів. Ян Сивень дістав п'ять ланів срібла, передав їх Ченю й звелів вибрати найкращі страви — і м'ясне, і овочі — та принести вина. Коли все стояло на столі, вони почали пригощатись і знайомитися ближче.

— Я тут з року Дінвей *, — розповів Чень. — Спочатку служив у одного військового, а як збудували цю харчевню, згадав своє колишнє заняття. В харчев-

ні «За парканом» мені часом траплялося по вісімдесят цянів на день заробляти, от і вирішив перейти сюди. Тепер маю щастя з вами зустрітись.

Раптом десь залунала музика.

— Де це грають? — спитав Ян Сивень.

— Нагорі гуляє благородна компанія пані Ханьго, педавно тільки зайшли.

Ян Сивень поцікавився, хто така ця пані Ханьго, і Чень пояснив:

— Надзвичайно гостинна й доброзичлива жінка. Частенько приїздить сюди вечорами разом з усіма домоцядцями й гуляє в товаристві своїх вихованок. Мені інколи доводиться прислужувати їм, і пані майже завжди дає мені на чай.

— Я щойно бачив пані Ханьго на вулиці,— сказав Ян Сивень.— За її коляскою йшли служниці. Одна з них дуже схожа на мою невістку пані Чжен. Якби довідатись, чи то вона, чи ні.

— Здається, пане, я можу вам допомогти,— сказав Чень.— Коли я працюю нагорі, то часто бачу й саму пані. Коли б знав, що ви не помилились, міг би вас познайомити.

— Дуже прошу тебе,— сказав Ян Сивень,— якщо підеш сьогодні нагору, то спробуй пошукати там пані Чжен і передай їй, що я її тут чекаю, хотів би поговорити про старшого брата.

Чень пішов, а Ян Сивень залишився внизу й прочекав його мало не цілу годину. Нарешті бачить: Чень спускається сходами, приклавши палець до нижньої губи. Ян Сивень добре знав, що у мешканців Східної столиці це означає: усе гаразд.

У відповідь на нетерпляче запитання Ян Сивеня Чень сказав:

— Мені навіть пощастило перекинутися з пані Чжен кількома словами. Коли я сказав, що чиновник Ян П'ятий чекає її внизу, щоб розпитати про старшого

брата, у неї з очей бризнули сльози. Вона відповіла: «Виявляється, дівер теж тут. Передай йому, що я скоро зійду, і ми поговоримо».

Ян Сивень подякував Ченю, розрахувався за напої й закуску, вийшов з харчевні і, зупинившись неподалік від виходу, став чекати. Ось на подвір'я висипали служники, обліпили коляску з усіх боків і викотили її на вулицю. Ян Сивень дїждався, поки коляска рушила з місця й за нею вишикувався увесь почет. Тут він остаточно переконався, що жінка в багряному платті зі срібною рибкою на поясі та шовковим шарфом на шиї — його невістка. Він підступив до неї й після належних поклонів та привітань спитав:

— Невістко, як же це так сталося, що ти кинула чоловіка й опинилася тут?

Витираючи сльози, жінка відповіла:

— Яюсь узимку, в роки Цзінкан, ми з вашим братом найняли човна й попливли вниз по річці Хуайхе. До міста Сюї все було гаразд, а потім сталася біда: пущена з берега стріла пронизала хазяїна човна, а ножем, кинутим з тієї ж засідки, звалило керманіча. Мені випала така ж доля, як колись принцесі Лечан *. Вашого брата зв'язали й повели в полон, а мене їхній головнокомандувач Саба хотів зробити своєю наложницею. Але я зберегла вірність своєму чоловікові й не дозволила зганьбити себе. Тоді мене, як звичайну полонянку, привезли в Яньшань. Саба зненавидів мене за те, що я не підкорилася йому. Дійшло до того, що я стала худа, мов жердина, і мене тоді продали в дїм Цзу. А то, виявляється, був дїм розпусти. Я подумала, що я дружина великого чиновника й дочка вельможі, і спитала саму себе: чи славним було життя Су Сюцін *, чи ганебною була смерть Мен Цзяннюй *?! Потім вийняла поясок із спідниці й хотіла повіситись на бантині. Проте хтось помітив, і мене встигли врятувати. Дружина головнокомандувача Саба, пані Ханьго,

якимсь чином довідалась про те, пожаліла мене, вирішила допомогти й узяла до себе в служниці. Шрам від пояса так і залишився в мене на шиї, тому я й не скидаю шарфа.

Про чоловіка я довго не знала, де він. А недавно прийшла звістка, що він ще тоді зумів переодягнутись і втекти. Тепер він у Цзіньліні *, знов на колишній посаді. Уже чотири роки як ми в розлуці, а він і досі неодружений. Що ж до мене, то я обкурюю пахощами палати, ворожу, ходжу до гадалок, молюсь — усе сподіваюсь, що коли-небудь таки зможу поїхати в Цзіньлін. А як і коли пощастить це зробити — не знаю. Сюди, на гулянку, попала з поштом пані Ханьго. Я її рабиня, тож не смію довше з вами затримуватись. Дуже прошу вас, дорогий дівере, якщо вам трапиться людина, що збирається їхати в Цзяннань *, то нехай передасть моєму чоловікові вісточку про мене.

Ян Сивень хотів ще дещо спитати в неї, та тут до нього підскочив охоронець з нагаєм у руці й закричав:

— Як ти смієш чіплятися до нашої служниці? — і замахнувся, збираючись хльоснути Ян Сивеня по обличчю.

Ян Сивень ухилився й кинувся геть. Охоронець погнався за ним слідом, та був надто повільний, щоб наздогнати. Повернувшись до дядькового заїзду, Ян Сивень відчув, що в нього від страху все тіло вкрилося холодним потом.

— Чого це ти так захекався? — спитав його дядько.

Ян Сивень повідав йому про все, що сталося. Чжан слухав його й тільки зітхав. Потім, вирішивши розважити небожа, приніс вина й запропонував випити. А Ян Сивень усе перебирав у пам'яті ті страждання, яких довелося зазнати його невістці, і зараз йому було не до вина... Такою сумною пригодою закінчилося для нього Свято ліхтарів.

Настав третій місяць року. Якось Чжан сказав небожу:

— Хочу відлучитися днів на два, на три. А ти замість мене похазяйнуй у заїзді.

Ян Сивень поцікавився, у якій справі він їде. Чжан відповів:

— Поки між нашими державами мир, хочу проїхати у Вейян і дещо там придбати.

Зоставшись сам на господі, Ян Сивень засумував ще дужче. Дні йому здавались надто довгими, а весна лише наганяла втому. Бажаючи трохи розважитись, він вийшов на головну вулицю й не помітив, як опинився біля харчевні «Цінська вежа». Зазирнув знічев'я туди. До нього одразу ж підбіг служник, вклонився й назвав його «пан чиновник Ян П'ятий». Ян Сивень придивився до нього, десь він його бачив, але це не Чень, хто ж тоді?

— Вашого покірного слугу зовуть Малий Ван,— відрекомендувався служник.— Я колись служив у Східній столиці в харчевні «Оселя безсмертного». Ченя, який тут працював досі, прогнав помічник начальника варти, йому не велять і на поріг показуватись.

Дізнавшись, що більше не побачить Ченя, Ян Сивень зажурився ще дужче. Замовивши якусь страву, він спитав Вана:

— На Свято ліхтарів тут у вас гостювала пані Хяньго. Ти не можеш сказати, де вона живе?

— Доводилося розмовляти з людьми з їхнього дому,— відповів Ван.— Казали, що десь за Храмом небесного князя...

Слухаючи його, Ян Сивень зазримітив зроблений чорною тушшю ще свіжий напис на стіні. Почав уважно розбирати.

«Хань Сихоу із Чанлі плив на човні у Цзіньлін. Діставшись до річки Хуантяньтан, він згадав про по-

кійну дружину, уроджену Чжен, і написав у човпі жалібні рядки на мотив «Піднімаюсь східцями в палац»:

Хоч скільки ти візьми рум'ян і пудри,
Нехай митець ти мудрий,
А образ Гуаньїнь
Не створиш легко —
Вийде тільки тїнь!
Я жду, коли завечорїв,
Щоб знов у сні тебе побачить, мріє.
А сон мені не йде до віч.
Страшна і довга ніч...
Ну де ж твоя душа премила?
Чи скаже хто мені?
А може, тут вона, в човні?
Схиляюся на борт, мовчать несила.
Я сам серед безмежжя в піні хвиль...
Якби зібрати сліз моїх потоки,
То б річка потекла звідсіль,
Немов Хуантяньтан, широка.

Дочитавши до кінця, Ян Сивень відчув, як його душу оповила тривога. «Вірша, немає сумніву, написав мій брат Хань, отже, невістки не стало, проте на Свято ліхтарів я бачив її в цій харчевні на власні очі, навіть розмовляв з нею. Вона казала, що служить у пані Ханьго. А тепер виходить, що її не стало. Щось не зовсім ясно». Так міркував Ян Сивень і занепокоєно спитав Вана:

— Де може бути той, хто написав цього вірша? Туш іще не зовсім висохла!

— Не знаю,— відповів Ван.— Зараз між двома державами мир, і чимало людей приїжджає сюди в різних справах, зупиняються всі на поштової станції, що край дороги при в'їзді в місто. А недавно сюди заходило кілька чоловік. Випили, закусили, а потім хтось з них і написав.

Служник помилявся! Чи можлива річ, щоб чиновники, приїхавши в державних справах до чужої країни, вешталися по харчевнях та пили вино? У «Нотатках І Цзяня» * сказано: «Ще в стародавні часи закон забороняв вести себе неподобно. Чиновник, посланий з дорученням, мусить дотримуватися правил, які визначають стосунки з іноземцями».

Був п'ятнадцятий день третього місяця. Ян Сивень спитав, де та поштова станція.

— У південному передмісті,— сказав Ван.

Ян Сивень розраховувався, вийшов із харчевні й подався прямо на поштову станцію, сподіваючись побачити там Ханя. Біля воріт станції він натрапив на Су та Сюйя, чиновників з Іноземного приказу. Колись вони були друзями Ян Сивеня. Обидва впізнали його, кинулися назустріч і шанобливо привітали.

— А ви, брате Ян, у якій справі тут? — поцікавились вони.

— У дуже важливій,— відповів Ян Сивень,— шукаю свого старшого брата Ханя.

— Він у кімнаті складає листа. Зараз ми його покличемо.

Вони зайшли до приміщення й викликали Ханя на вулицю. Побачивши свого побратима, Ян Сивень покvapно вклонився. Він водночас і радів, і журився. Радів, зустрівши близького приятеля, а сумно йому було від того, що з невісткою сталося таке лихо.

Ян Сивень спитав про невістку. У Ханя одразу з очей полилися сльози. Нарешті він почав розповідати:

— Якось узимку, в рік Цзінкан, ми з нею найняли човна, щоб спуститись річкою Хуайхе. Та коли допливли до Сюїї, сталося лихо: пущена із засідки стріла пронизала хазяїна човна, а кинутий звідти ж ніж поцілів у серце керманичу. Твою невістку спіткала така ж доля, як колись князівну Лечан. Мене

зв'язали й забрали в полон. Уночі, під час третьої варті, мені вдалося втекти. А що з дружиною, жива вона чи ні, я не знаю. Згодом наш служник Чжоу І, якому пощастило сховатися в бур'янах, розповідав, що головнокомандувач Саба пропонував твоїй невістці стати його наложницею, але вона не дозволила глумитись над собою й наклала на себе руки — перерізала ножем горло. Після втечі я зумів дістатися до нової резиденції імператора, й мене призначили на колишню посаду.

— Це тобі розповідали, а на власні очі ти нічого не бачив? — спитав Ян Сивень.

— Ні, не бачив, усе це зі слів Чжоу І, — відповів Хань.

— А я гадаю, невістка жива, — сказав Ян Сивень. — На Свято ліхтарів цього року я сам її бачив. Вона була в харчевні «Цінська вежа» в товаристві пані Ханьго. Там у них було святкове гуляння. Я послав до неї служника Ченя й попросив, щоб вона зійшла до мене. Ми зустрілись, і вона розповіла мені те саме, що й ти, а потім додала, що ти знову на колишньому місці, що вже чотири роки, як ви розлучились, а ти й досі не надумав одружуватись!

Хань слухав його й не йняв віри.

— Жива вона чи ні, це неважко з'ясувати, — вів далі Ян Сивень. — Ходімо зі мною за Храм небесного князя, де живе пані Ханьго, і про все там розпитаємо.

— Згоден! — сказав Хань.

Він зайшов у приміщення, домовився з товаришами, кому з них залишатися на місці.

До Храму небесного князя дійшли швидко. Вулиця тут була зовсім безлюдна, і на ній стояв лише один нежилий будинок. Ворота були засновані павутиною, двері припали пилюкою, східці позаростали бур'яном, а із щілин визирав зелений мох. Штовхнули ворота — замкнено.

— Певно, десь є інший вхід,— сказав Ян Сивень, і вони попрямували по під муром далі.

За кілька десятків кроків натрапили на невелику хатину, що приліпилася до муру. В ній сидів старий дід і сукав пряжу. Побратими чемно привітались і спитали:

— Скажіть, дідусю, будьте ласкаві, як пройти до пані Ханьго?

Старий, очевидно, був не дуже говіркий і не звернув на них жодної уваги. Спробували ще раз звернутися до нього, але на всі їхні запитання він лише відповідав: «Не знаю». Поки отак допитувались, до кімнати зайшла бабуся з кошиком у руці. Вона зі злістю буркнула щось старому, певно, нагримала на нього, а побратими шанобливо вклонилися їй. Старенька привітно відповіла їм і побажала всілякого щастя. По вимові можна було здогадатися, що вона теж із Східної столиці. Побратими запитали її про те саме — як пройти до пані Ханьго. Стара тільки хотіла їм відповісти, як чоловік накинувся на неї з лайкою. Проте вона ніби й не чула його.

— Я, бачите, із Східної столиці,— почала вона,— а чоловічок мій — оцей упертюх — із провінції Шаньдун. І треба мені було вийти заміж за цю скотину, за теленя такого. День при дні клопочешся, вариш йому їсти, чаєм поїш, а він усе невдоволений, усе йому не так. І людям теж остобісів, уже й начальству скаржились, а з нього, мов з гуски вода!

Старий і далі сварився, проте бабуся не зважала на його бурчання й пояснила побратимам:

— Парадний хід у будинку пані Ханьго замкнено, бо зараз там ніхто не живе.

— А де ж пані Ханьго? — злякано спитали побратими.

— Позаторік померла,— відповіла стара.— Поховали її прямо тут у садку, а родина перебралася в інше

місце. Як не вірите, то ходімо зі мною, самі побачите. Ну як, згодні?

— Не ходіть туди! — втрутився старий. — Не дай бог, начальство дізнається, вам попаде, а через вас, чого доброго, й мені дістанеться.

Стара йому нічого на це не сказала, і вони пішли. Уже на вулиці побратими запитали:

— А чи не було у папі Ханьго служниці Чжен Інян, а як була, то чи жива вона зараз?

— Ви, певно, пан Хань — чиновник з Іноземного приказу — і звати вас Сихоу? — і собі спитала стара. — А це, мабуть, чиновник п'ятого рангу Ян, на ім'я Си-вень?

Побратими аж зачудувалися.

— А звідки ви знаєте?

— Пані Чжен мені казала, — відповіла стара.

— Звідки ж ви дружину мою знаєте? — спитав Хань. — І де вона тепер?

— Два роки тому в цьому будинку жив головнокомандувач Саба, — сказала стара. — Його жінка, пані Ханьго, уроджена Цуй, була така добра та милосерда, яких земля мало родить. Вона часто запрошувала мене зайти до неї, а одного разу розповіла, як головнокомандувач захопив у місті Сюїї полонянку Чжен Інян. Вона з першого погляду сподобалася головнокомандувачеві, але воліла зберегти свою честь і наклала на себе руки — перерізала ножом собі горло. Пані Ханьго, глибоко зворушена такою вірністю, наказала спалити її тіло, а прах зібрати в шкатулку. Після смерті пані останки Чжен Інян залишилися тут у садку. І хоч її немає на цьому світі, вона все одно як жива. Я часто зазираю в садок, і вона завжди виходить до мене. Спочатку я трохи її побоювалася, та якось ваша дружина сказала мені: «Не бійся, не заподію я тобі шкоди. Хочу лише розповісти тобі мою сумну історію, хоч трохи поділитися своєю журбою».

І розказала, що народилася в столиці, прізвище її Чжен, звати Інян. Змалечку попала в дім Цяо гуйфей, стала її вихованкою. Згодом вийшла заміж за чиновника, шановного пана Ханя Сихоу. А той побратався з чиновником п'ятого рангу Ян Сивенем. Так по порядку все мені й виклала. А під кінець повідала, що трапилося з вами в Сюїї, і завершила так: «Чоловік мій зараз служить у Цзіньліні, а я не захотіла зрадити його й загинула». Коли буває хмарно або коли йде дощ, я часом заходжу в садок, зустрічаюся з нею, і ми розмовляємо. Якщо вас цікавлять ще якісь подробиці, то все самі побачите на місці й дізнастесь.

Вони втрюх підійшли до великої запустілої садиби. Стара перелізла через огорожу на подвір'я. Побратими й собі перелізли. По той бік вони побачили великий запушений сад; там було тихо, наче в домовині. Земля довкола вкрита рештками тогорічної трави, опалим листям, засохлими квітами, а тієї, кого вони шукали, й сліду не було.

Перед великою будівлею, до якої вони підійшли, стояла ширма з малюнком Го Сі *. Розглядаючи картину, Хань раптом помітив кілька рядків, придивився уважніше: почерк легкий, жіночий — точнісінько такий, як у його дружини. Хань дуже зрадів.

— Брате Сивень, твоя невістка тут! — вигукнув він.

— Звідки ти знаєш? — здивувався Ян Сивень.

Хань Сихоу показав йому на напис. Це був вірш на мотив «Наближається час відплати»:

Кому повім я про своє минуле?
Я з горя мовчки сльози люю гіркі.
Коли найтяжче б'ється серце чуле?
Тоді, як вечір висвітить зірки.
То я блукаю, то сиджу по тому,—
Хто звільнить од цих мук мене, сумну?

О, як з гусьми полинути додому,
Щоб у Цяннані привітатъ весну?

У кінці було зазначено: «Першого дня після весняного повного місяця». Прочитавши це, побратими водночас вигукнули:

— Дивна річ! Та це ж сьогодні написано!

Трохи осторонь стояла інша будівля. Тримаючись за поручні, всі троє зійшли на другий поверх. Там вони натрапили ще на одну ширму з написом. Рука та сама. Це була пісня «Згадую про милого»:

Сонечко зайшло за хмари, світ як уві млі,
Мій коханий десь далеко — на краю землі.
Двох метеликів зі сходу вітерець приніс,
В парі в'ються і призводять знов мене до сліз.
Все я думаю про нього — милий мій не йде,
Я від горя помарнію, врода пропаде.
А навкруг — весна і радість, наче хміль п'янкий.
Квіти хиляться надвечір, змовкнули пташки.
Я під пологом шовковим знов тужу сама,
Мій світильник погасає, ніч стоїть німа.
Вже давно забави стихли в нашому саду,
Тільки гойдалки я бачу крізь п'їтьму блїду.
Ой, не ті вже чорні брови, що були колись,
Тільки сльози, сльози ллються, як раніш лились.
Мовчки сходжу я на вежу і тамую жаль,
І, схилившись на поруччя, все дивлюся вдаль.
Час біжить, як довга нитка, що снує верстат,
Хвиль бурхливих, що майнули, не вернеш назад.
Милий мій живе далеко десь на чужині.
Я марнію, молоденька... Що робить мені?

Прочитавши пісню, Хань Сихоу погладив ширму й сказав:

— Тепер я певен, що моя дружина в полоні...

Раптом Ян Сивень перебив його.

— Поглянь! — вигукнув він.— Невістка!

Хань Сихоу озирнувся й побачив жінку. Її шия була пов'язана шовковим шарфом. Ян Сивень, придивившись до обличчя жінки, впізнав саме ту, з якою зустрічався в «Цінській вежі». Стара теж додала:

— От і пані прийшла.

Усі троє були страшенно вражені й поквапилися вниз їй назустріч. Проте жінка звернула за ріг і, обігнувши ліву галерею, зникла в дверях. Побратими злякались, а стара мовила:

— Раз вона вийшла до нас, то й ми можемо зайти туди подивитись.

З цими словами вона підвела побратимів до дверей, вони були зачинені, а зверху над ними висіла табличка з написом: «Зал душі пані Ханьго».

Стара штовхнула двері — ті відчинилися. Зайшовши всередину, вони побачили на жертovníку табличку предків з написом: «Місце покійної пані Ханьго». Поруч висіла картина-портрет Інян, нижче — ще одна табличка, на якій було написано: «Місце служниці Чжен Інян». Перед картиною стояв жертovníй стіл, припалий товстим шаром пилу. Хань зауважив, що обличчя і одяг на картині нічим не відрізнялися від того привиду, якого Ян Сивень бачив у ніч Свята ліхтарів, і в нього градом покотилися сльози.

— Шкатулка з прахом пані Чжен за столом,— сказала стара,— вона часто говорила мені про це й навіть показувала. Така чорна, блискуча, з двома латунними обідками. Щоразу, бувало, як згадає пані Чжен про це, так і заплаче. «Аби зберегти вірність чоловікові,— похвалялася вона,— я пожертвувала своїм життям і не каюсь».

Вислухавши стару, Хань попросив її допомогти витягти кахлю, щоб дістати із стіни шкатулку.

— Заберу її з собою в Цзіньлін і там поховаю, а вам щедро віддячу за турботу.

— Гаразд,— відповіла стара.

Утрох одсунули стіл, вийняли кахлю, а шкатулку, як не силкувалися, дістати не могли. Чим дужче старались, тим далі, здавалося, було до мети. Нарешті Ян Сивень вигукнув:

— Стривайте, облиште її! Тобі, брате, слід зрозуміти, що невістка полишила цей світ, і якщо ми хочемо взяти її останки, то спершу треба виконати обряди. Ходімо звідси, приготуємо все потрібне для жертвоприношення, напишемо поминальну молитву, тоді все стане на своє місце.

— Твоя правда, брате,— погодився Хань Сихоу.

Вони повернулися до бабусиної хатки, послали служника Чжан Цзіня купити для жертвоприношення сушеного м'яса, фруктів, запашних свічок, вина, а самі сіли писати молитву.

Дочекавшись сутінок, побратими в супроводі старої та служника рушили з усіма необхідними речами в сад. Знову перебралися через мур, зайшли до Зали душі пані Ханьго й розпочали виконувати обряди.

До третьої варті, коли запашні свічки майже догоріли, а тарілки та келихи спорожніли, вони тричі зросили землю вином. Після цього Хань Сихоу прочитав молитву і, заливаючись слізьми, спалив папірець, на якому вона була написана, та поминальні гроші. І тут несподівано здійнявся вітер. Заколихалося, мало не гаснучи, полум'я свічок, заблимав, тьмяніючи, вогник у ліхтарі. Всі четверо затремтіли від страху, на тілі виступив холодний піт. Коли ж вітер ущух і свічки знову розгорілися, вони почули плач, а потім побачили перед собою якусь жінку. Обличчя в неї було ніжне, схоже на квітку, тіло ніби нефритове, а шия пов'язана шовковим шарфом. Вона підійшла до них, дріботячи маленькими ніжками та прикриваючись рукавом.

— Усілякого вам щастя, дівере! — сказала вона.

Побратими спочатку остовпіли, а потім почали їй кланятись. Хань простяг до дружини руки, але йому раптом щось стисло горло, і він заплакав. Дочекавшись, поки він заспокоїться, пані Чжен промовила до нього:

— Тепер ви вже знаєте, що сталося тоді в Сюїї. Цього року на Свято ліхтарів я зустрілася в харчевні «Цінська вежа» з дівером, але не могла сказати йому всієї правди... Якби тоді, коли нас спіткало нещастя, я побажала залишитись живою, то довелося б зганьбити вашу честь, дорогий чоловіче. Але, на щастя, я зуміла відстояти вашу гідність і от стою перед вами чиста, мов яшма, а ви забули про мене. У мене тепер камінь на душі, і лежатиме він там завжди, бо нас розділяє смерть.

Вона тихо заплакала. Стара почала її заспокоювати:

— Годі вам, краще подумайте, як перенести ваші останки.

Чжен замовкла й сіла. Решта троє підсунули до неї вино та закуски. Чжен лише пригубила.

— Коли ми з вами зустрічалися на Свято ліхтарів,— порушив тишу Ян Сивень, ви, невістко, були в почті пані Ханьго. За її колісницею йшло багато людей, так то були люди чи духи?

— У роки Тайпін * ще можна було відрізнити людей від духів,— відповіла Чжен,— а в наш час усе перемішалось. Але ті, що йшли за колісницею, були не люди.

— Люба моя розумнице,— звернувся до неї Хань,— раз ти загинула, зберігаючи подружню вірність, то я, щоб віддячити тобі за твою добродесність, не шукатиму собі іншої дружини. А поки що я хотів би взяти з собою в Цзіньлін твої дорогоцінні останки. Чи дозволиш?

Дружина заперечила:

— Послухайте, дорогий мій чоловіче, що я хочу сказати вам у присутності бабусі та дівера. Нарешті я удостоїлася того, що ви згадали про мою садинок душу, і мені, звичайно, хотілося б повернутися разом з вами в Цзіньлін. Та тоді вам доведеться час від часу провідувати мене, адже ті, хто полишив цей світ, не позбавлені почуттів. А як ви одружитесь і забудете про мене, то буде краще, якщо я залишуся тут.

Усі троє намагалися її переконати, що це не так, але вона твердо стояла на своєму.

— Дівере, хіба ви не знаєте братової вдачі? Він вів розгульне життя, поки я була жива, і ніяк не можна було його вгамонити, а тепер, коли я вже мертва, то й поготів. Може статися так, що забере він мене з собою, а там полюбить іншу й мене забуде.

Ян Сивень усе ще прагнув довести, що вона помиляється:

— Послухай-но мене, невістко. Старший брат уже не той, що колись був, твоя вірність і твоя смерть так його вразили, що він удруге ніколи не жениться. Сюди він приїхав зі мною заради тебе, як же можна відмовляти?

— Спасибі вам, дівере, за вашу турботу. Якщо мій чоловік має щире бажання, то нехай поклянеться, і я тоді послухаю вас.

Хань Сихоу одразу ж покропив землю вином і виголосив клятву:

— Якщо я порушу своє слово, то нехай мене розбийники вб'ють по дорозі або мій човен потоне в бурхливих хвилях.

— Годі вам, годі! — зупинила його дружина. — Досить вам клястися. Нехай дівер буде свідком того, що ви обіцяєте більш не одружуватись.

Тільки вона це сказала, як знову налетів вітер, а коли зін стих, жінки вже не було. Побратими та стара були приголомшені. Трохи оговтавшись, вони знову

засвітили ліхтар, обережно дістали із стіни шкатулку. Тепер це легко було зробити. Прибравши в кімнаті, вони повернулись до бабусиної хатини.

На другий вечір Хань дав старій три лани срібла за допомогу, а Ян Сивеню — десять ланів золота. Ян Сивень спочатку відмовлявся брати такі гроші, а потім усе-таки взяв. Попрощавшись з побратимом, Хань узяв шкатулку і в супроводі служника Чжан Цзіня повернувся на поштову станцію.

Аж через місяць надійшов Хань Сихоу лист з наказом повернутися. Ян Сивень улаштував йому на прощання обід, а за обідом ще й ще раз нагадав, щоб він дотримувався свого слова.

Хань Сихоу з усім своїм супроводом та з шкатулкою, де покоїлись останки його покійної дружини, виїхав з Яньшані через міську браму Фен'імень і лише через місяць з лишком дістався до Сюйї. Коли вони завернули на поштову станцію, щоб перепочити, їм назустріч з поклонами вибіг якийсь чоловік. Придивившись до нього, Хань упізнав свого колишнього служника Чжоу І, який тепер, на превелике диво, служив на цій самій станції. Він привів свого колишнього господаря до себе в дім, і там Хань побачив портрет своєї дружини. Перед ним теж стояв жертovníк з табличкою, на якій було написано: «Місце покійної пані Чжен». Хань був дуже здивований і спитав, що це означає.

— Пані загинула, зберігаючи вам, пане, вірність,— відповів Чжоу І.— Я був того свідком,— то чи міг я не віддати шани своїй господині?

Тоді Хань розповів йому про все, що сталося в будинку пані Ханьго в Яньшані, потім, виїнявши шкатулку, показав її Чжоу І. Той низько вклонився й заплакав.

Хань залишився у Чжоу І ночувати, а рано-вранці, коли вони прокинулись, Чжоу І сказав:

— Колись у вас було повно родичів та друзів, а тепер ви, бачу, стали зовсім самотній, то чи не дозволите поїхати разом з вами в Цзіньлін і знову вірно вам служити?

Хань згодився й узяв його з собою.

Дома він написав доповідну про свою поїздку й подавав усі папери, що привіз із собою, а Чжоу І тим часом, виконуючи його наказ, сховався до ворожбита, щоб вибрати місце для могили. Виконавши всі необхідні церемонії, Хань поховав шкатулку з останками дружини біля підніжжя гори Яньшань. Після цього він три дні не знав, куди себе подіти, і з ранку до вечора просиджував на могилі, молячись та приносячи жертви. Догляд за могилою він доручив Чжоу І.

Товариші по службі, чиновники Іноземного приказу Су та Сюй якось сказали Ханю:

— Ігуменя даоського монастиря Тусінгуань, що в Цзіньліні, Лю Цзіньтань, хоч і даоська черниця *, проте жінка благородна й великих чеснот. Непогано було б, якби ми втрюх навідалися до монастиря, помолитися там, пом'янули вашу дружину.

Хань не перечив. Вибрали день і вирушили гуртом у монастир, щоб зустрітися з Лю Цзіньтань. Ви спитаєте, що вона за одна? Тож послухайте:

У гарній хусточці бузковій,
Білява, ніжна і ставна,
Зодягнена в халат шовковий
І в туфлях-човниках вона.
Без пудри і рум'ян — гордлива
Від морозцю рожева слива;
Лице спокійне, молоде,
Мов квітка лотоса велична,—
Краса її така незвична,
Що більше не знайти ніде!

Угледівши її, Хань зовсім розгубився: він здивовано витріщив очі й роззявив рота. Привітавши поклоном гостей, Лю Цзіньтань наказала розпочинати службу, а сама запросила трьох приятелів подивитися на лінчжі *. Вони пройшли Залу двох чистот *, потім терасу Смарагдових квітів, кімнату з Вівтарем восьми триграм * і завернули до Зали пурпурової завіси, де зберігалися лінчжі. Друзі Ханя почали їх оглядати, а сам він пробрався до покою Лю Цзіньтань, бажаючи поглянути, як вона живе. Він побачив світлі вікна, чисті столики, на яких стояли всілякі дрібнички. На письмовому столі було розкладено пензляки, туш, папір і тушівницю. З-під лінійки, що лежала на папері, визирав ріжечок невеликого аркуша. Хань висмикнув його † побачив, що там написано вірша на мотив «Гірський струмок»:

Мирське не впаде на красу мою чисту,
На хмару спідниці, на думку святу.
Я ввечері лютю беру врочисту —
Жену суєту.
Вночі западає тривога в душу,
І місяць хвилює мене чомусь,
Мов чую, що я вже розстригтися мушу...
Ой, страшно спокус!

Уже після першого погляду на ігуменю Хань відчув, як у нього щось сколихнулося в душі. А тепер, коли прочитав її вірша, почуття розгорілося з новою силою. І тоді він сам написав вірша на мотив «Місяць над річкою Сіцзян»:

Нащо молодим красуням пудра і рум'яна?
Що є краще, як та слива Цзяньська незрівнянна?
Я про «Пагіння пожовкле» * хочу говорити,
Бо мені під сонцем інші не потрібні квіти.

В тебе шпилька-зірка світить над чолом сяйливо,
Посох твій «Південним квітом» * розпустивсь на
диво.

Я не знаю, чи в небесні зійдеш ти палати,
А земну зі мною радість мусиш ти пізнати.

Відбиваючи рукою такт, Хань почав декламувати свій вірш. Лю Цзіньтань, як почувла, від гніву на лиці змінилась.

— Що це тут робиться! — вигукнула вона.— Якщо я слаба, одинока жінка, то, виходить, можна ображати мене й безчинствувати в монастирі! — Наказала подати паланкін і мовила: — Зараз же поїду до вашого начальства й проситиму, щоб вас покарали.

Су та Сюй кинулися її вмовляти, та вона й слухати не хотіла. Тоді Хань дістав із-за пазухи її вірша, щоб показати товаришам.

— Не поспішайте, пані ігумене,— промовив він.— А цього вірша хто склав?

Спонтелічена такою несподіванкою, Лю Цзіньтань не знала, куди їй подітись. Гнівний вираз на обличчі враз змінився на привітну посмішку. Вона миттю наказала принести закуски й запросила гостей до столу. Розпочалося веселе бенкетування, і вже ніхто не згадував ні про молитву, ні про поминки. За гулянкою Хань та ігуменя відчували ще глибшу симпатію одне до одного й зрештою покохалися.

Лю Цзіньтань колись жила у Східній столиці. Її чоловік, на прізвище Фен, був членом Таємної ради *. У роки Цзінькан, коли на місто напав ворог, вони з дружиною найняли човна й подалися в Цзіньлін. Та по дорозі, коли пливли річкою Хуайхе, в чоловіка влучила пущена із засідки стріла. Він упав у воду і втопився. Тоді дружина дала обітницю постригтись у черниці. Прийшла в монастир Тусінгуань і почала справляти по чоловікові поминки. Коли про це довідалися

в палаці, а також пішли розмови в народі, її було призначено ігуменею.

З того дня Хань став часто бувати в монастирі. Одного разу Су та Сюй накупляли вина й закусок і влаштували в монастирі невелику учту, запросивши на неї Лю Цзіньтань та Ханя. Добряче випивши, Су та Сюй побрали келихи з вином і звернулися до своїх гостей:

— Дорогий брате, якщо ви з Лю Цзіньтань так кохаете одне одного, то, певно, це судилося вам ще в минулому народженні *. Містом гуляють усілякі чутки, то чи не краще було б, якби Лю Цзіньтань відмовилася від чернецтва й повернулась до світського життя, і ви, виконавши всі церемонії, одружилися? Як би чудово було, коли б вона стала нашою невісткою!

Хань та Лю Цзіньтань послушали їхньої поради. Вона відмовилася від чернечого стану, Хань вибрав щасливий для весілля день, і вони побралися. Відтоді Лю більше не згадувала про поминки по чоловікові, а Хань забув про могилу колишньої дружини. Сидячи край вікна й тримаючись за руки, вони звіряли одне одному свої сердечні таємниці.

Минуло кілька днів. Чжоу І, якому було доручено доглядати за могилкою, був украй здивований, що господар так давно не показується. Він вирішив сходити додому й з'ясувати, що сталося. Біля брами він спитав у охоронця:

— Чому це пан уже кілька днів не відвідує могили?

— Йому зараз не до цього. На днях одружився, взяв колишню ігуменю з монастиря Тусінгуань.

Чжоу І народився на півночі, був прямодушний і запальний. Зачувши таку новину, він спалахнув від гніву і в цю мить побачив Ханя, що виходив з будинку. Вклонившись йому, він накинувся з докорами:

— То оце ви так, пане, дотримуєтеся свого слова! Пані Чжен, зберігаючи вам вірність, не пошкодувала свого життя, а ви після цього взяли собі іншу?

Попрікаючи його, Чжоу І заплакав.

Хань вирішив, що поведінка служника в той час, коли його пан тільки одружився, не зовсім доречно, і наказав варті вигнати Чжоу І. Похнюпивши голову, той поплівся назад на кладовище. Це сталося якраз у день поминок. Чжоу І підійшов до могили пані й крізь сльози почав їй скаржитись. Тієї ж ночі, десь після третьої варті, він почув уві сні голос пані Чжен:

— Де живе твій господар? — спитала вона.

Чжоу І спочатку розповів їй про невдячний вчинок Ханя, який одружився з Лю Цзіньтань, потім сказав, що живе він на Тридцять шостій вулиці, і наприкінці додав:

— Та ви самі сходіть до нього й там в усьому розберетесь.

— Неодмінно сходжу, — пообіцяла Чжен.

Коли Чжоу І нарешті прокинувся, його пройняв холодний піт.

Хань тим часом тіпився радіщами кохання. Якось вони з дружиною пили вино при сяйві місяця. Раптом тонкі брови Лю стрімко злетіли вгору, схожі на зорі очі закруглилися, і вона, міцно обхопивши Ханя рукою, закричала:

— Ти обдурив мене! Верни мені життя!

Хоч на вигляд це була та сама Лю Цзіньтань, але розмовляла голосом пані Чжен. Хань від жаху зовсім розгубився.

— Дорога моя дружинонько, прости мене! — нарешті почав благати він і хотів вирватися з обіймів, та Лю Цзіньтань тримала його дуже міцно.

Саме в цю хвилину доповіли, що його друзі Су та Сюй вийшли на вечірню прогулянку й надумали провідати його. Побачивши, як Лю Цзіньтань учепилася в наполоханого Ханя, вони кинулися на виручку й допомогли йому звільнитись. Хань миттю вибіг з кім-

нати і, порадившись із друзями, вирішив звернутись по допомогу до даоса Чжу, який жив у монастирі Тесогуань. Служника Чжан Цзіня відразу ж послали в район Дацяо по даоса. Той, як тільки прибув, сказав:

— Такому лихові нічим не зарадиш. Єдине, на що можна сподіватись, це умовляння.

А Лю Цзіньтань, стьобаючи себе по губах та обличчю, почала розповідати даосу, що сталося з нею в далекому місті Яньшань.

— Сподіваюсь, милосердий пан зуміє мені допомогти,— сказала вона під кінець.

— Щоб урятувати ваше життя, треба справити поминки. А коли й це не подіє, то, виходить, ви порушили закон Неба,— пояснив їй Чжу.

Лю Цзіньтань, усе ще плачучи, подякувала даосу. Невдовзі вона прийшла до тями. Даос дав їй проковтнути папірець, на якому було написано заклинання, а ще одного такого ж папірця наклеїв на воротах будинку *. Ніч пройшла спокійно.

Наступного ранку Хань узяв з собою нахучого паперу й поїхав у Дацяо, щоб подякувати даосу. Тільки вони посідали, як до кімнати вбіг служник і доповів, що пані знову стало погано. Хань почав просити даоса поїхати з ним і допомогти хворій. Той у відповідь сказав:

— Якщо хочете усунути причину хвороби, то розкопайте могилу під горою, дістаньте звідти шкатулку з прахом небіжчиці й киньте її в Чанцзян *.

Довелось Ханю послухати даоса. Він найняв копачів, ті розрили могилу, дістали шкатулку з останками Чжен, вийшли на берег річки й кинули її у воду. Аж тоді Лю Цзіньтань заспокоїлась.

То що ж це воно виходить? Невдячні люди зуміли уникнути небесної карі. Хіба це справедливо? Адже Хань дуже завинив перед Чжен Інян, а Лю Цзіньтань — перед своїм чоловіком, сановником Феном.

Одинадцятого року Шаосін * імператорський двір переїхав у Цяньтан *. Слідом за ним подалися як чиновники, так і прості люди. Хань з дружиною також залишив Цзіньлін і вирушив у дорогу. Доїхавши до Чженьцзяна, Хань згадав про чудові краєвиди довкола гори Цзіньшань; він найняв човна, і разом з дружиною та служницею вони попливли. Коли вибралися на середину річки, човняр раптом заспівав пісню на мотив «Наближається час відплати»:

Кому повім я про своє минуле?
Я з горя мовчки сльози ллю гіркі.
Коли найтяжче б'ється серце чуле?
Тоді, як вечір висвітить зірки.
То я блукаю, то сиджу по тому,—
Хто звільнить од цих мук мене, сумну?
О, як з гусьми полинути додому,
Щоб у Цяннані привітать весну?

Хань уважно прислухався до слів пісні й пригадав, що цей самий вірш його колишня дружина Чжен Інян написала на ширмі в будинку пані Ханьго. Він був страшенно вражений і спитав у човняра:

— Звідки ви знаєте цю пісню?

Той відповів:

— Нещодавно наші чиновники їздили в Яньшань і розповіли, що там по всьому місту її співають. Якась бабуся-пряля переписала її з ширми, що в будинку пані Ханьго, а в пісні йдеться про чиновника з Цяннані. Його дружина Чжен Інян пішла на смерть, аби залишитися вірною чоловікові. Кажуть, чоловік опісля перевіз її останки в Цяннань. Тепер цю пісню всюди співають.

Хань вислухав його й відчув, ніби тисяча ножів увіткнулося в його серце. З очей у нього бризнули сльози. У цю мить над річкою здійнявся вихор. Поміж

високих хвиль у густому тумані, що раптом послався над водою, замаячила чи то якась дивовижна риба, чи незвичайна тварина. Потім над водою здійнялася чоловіча постать. Голова у чоловіка була пов'язана хусткою. Він схопив Лю Цзінътань за розпатлане волосся й потяг її у воду.

— Пані у воду впала! — закричала служниця.

Вона благала Ханя врятувати її, та тому було не до порятунку, бо майже тої ж миті біля човна вигулькнула жінка. Шия в неї була пов'язана червоним шовковим шарфом, круглі очі широко розплющені. Вона обхопила Ханя рукою й поволокла за собою. Веслярі кинулися Ханю на допомогу, та вже було пізно. В розпачі вони повернули човен до берега. На жаль, не тільки в стародавні часи, а й тепер інколи зустрічаються ниці люди. Про це у науку для нащадків складено вірша:

Саньлюй * з життя пішов і Чу не допоміг,
Дочка не зрадила обов'язків своїх *.
Зламали Хань і Лю обітницю притьма,
Тому-то й величі у смерті їх нема.

ГОРОДНИК-ЧУДОДІЙ

У роки Путун *, на шостий рік правління Лянського імператора Уді, взимку, в грудні місяці, один із радників на прізвище Вей Шу розгнівав імператора тим, що виступив проти буддизму, який імператор підтримував. От і довелось Вею розпрощатися з посадою й очолити імператорські стайні.

Був прямий він серцем, чесний і незрушний,
Був міцний він духом, сміливий і мужній,
Думав знов до сонця небо повернути.
І людців лестивих гнати звідусюди.

А в тій стайні, що була на кордоні повіту Люхе, в окрузі Чженчжоу, стояв імператорський кінь, якого прозивали «Сяючий нефритовий лев»:

Копита гострі, мов із яшми,
Як виточений, корпус,
А груди білі, наче в пудрі.
І хвіст — мов тисячі ниток сріблястих.
Чи йде у запрягу,
Чи під сідлом —
Дихання не втрачає сотні лі;
Він перестрибує гірські потоки,
Мов дивовижний лев з'явився
Чи сам Байцзе * у світ людей зійшов.

Імператор Уді гнався верхи на цьому коні за буддійським проповідником Дхармою *. Доскакав до межі теперішнього повіту Чанлу, та так і не наздогнав. Відтоді, щоб покарати, коня відправили в імператорські стайні на утримання та для продовження роду.

Якось уночі випав глибокий сніг, а на ранок до радника Вея, який щойно прокинувся, прибіг конюх і доповів:

— Велике лихо сталося! Уночі із стайні зник Сяючий Нефритовий Лев.

Наполоханий радник, не гаючи часу, покликав стайничого, щоб порадитись, як їм бути. Тут до них підійшов один з конюхів і сказав:

— Його неважко знайти. На снігу залишилися сліди, підемо по них і дізнаємось, куди він подівся.

— Правду кажеш! — вигукнув радник Вей і послав людей разом з цим конюхом по сліду.

Ті пройшли кілька верст, поки нарешті покручені сліди привели до якогось саду. І ось що там побачили:

Припудрені альтанки,
Засніжені тераси,

Обабіч них — поруччя з яшми,
Що тягнеться, немов сріблястий пояс.
З Тайху* лежить у кризі дивний камінь,
Мов тигр із солі, що застряг у ямі.
Сосна і кипарис розкрили гілля —
Мов яшмовий дракон здійнявся вгору.
Дерева й квіти важко розрізнити,
І пахне сніг, мов слива зацвітає.

Довкола саду була огорожа з бамбука.

— Наш кінь тут,— сказав конюх, позираючи на своїх товаришів, і постукав у ворота.

На стук із хатини вийшов якийсь дід. Конюх чемно вклонився й звернувся до нього:

— Дозвольте спитати. Минулої ночі, коли пішов сніг, з імператорської стайні втік білий кінь. Той самий, на якому їздив сам імператор. Звати його Сяючий Нефритовий Лев. Сліди привели нас до вашого саду, до самої огорожі. Якщо ви, шановний пане, дали притулок коневі, то ми доповімо радникові, і він віддячить вам грошима та вином.

Вислухавши його, старий відповів:

— Так, з конем усе гаразд. А поки що проходите та сідайте, покуштуйте моїх гостинців, а тоді вже й підете.

Всадовивши гостей, старий попрямував у глиб саду, засунув під сніг руку й дістав свіжу диню. Глянувши на неї, можна справді було сказати:

Лист зелений, м'який корінець,—
Жовті квіти голубить вітрець.
Їх духмяність — з турботи важкої,
Їх солодкість — із праці гіркої.

Буйна гудина та зелене листя динь слалися просто поверх снігу. Конюхи подумали: «Невже це старий сам дині розводить?»

Диня на вигляд була зовсім свіжа. Дід узяв ножа, обчистив її й порізав на скибки. Гостям у ніс ударив незвичайний аромат. Пригостивши конюхів, старий знову пішов у сад, дістав з-під снігу ще три дині й сказав:

— А це передайте вашому шановному панові раднику й скажіть, що цей гостинець йому посилав Чжан.

Конюхи прийняли подарунок, а старий вивів із саду білого коня й передав його посланцям радника Вея. Ті подякували старому й повернулись на імператорські стайні. Коли доповіли про все раднику Вею, той промовив:

— Дивна річ! Як можуть рости такі солодкі дині у глибокому снігу?

Він одразу ж покликав дружину та вісімнадцятилітню доньку, порізав дині, і почали вони ласувати всією сім'єю.

— Тепер ми в боргу перед цим старим,— сказала дружина.— Він прихистив коня та ще й дині прислав. Треба якось йому віддячити.

Не встигли й оком змигнути, як промайнуло два місяці. Прийшла весна, встановилась ясна сонячна погода. Тут радникова дружина й каже:

— Надворі так тепло та гарно, саме час поїхати до шановного Чжана й подякувати йому і за коня, і за дині.

Радник Вей зараз же наказав зібрати посуд і закуску, чайник із підігрітим вином*, потім покликав дочку й сказав:

— Хочу сьогодні поїхати до шановного Чжана та подякувати йому. Візьму заодно й вас з матір'ю, трохи прогуляєтесь.

Для радника засідлали коня, а жінки посідали в паланкін. Коли підїхали до садиби Чжана, радник послав служника, щоб попередити про приїзд гостей.

Старий поквапився їм назустріч і, вітаючи, шанобливо схилив голову. Радникова дружина сказала йому:

— Вам нещодавно довелося зазнати клопоту через нашого коня, тож пан радник, бажаючи віддячити вам за вашу турботу, приготував сьогодні невелике частування.

Служники накрили стіл в оселі старого, поставили вино, закуски, миски, келихи, запросили господаря сідати до гурту. Старий довго відмовлявся, нарешті взяв ослінчика й примостився скраєчку стола. Після того як випили по третій, радникова дружина спитала Чжана:

— Скільки вже років, як ви живете на світі, вельмишановний пане?

— Та мені, старому шкарбанові, вже вісімдесят виповнилося,— відповів господар.

— А родина у вас велика? — допитувалася гостя.

— Одинокий я.

— То вам би не завадило знайти якусь стареньку, вдвох усе-таки веселіше.

— Та от ніяк не знайду собі до душі,— відповів на це старий.

— Вам, мабуть, треба таку, щоб років сімдесят було,— раяла радникова дружина.

— Ні, це занадто стара, адже кажуть:

Для мене й сотня літ пролине, наче мить,
Людина в сімдесят старіє ж вочевидь.

— Ну тоді, скажімо, років шістдесят,— вела далі радникова дружина.

— І це стара, бо ж недарма кажуть:

Як два тижні промине — місяць ледь світліє,
Як піввіку промайне — чоловік слабіє.

— А п'ятдесятирічна вам підійде? — не здавалася гостя.

— Підстаркувата,— знов заперечив господар.

Якщо в тридцять не славетний,
Якщо в сорок не багатий,—
В п'ятдесят вже думать пізно,
Час життєву путь кінчати.

Радникову дружину починала брати злість. «Спробую покешкувати над ним»,— подумала вона, а вголос мовила:

— А коли тридцять?

— І це стара.

— Тоді самі скажіть, яка вам підійде.

Тут старий підвівся, показав пальцем на їхню дочку й сказав:

— Я був би дуже задоволений, якби взяв за дружину оцю дівчину.

Радник Вей ураз сналенів і, не бажаючи довше слухати, наказав служникам відлупцювати старого.

— Постривай! — зупинила його дружина.— Так не годиться. Ми приїхали, щоб сказати чоловікові «спасибі», а натомість відлупцюємо. Він уже немолодий, тож не дивно, коли бовкнув якусь нісенітницю. Чи варто звертати на таке увагу.

Зібрали вони своє добро й поїхали геть.

А тепер мова піде про самого Чжана. Три дні після цих відвідин він не виходив на вулицю. А слід сказати, що в повітовому місті Люхе жило двоє торговців квітами. Одного звали Ван Третій, другого — Чжао Четвертий. Побрали вони свої великі бамбукові кошелі й прийшли до старого Чжана по квіти. Бачать — ворота замкнені. Почали стукати, гукати. Коли старий городник нарешті вийшов, вони зауважили, що він чогось покашлює, так ніби в нього сухоти, й тяжко дише. Все одно як у тому вірші, що на мотив «Уночі гуляю по палацу»:

В людей хвороб чотириста й чотири,
Любовна — перша, й мучить нас без міри;
Ні серце не болить, ні голова,
А ти поволі сохнеш, мов трава.
Між квітів сумно ходиш, як пропащий,
А зійде місяць — то стає ще важче.
Бо кашель душить, серце мре слабе,
Ти мучишся: що ж далі жде тебе?

— Ви вже пробачте мені,— сказав він хриплим голосом,— та оце два дні щось нездужаю. Коли вам потрібні квіти, то йдіть у сад і рвіть. Грошей цього разу з вас не візьму, але хочу звернутись до вас із проханням: знайдіть мені дві свахи. Як знайдете, дам у нагороду по двісті монет та ще й по келиху вина на додачу.

Торговці нарвали квітів і пішли, а трохи згодом прислали дідові двох свах. Ось які це були свахи:

Єднають молодят барвистим словом,
Узором думки й мови в'яжуть шлюби;
Для Павича сумного знайдуть Паву,
Поможуть тим, хто в самоті ночує.
Вони ж у всі доми щораз ввіходять,
У всі палаци заглядають часто;
Не обминуть Того, Хто-під-Вербою *,
І потурбуються про Вічну діву *,
А про Нефритову почувши діву *,
Беруть уже її за руки білі,
Щоб Золотий юнак *, такий щасливий,
За стан тонкий обняв ласкаво й ніжно.
Вони б і фею-хмарку спокусили *,
Звели б на грішну путь і вірну Ткалю *.

Отже, знайшли двох свах і привели до старого на розмову.

— Я потурбував вас тому, що маю намір одружитись,— почав Чжан.— Та легко сказати, а як зробити? Для початку даю вам по три лани срібла. Вернетесь з доброю вісткою — матимете ще по п'ять ланів. А коли діло доведете до доброго кінця, то обох озолочу.

Свахи Чжан та Лі спитали городника:

— Скажіть, шановний, а в чісму ж домі вам наречену шукати?

— У радника Вея, управителя імператорської стайні, є вісімнадцятилітня донька. От і прошу вас, підіть, будь ласка, до нього.

Зачувши таке, свахи ледве не зареготали, проте взяли по три лани срібла й подались. Через півверети вийшли на бугор. Тут сваха Лі позирнула на сваху Чжан і сказала:

— Діло надто делікатне. Як ми з ним поткнемося до радника Вея?

— А ти не хвилюйся,— відповіла їй сваха Чжан.— Спочатку вип'ємо по чарці вина, а коли щоки розчервоніються, сміливо пройдемо сюди-туди повз радникові ворота, а старому скажемо, що зайшли, поговорили, а відповіді поки що немає ніякої...

Не встигла вона договорити, як ззаду почулося:

— Стривайте, зупиніться!

Свахи озирнулись і побачили городника Чжана, що гнався за ними слідом.

— Я здогадався, що ви збираєтесь випити вина, а коли щоки розчервоніються, пройдете повз радникові ворота сюди-туди, а мені потім скажете, що були, розмовляли, а відповіді поки що немає. Правду я кажу? Так-от, коли хочете, щоб усе було гаразд, то не гайте часу даремно й мерщій приносьте мені відповідь.

Свахам після таких слів не залишалось нічого іншого, як іти й виконувати доручення. Коли прийшли на стайні, сторож на вході доповів про них раднику.

— Нехай заходять,— сказав той.

Побачивши, що це свахи Лі та Чжан, радник Вей спитав:

— Ви що, свататись прийшли?

Жінки у відповідь лише захихикали.

— У мене є дорослий син,— вів далі радник Вей,— йому двадцять два роки. Та його зараз немає дома, пішов з полководцем Ван Сянбянем у похід на північ. Є ще дочка, та їй тільки вісімнадцять. Чесні чиновники, як ви знаєте, живуть бідно, і мені ні за що віддавати її заміж. Бракує грошей і на весілля, і на придане.

Свахи стояли внизу на східцях та тільки низько кланялись, боячись хоч слово сказати у відповідь.

— Годі вам кланятись,— зупинив їх радник.— Якщо прийшли за ділом, то вже кажіть.

— Та за ділом,— зважилася нарешті сваха Чжан.— І не хотілося б про це говорити, та не вільні ми, дали нам наперед шість ланів срібла. Страшно й починати, коли б часом не розгніввити пана.

— Про кого ж мова?

— Старий городник, той, що вирощує дині,— повела далі сваха Чжан,— сорому в нього немає, покликав нас сьогодні й попросив, щоб ми сходили та поговорили з паном радником про його дочку. І завдаток нам уже дав. Ось погляньте,— дістали вони із-за пазухи срібло й показали радникові.— Якщо ви, пане раднику, будете такі ласкаві й допоможете нам, то ці гроші залишаться у нас, а інакше доведеться їх повернути.

— Та чи при своєму розумі цей старий? — вигукнув обурено радник.— Моїй дочці тільки вісімнадцять років. І мови не може бути про якесь там заміжжя! Тож вибачайте, нічим я вам не допоможу з вашим сріблом.

— Як не допоможете? Старий велів нам лише зайти до вас, спитати й принести йому відповідь,— сказала сваха Чжан.— Після цього срібло наше.

— У такому разі передайте від мого імені старому

нечемі,— сказав радник, вислухавши сваху та помахуючи в її бік пальцем,— якщо він бажає породичатись зі мною, то нехай завтра приставить мені шлюбний подарунок — сто тисяч в'язок монет, і не в перерахунку на золото, а дріб'язком!

Далі наказав служникові подати вина, пригостив свах і відпустив їх. Подякувавши господареві низьким поклоном, свахи попростували до старого Чжана. А той — ще здаля помітили вони — чекав на них, нетерпляче витягуючи шию, мов гусак, що шукає місця для ночівлі. Коли свахи наблизились до нього, він сказав:

— Сідайте. Нележку задачу я вам загадав,— потім дістав десять ланів срібла, поклав на стіл і додав: — Завдяки вашому старанню, можна сказати, справа пішла на лад.

— Як так? — здивувалася одна із свах.

— Адже тесть сказав, щоб я приготував весільний подарунок: сто тисяч в'язок монет,— відповів старий.— І щоб усе це були дрібні гроші, тільки тоді ми зможемо породичатись.

— Угадали! — вигукнули свахи в один голос.— Радник справді так сказав.— Але як ви, шановний пане, про це довідались?

Старий приніс жухоль вина, поставив його на стіл і запросив свах випити. Десь після четвертої чарки він повів їх на горище й показав пальцем:

— Глядіть!

Свахи широко розплющеними від подиву очима глянули перед себе й побачили величезну купу дрібних грошей, не менше ста тисяч в'язок.

— Бачите? — спитав старий.— Я їх заздалегідь приготував.

Він звелів свахам того ж дня доповісти радникові про його згоду, а гроші обіцяв доставити трохи пізніше. Свахи одразу й пішли.

А на подвір'ї в городника заходилися ладнати вози. З хати вийшло кілька служників, усі в червоних сорочках, з червоними шовковими квітками та срібними шпильками на голові, як і годиться для весільного поїзда. Запряглися в кілька великих возів і повезли їх до будинку радника.

І враз — мов грім над шляхом прокотився,
Мов ринувся в роздол потік бурхливий,—
Земля здригнулась, небо захиталось,
Побігли зорі, сонце закружляло.
Тому-то в першу дивну мить здалося,
Що це Хуанді морем котить камінь *,
Причилось, що стосилий сяський Ао *
Свої човни по суходолу тягне,
Чи дико гелготять на річці гуси,
Чи розкричались в лузі фазани.

Над возами майоріли прапорці з написами: «Подарунки шановного Чжана радникові Вею». Підїхавши до будинку радника, служники вишикували вози в два ряди, грічі прокричали привітання, а потім послали одного доповісти про своє прибуття. Коли радник вийшов на поріг і побачив вози з грошима, він роззявив рота від подиву й ніяк не міг прийти до тями. Нарешті запросив людей до вітальні й спитав у дружини, що ж їм далі робити.

— Не треба було вимагати ста тисяч в'язок монет дріб'язком! А тепер сиди й гадай, якого коника ще викине цей дідуган. Якщо не віддати за нього доньки, то, виходить, тобі вірити не можна, ти не хазяїн свого слова. А коли віддати, то як же це буде? Дочка такого великого чиновника й раптом вийшла заміж: за нікому не відомого старого городника.

Сперечалися вони, сперечалися, та так нічого й не вирішили.

— Давай покличемо дочку,— запропонувала тоді дружина,— спитаємо її, що нам робити.

Дівчина вийняла із-за пазухи гаптованого гаманця. Тут треба вам пояснити, що до семи років вона зовсім не розмовляла, а потім одного разу раптом сказала цілого вірша:

Чи небесну волю ми колись збагнем?
Треба в Чу * на півдні диво дивне взріти,—
Там зола холодна спалахне вогнем
І суха тополя знов розпустить віти.

І з тих пір почала не лише розмовляти, а й вірші складати. За це її прозвали «Веньньюй» — Освічена дівчина. Саме тоді вона поклала свого першого вірша у гаптований гаманець і берегла аж дванадцять років, а тепер дістала його, показала батькові й відповіла:

— Хоч шановний Чжан і похилого віку, та, боюсь, що це воля Неба, і нічим уже тут не зарадиш.

Мати, побачивши, що дочка згодна вийти за старого, і переконавшись, що городник справді прислав сто тисяч в'язок монет, вирішила, що він, безсумнівно, людина незвичайна. Отже, нічого не поробиш, доведеться, згнітивши серце, дати згоду. Вибрали щасливий погідний день і справили весілля.

Чжан був дуже щасливий. Правду кажуть:

Від благодатної зливи й лотос зів'ялий цвіте,
І сухий корч із весною листя пустив молоде.

Після весілля, коли було згорнуто намети, а старий, забравши молоду дружину, повернувся на свою садибу, радник Вей зібрав усіх своїх домашніх і заборонив їм ходити до Чжана.

Улітку, шостого місяця сьомого року Путун, син радника Вей Іфан, добрий знавець як цивільних, так і

військових справ, повертався з північного походу, в якому брав участь у складі почту генерала Ван Сянбяня, до рідного повіту Люхе. Саме стояла страшна спека. Уявіть собі:

Ні хмарки в небі; мчить драконів колісниця *
І палить все навкруг; сховалась в лісі птиця;
На камінь висохла, потріскалась земля,
І вітер з півночі на нивах не гуля.

Зовсім недалеко від рідного дому Вей Іфан побачив біля воріт якоїсь садиби молоду жінку в чорній спідниці. Волосся розпатлане, на ногах солом'яні черевики. Вона продавала дині. А дині ці:

Зріли в західнім саду медяні й сочисті,
Гасять спрагу в спекоту, тож їх добре з'їсти.
Тим-то, де немає мух, сядьте ви ладком,
Свіжу виберіть таку, наче жбан з льодком.
Ізумрудні ж бо квітки в колі золотому;
Ви не підете звідсіль швидко так додому.
Буде радісним для вас і святковим день,—
День подібних не росло й поблизу Цінмень *.

Після довгої стомливої дороги Вей Іфану хотілося пити, і він підійшов до воріт, щоб купити диню. Та коли глянув на жінку, яка їх продавала, мимоволі вигукнув:

— Веньюй! Ти як тут опинилась?

— Дорогий брате,— відповіла жінка,— батько віддав мене сюди заміж.

— Мені ще в дорозі доводилося чути,— сказав Вей Іфан,— ніби батько продав тебе за сто тисяч в'язок монет торговцю динями, якомусь Чжану. Але чому так сталося?

Веньюй розповіла йому все з самого початку.

— Я б хотів зараз же зустрітися з твоїм чоловіком. Можна це зробити?

— Якщо брат хоче зустрітися з шановним Чжаном, то йому доведеться трохи зачекати,— відповіла сестра.— Спочатку я піду доповім, а потім ви вже познайомитесь.

Вона поважним кроком пішла в дім, щоб доповісти шановному Чжану про братове бажання. За кілька хвилин повернулась.

— Шановний Чжан каже,— мовила вона,— що ти запальний, мов той вогонь, і нестримний, як вихор. Йому б не хотілося зустрічатися з тобою, але коли ти наполягаєш, то він згоден. Тільки викинь з голови усі дурниці!

З цими словами Венью повела брата в дім. Старий вийшов йому назустріч, тримаючись за поперека. Побачивши зятя, Вей Іфан голосно закричав:

— То що ж це тут робиться! Виходить, мою сестру віддали заміж за якісь сто тисяч в'язок монет. Ти не інакше, як чаклун!

Вихопив він з піхов коштовний меч і, глянувши на старого спідлоба, вдарив його з усього розмаху по голові. Та — о диво! — меч розлетівся на друзки, і в руках у нього залишилася сама рукоятка.

— Шкода! — зітхнув шановний Чжан.— На одного небожителя стало менше.

— Я ж тебе просила: викинь з голови усі дурниці! — мовила в розпачі Венью, виштовхуючи брата за двері.— А ти посмів його вдарити.

Не встиг Вей Іфан переступити поріг рідного дому та вклонитися батькам, як одразу ж спитав їх, чому вони віддали Венью заміж за старого Чжана.

— Це не звичайний старий,— відповів радник синові.

— От і мені так здалося,— сказав Вей Іфан.— Ударив його мечем по голові, меч на друзки, а йому хоч би що.

Наступного ранку молодий Вей устав, умився, старанно пов'язав себе пояском і звернувся до батька й матері з такими словами:

— Вирішив я будь-якою ціною повернути сестру додому. Якщо не зумію цього зробити, то й сам додому не вернусь і більш ніколи не побачу вас, дорогі батьки.

Потім він попрощався і в супроводі двох служників попрямував до садиби Чжана. Та на тому місці, де ще недавно зеленів сад, побачив лише велике пустирище — жодного сліду від колишнього житла. Іфан почав розпитувати сусідів, і ті йому розповіли:

— Тут, справді, жив якийсь Чжан і вирощував дині. Господарював понад двадцять років, а минулої ночі раптом знялася страшна буря, пішов рясний дощ, і все зникло. А куди — ніхто не знає.

Молодий Вей був приголомшений. Та ось, підвівши голову, на стовбурі одного з дерев на місці колишньої садиби він побачив зідрану кору і на білому тлі чотиривірш:

Короб зник зі світу з мужем і жоною,
З днями й садочком, хижкою земною.
Якщо хочеш знати, де мій чоловік,—
В Персиковім житлі він лишивсь навік.

Прочитавши напис, Вей Іфан наказав служникам обнищпорити все довкола. Скоро ті повернулись і доповіли:

— Старий Чжан із дружиною взяли з собою два короби та дві торби й верхи на кульгавих віслюках поїхали дорогою на Чженьчжоу.

Молодий Вей з двома служниками кинулися навздогін. Кого б вони не зустрічали на дорозі, всі в один голос відповідали:

— Так, бачили діда й молоду жінку на кульгавих віслюках. Жінка не хотіла їхати, все плакала й про-

сила діда, щоб дозволив їй попрощатися з батьками. Але в того був дрючок у руці, і він безперестану бив молоду жінку, примушуючи її їхати далі. На неї, бідну, жалко було дивитись!

Вей Іфан слухав їхню розповідь, а в душі у нього наростав нестримний гнів, поступово розливаючись по всьому тілу, від п'ят до голови. Сповнене люті серце, здавалося, перетворилося на смолоскип, палке полум'я якого здіймалось аж до неба.

Вей Іфан разом із служниками продовжував погоню. Звивистими дорогами вже проїхали кілька десятків верст, але наздогнати втікачів не змогли. Коли вийшли до переправи Гуачжоу, їм сказали, що старий уже на тому березі. Іфан попросив човняра переправити і їх. Не гаяючи часу, попрямували до підніжжя гори Маошань. У відповідь на їхні розпитування жителі сказали, що ті двоє пішли на гору. Вей Іфан залишив служників з усіма речами в заїзді, а сам теж подався на гору. Та хіба так просто дістатися до Перикової оселі? Минуло півдня, коли дорогу йому перепинив гірський потік.

Де ж дороги тут шукати?
Крижаний шумить потік,
Піна йде, мов сніг лапатий.
Простим смертним на той бік
Не дано пройти повік.

Зупинившись на березі, Іфан подумав: «Скільки я не гнався за ними, а так і не зміг наздогнати сестри. Як же тепер я посмію показатися на очі батькові та матері? Краще вже кинутись у цей потік і знайти тут собі смерть».

Він стояв, нерішуче озираючись навкруги, і раптом помітив, що біля кам'яної стіни, з якої в потік спадав струмок, на воді плаває периковий квіт. «Зараз уже шостий місяць, звідки ж міг узятися тут периковий

квіт? — здивувався Вей Іфан.— Може, десь там на горі і є та сама Персикова оселя, де живе шановний Чжан?»

Аж ось він почув, що на тому березі хтось заграв на сопілці. Незабаром з'явився пастушок, який їхав на кульгавому віслюку, саме він і грав.

Сховало брід густе гілля,—
Там їде пастушок засмучений;
Він грає, наче примовля
Про муки тих, які розлучені.

Пастушок під'їхав до води й крикнув:

— Ви часом не Вей Іфан?

— Саме так,— відповів молодий Вей.

— Безсмертний Чжан послав мене сюди, щоб я допоміг вам перебраться через потік.

Хлопчисько направив віслюка у воду, потім запропонував Іфану сісти позад нього. Невдовзі вони вже були в селищі, яке змальоване у вірші на мотив «Ліньцзянський безсмертний»:

Повно щастя в селянина,—
Під соломою хатина!
Але й клопотів є досить:
Оре, сіє, жне і косить,
А як сніг війне лапатий,
П'яний спить всю зиму в хаті.
Тут пишають всі на волі,
Ніби навесні тополі;
Тут сміються із гультяйства,
З баришів, чинів, зазнайства.

Біля однієї з садіб хлопчик зупинив віслюка, а сам зайшов на подвір'я. Незабаром звідти вийшли два служники в червоному одязі і, привітавши Вей Іфана поклоном, сказали:

— Безсмертний Чжан саме заклопотаний справами й не міг вас зустріти, тому послав нас.

Вони провели гостя до великої альтанки. На табличці при вході було написано: «Альтанка смарагдового бамбука». У віршах про неї так сказано:

Буйний ліс видніє округи,
Гай бамбуковий шумить навпроти,
Зелень затуляє гір верхи,
Під густим гіллям втонули сходи.
Криється альтанка в легкій млі,—
І владар таку альтанку мав би!
Хмари йдуть, курличуть журавлі,
Плачуть мавпи.

На столі стояло вино та келихи. Навколо альтанки росли розлогі персики, чудові абрикоси, буяли дивовижні трави, незвичайні квіти. Служники в червоному одязі засіли разом з Іфаном за стіл, почали його пригощати. Іфану кортіло спитати, хто такий цей Чжан, та йому все доливали й припрошували, так і не вдалося розпитати. Коли бенкетування закінчилося, прислужники повставали, попрощалися й пішли, попросивши молодого Вея трохи почекати в Альтанці смарагдового бамбука.

Іфан чекав дуже довго, та до нього ніхто не виходив. Тоді він спустився східцями з альтанки й пішов, куди очі бачать. Незабаром за деревами та квітами він побачив палац, звідти долинали голоси. Іфан підійшов до вікна, продовбав дірочку в папері, яким була заклесна рама, й побачив, яке це було диво:

Пурпурні поручні й сходи з нефриту,
Зала розкішна, фарбовані стіни,
Ширми розкриті, завіси підняті,
Башточки парні здіймаються вгору,

Лінчжі священні кущами ростуть,
Фенікси й темні луані літають;
В затінку цінного дерева поруч
З оленем білим стоїть чорна мавпа*.
Діва Нефритова й Злотий юнак
Дивляться одне на одного в щасті.

Потім він побачив шановного Чжана в пишному головному уборі, в черевиках, з мечем при боці та нефритовою дощечкою в руках*; одяг його був схожий на князівський. Шановний Чжан сидів на помості, обабіч якого вишикувалися в два ряди прислужники в червоному — чи то духи, чи нечисті. Позад них стояли закуті в кайдани. Про одного з них, у темно-бузковому халаті, підперезаному золотим пояском, доповіли, що він був охоронцем великого міста*, але не зумів захистити городян від вовків та тигрів. Про іншого — того, що в шоломі та панцері,— повідомили, що він був гірським божеством в одному з повітів; тигри та вовки завдавали жителям великої шкоди, а його підлеглі й вухом не повели. Вей Іфан, що стежив за цим усім крізь дірочку, послухав, як шановний Чжан судив та карав кожного з них, і мимоволі прохрипів:
— Оце так диво!

Чиновники, що стояли біля помосту, почули його голос і зараз же послали в сад двох силачів у жовтих пов'язках. Ті схопили Іфана, притягли в зал і кинули до підніжжя помосту. Чиновники сказали, що він вивідав таємниці Неба, знати про які йому зовсім не годилося, отже, вчинив тяжкий злочин. Вей Іфан почав бити поклони та каятись. Тільки безсмертний Чжан зібрався мовити слово, як раптом із-за ширми вийшла жінка у шапці-фенікс, у накидці кольору ранкової зорі, в гаптованих перлинами черевиках та довгій спідниці. Це була не хто інша, як Веньюй, сестра

Іфана. Опустившись на коліна, вона звернулася до шановного Чжана:

— Дозвольте нагадати вам, вельмишановний безсмертний, що перед вами — мій рідний брат. Може, ви зміните свій гнів на милість?

Шановний Чжан сказав на це:

— Вей Іфан, тобі б належало стати святим, якби ти тоді не вдарив мене мечем. Зваживши на те, що ми родичі, я простив тобі твій гріх. Але сьогодні ти зазірав у наш палац і можеш розбовкати людям таємниці Неба. Я дарую тобі життя тільки тому, що сестра за тебе заступилася. А також даю тобі сто тисяч в'язок монет. Гроші ці ти отримаєш, коли віддаси одну річ, яку я зараз тобі вручу.

Шановний Чжан підвівся й зник за ширмою. За хвилину він із звітти стару рогожану шапку. Передавши її Вей Іфану, він наказав йому їхати в Янчжоу, розшукати там біля мосту Каймінцяо пана Шеня, який торгує лікарськими травами, показати йому цю шапку й отримати гроші.

— У небожителів і простих смертних різні шляхи в житті,— сказав він на закінчення,— тож не слід тобі тут довго затримуватись.

Він звелів пастушкові посадити Вея на кульгавого віслиюка й вивезти з селища. Коли вони приїхали на берег гірського потоку, пастушок несподівано так штовхнув Вея в спину, що той сторчака полетів на землю. Трохи отямившись, він побачив, що сидить на березі на знайомому місці. Чи все це йому приснилося, чи й справді було? Засунув руку за пазуху, намацав рогожану шапку. Отже, не сон. У такому разі треба спускатися вниз.

Повернувшись до заїзду, де вчора залишав речі, він почав шукати своїх служників, та їх ніде не було. Нарешті вийшов господар і сказав йому:

— Якийсь чиновник Вей двадцять років тому справ-

ді залишав у нас свої речі, а сам пішов на гору Мошань і десь там пропав. Двоє його служників чекали, чекали на його повернення, та так і пішли додому. Сьогодні рівно двадцять років минуло відтоді, як він зник. Тепер у нас ідуть роки Дає *, вже другий рік править суйський імператор Янді.

«Мені здавалося, що все це було лише вчора, а, виявляється, минуло аж двадцять років! — подумав Вей Іфан.— Подамся я додому в повіт Люхе, в управління імператорських стаєнь, та пошукаю там своїх батьків».

Він попрощався з господарем заїзду й пішов. У Люхе почав розпитувати батьків, і всі йому в один голос говорили, що двадцять років тому в управлінні імператорських стаєнь справді служив радник Вей, та одного разу вся його родина — аж тринадцять чоловік — піднеслася на небо. І показали йому альтанку, збудовану на честь такої події. Казали, що в радника був ще син, та він кудись поїхав і більше ніхто його не бачив.

Вислухавши всі розповіді, Іфан підвів до неба обличчя й голосно заплакав. Двадцять років промайнули для нього, як один день. Немає в нього тепер ні батька, ні матері, один, як палець. Ні до кого й голови прихилити. Як же йому жити далі? Мабуть, треба шукати шановного Шеня й забрати в нього сто тисяч в'язок монет.

Залишивши повіт Люхе, він після тривалих блукань нарешті дістався до Янчжоу й розшукав міст Каймінця. Неподалік справді була крамничка, в якій лікарські трави продавав шановний Шень. Зайшовши до крамнички, Вей Іфан побачив старого:

Був такий він чудний та незвичний,
І дивацький був одяг на ньому.
Борода клинцювата сріблилась
І куйовдилось сиве волосся;

Плечі згорблені, наче в шуліки,
Спина вигнулась круто дугою.
Сам сухий, мов сосна, чи старезний
Лаоцзи, що у варвара втілюся *,
Чи як дід, що від Цінів ховався *,
Чи рибалка на річці Паньці *.

Вей Іфан сказав старому:

— Дозвольте привітати вас, шановний пане. Це, певно, крамниця лікарських трав шановного Шеня?

— Так, саме вона.

Вей Іфан пильним поглядом окинув шафи. Справді-бо:

Чотири шафи: три порожні зовсім,
Остання повна — вітер там гуляє.

«Звідки ж тут узятися тим тисячам в'язок, які мені обіцяли?» — подумав Іфан і попросив у старого м'яти.

— М'ята — річ чудова, — відповів старий. — У «Бяньцао» пишеться, що м'ята охолоджує голову й прояснює зір. На скільки мідяків вам дати?

— На три.

— На превеликий жаль, м'яти зараз немає, — відповів крамар.

— То дайте мені трохи байяоцзяню, — попросив Іфан.

— Байяоцзянь можна використовувати як закваску для вина, — пояснив старий, — допомагає також, коли в горлі сохне. Скільки вам його?

— На три цянї, — сказав Іфан.

— І цього, на жаль, не можу дати, — відповів старий, — усе продав.

— Тоді дайте солодцю.

— Чудове коріння, ніякої шкоди від нього! Можна вживати зі всіма ліками. Розчиняє всілякі отрути: і рослинні, виготовлені з трав та дерев, а також і ті, що

з металів та з каміння. У нас його ще називають «великим мудрецем». Скільки ви просите?

— Продайте, дідусю, цянів на п'ять.

— Мушу вам признатися, пане чиновнику, що й солодкого кореня в мене не залишилось,— сказав старий.

— Я, власне, не по ліки до вас прийшов,— мовив Вей Іфан,— а з дорученням від одного чоловіка, від шановного Чжана, що вирощував колись дині.

— Ну, коли від шановного Чжана, то справа інша. Що ж можу для вас зробити?

— Він сказав, щоб я зайшов до вас і попросив сто тисяч в'язок монет,— відповів Іфан.

— Гроші-то в мене є,— сказав Шень,— та чим ви доведете, що прийшли саме від нього?

Вей Іфан послав руку за пазуху і вииняв звідти рогожану шапку. Шень повернувся до занавіски з темної тканини й покликав дружину. Занавіска відхилилась, і до кімнати увійшла дівчина років сімнадцяти-вісімнадцяти. Вона спитала:

— Ви мене кликали, дорогий чоловіче?

Вей Іфан подумав: «Цей теж, як і шановний Чжан, узяв собі молоденьку».

Шень звелів дружині оглянути шапку.

— Позавчора шановний Чжан їхав на кульгавому віслиюку повз наш двір,— сказала дівчина.— У нього саме розпоролася рогожана шапка, і він звелів мені зашити. А що чорних ниток під рукою не було, то я зашила червоними.

Вона вивернула шапку, оглянула її й на самій маківці побачила червоні нитки.

Шановний Шень одразу ж запросив Вей Іфана в дім і віддав йому всі сто тисяч в'язок монет. Отримавши таку суму, Іфан пожертвував частину на ремонт мостів та на будівництво доріг, а решту роздав бідним.

Якось, ідучи повз винну крамницю, Вей Іфан побачив хлопчика на віслиюку. Це був той самий пастушок,

що перевозив його через гірський потік. Іфан спитав його:

— А де шановний Чжан?

— Та тут, у шинку,— відповів хлопчисько,— п'ють вино з шановним Шенем.

Вей Іфан піднявся на другий поверх і побачив шановних Шеня та Чжана, що сиділи один проти одного. Він уклонився їм. Шановний Чжан сказав:

— Тепер я старший святий із Чансіна, а Веньюй стала Нефритовою дівою на небі. Недавно їй заманулося на землю, до простих людей. Я взяв було її з собою, та Верховний владика затривожився, коли б хтось із смертних не осквернив її, от і довелося відіслати назад на небо. Тобі, Вей Іфан, теж належало стати безсмертним, та ти надто запальний і жорстокий. Єдине, що я можу зробити для тебе, так це дати тобі землю в Янчжоу.

З цими словами він подав знак рукою. Перед ними миттю з'явилося двоє білих журавлів. Шановні Шень та Чжан посідали на них і знялися в небо. А звідти, просто до рук Вей Іфана упав аркуш паперу. Розгорнув він його й побачив вісім рядків:

Чансін полишив двадцять років тому,—
Ростив я дині у житті земнім.
І не подумалось тоді нікому,
Що це святий у поросі мирським.
Сестра твоя в небесному безмежжі,
Тобі ж, Іфане, я даю цей край.
Отож пануй на Журавлиній вежі *
І свій Вейян чудовий озираї.

ЦІНОЮ ЖИТТЯ

Старенька, що край дамби Су * жила,—
Вона вже й лік своїм літам згубила! —
За владарем на південь утекла
І згадувать столицю Бянь любила.
Раз імператор тут її зустрів
І про минуле запитав з журбою.
Вона поштиво, та без зайвих слів
Його вгостила юшкою смачною.

А тепер поведемо розмову про часи Цяньдао * та Чуньсі * великих сунських правителів, коли імператор Сяоцзун тільки став па царство, змінивши Гаоцзуна, що пішов на відпочинок. Ворожнеча з сусіднім царством Цзінь * тоді притихла і на всіх кордонах панував мир. Власті могли менше уваги приділяти військовим приготуванням і взятися за господарство, радіючи мирові разом з усіма людьми.

Імператор Сяоцзун нерідко виїжджав зі своїм найяснішим батьком на царському човні прогулятися по Західному озеру, відпочити та помилуватись околицями. Торговим людям у ту пору ніхто не чинив перепон, і ті намагалися розвернутись на всю широчінь. Одних лише винних яток у такі дні торгувало більше сотні. І кажуть, що серед них була й крамничка старої Сун, яка успаджувала це заняття від своїх батьків. У родині вона була п'ятою, тому її завжди величали «тітонька Су П'ята». Народилася тітонька у Східній столиці й навчилася там варити чудову юшку із свіжої риби, чим і здобула собі славу. В роки Цзяньян * вона слідом за царським домом перебралася на південь і, знайшовши собі місце біля дамби Су, відкрила рибну крамничку.

Якось імператорський човен пристав до дамби, і молодий правитель почув знайому говірку. Зацікавив-

пись, він послав євнуха розпитати, хто б це міг бути. За хвилину перед ним постала літня жінка. Один із царедворців, теж уже в літах, упізнав тітоньку Сун, яка колись тримала у Кайфині харчевню «За парканом» і славилася вмінням варити чудову юшку з риби. Він доповів про це імператорові. Згадавши минулі щасливі роки, той насупився й звелів приготувати юшку і йому. Пересвідчившись, що юшка справді смачна, він нагородив стару сотнею монет.

Новина ця хутко розповсюдилася по місту Лін'ань *. Після цього імператорова рідня, вся придворна знать, вельможі й заможні люди — всі до одного — теж побували в тітоньки Сун і покуштували її славної юшки. Отож тітонька швидко розбагатіла. Про це свідчить і вірш:

Дешева юшка, а таку смачну
Він їв лише в столиці в давнину.
Тепер всі хвалять юшку й жінки вмість,
Бо людям дорога монарша милість.

Іншим разом царський човен плив повз міст Дуаньцяо *. Володар раптом звелів пристати до берега й далі пішов пішки. Коли ж бачить — край дороги харчевня, він і вирішив зайти, трохи перепочити. У харчевні стояла біла шовкова ширма, а на ній вірш на мотив «Вітер у сосновім гаї»:

Весною грошей я не бережу,
А випивши — на березі сиджу.
На озеро Сіху кінь вивчив путь,
Везе туди, де вина продають.
Танцює й пахне абрикос мені,
Як між тополь гойдаюся в тіні.
А там гуляють кралі теплим днем,
У косах в них квітки горять вогнем.

Весну з собою повезу в човні,
Лишивши озеру думки чудні.
Туди ще п'яний завтра повернусь,
Чи там сережку не знайду якусь?

Прочитавши вірша, імператор почав його вихвалити, а потім спитав господаря харчевні, хто його написав.

— Є тут у нас один грамотій, Юй Гобао,— відповів той.— Написав, коли п'яний був.

— Вірш непоганий,— зауважив імператор посміхаючись,— але передостанній рядок «Туди ще п'яний завтра повернусь...» не зовсім точний.

Він узяв пензлика і натомість написав так: «А завтра ще хмільний туди вернусь...»

Того ж дня Юя Гобао покликали до імператора, де йому пожалували титул дайчжао * в Ханьліні. А поправка, зроблена власною рукою імператора на ширмі в харчевні, стала привертати увагу численних відвідувачів. Заходячи з цікавості до харчевні, вони водночас замовляли вино, тому господар незабаром нажив ціле багатство. В пам'ять про це нащадкам залишився такий вірш:

На ширмі п'яний вірш писав оцей,—
Володар похвалив рядки душевні.
Хто доти знав хазяїна харчевні?
Тепер усі вже знають, що це Вей.

А от іще один вірш:

Ще сохне імператорський рядок —
Його вже в місті знають назубок.
І люди у малій корчмі з'юрмились,—
Туди їх привела монарша милість!

А скільки було інших таких, хто в часи мирного царювання династії Південних Сунів недумано-негадано

заживав імператорської ласки. Проте бувало й навпаки: здібні як у воєнних звитягах, так і в мирних діяннях люди, нащадки прославлених хоробрістю родів, не лише не мали змоги показати свою відвагу, а й ставали жертвами підлої брехні, зазнавали тяжких переслідувань. Такою, мабуть, була доля їхня. Правду кажуть:

То вітром піднесе в Тенванський замок,
То громом розіб'є Цзянфуський камінь *.

А зараз мова у нас піде про те, як у роки Цяньдао в повіті Суйань округи Яньчжоу проживав багатій Ван Фу. Склавши в повіті іспити й отримавши звання сянциня *, він скористався своїм новим становищем та багатством, силою прибрав у цьому глухому закутку всю владу до своїх рук і примусив підкорятися собі довколишніх селян. Та трапилося так, що він убив людину, його віддали під суд і вислали на військову службу в округу Цзіян. Коли брали в рекрути юнаків, йому пощастило здобути прихильність Вейського князя Чжан Цюня *. Невдовзі йому простили його гріх і дозволили повернутись додому. Він швидко зумів поправити своє господарство й розбагатів ще дужче.

Був у Вана Фу молодший брат, якого звали Ван Ге. Юнак добре знався як на військовій справі, так і на господарюванні. Одного разу брати випили, і між ними спалахнула сварка. Ван Ге, ледве стримуючи гнів, вискочив на вулицю й кинув через поріг:

— Клянусь, поки не розживуся на тисячу ланів, додому не повернусь!

А все його багатство на той час складалося з однієї парасольки, яку він устиг прихопити. І ні гроша за душею.

«Куди ж тепер податись? — подумав він.— Люди кажуть, що в окрузі Хуайцін можна зайнятись землеробством, і метал можна там виплавляти. Піду туди, а там видно буде».

Проте йому бракувало грошей навіть на дорогу. Раптом він пригадав, що іще з дитинства його вчили фехтування, він умів битися на списах, палицях і кулаках, добре знав усі прийоми. Закачавши рукава, спробував зробити кілька вправ. Потім вийшов на людне місце й почав вимахувати парасолькою, мов списом чи палицею, показуючи всілякі випадки та фігури. В юрбі залунали схвальні вигуки, йому кинули кілька монет у нагороду. Цього вистачило і на їжу, і на вино, і на плату за проїзд.

Під кінець дня він уже був на тому березі Янцзи. Простуючи дорогою, що вела до центру округи, він пильно придивлявся до місцевості. Проминувши Су-сун, пройшов ще верст з п'ятнадцять і зупинився в селі Мадіпо. Довкола, куди не кинь оком, височіли густо вкриті лісом високі гори, а внизу виднівся напіврозвалений монастир, куди вже давно ніхто не зазірав.

«Якщо тут розпочати виплавку заліза, то про вугілля клопотатись не доведеться,— подумав Ван Ге,— і ва цьому ділі можна мати добрі прибутки».

Отаборившись у старому монастирі, Ван Ге накликав безпритульних бродяг * і почав з ними випалювати вугілля. За виручені від продажу гроші купив залізної руди. Незабаром він поставив залізоробну майстерню, нехитрі вироби якої з великою вигодою збував на сільських базарах. Кожного із своїх робітників прилаштував до якогось певного діла, і якщо той працював сумлінно, то й заробляв непогано. Тому люди його слухали й поважали.

Минуло кілька років, молоде підприємство швидко росло й розвивалось. І тоді Ван Ге послав у Яньчжоу по дружину та дітей. У Мадіпо для своєї сім'ї він побудував великий і на диво гарний будинок. З часом Ван Ге прибрав до рук місцеву гуральню, і з неї теж мав неабиякі прибутки. Потім провідав, що в сусідньо-

му повіті є величезне озеро, а в ньому — сила-силенна всякої риби. Ван Ге взяв в оренду озеро й почав господарювати. Відтоді кілька сотень рибалок, які там ловили рибу, вже підкорялись йому.

Розширюючи свої володіння, Ван Ге поступово став неподільним володарем села Мадіпо, він чинив тут на свій лад і суд, і розправу. Коли виїжджав із дому, то брав тепер з собою шаблюку, а за спиною, мов у великого вельможі, завжди їхала група вершників. Злидарі з навколишніх сіл валили до нього цілими валками, ладні були виконувати будь-яку роботу, служити вірою і правдою, а дехто готовий був і життя своє за нього віддати.

Не жалів він коштів і на те, щоб жити в дружбі з начальством усіх сусідніх повітів та округи. Тих, хто його підтримував, він часто запрошував на бенкети, влаштовував для них усілякі розваги, а тих, хто ставав йому на заваді, намагався звинуватити в яких-небудь похибках, недоглядах. І тоді, в кращому разі, починалось розслідування, винуватця тягли до суду, і він утрачав посаду. В гіршому ж випадку Ван Ге сам зводив рахунки з непокірним, наказуючи своїм поплічникам розправитися з ним де-небудь на дорозі, та так, щоб і слідів не залишилось. Тому його й боялися, і лестились до нього.

А зараз трохи відхилимося від нашої розповіді й скажемо кілька слів про начальника прикордонної округи Цзянхуай Хуана Футі. За свою великодушність та щедрість він користувався великою повагою, і до нього звідусіль стікалися люди, але він відбирав з них лише найсмівливіших, щедро їм платив і цілісінькими днями навчав військової майстерності. Своїх людей він називав Військом відданості і справедливості.

Перший міністр Тан Ситуй заздрих славі Хуана Футі й надумався скинути його, поставивши натомість свого прибічника Лю Гуанцзу. І от він тасмно звелів од-

ному із своїх вірних чиновників написати доноса, звинуватити Хуана Футі в розтринькуванні казенних грошей та провіанту, в тому, що він збирає всіляких волюцюг та бандитів і готує їх не для боїв та походів, а для того, щоб учинити заколот. Імператор, прочитавши доноса, увільнив Хуана Футі, а на його місце призначив Лю Гуанцзу.

Лю Гуанцзу за вдачею був боягузливий і дуже жорстокий, тримався на своєму місці лише завдяки заступництву першого міністра. Усі свої зусилля він спочатку спрямував на те, щоб ославити Хуана Футі. Відразу ж розпустив Військо відданості і справедливості і, боячись заворушень, заборонив колишнім воїнам навіть селитися в тих краях. Отже, створене довголітніми стараннями Хуана Футі, добре підготовлене військо в одну мить було розігнане. Дехто з солдатів повернувся в рідні місця, а деякі подалися в ліси, організували там ватаги й стали чинити розбій на дорогах.

Ми розповімо тільки про двох колишніх воїнів Хуана, про Чена Бяо та Чена Ху. Вони були рідними братами, народилися в окрузі Цзіньчжоу і все своє свідоме життя вчилися лише воювати. Мистецтвом бою обидва володіли дуже добре, але, опинившись після розгону війська без діла, не знали, до чого докласти рук. Міркуючи над тим, куди ж їм тепер податись, вони раптом згадали про Хун Гуна, вчителя кулачного бою та фехтування. Він жив у повітовому місті Тайху біля південної брами, на розі Гамазейного провулку, і тримав там чайну. Колись Хун Гун був командиром у війську й тоді ставився до братів дуже прихильно. Чому б їм зараз, вирішили вони, не провідати його та не порадитись, як далі жити.

Зібравши свої пожитки, вони швидко дісталися до Тайху і розшукали Хун Гуна, застали його в чайній. Після належних привітань гості повідали господареві, що їх привело сюди. Поки вони розповідали, Хун Гун

прикинув: хатина в нього тісна, де він їх покладе. На вечерю він зарізав курку, приготував сяке-таке пригощення, а на ніч одвів братів у буддійський монастир, що був неподалік. Уранці, за сніданком, він дістав заздалегідь написаного листа й сказав:

— Дуже вдячний вам, що не побоялися такої далекої дороги й зайшли провідати. Хотів би залишити вас на кілька днів, та, як бачите, живу я небагато. Даруйте. А зараз хочу дати вам рекомендаційного листа до одного заможного підприємця і раджу не гаячись вирушити до нього. Певен, вам там сподобається.

Брати подякували господареві, розпрощалися й пішли за адресою, яка була написана на листі: повіт Сусун, село Мадіпо.

Прибувши на місце, вручили листа Ванові Ге. Той розпечатав його, почав читати. У листі писалося: «Хун Гун уклінно вітає дванадцятого в родині вельмишановного пана Ге. Відтоді, як ми розлучилися, я часто згадую Вас. Подавці цього листа — брати Чен Бяо та Чен Ху — відмінні знавці мистецтва бою. Досі вони служили у Війську відданості і справедливості. А тепер, коли військо розігнано, залишилися без діла. Беру на себе сміливість рекомендувати їх Вам і шанобливо раджу взяти їх домашніми вчителями. Певен, вони стануть у великій пригоді Вашому синові. Хочу також сповістити Вас, користуючись нагодою, що в нашому повіті чимало чудових озер та ставків, де водиться багато риби. Ви не раз обіцяли приїхати й оглянути їх, але чомусь усе зволікаєте. Усе ж сподіваюсь, що Ви виберете час і приїдете, чим зробите мені велику приємність».

Ван Ге був задоволений листом. Він одразу покликав свого сина Ван Шисюна й показав його братам. Потім подали вино, і господар щедро пригостив майбутніх наставників. Коли прибрали відведені для них кімнати, брати пішли спочивати.

Чен Бяо та Чен Ху поселилися в будинку Вана Ге і цілими днями вчили його сина стріляти з лука, іздити на конях, битися на списах та на палицях.

Непомітно промайнуло три з лишнім місяці. Якось Ван Ге зібрався їхати у своїх справах до столиці. Брати, довідавшись про це, почали й собі ладнатися в дорогу.

— А куди це ви, друзі мої, лаштуєтесь? — спитав їх Ван Ге.

— Думаємо податися в Тайху, провідати вчителя Хун Гуна.

Ван Ге написав Хун Гуну листа й уже хотів було видати братам усе, що їм належало, та раптом до нього підійшов Ван Шисюн і сказав:

— Я не зовсім опанував мистецтво бою на списах та палицях і дуже просив би панів Чен залишитись ще трохи, поки я оволодію цими видами зброї як слід.

Батько зважив на синове прохання й звернувся до братів:

— Бачите, син гадає, що навчання ще не закінчено. Прошу вас, зробіть ласку, поживіть у мене місяців зо два, поки я повернусь із столиці. Тоді влаштую вам проводи, яких ви заслуговуєте.

Брати Чен не змогли встояти проти такого прохання й були змушені залишитись.

Ван Ге щасливо дістався до столиці, швидко справився з усіма своїми ділами. Час би й додому повертатись, та тут хтось пустив чутку, ніби цзіньці порушили мирну угоду. При дворі скликали нараду, почали обговорювати план оборони. Дізнавшись про це, Ван Ге подав на височайше ім'я доповідну, в якій гостро засуджував лінію мирних переговорів, яка провадилася досі. Він писав: «Хоч у країні зараз панує мир, забувати про війну ніяк не можна. Цзянхуай — важлива прикордонна округа на південному сході, тож

розпуск Війська відданості і справедливості був великою помилкою».

Закінчувалася доповідна такими словами: «Хоч я й не можу похвалитися своїми здібностями, проте був би щасливий, коли б мені дозволили очолити хоробре військо округи Цзянхуай і битися на благо вітчизни в перших лавах, щоб повернути нашій державі втрачені землі всього Центрального Китаю, відплатити воєрогові за багаторічну наругу. Саме з цих міркувань беру на себе сміливість доповісти про своє уклінне бажання».

Прочитавши доповідну, імператор передав її на розгляд Таємної ради. Проте члени ради не поспішали з висновками, вважали за краще діяти так, як у тому прислів'ї сказано: «Копай криницю, коли вже пити захотілось». Хіба могли вони збирати хмиз, поки вогнище не розкладене? До того ж доповідна надійшла не від чиновної особи, а від якогось простолюдця, і ніхто не наважувався підтримати її всупереч установленому порядку. Зрештою, ніхто з них не знав до ладу, чи справді цзіньці розпочали війну. Тож було вирішено: не давати імператорові ніякої відповіді, а обмежитись лише теплою розмовою з Ваном Ге і на всяк випадок затримати його поки що в столиці. Саме тому Ван Ге, хоч і прагнув якомога скоріше повернутись додому, мусив залишитися в Лін'яні. Недарма кажуть:

В країні бракне мудрих діячів,
І нехтують простолюдців пориви.
Ван Ге розтратився, вбрання зносив,
Шкодує, що подав думки сміливі.

А тепер продовжимо розповідь про братів Чен, що й досі перебували в домі Вана Ге. Вони прожили там майже рік, навчили Шисюна всіх премудростей, які тільки знали, і сподівалися отримати за свою сумлін-

ну працю добрячу винагороду. Та й сам Ван Ши-сюн щиро бажав гойно віддячити своїм наставникам. Проте батько все не повертався, а братам уже тут обридло, і вони рішуче заявили, що збираються йти. Ван Ши-сюн намагався якось затримати їх, бо власних грошей у нього, як на гріх, не було, нашкрывав лише якусь півсотню ланів, отже, перепаде кожному з братів хіба що по двадцять п'ять ланів та по новому костюму. На прощання молодий Ван улаштував на честь своїх учителів обід, а за обідом звернувся до них з такими словами:

— Мої мудрі й доброзичливі наставники, за ті знання, що здобув я від вас, слід би було вас щедро нагородити, та батько чогось затримується в столиці, а ви довше не хочете його чекати. Я ж не вільний розпорядитися батьківським добром, тому прошу вас, візьміть на дорогу хоч ту дещицю, яку я сам назбирав. А коли трапиться вам ще коли-небудь завітати в наші краї і ви зробите нам честь, зайшовши в гості, тоді ми надолужимо.

Побачивши, як мало їм дісталоя, брати розчарувались, проте вголос нічого не сказали, тільки подумали: «Учитель кулачного бою Хун Гун казав, що в цій сім'ї як батько, так і син дуже щедрі й справедливі, золотом нас обсиплють. А що маємо? Прослужили цілий рік, а нам дають на дорогу якийсь дріб'язок. Та ми те саме мали, поки в війську служили. Знали б, що так вийде, пішли б звідси разом з господарем. Він, мабуть, розщедрився б більше, ніж його синок. А тепер його дома нема, чекати ж далі — незручно, бо вже проводи влаштували».

Затаївши в душі уразу, вони заходилися збиратись. Перед самим від'їздом попросили молодого господаря написати листа Хун Гуну. Проте юнак не міг похвастатися своєю грамотою, тому віддав їм листа, написаного ще колись батьком, а від свого імені попросив

передати Хун Гуну низький уклін. Брати взяли листа й пішли. Ван Шисюн провів їх до першого спочинку і аж тоді повернувся додому.

Відчувши втому після денного переходу, брати завернули в заїзд і вирішили там заночувати. Сидячи за вином, вони почали висловлювати свою досаду.

— Ван Шисюн не трирічна дитина,— перший озвався Чен Ху.— Невже він не міг розпорядитись якоюсь сотнею в'язок монет? Смішно було слухати, коли він плакався, що в нього нічого більш немає!

— Хоч у хлопця поки що вітер у голові гуляє,— відповів Чен Бяо,— зате він завжди з повагою ставився до нас. А от клятий Ван Ге — я певен! — навмисне затримується! У нього своє на думці. За стільки місяців жодного листа не прислав. Чекайте, мовляв, поки приїду, тоді й розрахуємось, а якщо він там десять років сидітиме, то й чекай його десять років?

— Такі люди, як цей Ван,— вів далі Чен Ху,— маючи стільки грошей, володарюють у своїх закутках, як тільки їм заманеться. Чи може хто-небудь з них зрівнятися своєю щедрістю та гостинністю з Менчанцюнем*? Батко, бачте, поїхав, а синок не має права грошима розпорядитись, наче злидарі якісь!

— А той старий телепень, наш учитель Хун Гун,— додав Чен Бяо,— зовсім у людях не розбирається. Невже він не мав знайомих в інших місцях, неодмінно мусив загнати нас на цей глухий хутір?

Так за чаркою та розмовами брати засиділись до пізньої ночі, і коли вже зовсім сп'яніли, Чен Ху раптом згадав:

— Стривай! Ван Ге написав листа вчителю, а ми ні сном, ні духом не знаємо, що ж там написано. Давай розпечатаємо й прочитаємо.

Чен Бяо дістав клумака, вийняв звідти лист. Вони потримали конверт над парою, витягли листа й почали читати:

«Ван Ге з пошаною вітає свого вчителя Хун Гуна. Багато часу минуло, як ми з Вами розпрощались, а я й досі частенько згадую Вас. Братів Чен, яких Ви до мене прислали, залишив у себе, щоб вони підучили мого сина. Тепер же вони кудись поспішають, а я мушу їхати в своїх справах до столиці, тож не маю змоги щедро їм віддячити та провести їх у дорогу. Дуже мені прикро, що не зміг виправдати Ваших сподівань. Прошу пробачення».

У кінці листа дрібними ієрогліфами було дописано: «Гадаю, що після повернення із столиці нарешті зможу виконати свою давню обіцянку, але, певно, не раніше кінця осені. Уклінно Ваш

Ван Ге».

Прочитавши листа, Чен Ху спалахнув від гніву:

— Як же це так? Ти ж багатий! І ми йшли до тебе, сподіваючись стати добрими знайомими, знайти в тебе притулок, чесно домовитися про платню й спокійно працювати. Ми ж не якісь там поденники чи служники, щоб лічити дні. А словами про те, що, мовляв, поспішаю й не маю змоги щедро віддячити, ти лише хотів приховати свою зневагу до нас!

З цими словами Чен Ху намірився було пошматувати листа й спалити, але Чен Бяо зупинив його. Забрав листа й сховав його назад у клумак.

— Учитель Хун давав нам письмову рекомендацію,— сказав він,— отже, мусимо принести йому відповідь. Нехай і він дізнається, що ми там не дуже розбагатіли.

— Твоя правда,— згодився Чен Ху.

Відпочивши, наступного ранку брати продовжили свій шлях. Пробули в дорозі ще день і на третю добу дісталися до міста Тайху. Швидко знайшли Хун Гуна: той саме сидів у своїй чайній. Брати привіталися з ним.

Хун Гун ще до того, як уперше зустрівся з ними, взяв собі молоду наложницю. Звали її Сіі. Дівчина

була йому великою підмогою в господарстві — відгодувала шовковиків, пряла шовк і взагалі не цуралась ніякої роботи. Хун Гун дуже любив її. Але була в неї й одна вада: завжди дбала лише про своє господарство, а для чужої людини їй навіть склянки води було шкода. Коли Чен Ху та Чен Бяо завітали до Хун Гуна вперше, той, щоправда, влаштував їх на постій у буддійському монастирі, та все ж довелося частувати гостей і вечерею, і сніданком. І за це Сіі кілька днів життя хазяїнові не давала.

Тепер, коли брати Чен прийшли знову, він теж не наважився залишити їх у себе. Та й на частування грошей бракувало. Правда, в домі було кілька шматків чудового шовку, і Хун Гун вирішив подарувати частину братам. Певен, що Сіі не похвалить його за це, він зайшов до кімнати, взяв чотири відрізи й сховав їх під халатом. Та тільки підійшов до дверей, як зустрівся лицем до лица з Сіі.

— Ти це куди, старий телепню, шовк цупиш? — гримнула вона й перепинила йому шлях.

Переконавшись, що намір його викрито, Хун Гун почав її благати:

— Брати Чен — мої хороші приятелі. Прийшли сьогодні здалека, щоб попрощатися зі мною, бо хочуть повернутись на батьківщину. А мені нема чим подякувати їм за добрі почуття. Прошу тебе, вважай, що я взяв у тебе шовк у борг, і припинімо нашу суперечку.

— Я робила, як проклята, поки виткала цей шовк, а ти раптом ні з сього ні з того хочеш віддати його комись пройдисвітам! — вигукнула Сіі. — Не діждеш. Якщо маєш свій шовк, то роздавай його кому завгодно, чи за добрі почуття, чи ще за щось інше, а мого не чіпай!

— Вони стільки верст відміряли, щоб мене провідати, — і далі умовляв її Хун Гун, — а я навіть чарочки

вина не можу їм запропонувати! Усього-на-всього якісь там чотири шматки шовку. Подумаєш, великий збиток. Дозволь уже на цей раз, моя господине, зробити так, як мені хочеться. А коли проведу їх, робитиму все, як ти накажеш.

Хун Гун рушив було до порога, та Сії схопила його за рукав.

— Кажеш, здалека прийшли. Чого ж це їх принесло? У них добрі почуття, а ми мусили минулого разу двічі їх на дурняка годувати, тепер знову сподіваються на таку саму ласку! Та я навіть собі на плаття пожаліла цього шовку. Яка вони нам рідня, щоб такий шовк їм дарувати? Та коли вже так їм заманулося, то нехай би самі в мене попросили.

Зрозумівши, що Сії нізащо не поступиться, і ніяковіючи від того, що примусив гостей так довго його чекати, Хун Гун зі злістю висмикнув рукав і вибів у чайну. Розлючена Сії кричала йому навздогін:

— Волоцюги безсовісні, сорому в них немає! Не рідні й не близькі, а лізуть, хоч ніхто їх не запрошував! Остобісіли вже! Час би й зрозуміти. Ну тримаємо ми чайну, а яка з неї користь? Правду люди кажуть: «Хто про інших дбатиме, той сам багатства повік не матиме». З такою скотиною, з таким старим телешнем, як мій Хун Гун, краще не зв'язуватись. Себе нездатний прогодувати, так ще й старців усіяких принаджус. А вони шастають тут, спасу від них немає! Стривай, коли тобі нічого буде в казан покласти, то чи дадуть тобі твої дружки хоч мідяка зеленого?

Сії навмисне стояла біля самих дверей, щоб непрохані гості чули кожне слово.

Брати Чен, почувши, як їх «величає» молода господиня, зовсім розгубилися, а коли почули її останні слова, похапали свої клумаки і, не дочекавшись Хун Гуна, кинулися геть з чайної. Хун Гун — за ними.

— Ви вже пробачте мені,— мовив він, наздогнавши братів.— Полаялися ми з нею напередодні, от і не вгамоняться ніяк, верзе, що на язик набіжить. Дуже вас прошу, візьміть оці чотири шматки шовку замість гостинців. Тільки не сердьтесь, що подарунки мої такі скромні.

Проте Чен Ху та Чен Бяо рішуче відмовилися від його подарунків. Довелося Хун Гуна повертатися зі своїм добром додому. Зате Сії, коли побачила, що шовк цілий, одразу ж заспокоїлась і затихла. Правду кажуть:

Відомо здавна, що жінки — скупі,
Вони віднадять і дружків, і брата,
Щоб тільки мужа підкорить собі,
Щоб і його до нитки обібрати.

Слід зауважити, що притаманні жінкам хазяйновитість і ошадливість — риси, зрозуміло, чудові, та не можна забувати й про людські почуття й симпатії. Візьмімо, наприклад, ту саму Сії: своєю надмірною скупістю вона принизила чоловікову гідність. Сама вона може сидіти безвихідно дома, але чоловікові, хоче він того чи ні, часом доводиться мати справу з людьми, без цього не обійдешся. Та коли жінка скнара, то навіть щирі друзі можуть стати запеклими ворогами. Виходить, що людина, по суті, сама на себе біду накликає. Таке нерідко трапляється в житті. Недарма в старовину казали: «У кого дружина мудра, той і горя не знає, у кого син шанобливий, тому й лихо не страшне».

Проте ми відхилились, повернімося знову до братів Чен. Збираючись до Хун Гуна, вони сподівались на таку саму гостинність, яку їм було виявлено минулого разу. Тоді б вони, певно, щиро повідали йому про свої прикросці й попросили ще одного листа кудись в інше місце. Усе було б гаразд. А натомість їх зу-

стріли лайкою та образами. Прикро їм стало від такої кривди, вони не знали, на кому б їм зігнати злість. Лист, якого вони несли від Вана, залишився неврученим. Згадавши написані у кінці слова: «...нарешті зможу виконати свою давню обіцянку, але, певно, не раніше кінця осені» і не знаючи, про що йде мова, брати, що палали ненавистю до Вана Ге, подумали: «А чому б не звинуватити його в змові та не насолити й тому і другому? Правда, здорово! На жаль, чогось певного в листі не сказано, і затівати справу, не маючи прямих доказів, а лише посилаючись на здогади та припущення, не так просто».

Залишивши Тайху, брати попрямували в Цзянчжоу. Зупинилися на околиці міста в заїзді, а на ранок, переодягнувшись, подалися до управління прикордонної округи, походили деякий час довкола, потім повернулися до заїзду й поснідали. Трохи посидівши, сказали один одному: «Чогось давненько ми не зазирали до харчевні Сюньянлоу, непогано було б зайти туди сьогодні». Отож узяли грошей, замкнули кімнату й пішли. Людей у харчевні тієї пори було зовсім мало, і брати, спираючись на бильця тераси, роззиралися на всі боки. Раптом хтось смикнув Чена Бяо за рукав і спитав:

— Дорогий брате Чен, ви давно тут?

Чен Бяо озирнувся й побачив стражника з обласного управління, якого прозивали Чжан Плішивий. Чен Бяо миттю штовхнув брата, і вони покvapно вклонилися йому.

— Одним словом усього не скажеш,— відповів Чен Бяо.— Нумо сядемо та вип'ємо по чарці, а потім докладно все розповімо.

Швидко знайшли вільний столик, замовили вина.

— А я чув, що ви,— почав Чжан Плішивий,— улаштувалися в Аньціні, служите домашніми вчителями в якогось Вана. Нічого не скажеш, пощастило вам!

— Яке там щастя,— заперечив Чен Бяо.— Мало в халепу не вскочили.— І, припавши до самісінького вуха Чжана, провадив пошепки: — Ван Ге вже давно хазяйнує в тих краях як йому заманеться, а останнім часом почав замишляти заколот. Навчився в нас стріляти з лука, їздити на конях, вести бій. У нього кілька тисяч орендарів, і всі добре навчені. Домовився також з учителем фехтування Хун Гуном з Тайху, що постання почнуть пізньої осені. Нам він звелів установити зв'язки з товаришами по колишньому Війську відданості і справедливості, щоб ті підтримали його. Але ми відмовилися і втекли сюди.

— А докази у вас які-небудь є? — спитав Чжан Плішивий.

— У нас в руках лист-відповідь Вана Ге до Хун Гуна, якого ми не вручили,— сказав Чен Ху.

— Де він? — спалахнули очі в Чжана.— Дайте мені глянути.

— Залишився в заїзді, де ми зупинились,— відповів Чен Бяо.

Вони випили ще трохи, розраховались, і Чжан разом з братами подався прямо до заїзду. Тут він прочитав листа й сказав:

— Це велика таємниця, глядіть, нікому ні слова! А я зараз же доповім про все це правителеві округи. Я певен, що ви матимете добру нагороду.— Він попрощався з братами й хутко пішов.

Уранці наступного дня Чжан Плішивий подав правителеві округи Лю Гуанцзу секретну доповідну. Той, прочитавши, розпорядився негайно затримати братів Чен і посадити їх до в'язниці, а їхні свідчення й листа Вана Ге було переправлено до столиці. Члени Таємної ради, прочитавши доповідну, спочатку сполошилися, а потім зміркували, що Ван Ге чекає в столиці призначення. Вирішили заарештувати його й учинити допит.

Та коли послали стражників, щоб його схопили, за ним уже й слід прохолонув.

Ван Ге був щедрим і дружелюбним, мав приятелів і серед членів Таємної ради. Провідавши про небезпеку, яка йому загрожувала, ті поквапились попередити Вана Ге, і він тієї ж ночі втік.

Коли про це стало відомо, чиновники Таємної ради збентежилися ще дужче і зараз же доповіли Синові Неба *. Син Неба повелів правителеві прикордонної округи взяти під варту Вана Ге, Хун Гуна і всіх інших, причетних до цієї справи. Правитель області, в свою чергу, віддав наказ про те саме правителеві округи. Той мав віддати розпорядження про арешт злочинців начальника повітів Тайху та Сусун.

Потрібно зауважити, що у Хун Гуна в повіті Тайху скрізь були свої очі й вуха, тому не дивно, що наказ про арешт дійшов до нього раніше, ніж до начальника повіту, і він устиг зникнути. Що ж до Вана Ге, то, маючи таке багатство, швидко не зберешся.

У повіті Сусун саме тоді не було начальника, а його обов'язки до призначення нового начальника виконував заступник Хе Нен. Отримавши розпорядження, він наказав зібрати двісті ополченців і повів їх на Мадіно. Загін не пройшов і десяти верст, як Хе Нен задумався: «Хтось мені казав, що ці Вани, батько й син,— дуже хоробрі. Крім того, у них понад тисячу рибалок і робітників із залізоробних майстерень. Напасти на них — це йти на видиму смерть». Порадившись з командиром загону, він вирішив стати у гірській долині табором, а через кілька днів загін повернувся, і Хе Нен послав правителеві округи Лі таку доповідну:

«Те, що Ван Ге надумав чинити заколот,— суцця правда. Він добре озброїв своїх людей і приготувався до опору. Ми були змушені повернути назад, бо справилися з таким військом власними силами ми нездатні. Доводячи це до Вашого відома, уклінно прошу при-

слати нам хороброго і досвідченого військового начальника, бо лише в такому разі можна сподіватися на успіх».

Правитель області Лі повірив доповідній і вирішив порадитися з військовим інспектором Го Цзе.

— Ван Ге вже давно почуває себе цілковитим господарем у своєму краї,— сказав Го Цзе,— не визнає над собою ні влади, ні закону. Що ж до заколоту, то тут немає ніяких доказів. А звинувачувати його в тому, що він чинив опір, ми теж не можемо: чи бачив хто-небудь, щоб він бився з урядовими військами? На мій погляд, не слід посилати військо. Я б не хотів виставляти себе, але не буду заперечувати, якщо мене пошлють дізнатись, що ж там робиться. Коли заколоту немає, то треба буде викликати Вана Ге в область, і нехай усе пояснить. А якщо відмовиться їхати, то розправитися з ним завжди встигнемо.

— Ваші міркування вважаю доречними,— погодився Лі,— прошу вас, візьміть цю нелегку справу на себе. Поїдьте в Мадіпо, розберіться в усіх обставинах на місці. Глядіть лише, щоб Ван Ге не ошукав вас.

— Постараюсь,— відповів Го Цзе.

— Скільки людей думаєте взяти з собою, пане інспектор? — поцікавився Лі.

— Гадаю, вистачить десяти чоловік.

— Дам вам на підмогу одного свого чиновника,— сказав Лі і звелів покликати сищика Вана Лі.

За кілька хвилин Ван Лі зайшов до кімнати, вклонився і став осторонь.

— Ван Лі дуже хоробрий і сильний,— сказав Лі.— Якщо він поїде з вами, то в скрутну хвилину завжди можете покласти на нього.

Зазначимо, що Го Цзе був давнім приятелем Вана Ге, тому хотів поїхати до нього без усякого супроводу, все-таки сподіваючись, що справу йому пощастить уладнати по-доброму. Те, що правитель області вирі-

шив послати з ним свого сищика, було для Го Цзе цілковитою несподіванкою.

«Цей Ван Лі,— думав він,— оскільки його посилає сам начальник, неодмінно копилитиме носа, розводитиме теревені з усякого приводу, аби тільки себе показати, і мені важко буде що-небудь зробити».

Він уже хотів було відмовитися від такого супроводу, та побоявся, коли б у правителя не виникла підозра, тому дав згоду й покvapно попрощався. Зібравши все що треба в дорогу, Ван Лі рано-вранці зайшов до Го Цзе.

— Нам треба взяти з собою наказ правителя округи про затримання злочинців,— сказав він.— Якщо Ван Ге піде по своїй волі, то це добре, а коли ні, я потримаю його, а ви йому мотузок на шию. Закон пощади не знає! Ми його й на небі знайдемо!

Го Цзе з самого початку не вподобав свого супутника, а після такої заяви йому стало зовсім прикро. Він стримано відповів:

— Наказ у мене є, але згадувати про нього без потреби не слід, діятимемо відповідно до обставин.

Ван Лі, проте, наполягав, щоб Го Цзе дав йому прочитати наказа, і той був змушений поступитися. Та коли Ван Лі хотів залишити наказ у себе, Го Цзе забрав папір і сховав собі в рукав.

Того ж дня Го Цзе та Ван Лі верхи на конях у супроводі майже двадцяти чоловік виїхали з обласного міста у напрямі повіту Сусун.

Невдовзі після свого повернення Ван Ге дізнався, що Таємна рада розіслала по всій країні наказ про його арешт, проте ніяк не міг зрозуміти, звідки ця напасть узялася на його голову. Та, не відчуваючи за собою вини, він поступово заспокоївся.

Коли ж проти нього виступив з ополченцями помічник начальника повіту Хе Нен, Ван Ге, довідавшись про це заздалегідь, приготувався до оборони. Тепер

він, зрозуміло, теж знав, що з обласного міста до нього їде інспектор Го Цзе в супроводі двадцяти чоловік. Він побоювався, чи немає тут якого-небудь підступного плану, і вирішив ужити необхідних заходів: роздав своїм людям зброю, а синові Ван Шисюну наказав узяти з собою кілька міцних юнаків і влаштувати засідку на той випадок, якщо доведеться давати відсіч.

Треба зважити ще на одне: молодший Ван був одружений на дочці торговця сіллю з Тайху — Чжана Четвертого. Дружина його відзначалась неабияким розумом. Помітивши, що чоловік натягує на себе бойове вбрання, вона спитала його, навіщо це, а потім вийшла з кімнати й звернулася до свекра з такими словами:

— Тату! Добра слава про вашу відвагу та благородство стала такою гучною, що викликала у властей підозру. Але немає причин вважати вас змовником, і власті, звичайно, мусять це зрозуміти. Мені здається, вам було б краще по своїй охоті піти зараз до начальства й дати необхідні свідчення. У крайньому разі вас чекає невелика кара, зате ваш дім, ваша родина будуть у повній безпеці. А чинитимете опір, то на вас зваллять усі гріхи й виправдатись вам буде важко, а каятись пізно.

— Інспектор Го Цзе — мій давній приятель. Як приїде, ми з ним щось придумаємо.

Діставшись до Мадіпо, Го Цзе відразу попрямував до Вана Ге. Господар вийшов за ворота йому назустріч.

— Ніяк не сподівався, пане іспектор, на таку честь,— мовив він, звертаючись до Го Цзе.— У наш глухий закут рідко хто зазирає.

— Так, а втім, я тут не з власної волі,— відповів інспектор.— Гадаю, що ви це мені пробачите.

Низько кланяючись та пропускаючи один одного вперед, вони зайшли до вітальні й посідали, один на місці господаря, другий — на почесному місці гостя. Поки йшла розмова про погоду і про здоров'я, Го Цзе встиг помітити, що довкола будинку безперестанку снують міцні юнаки, повсюди виблискують мечі та списи, і в душу йому почав заповзати страх. Глянув на Вана Лі, який не відставав від нього ні на крок, і зрозумів, що поговорити по щирості не вдасться.

— А це хто з вами? — нарешті спитав Ван Ге.

— Це пан Ван, правитель області послав його як спостерігача,— відповів інспектор.

Ван Ге, почувши це, підхопився з місця, шанобливо вклонився Вану Лі й сказав:

— Ви вже, будь ласка, пробачте мене за моє простацтво.

Він запросив Вана Лі до маленької бокової кімнати, посадив до столу й доручив розважати гостя своєму управителеві. Усіх інших із супроводу Го Цзе поселили у вільному флігелі біля брами. Після цього було наказано накривати столи: один для Го Цзе (за цим столом було місце й самого господаря), другий — для Вана Лі, і третій — для всіх інших. Почали носити великі тарелі з м'ясом, кухлі з вином: пий та їж, скільки душа забажає.

У розпалі гуляння Ван Ге звелів перенести їхній стіл до його кабінету. Залишившись з інспектором віч-навіч, Ван Ге попросив приятеля признатися, з якою метою вони приїхали.

Го Цзе вирішив приховати лише зміст наказу правителя області, а про решту сказав прямо:

— Правитель області добре знає, що на вас звели наклеп, тому й звелів мені спочатку з'їздити до вас і порадити, щоб ви прибули до нього самі. Якщо ж ви відмовитесь і вважатимете за краще ховатись, то це лише посилить підозру. А коли добровільно явитесь в

обласне управління й дасте показання, то я докладу всіх сил, щоб допомогти вам.

— Гаразд, про це ми потім поговоримо, а поки що пригощайтесь, будь ласка,— частував гостя Ван Ге.

Го Цзе справді всією душею хотів виручити Вана Ге і, користуючись тим, що Ван Лі не слухає їхньої бесіди, намагався умовити Вана Ге якомога скоріше прийняти рішення. Однак господар чимдалі усе з більшою настороженістю ставився до його зусиль.

Був саме шостий місяць року, і в кімнатах стояла нестерпна задуха. Ван Ге запропонував гостеві скинути з себе верхній одяг, але той усе відмовлявся. Гість кілька разів поривався встати й піти геть, та господар затримував його, знов і знов наповнюючи келихи вином та без упину припрошуючи його. День уже хилився до вечора, а кінця частуванню не було видно.

Го Цзе помітив, що скоро почне смеркати, і, боячись, коли б їх не залишили тут на ніч, рішуче підвівся.

— Усе, що я вам сказав,— мовив він,— було сказано від щирого серця, дурити вас у мене й гадки не було. Хотілося б тільки, щоб ви якомога скоріше вирішили й сказали, чи приймаєте мою пораду, чи ні, бо нам тут не слід надто затримуватись.

Ван Ге був уже п'яний і, звертаючись до Го Цзе на прізвисько, відповів:

— Сіань, ви мій давній приятель! Чому ж не хочете сказати мені всієї правди? Маєте намір ославити моє добре ім'я, хоч чудово знаєте, що я ні в чому не винен? Ось ви мені радите з'явитися в область і дати там показання, а що коли правитель області не захоче розбиратися в усіх тонкощах, а передасть справу вищому начальству? Це ж усе одно що зробити мене злочинцем! Як не кажіть, а навіть горобці й пацюки чіпляються за життя, то що ж дивного, коли людина дорожить ним? Є в мене чотириста ланів грошей, я б хотів вручити їх вам на знак особливої уваги й проси-

ти, щоб ви, по можливості, затримали справу хоча б місяців на три. За цей час я спробував би заручитись підтримкою впливових людей у столиці, вони б допомогли мені знайти шляхи до самої Таємної ради. Я поспію показатися там не раніше, ніж зумію владнати все як слід у вищих колах. В ім'я доброї пам'яті про нашу колишню дружбу, прошу вас, Сіян, не відмовляйтесь!

Го Цзе спочатку не збирався приймати подарунки, проте, боячись, коли б своєю відмовою не викликати у Вана Ге нової підозри і щоб той не накоїв чого-небудь, він силувано посміхнувся й відповів:

— Ми давно знаєм один одного, і я постараюсь зробити для вас усе, що зможу, без усяких подарунків. Проте, якщо я зараз прийму те, що ви пропонуєте, то це лише через мою повагу до вас. Сподіваюся, що настане час, коли я зумію віддячити вам.

Го Цзе хотів уже простягти руку, щоб узяти гроші, та звідки було знати, що під вікном давно стоїть сищик Ван Лі й підслуховує їхню розмову. Очманілий від випитого, сищик вирішив, що його обійшли. З шаленою люттю грюкнувши по рамі, він заволав:

— Оце так інспектор! Таємна рада, за наказом імператора, звеліла правителеві області заарештувати злочинців, а він, бачте, гроші бере, обіцяючи затримати розгляд справи! Та що ж це робиться?!

Ван Шисюн, що ховався з гуртом завзятих юнаків за стіною, почув вигуки, миттю вбіг до кімнати, схопив Го Цзе і зв'язав.

— У вас з моїм батьком була така дружба, а ти, виявляється, приховав від нього імператорський указ,— пострікнув він інспектора.— Хотів обдурити батька й заманити в обласне місто. Хотів погубити його! Хіба це справедливо?

Ван Лі, який усе ще стояв під вікном, почув його слова й зрозумів, що справи кепські, треба тікати. Та

шлях йому раптом перепинив здоровань з мечем у руці. Звали цього юнака Лю Цін, а прізвисько у нього було Лю Тисяча Фунтів. Він належав до числа найвідданіших служників Вана Ге.

— Куди це ти поспішаєш, бандюго? — гримнув він на сищика.

Замість відповіді Ван Лі вихопив свого меча й пішов у наступ. Та невдовзі відчув, що поранений у ліву руку. Тамуючи гострий біль, сищик пустився навтіки. Лю Цін кинувся слідом. Тим часом на подвір'ї зчинився страшний лемент. Це люди Вана Ге оточили флігель і незабаром перебили весь супровід. Ван Лі ще раз поранили, уже в лопатку. Зміркувавши, що тепер йому не втекти, сищик упав на землю і вдав, що мертвий. За кілька хвилин його зачепили гаком, відволокли до паркану й кинули на одну купу із забитими охоронцями.

Сам Ван Ге і далі сидів у кабінеті. Син на його очах обшукав Го Цзе й вийняв з рукава наказ. Ван Ге, спалахнувши від гніву, закричав, щоб інспекторові відтяли голову. Го Цзе упав на коліна і, кланяючись до самої землі, благав змилюватись над ним.

— Я до цього зовсім непричетний, — запевняв він. — В усьому винен помічник начальника повіту Хе. Своєю безглуздою доповіддю він розгнівив правителя області, і той послав мене до вас. Коли б ви влаштували мені ставку віч-на-віч з Хе, вам би стало усе ясно. Після цього я ладен і смерть прийняти.

— Відсікти б твою осялчу довбешку, та й край! — вигукнув Ван Ге. — Шкода тільки, що потім нікому буде свідчити проти того пса, помічника начальника повіту.

Він наказав замкнути Го Цзе в одній з бокових кімнат, а синові звелів їхати по всіх місцях, де випалювали вугілля, по плавильнях та рибалках і збирати всіх дорослих чоловіків.

Вугілля випалювали здебільшого місцеві селяни. Зачувши, що Вани вчинили заколот, вони мерщій подалися якомога далі в гори. Робітники ж плавильних майстерень, переважно безпритульні волоцюги, відразу відгукнулись на заклик і зібралися на хазяйському подвір'ї. Усього їх прийшло понад триста чоловік. Ван Ге розпорядився, щоб зарізали кілька биків та овець і пригостили військо.

Треба сказати, що у Вана Ге було три скакуні, здатні промчати за день по кілька сотень верст. Кожен з них коштував по тисячі золотих, а звали їх Мудрий, Чала та Чужачка. Ван Ге давно водив знайомство з чотирма славними молодцями, неперевершеними сміливцями Гуном Четвертим, братами Дуном Третім та Дуном Четвертим і Цянем Четвертим. Усі вони також примчали до Вана Ге, де гулянка була в повному розпалі. Величезна компанія пила вино й веселилась аж до кінця четвертої варті. А потім, коли всі попадали, мов мертві, Ван Ге почав натягувати на себе бойові обладунки і став схожим на справжнього героя. Він вибрав собі Чужачку, а за стременного у нього мав бути Лю Цін.

Ван Ге очолив передову сотню, а брати Дун та Цянь — основний загін, що нараховував майже триста чоловік. Позад них на Чалій їхав Ван Шисюн, поруч з ним верхи на Мудрому — Гун. Вони вели за собою сотню тилової охорони. Тут же під вартою перебував і Го Цзе. Отже, розділившись на три великих загони, люди Вана Ге вирушили в похід на повітове місто Сусун, щоб захопити в полон помічника начальника повіту. Справді можна сказати:

Із тигром битись не гадав,
А тигр на нього сам напав!

На світанку, коли до міста залишилося близько двох верст, до Вана Ге раптом прибіг Цянь Четвертий.

— Якщо ми думаєм захопити в полон лише одного помічника начальника повіту, то навіщо здійсмати великий галас? Краще хай кілька чоловік несподівано увірвуться в місто, зв'яжуть Хе й приволочуть його сюди.

— Правду кажеш! — погодився Ван Ге.

Він наказав Цяню Четвертому зупинити головний загін, а сам з братами Дун, Лю Цінем і ще з двома десятками чоловік рухався далі. Біля міського рову сидів табунець хлопчаків, співаючи пісеньку:

Два по шість — красунчик Ван
Чужий човен забере
Та рікою попливе...
І від келишка помре!

Не встигли діти доспівати пісеньки, як Ван оперезав свого коня нагаєм і, підскочивши до рову, гримнув на них. Хлопчаки вмить зникли, ніби крізь землю провалились. Коли вершники підїхали до повітового управління, там уже мав початися робочий день, але довкола панувала цілковита тиша, не видно було ні найменших ознак життя. В ту хвилину, коли Ван Ге зібрався злізти з коня, із дверей управління вийшов, щось бурмочучи собі під ніс, старий сторож. Лю Цін зупинив його і спитав:

— Де помічник начальника повіту Хе?

— Учора поїхав у село Дун когось там затримати та й досі не повернувся,— відповів сторож.

Тоді Ван Ге звелів старому провести їх до того села. Загін за кілька хвилин виїхав через східну браму за місто. Верст через десять їм трапився невеликий храм, що називався «Провісник щастя». Городяни високо шанували це святилище, храм вважали чудотворним і часто приносили тут жертви.

— Начальник, коли їде в село, щоразу зупиняється в храмі на перепочинок,— сказав сторож, показуючи на храм.— Можете спитати, чи не тут він.

Ван Ге зліз з коня й зайшов у храм. Служитель, побачивши озброєних вершників і не знаючи, хто вони, так злякався, аж у нього від страху заболіло в живогі. Проте він спромігся привітати прибулих низьким поклоном. Ван Ге спитав його про помічника начальника повіту.

— Учора ввечері був тут, переночував,— відповів служитель,— а сьогодні після п'ятої варті сів на коня й кудись поїхав.

Аж тоді Ван Ге повірив сторожеві й відпустив старого додому, а сам залишився в храмі, звелівши готувати їжу. Решту своїх людей порозсилав у різні боки на пошуки помічника начальника повіту. Проте всі їхні старання були марні. Коли день почав схилитись до вечора, Ван Ге затривожився. Він наказав принести вогонь і вцент спалити храм, а потім з усім своїм воїнством попрямував тією ж дорогою назад.

— Помічника начальника повіту ми не знайшли,— сказав Лю Цін,— але в нього дома, певно, залишилася дружина й діти. Візьмемо їх— і Хе явиться, як миленький.

— Само собою,— кивнув головою Ван Ге.

Коли вони під'їхали до східної брами, ще не зовсім смеркло, проте вхід до міста вже було закрито. Це сталося тому, що сищяк Ван Лі, залишившись, як нам відомо, живим, зумів, пересилюючи страшний біль, повернутись у місто. Там він розповів про їхню невдачу начальникові охорони повіту. Того охопив неймовірний жах, він аж зчорнів і наказав одразу ж позачиняти всі міські брами, потім послав гінця в облаєне місто з повідомленням, що Ван Ге вчинив бунт і що слід невідкладно прислати підмогу, щоб усмирити бунтівників та заарештувати їхнього ватажка.

Тим часом Ван Ге, пересвідчившись, що міська брама зачинена, вирішив спалити її. Та тільки спробував це зробити, як з міського муру несподівано подув холодний вітер. Він дув з такою страшною силою, що пронизував тіло до кісток. Чужачка з переляку стала дибки, заіржала диким голосом і поточилася назад. Ван Ге зойкнув і повалився на землю. Правду кажуть:

Ще долю розгадать свою несила,
А руки й ноги наперед замліли.

Побачивши, що Ван Ге упав з коня, Лю Цін кинувся до нього, почав піднімати і тут зауважив, що Ван Ге ніби остовпів: нікого не впізнає й неспроможний і слова вимовити. Лю Цін схопив його на оберемок і посадив знову на коня. Брати Дун підхопили Вана Ге з двох боків, Лю Цін узяв коня за повід, і вони рушили попід міським муром. Біля південної брами їм назустріч трапився Ван Шисюн у супроводі чоловік тридцяти з факелами.

Тільки після того як вони проїхали з версту, Ван Ге нарешті прийшов до тями й вигукнув:

— Ну й дивовижа! Я самого бога бачив! Такий здоровенний, мабуть, кілька сажнів заввишки, а голова — як колесо, у білому вбранні, в золотій кольчuzі сидів на міському мурі, а ноги сягали аж до самої землі. З усіх боків його оточувало небесне воїнство зі стягом, на якому було написано «Провісник щастя». Бог підняв ліву ногу й зіпхнув мене з коня. Певно, розгнівався, що я спалив його храм, і вирішив мене покарати. Завтра вранці візьмемо великий загін і почнемо штурм. Побачимо, що тоді бог скаже.

— Ви, тату, ще не знаєте,— сказав Ван Шисюн,— що Цянь Четвертий злякався й зрадив нас. Про щось шептався зі своїми людьми, а потім зник. Слідом за ним почали розходитись і його люди. Тепер з того ве-

ликого загону залишилося не більше третини. Чи не краще нам, тату, повернутись додому й там поміркувати, що далі робити?

Після такої звістки Ван Ге зовсім занепавав духом.

У розташуванні головного загону батька та сина зустрів Гун Четвертий, він теж був занепокоєний їхнім становищем. Тут же під охороною варти сидів і Го Цзе. Ван Ге, як тільки побачив його, враз розлютився до нестями, вихопив меч і розтяв Го Цзе навпіл. Після цього загін вирушив назад у Мадіпо. Поки дісталися до села, колона ще покоротшала. Ван Ге полічив тих, хто залишився, і виявилось, що їх усього близько сімдесяти чоловік.

— Помисли в мене завжди були чесні й справедливі,— зітхнувши, мовив Ван Ге,— та знайшлися негідники, які оббрехали мене, і тепер уже зовсім немає надії, що як-небудь виправдаюсь. Я вирішив було захопити помічника начальника повіту й випитати у нього, з чого все це почалося, над ким мушу я помститися за свою ганьбу, адже я колись сподівався взяти в казні грошей, скликати загін відчайдушних сміливців і встановити на землях між річками Янцзи та Хуайхе справжній порядок, порозганяти ненажерливих продажних чиновників, усіляких хабарників і прославити тим самим своє ім'я на всю країну. Я гадав, що тоді імператор зробить ласку, дозволить мені далі служити на користь державі і що пам'ять про мої заслуги збережеться на довгі віки. Та не пощастило мені досягти своєї мети. Видно, доля в мене така.

Потім, звертаючись до Гуна та інших, він додав:

— Дорогі друзі, брати мої, я дуже вам вдячний за те, що ви не залишили мене в цю тяжку хвилину. Але мені зовсім не хотілося б, щоб через мене вас спіткало лихо. Я вчинив злочин, за який карають на смерть. Мене вже ніщо не порятус, а ви уникнете напасті, якщо зараз зв'яжете мене й передасте в руки властей.

— Як же так, дорогий брате? — вигукнув Гун, і його підтримали всі інші.— Поки все було гаразд, ви завжди дбали про нас, щедро нам допомагали, тож ми залишимося вірними вам і тепер, коли настала лиха година. Не рівняйте нас, дорогий брате, з Цянем Четвертим.

— Це дуже добре,— відповів Ван Ге,— проте не забувайте, що Мадіпо — страшна пастка. Якщо сюди прийде урядове військо, нам нікуди тікати. На милість імператора даремно сподіватись. Отже, поки є час, слід подумати, як нам уникнути біди. Невже Небо не зглянеться, неਵже воно допустить, щоб на цьому обірвався рід Ванів і нікому буде навіть жертву принести в пам'ять похованих тут предків? Як-не-як, ми тут уже пустили коріння, утвердились. Якщо все це не перейде нашим дітям та внукам, душі моїй помістя тут не буде.

Ван Ге невтішно заплакав, слідом за ним заривав і Ван Шисюн. Не стримали сліз і Гун та всі інші.

— На ранок солдати, мабуть, уже прибудуть,— сказав Ван Ге.— Не барімося. На Пустельному озері є кілька надійних рибалок. Сховаємося поки в них.

Після цього він дістав своє золото та перли й половину віддав братам Дун, щоб вони, змінивши свої імена та прізвища, вирушили під виглядом купців у Лін'ань і почали там поширювати чутки, ніби помічник начальника повіту Хе знущався над Ваном Ге, всіляко утискуючи його та залякуючи, і що ніякого заколоту не було, Ван Ге хотів добитися лише справедливості.

Другу половину свого скарбу він вручив Гуну Четвертому, звелівши взяти його трирічного внука й укритися з ним в окрузі Уцзюнь.

— Власті будуть заклопотані лише тим, як би мене схопити,— пояснював Ван Ге,— і думатимуть, що я подався на північ шукати притулку в чужих краях. Туди й військо пошлють, а на те, що діятиметься у них під носом, уваги не звертатимуть. А коли трохи зго-

дом усе втихомириться, вирушайте в повіт Суйань, що в окрузі Яньчжоу, знайдете там мого старшого брата Ван Шичжуна. Він, безперечно, дасть пристанище і внукові, й тобі.

Потім він запропонував друзям своїх знаменитих скакунів, але Гун заперечив:

— Навряд чи доведеться нам їздити на них: адже масть така нечасто трапляється, тож нас одразу впізнають.

— То що ж, чужим людям їх віддавати? Ні, не дїждуть!

Ван Ге вихопив меч а й трьома ударами порішив усіх трьох коней. Після цього садибу підпалили з усіх кінців. Немилосердне полум'я з тріском і шумом швидко охопило всі будівлі, а його язики здіймались аж до самого неба. При світлі пожежі Ван Ге зі сльозами на очах прощався з трьома своїми вірними друзями — Гуном та братами Дун. Дружина Ван Шисюна, побачивши, що від неї хочуть забрати її маленького синочка, з голосним риданням кинулась у вогонь і загинула. А коли б Ван Ге послухав тоді її поради, то нічого б цього не сталося. А то, справді:

Добрі ліки — смак гіркий,
Слово правди ріже слух...
Виявилось, що дружина
За чоловіків мудріша.

Смерть невістки страшно вразила Вана Ге, але що зробиш. Почало світати, Ван Ге звернувся до людей з останнім словом. Тим, хто не бажав їхати разом з ним, він дозволив діяти на власний розсуд. А решту — їх набралось понад тридцять чоловік, у тому числі були жінки й діти — вони з Лю Ціном повели в повіт Ванцзян на Пустельне озеро. Там людей розмістили на п'яти рибальських човнах і попливли, шукаючи сховища, у глиб буйних заростей очерету.

Правитель округи, отримавши донесення начальника охорони міста Сусун, злякався не на жарт. Не гаючи часу, він написав доповідну вищому начальству, а потім розіслав розпорядження всім начальникам повітів, щоб ті збирали ополчення й виступили проти бунтівників. Правитель прикордонної області Лю Гуанцзу надав справі дуже важливого значення й послав особливу доповідну самому імператорові. У відповідь надійшло височайше повеління, яке зобов'язувало Таємну раду простежити, щоб правителі всіх навколишніх областей об'єднали свої загони й виступили проти бунтівників спільними силами. Повеління належало виконати негайно.

Через кілька днів під командуванням Лю Гуанцзу зібралось близько п'яти тисяч чоловік. На цей час уже стало відомо, що Ван Ге спалив свою садибу й перебрався на Пустельне озеро. До озера звідусіль на човнах і пішим ходом почали підходити загони. Крім того, повідомлялось, що частина війська була послана на Пінцзян, щоб перегородити бунтівникам шлях до відступу, не дати їм змоги вислизнути. На чолі загонів стояли помічники начальників повітів та начальники повітової охорони, а контролювали їхні дії начальники повітів. Усім їм доводилося чути, який хоробрий та відважний Ван Ге і як багато в нього прихильників, тому не дивно, що кожен з них боявся вступити з ним у бій. Сухопутне військо стало табором неподалік від міста Ванцзяна, а ті, що були на човнах, — на витоці озера. Солдати насамперед кинулися грабувати місцеве населення, добувати собі харчі. Що ж до боротьби з бунтівниками, то воїнство боялось навіть до берегів озера підступити.

Таке становище тривало понад двадцять днів, а на озері тим часом усе було спокійно. Нарешті знайшлося кілька сміливців, які зважилися сходити в розвідку. Над заростями очерету вони побачили стовп густого

диму й почули, що десь у глибині очеретів гримлять барабани. Іхати далі вони побоялись і повернули назад. Минуло ще кілька днів, диму не стало, не чути було й гупання барабанів. Коли розвідники доповіли про це начальству, одразу ж надійшов наказ: вивести всі човни із сховищ на озеро. І ось величезне військо, розмахуючи бойовими прапорами, гамсеючи в барабани та гонги, вигукуючи войовничі заклики, вибралося на широке плесо. Дикими криками та барабанним гримотінням солдати наполохали всіх рибалок, їхні човни кинулися врозтіч, тому військо не зустріло на своєму шляху жодного рибальського човника.

Коли воїни нарешті допливли до очерету, звідки ще недавно здіймався дим, то побачили, що від людей і сліду не зосталось. Там, де ще недавно було стійбище, залишилися тільки рештки кількох старих обгорілих човнів, завалених зверху бур'яном, певно, саме вони й курілися, пускаючи в небо хмари диму. А трохи далі, на обміліні, побачили три великі барабани, до яких було поприв'язувано худючих баранів. То вони гупали копитами в барабани, намагаючись звільнитися від своїх пут.

Ван Ге, очевидно, перебрався з озера на річку й за течією поплив на схід. Тепер було важко навіть з'ясувати, коли це сталося. Боячись, як би не довелося відповідати за своє недбалство, начальники загонів дали команду переслідувати втікачів. Коли солдати дісталися до гирла річки, то біля берега побачили на припоні п'ять рибальських човнів. В одному стояв якийсь чоловік. Хтось із солдатів сказав, що впізнає човни рибалок з Пустельного озера. Загін підплив до чоловіка, почали його розпитувати. Ледве стримуючи сльози, той розповів:

— Звати мене Фань Су. Родом я з Сичуані, а сюди приїхав торгувати. Закінчивши всі свої справи, ми з одним земляком найняли дві великі джонки й виру-

шили додому. Та три дні тому ось тут нам зустрілися п'ять човнів, на яких було повно людей. Один з них, назвавши себе Ваном Дванадцятим, заявив, що має намір помінятися з нами, бо його людям у тих човнах тісно. Я зібрався було заперечити, та він вихопив блискучого, мов сніг, меча й мало не зарубав мене. Довелося погодитись. А тепер зважте самі, чи далеко запливеш на цих вутлих суденцях. Мусиш знову шукати щось надійне. Прямо-таки біда!

Начальники двох загонів, які переслідували бунтівників, порадилися між собою й вирішили, що невідомий, який назвав себе Ваном Дванадцятим і забрав у купців джонки, не хто інший, як Ван Ге. А що всі його прибічники зуміли вміститися лише у дві джонки, то, виходить, людей у нього не так уже й багато, мабуть, порозбігались. Тепер начальники були певні, що незабаром наздоженуть бунтівника.

Біля порогів Цайши річка була перегороджена військовими кораблями: це була урядова флотилія, прислана сюди з області Тайпін перевіряти всі човни та кораблі, які пливтимуть річкою, і не пропустити Вана Ге. Переслідувачі сказали начальникові флотилії, що Ван Ге покинув озеро й спускається із своїми людьми на двох великих джонках, відібраних у купців, по річці вниз.

— Він неодмінно має бути тут, бо ми женемося за ним по п'ятах. Невже ви його не бачили?

Начальник флотилії затремтів від страху.

— Так він же, підлий розбійник, обдурих мене! — вигукнув він.— Два дні тому тут справді пропливло дві джонки з людьми. Той, що був на чолі, назвав себе Ваном Чжун'ї й пояснив, що досі служив військовим радником в області Шу, а тепер дістав підвищення і їде в столицю за призначенням. То це ж був сам Ван Ге! Поміняв лише ім'я, одне лише ім'я! Не маю сумніву,

це був він! Проплив і давно, а куди далі подався, звідки нам тепер знати?

Начальники — всі гуртом — обговорили ситуацію й зійшлися на тому, що приховати свою необачність та нехлюйство не вдасться. Отже, треба не зволікаючи доповісти про все вищим інстанціям.

Столичне начальство, пересвідчившись, що Ван Ге невловимий, стривожилося ще дужче й звернулось до Таємної ради з проханням оголосити про велику нагороду тому, хто впіймає злочинця. Таємна рада погодилась. По всій країні було розповсюджено портрети Вана Ге та опис його особливих прикмет, водночас повідомлялось, що той, хто спіймає самого Вана Ге, отримає десять тисяч в'язок монет, а якщо це буде чиновник, то й підвищення по службі на три ранги. Той, хто спіймає когось із його родини, отримає три тисячі в'язок монет, а якщо це буде чиновник, то й підвищення по службі на один ранг.

А тепер час повернутися до самого Вана Ге. Через кілька днів після того, як на захоплених джонках вони перетнули озеро Тайху, до нього дійшла звістка, що уряд уживає всіх заходів, щоб схопити його. Зміркувавши, що рано чи пізно, але йому не уникнути цього, він наказав попробувати у днищах джонок дірки й затопити їх. Родину він поселив у будинку одного рибалки, щедро обдарувавши його і грошима, й шовками і запевнивши, що повернеться по неї через рік. Синові Ван Шисюну та Лю Ціну Ван Ге наказав пробратися обхідними шляхами до округи Увей і там здатися властям. Вони мали заявити, що Ван Ге і не помишляв про бунт, що почалося все з наклепу помічника начальника повіту Хе Нена, який надумав звести Вана Ге зі світу, далі їм слід було сказати, що сам Ван Ге подався до столиці просити, щоб його заарештували, провели розслідування, а війська нікуди більше не посилали. На думку Вана Ге лише у такий

спосіб можна було врятувати сім'ю, тож доводилося поспішати.

Ван Шисюн змушений був послухати батька. В окрузі Увей його ретельно допитали й під вартою переправили в Лінбань, щоб він там був під рукою на той випадок, коли схоплять і Вана Ге. Водночас до столиці послали доповідну з наслідками допиту.

Звільнившись від турбот про сім'ю, Ван Ге змінив одяг і попрямував в Лінбань. Кілька днів прожив в одному з передмість, чекаючи яких-небудь звісток про сина, а потім вирішив перебратись у північну частину столиці, де в нього був давній знайомий Бай Чжен. Уночі він пробрався до його будинку й постукав у ворота.

Бай Чжен, упізнавши Вана Ге, не на жарт злякався й хотів було тікати. Проте Ван Ге затримав його.

— Не хвилюйтесь, дорогий брате,— сказав він,— я прийшов не затим, що хочу вас ушлутати, а по своїй волі здатися на милість закону.

Бай Чжен трохи заспокоївся й пошепки спитав:

— У такому разі, чого ж ви прийшли до мене? Адже ви добре знаєте: вас розшукують, щоб заарештувати.

Ван Ге розповів йому про те, як його скривдили й несправедливо звинувачують у заколоті, а під кінець мовив:

— От я й прийшов просити вас: допоможіть мені зустрітись з імператором і викласти йому суть моєї справи. Якщо після цього доведеться померти, я не шкодуватиму.

Бай Чжен залишив Вана Ге у себе, а на ранок доповів про це Таємній раді. Вана Ге відразу ж забрали до в'язниці. Там йому вчинили допит. Усе добивались, де його сім'я та хто був його співниками.

— Моя дружина та діти загинули під час пожежі,— сказав Ван Ге,— залишився один тільки син, звати його Шисюн. Він давно займається торгівлею, і я не

знаю, де він і що з ним. А люди, що були зі мною,— селяни, всі порозбігались, їхніх прізвищ та імен не знаю.

Хоча під час допиту Вана Ге жорстоко катували, він не додав до цього жодного слова.

Що ж до Бай Чжена, то він не захотів ні винагороди, яка йому належала, ні підвищення по службі. Він щиро співчував Вану Ге й докладав усіх зусиль, щоб полегшити його становище у в'язниці.

Звістка про те, що бунтівник Ван Ге самохіть віддався на милість закону, викликала в Ліньані всілякі пересуди. Дізналися про це і брати Дун і почали діяти. Вони давали хабарі чиновникам майже в усіх державних установах, не минаючи ні великого начальника, ні дрібних службовців. Через те ставлення до Вана Ге у в'язниці поволі стало поліпшуватись. Незабаром він зміг послати імператорові таке прохання:

«Свого часу Ваш слуга Ван Ге звертався до Вас з доповідною, в якій висловлював бажання очолити Військо відданості і справедливості в області Цзянхуай, щоб виступити проти варварів, повернути Китаю втрачені землі і тим самим прислужитися своїй батьківщині, то було моє щире і єдине бажання, ніяких інших помислів у мене не було. Проте знайшовся наклепник, який обмовив мене, звинувативши в зраді, а я навіть не знаю, які докази він наводив, щоб підтвердити свого доноса. Тому уклінно прошу влаштувати ставку віч-на-віч з моїм обвинувачем, щоб я нарешті мав змогу дізнатися, в чому саме моя провина. Тоді й смерть мені не страшна».

Ознайомившись з проханням, імператор повелів правителеві області Цзюцзян доставити під вартою братів Чен Бяо та Чен Ху в столицю. Тут їх посадили до в'язниці й допитали.

А потім надійшла доповідна від правителя округи Увей, слідом за нею в Ліньань привезли й Ван Шисю-

на. Обоє — батька і сина — охопила тривога. Нічого їй казати, якою тяжкою була їхня зустріч під час очної ставки. Те, що їх хотіли погубити брати Чен, було для обох цілковитою несподіванкою. Коли перше почуття подиву трохи вляглося, їм стала зрозуміла вся історія зведеного на них наклепу. На допитах брати на підтвердження своїх доказів весь час посилювалися на листа, написаного Ваном Ге вчителю фехтування Хун Гуна. Ван Ге у відповідь на це заявив, що виконання давньої обіцянки в кінці осені означало лише бажання взяти на відкуп риболовлю на озері Тайху.

— А як нам це перевірити, коли Хун Гун теж утік? — спитав слідчий.

— Я чув, що Хун Гун зараз живе у місті Сюаньчен, — утрутився Ван Шисюн, — можна його затримати й допитати. Тоді все з'ясується.

Слідчий не міг одразу вирішити це питання й відіслав усіх чотирьох до в'язниці, наказавши розмістити їх по окремих камерах. Водночас послав запит в управління області Нінго. Через кілька днів Хун Гуна затримали й переправили до столиці.

А Лю Цін теж не гаяв часу. Він зумів підкупити кількох чиновників, які мали відношення до ведення справи, і ті дозволили йому зустрітися з Хун Гуном. Коли Лю Цін розповів йому про донос братів Чен, Хун Гун зрозумів, що йому нічого не загрожує, і на слідстві щиро признався, як давав рекомендаційного листа братам Чен, як запрошував Вана Ге приїхати й оглянути озера, як брати повернулися від Вана невдоволені тією платою, яку їм там дали, як відмовилися взяти в нього шовк у подарунок, — одне слово, виклав усе, що знав. Не забув сказати й про те, що брати Чен приховали від нього листа Вана Ге. А коли у людини камінь за пазухою, сказав він під кінець, вона ладна на будь-яку підлість, от і оббрехали зовсім невищних людей. Якихось інших причин у цьому ділі не було.

Слідчий записав слова Хун Гуна, а потім викликав на очну ставку обох Ванів — батька й сина — та братів Чен. Брати пересвідчилися, що Хун Гун сказав щирю правду, їм тепер важко було заперечувати.

Ван Ге наостанок заявив, що помічник начальника повіту Хе не виконав наказу — він не доїхав до Мадіпо, зупинившись десь на півдорозі, а сам тим часом доповів, ніби Ван Ге чинив опір, що й викликало гнів вищого начальства.

Зіставивши записи численних допитів, слідчий переконався, що розбіжностей у свідченнях усіх причетних до справи немає. А коли ще взяти до уваги, що він отримав деяку винагороду, то можна зрозуміти, чому висновок, якого він написав на закінчення, був не такий уже й суворий:

«Слідство встановило, що обвинувачений Ван Ге — людина цілком чесна й благородна — ніякого заколоту не замишляв. А почалося все з того, що брати Чен образились на нього і в пориві гніву зробили на нього донос. Далі справа ускладнилась безпідставною доповідною помічника начальника повіту Хе, внаслідок чого проти звинуваченого було послане військо. Отже, слідством встановлено, що доказів, які б підтверджували заколот, немає.

Проте і припинення справи теж було б помилкою. Збивши довкола себе гурт однодумців і розправившись з інспектором Го Цзе та кількома солдатами, що його супроводжували, обвинувачений здійснив злочин, який можна пояснити, але залишити без покарання неможливо. У той же час обвинувачений з власної волі передав себе в руки правосуддя, і це цілком очевидно свідчить, що чинити опір він не збирався.

Далі, слід мати на увазі, що обвинувачений діяв не один. Згідно з показаннями самого Вана Ге, його спільники порозбігались, а їхніх імен він не пам'ятає. Проте в доповідних, які надходять із областей та повітів,

часто зустрічається ім'я Лю Ціна, тому до цього додаємо розпорядження про затримання і притягнення його до відповідальності, яке ми маємо намір розіслати по всій країні. Що ж до сина Вана Ге Ван Шисюна, то визначити міру його участі в цій справі неможливо, проте, беручи до уваги, що він сам прийшов повинитися в управління округи Увей і признався, що допомагав обвинуваченому, його також слід причислити до призвідців і ні в якому разі не давати йому ніяких пільг. Ван Ге за свої злочинні дії має бути негайно страчений через четвертування, а його голову слід виставити напоказ народові. Ван Шисюна належить бити палицями, а потім вислати за тисячу верст від столиці. Братів Чен Бяо та Чен Ху, які своїм зловмисним доносом призвели до виникнення всіх цих безпорядків, також бити палицями і вислати за п'ятсот верст від столиці.

Спільників Вана Ге — Лю Ціна та інших — слід притягувати до відповідальності окремо після того, як вони будуть затримані. Хун Гуна належить звільнити, а помічника начальника повіту Хе Нена усунути з посади і викреслити із списків чиновників * як нездатного виконувати свої службові обов'язки».

Висновок було подано імператорові на височайше затвердження. Коли ця новина дійшла до Лю Ціна, той пробрався до в'язниці й почав умовляти Вана Ге накласти на себе руки, прийнявши отруту. Саме таку смерть напроорокували Ванові Ге діти, які співали пісеньку при в'їзді в місто Суеун. У першому рядку натякалося саме на нього, бо Ван Ге був дванадцятий у сім'ї. Другий та третій рядки означали, що він захопить чужі джонки. Четвертий рядок, безсумнівно, говорить про сумний кінець Вана Ге, який вип'є отруту, розбавлену в підігрітому вині.

В одній із стародавніх пісеньок розповідається, що дух планети Марс інколи перевтілюється в дітей, здат-

них провіщати і радість і горе. Історія Вана Ге, на перший погляд,— подія не дуже значна, але вона так налякала начальство, що воно ввело в дію військо, було порушено спокій у кількох областях та округах, стривожилася й сама столиця, навіть сам імператор втручався, а про все це загодя було сказано в дитячій пісеньці.

Проте ми відхилилися від нашої розповіді. Отже, Ван Ге помер. В'язничне начальство оглянуло його тіло і, виконуючи вирок, наказало відтяти голову й виставити її біля міської брами. Лю Ціну спочатку пощастило запопасти тіло страченого, а потім глупої ночі він викрав і голову й поховав Вана Ге за п'ять верст від північної брами столиці. Уранці наступного дня він показав місце поховання Дуну Третьому, а сам пішов у суд і сказав, що всі вбивства — справа його рук. Признався також, що це він украв і поховав труп свого хазяїна. У в'язниці його катували, та, незважаючи на пекельні муки, він так і не признався, де поховав Вана Ге. Тієї ж ночі він помер у в'язниці від катувань. Нащадкам залишився вірш про його доблесть:

Він став перед законом самохіть,
Аби хазяїну за добрість відплатить.
Чи з царських лизоблюдів хоч один
Покаже благородство, як Лю Цін?!

Після смерті Лю Ціна суд вирішив припинити справу остаточно. Чиновники звеліли привести із в'язниці Ван Шисюна, Чен Бяо та Чен Ху, виконати судовий вирок про езекуцію, а потім вислати всіх трьох із столиці. Брати Дун устигли підкупити катів, і у Ван Шисюна після катування на спині не було жодної рани, зате братів били з усією щирістю. Конвоїрам, які потім супроводили Ченів, теж дещо перепало, і в дорозі братам дісталось так, що Чен Бяо невдовзі помер.

А куди повели Чен Ху та що було з ним потім, невідомо.

Ті ж конвоїри, які супроводили Ван Шисюна, отримали багаті подарунки й пройшли з ним усього верст сто п'ятдесят чи двісті, а потім відпустили його на всі чотири боки. Відтоді Ван Шисюн ховався по озерах та болотах, а жив тим, що продавав лікарські трави, учив охочих фехтування. Та про це ми не будемо розповідати.

Брати Дун, підрахувавши те, що в них залишилось, вирушили в гори Гусу й розшукали там Гуна Четвертого. Потім усі троє, прихопивши внука Вана Ге, подались на озеро Тайху, до того рибалки, у якого зосталася сім'я Вана Ге. Видаючи себе за служників, вони супроводили сім'ю в повіт Суйань, що в окрузі Яньчжоу, де жив старший брат Вана Ге.

Дізнавшись про те, яка доля спіткала молодшого брата, Ван Фу тяжко зажурився й залишив його сім'ю у себе. Гун з товаришами теж оселився неподалік, і Ван Фу взяв їх під свій захист. Ніхто з довколишніх мешканців не посмів йому перечити.

Минуло півроку, всі ці події поступово почали забуватись. Ван Фу вирішив послати Гуна та Дуна Четвертого в Мадіпо, щоб вони оглянули старі промисли. Виявилося, що випал вугілля та виплавка заліза провадилися, як і колись, але заправляв тепер цим усім Цянь Четвертий. Він накликав собі робітників і очолив уже готове діло. Одні лише рибалки з Пустельного озера відмовились йому підкорятися.

— Негідник! Падлюка! — люто закричав Дун.— Так оце так він віддячив нашому братові Вану Ге за всі його милості? Та як тільки земля таких носить?! Себе не пошкодую, а відплачу за брата!

З цими словами він вихопив меч а й ладен був кинутись на пошуки Цяня, щоб схреститися з ним у поєдинку.

— Стривай! — зупинив його Гун.— Не слід його чіпати. Тепер він тут господар, і селяни, які на нього працюють, миттю стануть йому на захист, а ми з тобою опинимося в безглуздому становищі. Давай краще повернемося і разом з Ваном Фу обміркуємо, як нам бути далі.

Коли, йдучи назад, вони завернули в Сусун і проходили неподалік від будинку інспектора Го Цзе, хтось із сусідів упізнав Дуна і сказав про це служникові родини Го Цзе Го Сіну:

— Бачиш отого присадкуватого товстуну? Він був першим поплічником у Вана Ге. Звати його Дун Четвертий.

Почувши це, Го Сін подумав: «Чому б мені не пометитися за свого господаря?» — і, виступивши наперед, щосили штовхнув Дуна в спину, збив його з ніг і заволав:

— Тримайте бандита! Це один з посіпак бунтівника Вана Ге!

Тої ж миті з будинку вискочило ще п'ятеро чи шестеро служників, з усіх боків посунули сусіди. Гун дуже злякався і, не сміючи кинутись на виручку товаришеві, змішався з юрбою. Го Сін, користуючись підмогою, скрутив Дунові за спиною руки, потім міцно схопив його за чуприну і, весь час підганяючи пащецею, повів до повітового управління.

Новий начальник повіту на той час ще не прибув, а помічника начальника Хе вже зняли з посади, тому всіма справами тепер відав один з чиновників. Приймати якесь рішення в такому важливому питанні він побоявся, тому відіслав Дуна в окружне місто Аньцін. Начальник округи Лі вже мав догану за те, що так роздули справу про заколот Вана Ге й жорстоко переслідували усіх, хто хоч якоюсь мірою був причетний до неї. Він не раз шкодував, що все так по-дурному вийшло, тож тепер, коли знову почув про Вана

Ге, враз відчув, що у нього страшенно заболіла голова.

— Неподобство! — вигукнув він.— Скільки можна? Адже справу Вана Ге давно закрито, про це навіть було видано височайший указ. Отже, всі винні у смерті Го Цзе давно отримали по заслугі. Навіщо ж знову повертатись до старого? Той, хто прислав вас сюди, йолоп!

Він наказав не зволікаючи звільнити Дуна. Го Сін та всі сусіди попилися в дурні, а Дун, хоч ще й кородився після того, як його побили, але не став затримуватись, поквапився в повіт Суйань.

Гун тим часом доповів Вану Фу, що і випал вугілля, й виплавку заліза прибрав до своїх рук Цянь і що Дуна затримали люди Го Цзе. Ван Фу почав було подумувати, кого б послати в Аньдін і, не шкодуючи грошей, виручити його, коли ж бачить: Дун сам щодуху мчить додому. Він розповів, що і як з ним приключилось, а під кінець сказав: коли б не милість начальника округи Лі, йому б навряд чи пощастило вибратися звідти живим. Вислухавши його розповідь, Ван Фу зауважив:

— Коли так, то можна вважати, що справу закрили. Хоч тобі, дорогий брате Дун, довелося трохи похвилюватись, зате ти приніс чудову звістку.

Через кілька днів Ван Фу з двома десятками служників вирушив у Мадіпо на переговори з Цянем. Проте, коли до того дійшли чутки про приїзд брата Вана Ге, він, зрозуміло, не посмів з ним зустрічатись, а захопив сім'ю і просто серед ночі втік, залишивши напризволяще і промисли, і будівлі, і все господарство.

Ван Фу вирішив, що оскільки все це добро нажите не зовсім чесно, то щастя від нього не буде,— і все пороздавав робітникам на промислах, навіть будинки дозволив порозбирати й перенести на інше місце.

А сам накупляв лісу, навипалював цегли та черепиці й збудував новий високий, просторий дім. Потім об'їхав усі місця, де випалювалося вугілля, щоб знову їх повернути у володіння родини Ванів, а на закінчення завітав на Пустельне озеро, зібрав там рибалок і кожного з них нагородив. Ті охоче згодились рибалити й далі на тих же умовах. Отже, право на володіння Пустельним озером теж повернулось до родини Ванів.

Вирішивши всі справи в Мадіпо, Ван Фу послав своїх людей в область, щоб вони, не рахуючись з витратами, підкупили кого слід із начальства й підготували документи на переведення братового майна на його ім'я. Невдовзі всі ці питання були щасливо вирішені.

Ван Фу прожив у Мадіпо десять місяців, навів порядок у всіх справах, а потім залишив там двох своїх вірних управителів, а сам повернувся в Суїань.

Незабаром помер імператор Чжецзун. Його спадкоємець, стаючи на царство, обнародував маніфест про амністію. Аж тоді Ван Шисюн зважився повернутись додому. Прийшовши до дядька в Суїань, він обхопив голову руками й сумно заплакав. Та коли довідався, що їхня сім'я ціла і здорова, коли знову побачив матір та сина, який уже підріс за цей час, на душі в нього стало веселіше.

За кілька днів Ван Шисюн попросив дядька відпустити його з Дуном Третім у Лін'ань, щоб перевезти звідти на родинне кладовище батькові останки.

— Це твій синівський обов'язок, і я, звичайно, не перечитиму,— відповів Ван Фу.— Тільки не затримуйся, скоріше повертайся. Тут, на горі Уцзян, дуже гарно й місця вільного досить. Поки ви їздитимете, я приготую все для похорону.

Ван Шисюн та Дун без будь-яких пригод дісталися до місця й незабаром повернулись. Тіло Вана Ге по-

клали в нову труну, вибрали слухний день і поховали.

— Хоча справи в Мадіпо пішли на лад,— сказав після цього Ван Фу,— але твій батько нажив собі немало ворогів, та й слава там про вас недобра ходить. До того ж Гуна та братів Дун у тих краях майже всі знають, і я б не радив тобі туди повертатись. Колись у нас із твоїм батьком сталася сварка через якусь дрібницю, в пориві гніву він утік з дому й поселився в Мадіпо. Відтоді й почалися всі наші біди. Тепер я хочу передати своє господарство тобі. Роблю це насамперед тому, що тут могила твого батька. Продовжувати готове діло тобі буде легше, а я в якійсь мірі спокутую свою провину перед братом — заводієм у тій сварці був я — і полегшу його долю на тому світі. Сам же я зі своєю сім'єю переберуся в Мадіпо. Мені там боятися нікого й нічого.

Ван Шисюн на знак подяки низько вклонився дядькові. Того ж дня Ван Фу передав небожеві документи й зробив його власником усього майна. Він також залишив Шисюну половину своїх служників, а з рештою не гаючись вирушив у путь. Відтоді родина Ванів розпалася на дві господи: одна в повіті Суїань, друга — в повіті Сусун. Обидві сім'ї весь час підтримували міцні зв'язки.

Залишившись на дядьковому хазяйстві, Ван Шисюн користувався загальною повагою. Він зберіг вірність пам'яті своєї дружини, яка загинула в огні, і вдруге не женився, присвятивши себе вихованню свого сина Вана Цяньї.

Юнак опісля успішно склав іспити з військової справи і був призначений начальником імператорської варти. Його нащадки також займали високі пости.

На спогад про самовідданий вчинок Вана Ге та на його славу нащадки склали такого вірша:

Був дужий він, трудитись вічно мусив
І дім створив, достатку повний вщерть.
Мав чесних і надійних слуг і друзів —
Йому ж підлота готувала смерть.
Тоді він меч здійняв на помсту праву,
Наклав життям, щоб врятувати дітей.
Гучну про нього і про внуків славу
Ми ще й сьогодні чуєм від людей.

НЕФРИТОВА ГУАНЫНЬ

В роки Шаосін жив у місті Ханчжоу Сяньбаський князь *, правитель трьох областей. Зауваживши якоесь, що весна вже доходить кінця, він виїхав із сім'єю за місто відпочити на лоні природи. Коли надвечір повертались додому і паланкін з жінками проминув місток біля брами Цяньтан *, князь — він їхав в останньому паланкіні — почув, що в майстерні край мосту, в якій переплітали книги та наклеювали на папір картини, хтось вигукнув:

— Дочко, іди мерщій та поглянь на князя!

Як тільки дівчина вийшла, князь сказав охоронцеві:

— Давно я хотів знайти таку дівчину і ось нарешті побачив! Приведи її завтра до палацу.

Охоронець кивнув головою. На другий день він пішов по дівчину. Правду кажуть:

Хіба за возом курява снується без кінця?

Хіба не рветься з часом нить, що зв'язує серця?

На будинку край мосту охоронець побачив вивіску: «Майстер Цюй. Наклеювання на папір старих та нових картин». З будинку саме вийшов дід, ведучи за собою дівчину.

Коси, мов крила цикади, хвилюють м'які,
Брови-метелики вгору злітають легкі.
Губи червоні, як вишні достиглі, горять,
Зубки, мов з чистої яшми, блищать.
Ніжки маленькі дрібочуть — відлунює крок,
Піснею іволги ніжно дзвенить голосок.

Саме такою була дівчина, що вийшла тоді подивитись на князя. Охоронець зайшов до чайної навпроти майстерні і, коли господиня принесла йому чай, спитав:

— Ви б не могли, шановна матінко, сходити до тієї майстерні й запросити сюди майстра Цюя? Мені треба поговорити з ним.

Господиня пішла до сусіда й привела його.

— Чим можу прислужитись? — спитав майстер, після того як вони, привітавши один одного поклонами, посідали.

— Якоїсь особливої справи до вас у мене, власне кажучи, немає, — мовив охоронець, — хотілося б лише запитати вас про одне: та дівчина, яку ви кликали поглянути на князя, — ваша дочка?

— Так, моя дочка, — відповів майстер Цюй, — вона у нас одна.

— А скільки їй років?

— Вісімнадцять.

— Що ж ви думаєте з нею робити: заміж віддасте чи піде служити до когось із вельмож?

— Ми люди бідні, нема де взяти грошей на придане, отож доведеться, мабуть, віддавати в служниці.

— А що вона у вас уміє робити?

На це запитання старий відповів віршем на мотив «Чарівні очі»:

Красуня вдома день при дні
Ховається, найкраща в світі,
Вона не фея, та чудні
Шовками вишиває квіти.

Немовби ллється аромат
З розшитої яскраво пілки,—
Злітаються до неї в сад
Живі метелики та бджілки.

Охоронець зрозумів, що дівчина гарно вишиває.

— Князь, проїжджаючи тут учора, побачив з паланкіна вашу дочку. Йому сподобався пояс, що був на ній. А в князівському палаці саме потрібна вправна вишивальниця. Ви б не віддали туди своєї дочки?

Старий повернувся додому й розповів про все дружині.

А наступного ранку було написано угоду, і старий повів дочку в палац. Князь заплатив за дівчину гроші й залишив її в служницях, давши їй ім'я Сюсю.

Якось імператор подарував князеві бойовий халат з вигаптуваними на ньому шовком квітами. Сюсю невдовзі зробила ще один точнісінько такий же, і князь був дуже задоволений. «Імператор ушанував мене гаптованим бойовим халатом,— подумав він.— Треба б і йому піднести щось незвичайне».

У своїх сховищах він знайшов шматок прекрасного нефриту, чистого, прозорого, мов розтоплений баранячий лій. Скликав своїх майстрів-каменерізів і спитав їх:

— Що можна зробити з цього шматка нефриту?

— Келихи для вина,— запропонував один.

— Ні,— заперечив князь,— шкода такий нефрит марнувати на келихи.

— Камінь доверху звужується, а внизу круглий,— сказав інший майстер,— з нього можна вирізати статуетку Махакали *.

— Такі статуетки бувають потрібні раз на рік, сьомої ночі сьомого місяця,— знову заперечив князь, а решту часу валяються без потреби.

Серед каменерізів був молодий майстер на ім'я Цуй Нін родом з міста Цзянькан, що в області Шенчжоу. Йому виповнилося лише двадцять п'ять років, але в князівській майстерні працював уже давно. Він виступив наперед і, шанобливо склавши руки, сказав князеві:

— Милостивий пане, у цього шматка форма невдала, доверху звужується, а внизу круглий. З нього можна вирізати хіба що богиню Гуаньїнь.

— Чудово! — зрадів князь.— Саме це мені й потрібно!

Князь звелів йому одразу ж братися до роботи. Не минуло й двох місяців, як статуетка була готова. Разом з листом князь відіслав її у царський палац. Імператор був у захопленні, а Цуй Ніну після цього підвищили платню, і він і далі служив у князя.

Непомітно линув час, знову прийшла весна. Цуй Нін повертався якимось із товаришами з прогулянки. Біля міської брами Цяньтан завернули у невеликий шинок. Тільки випили по кілька келихів вина, як на вулиці залунали вигуки. Друзі розчинили вікно, почали питати, що сталося. У відповідь почули: «Пожежа! Горить біля мосту Цзінтін!»

Не допивши вина, Цуй Нін з товаришами кинулися прожогом східцями вниз.

— Це зовсім недалеко від князівського палацу! — закричав Цуй Нін, як тільки побачив вогонь.

Коли вони прибігли до палацу, звідти вже все було винесено. Не зустрівши жодної душі, Цуй Нін пішов уздовж лівої тераси. Від сліпучого полум'я було видно, як удень. Раптом із зали, похитуючись і розмовляючи сама з собою, вийшла якась жінка. Тримавши в руках вузлика з золотом та іншими коштовними речами, вона мало не нашттовхнулась на Цуй Ніна. Юнак упізнав князівську служницю Сюсю. Він ступив убік, пропускаючи її, й тихо привітався.

Одного разу князь пообіцяв Цуй Ніну: «От як відслужить Сюсю свій строк, ти й одружишся з нею». Відтоді служники нерідко кепкували над ним, кажучи: «Гарна пара з вас вийде!» Цуй Нін у відповідь лише вдячно кланявся. Юнак жив одинаком і залюбки одружився б з нею. Сюсю мріяла про те саме. І от тепер, коли довкола бушував вогонь, вони випадково зустрілись.

— Пане Цуй! — обізвалася першою дівчина. — Я трохи загаялась і відстала від інших служниць. Якщо вам неважко, допоможіть мені знайти який-небудь притулок.

Вони вийшли з палацу й попрямували понад берегом. Біля мосту дівчина зупинилась.

— Пане Цуй! Я так стомилась, що далі несила йти.

— Через кілька кроків будинок, де я живу. Там і перепочинете.

Вони зайшли в дім, посідали.

— Мені вже їсти захотілося, — сказала Сюсю. — Може б, ви, пане Цуй, купили чого-небудь? А після такого жаху, якого сьогодні довелося натерпітись, не завадило б і чарочку вина випити.

Цуй Нін купив усе, що було замовлено, і вони випили по кілька чарок. Правду кажуть:

Коли дівчина вип'є три чарки вина,

То, як персиків цвіт, рум'яніє вона.

А в народному прислів'ї сказано: «Весна — королева квітів, а вино — в коханні підмога».

— Пам'ятаєте той день, коли ми стояли на вежі й милувалися місяцем? — спитала Сюсю. — Князь тоді обіцяв віддати мене за вас заміж, а ви все дякували йому. Пригадали?

— Так, — пробурмотів Цуй Нін, шанобливо склавши руки.

— Тоді всі вітали вас і казали, яка гарна пара з нас вийде! Цього теж не забули?

— Ні, не забув,— знову пробурмотів Цуй Нін.

— То чого ж нам іще чекати? — провадила Сюсю.— Чому б нам не стати чоловіком і жінкою цієї ночі? Як ви гадаєте?

— Та що ви, хіба так можна? — злякався Цуй Нін.

— Виходить, боїтесь. А якщо я зараз кричати почну, позбігаються люди, тоді вам дістанеться на горіхи,— пригрозила Сюсю.— Навіщо ви мене до себе додому привели? Завтра весь палац про це знатиме!

— Тоді я от що скажу: ми можемо стати чоловіком і жінкою при умові, якщо зникнемо звідси. Скористаємося тим, що сталась пожежа, в палаці зараз метушня, і цієї ж ночі втечемо.

— Тепер я вже ваша дружина,— відповіла Сюсю.— Як скажете, так і буде.

Цуй Нін та Сюсю тієї ночі стали чоловіком і жінкою, а після четвертої варті, взявши з собою гроші та деякі речі, покинули місто. В дорозі вони зупинялися лише, щоб підкріпитись; цілими днями йшли, а вночі відпочивали. Нарешті дісталися до Цюйчжоу.

— А звідси п'ять доріг розходяться, якою далі підемо? Мабуть, подамося на Сіньчжоу. У мене там друзі, певен, що допоможуть знайти пристанище. І робота мені, як каменерізу, знайдеться.

Вони попрямували на Сіньчжоу, та вже через кілька днів Цуй Нін сказав:

— Сюди багато людей із столиці приїжджає. Якщо хто-небудь доповість князю, що ми тут, він звелить схопити нас. Не матимемо тут спокою. Краще куди-небудь далі перебратись.

На цей раз пішли в Таньчжоу. Йшли довго, але тепер були вже далеко від столиці. Найняли будинок і вивісили на дверях дошку з написом: «Цуй — майстер-каменеріз із столиці».

— Звідси до столиці понад тисячу верст,— сказав Цуй Нін дружині,— гадаю, тут нам ніщо не загрожує. Житимемо собі тихо та мирно до самої старості.

У Таньчжоу теж було немало чиновників; довідавшись, що Цуй — столичний майстер, вони стали звертатись до нього з замовленнями.

Один із нових знайомих Цуй Ніна зібрався їхати до столиці, і майстер попросив його розпитати потай, що там чути в князівському палаці. Невдовзі той привіз йому звістку, що під час пожежі з князівського дому втекла служниця і тому, хто її знайде, обіцяно нагороду. Вже пройшло немало часу, а втікачку так і не знайшли. Отже, в столиці не знали, що Сюсю втекла разом з Цуй Ніном і що тепер вони живуть тут, у Таньчжоу.

Час летів стрілою, дні та місяці миготіли, мов човник у ткацькому верстаті. Не помітили, як і рік минув. Одного разу, тільки-но Цуй Нін відкрив майстерню, як до нього зайшло двоє в чорному: на одному був одяг охоронця, а на другому — служника управління повіту.

— Наш начальник десь прочув, що в Таньчжоу працює каменеріз із столиці Цуй,— звернулись вони до нього.— Він би хотів запропонувати вам роботу і пошлав по вас.

Сказавши дружині, що його запрошують до начальника повіту Сянтань, Цуй Нін з двома посланцями пішов з дому. Охоронець та служник привели його в будинок свого пана. Майстер узяв роботу й подався додому. По дорозі йому назустріч трапився якийсь чоловік у брилі з бамбукових скіпок, куртці з білим коміром, на ногах — полотняні черевики з зав'язками, а поверх черевиків — обмотки. На плечах незнайомий ніс великий клумак. Коли вони порівнялись, чоловік подивився на Цуй Ніна дуже пильно, а той не звер-

нув на нього жодної уваги. Чоловік упізнав Цуй Ніна й пішов за ним назирці. Справді:

Хлоп'ята вдарили у стукалку щосили,—
Сполохані качки врізнобіч полетіли...

Судвіття на вулицю звісив бамбук ваговите,
Від плоту на хижі узорами тіні дрижать.
Тростинне вино у полив'яні чаші налите,
І сливи на білому блюді, що з яшми, лежать.
Ні, годі страждати й гіркій піддаватися тузі,
Я буду сміятись, радіти, допоки живий.
Все ж давніх знайомих зустріти нелегко
в окрузі,
Хоч війська сто тисяч колись і водив я у бій.

Цього вірша на мотив «Куріпки в небі» написав полководець Лю, колишній військовий начальник округів Цінчжоу та Сюнь'у. Після битви під Шуньчаном він пішов у відставку й оселився в повіті Сянтань, що в окрузі Таньчжоу провінції Хунань. За довгі роки військової служби він так і не спромігся розбагатіти. Дарма що був славетним полководцем, сім'я його жила у великій нужді. Лю зрідка дозволяв собі зайти в сільський шинок і випити трохи вина. Відвідувачі не знали й не відали, що це відомий полководець, і часто глузували з нього.

— Був час, коли я легко розправлявся з мільйонною армією чужоземців, а тепер сільські пройдисвіти мене зневажають,— поскаржився він якось і написав цього вірша.

Невдовзі про вірш узнали в столиці. Головнокомандувачем тоді був князь Ян Хе. Прочитавши вірша, він страшенно обурився:

— Тільки подумайте, до чого дожився славетний полководець Лю! — І наказав скарбникові послати старому грошей.

Сяньаньський князь, колишній господар Цуй Ніна та Сюсю, теж довідався про злиденне становище Лю й послав до нього посланця з грошима від свого імені. Цей посланець, повертаючись назад, зустрів Цуй Ніна. Впізнавши його, він пішов назирці до самої майстерні. Там і побачив Сюсю, яка сиділа за стойкою.

— Давно ми з тобою не бачились, майстре Цуй! — сказав він, заходячи до майстерні. — А ти, виявляється, аж ось куди забрався. А як тут служниця Сюсю опинилась? Наш князь прислав мене сюди з дорученням, і я зовсім випадково на вас наткнувся. То, значить, служниця Сюсю вийшла за тебе заміж? Оце так несподіванка. Нічого не скажеш.

Зрозумівши, що їхню таємницю викрито, Цуй Нін з дружиною дуже злякались. Що ж це за чоловік зайшов до них? Це був один із охоронців князівського двору, який служив там з самого дитинства. Він був дуже чесний, тому князь саме його послав з грошима до Лю. Ім'я цього чоловіка було Го Лі, але його здебільшого називали стражник Го.

Цуй Нін та Сюсю запросили Го у внутрішні покої, поставили вино, щедре пригостення й почали благодіяти:

— Коли повернетесь додому, не кажіть князеві про нас ні слова. Дуже просимо.

— Князь ніколи не дізнається, що ви тут, — запевнив їх Го. — Мені до цього байдуже, а крім мене більш ніхто не знає.

Подякувавши господарям, Го пішов своєю дорогою. А коли повернувся в князівський палац, передав своєму повелителю вдячного листа полководця Лю, а потім, зазираючи князеві у вічі, сказав:

— Повертаючись додому, я йшов через Таньчжоу й зустрів там двох наших знайомих.

— Кого саме?

— Служницю Сюсю та майстра Цуй Ніна. Вони покликали мене в гості, щедро пригощали і все просили, щоб я нічого вам про них не казав.

— Он воно що! — вигукнув князь. — Як же вони зуміли втекти аж у Таньчжоу?

— Про це нічого не можу сказати, — відповів Го. — Знаю лише, що вони там. Цуй так само працює камерізом, навіть вивіску на дверях почепив.

Князь звелів канцеляристам передати в окружне управління наказ: «Негайно послати в Таньчжоу людей і схопити втікачів». Один з чиновників отримав гроші на дорогу, взяв з собою помічника і, прибувши в Таньчжоу, звернувся до місцевого управління по допомогу. Вийшло так, як у тому вірші:

Ластівку сокіл у небі ганяв,
Тигр ненажерний ягня шматував.

Не минуло й двох місяців після тієї злощасної зустрічі, як утікачів схопили й привезли до князя. Той одразу ж вирішив судити їх.

Слід сказати, що князь, воюючи з чужоземцями, в бій завжди ходив з малим синім мечем у лівій руці і великим — у правій. А останнім часом обидва мечі в піхвах висіли в залі на стіні. Коли князь увійшов до зали, всі присутні низько вклонились йому. Потім бартові привели Цуй Ніна та Сюсю й поставили перед князем на коліна. Князь рвучким рухом зняв зі стіни малого меча і, люто зблиснувши очима й скреготнувши зубами, як це, бувало, робив, збираючись іти на ворога, захопився правою рукою за рукоятку, щоб витягти меча з піхов, та раптом із-за ширми почувся наполоханий голос дружини.

— Княже! — зупинила вона його й зашептала: — Це ж не на кордоні. Тут, на очах у імператора, не слід

сваволити. Якщо вони завинили, то передай їх в обласне управління і нехай там з ними розбираються. А стинати зопалу людські голови не годиться.

— Таж вони, негідники, втекли з мого дому! — крикнув князь.— Чому ж тепер, коли їх зловили, я не маю права повбивати їх, зігнати на них свою злість? Та коли вже ти так просиш, нехай буде по-твоєму, накажу тримати Сюсю в саду, а Цуй Ніна відправляю в обласне управління, хай його там судять.

Потім князь звелів нагородити грошима тих чиновників, які привели втікачів, і почастивав їх вином.

В обласному управлінні Цуй Нін розповів все як було:

— Тієї ночі, коли у князя сталася пожежа, я кинувся туди. Бачу, з будинку вже все винесено і людей ніде не видно. І тут випадково помітив, що з галереї східцями спускається служниця Сюсю. Підійшла до мене, схопила за руку й почала кричати: «Як ти смієш совати мені руку за пазуху? Якщо не зробиш того, що я тобі накажу, то я тобі таке скою!» Вона сказала, що хоче втекти зі мною, і я мусив підкоритись. Усе, що я сказав,— чиста правда.

Записи допитів Цуй Ніна управління переслало князю. Той, хоч і був дуже суворий, але справедливий.

— Коли так,— сказав він, прочитавши записи,— його можна помилувати. Придумайте якесь невелике покарання.

Цуй Ніна зрештою побили палицями й під конвоєм вислали на поселення в округу Цзянькан. Коли він з конвойними проминув Північні ворота й наблизився до річки, де був заворот, відомий під назвою Гусяча Шия, позад них показалося двоє носіїв з паланкіном.

— Майстре Цуй, стривайте! — почулося з паланкіна.

Цуй Ніну здалося, що то голос Сюсю, але він не міг збагнути, як вона вирвалася на волю. «Щось тут не так»,— подумав він. Хто ошпарився на окропі, той і на

холодну воду дмухає. Так і Цуй: не звертаючи уваги на оклик, він, похнюпивши голову, простував далі, та за кілька хвилин паланкін наздогнав його. Коли носії опустили паланкін на землю, з нього вийшла жінка. Це справді була Сюсю.

— Майстре Цуй! — звернулася вона.— Ви йдете в Цзянькан, а як же я?

— Чого ти ще хочеш?

— Вас забрали в обласне управління, а мене повели в князівський сад, дали тридцять кийків і вигнали геть. Коли я довідалася, що вас висилають у Цзянькан, то вирішила вас догнати й піти з вами.

— Гаразд,— буркнув Цуй Нін.

Вони найняли човна й попливли в Цзянькан. Коли прибули на місце, конвоїр поспішив назад, до столиці. Якби він був язикатим, то Цуй Ніну знову б не минути лиха, але солдат добре знав, який крутий норев у князя. Якщо йому не вгодиш, добра не жди. До того ж він служив не у самого князя, навіщо йому совати носа в чужі справи. Цуй Нін у дорозі ставився до нього привітно, не раз шанував вином, не шкодував грошей на закуску, от він і вирішив тримати язик за зубами.

Поселившись у Цзянькані, Цуй Нін більше не боявся переслідувань і знову взявся за колишнє ремесло.

— Непогано нам тут живеться,— сказала якось йому дружина,— а моїм батькам після того, як ми з вами втекли у Таньчжоу, такого лиха довелося зазнати. А як нас схопили й привели в князівський палац, вони хотіли накласти на себе руки. Добре було б, якби ви послали кого-небудь до столиці й попросили привезти їх сюди. Хай би з нами вкупі жили.

— Добре!

Він і справді послав людину до столиці, докладно розповівши, де шукати тестя й тещу, і описавши, які вони на вигляд. Посланець прибув до столиці, знайшов указане місце й спитав у сусідів, де їхній будинок.

— Та он він! — показали йому.

Підійшов до дверей, бачить: замкнені.

— А куди ж люди звідси поділись? — звернувся він до сусідів.

— Ой, не питайте,— почув у відповідь.— Була у них дочка, гарна, мов квітка. Віддали її служити в дуже багатий дім, та їй здалося, що такого щастя замало, вона і втекла з різьбярем по каменю. Нещодавно їх знайшли аж у Таньчжоу, приставили до столиці, щоб судити. Дівчину князь забрав до себе в сад, і там її покарали. Батьки як довідались, що дочка під вартою, хотіли в річку кинутись, а потім кудись зникли, відтоді й стоїть будинок замкнений.

Так і пішов посланець ні з чим назад у Цзянькан. Проте ще до його повернення Цуй Нін якимось, сидячи за роботою, почув за дверима таку розмову:

— Ви питаєте, де майстерня Цуя? Ось вона!

Цуй Нін звелів дружині визирнути, хто там його шукає. Сюсю, вийшовши за двері, побачила, що то її батьки. І вона, і обоє старих були неймовірно раді, що нарешті знайшли одне одного. А через день повернувся і той посланець, який ходив за дорученням Цуй Ніна у столицю. Він доповів, що знайти старих йому не пощастило, даремно тільки час змарнував.

— Ви вже пробачте нам, що завдали такого клопоту,— виправдовувалися батьки.— Ми ж не знали, що ви тепер у Цзянькані. Де тільки не побували, поки знайшли.

Відтоді й зажили вчотирьох.

Можна було б на цьому й закінчити розповідь, якби одного разу імператор випадково не зайшов до сховища, де зберігалися всі його скарби та всілякі дивовижні речі. Коли він узяв до рук нефритову Гуаньїнь, яку колись вирізав Цуй Нін, і хотів краще її роздивитись, від фігурки відламався один із дзвіночків.

— Чи не можна її полагодити? — спитав імператор у чиновника, що його супроводжував.

Той узяв фігурку і, уважно її оглядаючи, мовив:

— Чудова річ! Шкода тільки, що дзвіночок відлетів.

Раптом на основі статуетки він побачив напис: «Зробив Цуй Нін».

— Сподіваюсь, це не важко буде зробити,— додав він,— адже ім'я майстра відоме. Покличемо його сюди, і він дасть раду.

Імператор передав Сяньаньському князю прохання, щоб той прислав до нього в палац майстра Цуй Ніна. Князь у відповідь повідомив, що Цуй Ніна за вчинений ним злочин вислано в Цзянькан.

У Цзянькан одразу ж послали гінця з наказом привести Цуй Ніна до столиці. Коли майстер прийшов до імператора, той показав йому фігурку й звелів її полагодити. Цуй Нін подякував імператорові за милість, підібрав шматочок такого самого нефриту, вирізав дзвіночок і припасував на колишнє місце. Імператор щедро нагородив майстра за роботу й наказав йому повертатись у столицю.

«Щастя нарешті знову посміхнулося мені! — сказав сам собі Цуй.— Сам імператор зробив мені таку ласку. Спробую знайти де-небудь над річкою будинок і відкрити нову майстерню. Боятися тепер мені нічого!»

І треба ж було такому статися, що через два чи три дні після того як Цуй Нін знову відкрив майстерню, до нього завітав якийсь чоловік. Це був той самий стражник Го. Побачивши майстра за роботою, він вигукнув:

— Вітаю вас, пане Цуй! Так ось де ви тепер живете!

А коли підвів голову вище, то по той бік стойки побачив і Сюсю. Він здригнувся з несподіванки й прожогом вискочив з кімнати.

— Верни його назад,— сказала Сюсю чоловікові.—
Хочу дещо в нього спитати.

Справді:

Хто зла нікому не чинив ні разу,
Той не чекає на чикось образу.

Цуй Нін наздогнав стражника Го. Той зупинився і, якось насторожено позираючи на всі боки, пробурмотів кілька разів: «Дивно! Дивно!» Та все ж довелося йому повернутись. Зайшов до кімнати і сів.

Сюсю привіталася з ним, а потім сказала:

— Стражнику Го! У Таньчжоу ми прийняли тебе як дорогого гостя, а ти прийшов додому, розповів усе князеві й заподіяв нам стільки лиха! Тепер ми заслужили милість у самого імператора і вже не боїмось, що ти знову донесеш на нас!

Стражникові, очевидно, нічим було виправдатись. У відповідь він тільки буркнув на прощання:

— Так, я винен перед вами.

Повернувшись до палацу, він одразу ж пішов до князя й сказав:

— Щойно нечисту силу бачив.

— Ти що, з глузду з'їхав? — здивувався князь.

— Справді, мій милостивий князю, бачив нечисту силу!

— Яку саме?

— Ішов я оце понад річкою,— пояснив Го,— аж бачу: Цуй Нін знову відкрив свою майстерню, а за стойкою сидить його дружина, ваша служниця Сюсю.

— Дурняці верзеш! — вигукнув князь.— Я наказав забити її на смерть і поховати в саду. Ти теж тоді мав там бути. Звідки ж вона могла знов узятися в майстерні Цуя? Щось ти голову мені морочиш.

— Та чи смію я, милостивий князю! — мовив у розпачі Го.— Але вона покликала мене й розмовляла зі

мною. Як не вірите, я ладен і розписку дати, що це правда.

— Добре,— сказав князь.— Напиши, якщо й справді так вважаєш, і підпишись.

Го Лі не подумав, до чого це може призвести. Записав усе, щойно ним сказане, поставив підпис і вручив папір князю. Той звелів йому взяти паланкін, що стояв напоготові, і зараз же повернутись у майстерню Цуя.

— Привезеш служницю сюди. Якщо це справді вона, накажу відтяти голову їй, а якщо ні, бути тобі без голови.

Го з носіями паланкіна поквапився до майстерні Цуй Ніна.

Але поміркуйте самі:

Коли до жнива полягла пшениця,
То мусить важко селянин трудиться.

Народився Го Лі на північному сході, тож був трохи простакуватим. Він не розумів, що перш ніж ставити на папері свій підпис, слід добре поміркувати. Коли вони втрюх зайшли до майстерні, Сюсю сиділа на тому самому місці. Вона відразу помітила, що стражник Го чимось стривожений, але звідки їй було знати, що той під страхом смерті пообіцяв доставити її в палац.

— Пані! — звернувся до неї Го.— Князь звелів зараз же привезти вас у палац.

— Якщо так, то доведеться вам трохи зачекати,— відповіла вона.— Я тільки уміюсь та розчешусь.

Пройшла до внутрішньої кімнати, умилась, розчесала волосся, поміняла плаття. Потім попрощалася з чоловіком і сіла в паланкін.

Як тільки носії з паланкіном підійшли до палацу, Го кинувся до князя. Той чекав на нього в залі.

— Служниця Сюсю вже тут! — доповів він.

— Зараз же ведіть її сюди! — владно мовив князь. Го Лі вийшов і, звертаючись до Сюсю, сказав:

— Пані, князь просить вас пройти до нього.

Не почувши відповіді, він підняв запону над дверцятами паланкіна й зазирнув усередину. Його ніби холодною водою обдали: Сюсю безслідно зникла. Довго він стояв оторопіло на місці, не міг і слова мовити. А потім, трохи оговтавшись, спитав носіїв, чи не бачили вони, куди поділася служниця.

— Не знаємо, — відповіли ті. — Бачили, як сідала в паланкін, принесли сюди й весь час стоїмо тут, нікуди не відходили.

Го знову кинувся до зали.

— Милостивий пане! — закричав він. — Це справді нечиста сила!

— Е ні, тепер ти від мене не відкараскаєшся! — вигукнув князь. — Ти поклявся, навіть підпис поставив, отже, доведеться відповідати. Зараз зітну тобі голову!

З цими словами князь зняв зі стіни малого меча.

Стражник Го з самого малечку віддано служив князю, і той уже не раз збирався призначити його на якунебудь посаду, але стражник був таким неотесою, що жодна посада йому не підходила. Так і залишився рядовим. Проте, хоч який він був простак, а тепер нарешті збагнув, що його чекає.

— У мене є свідки, носії! — заволав він. — Прошу вас, покличте їх і спитайте!

Носіїв привели до зали, і вони засвідчили:

— Бачили, як вона сідала в паланкін, принесли її сюди, а от куди потім поділась, не знаємо.

Те саме казав і Го. Схоже на те, що Сюсю справді не людина, а нечиста сила. Залишилося ще Цуй Ніна допитати. Князь звелів привести його в палац. Майстер докладно розповів усе, що знав.

— Якщо так, то Цуй Нін ні в чому не винен, — вирішив князь. — Відпустіть його.

Коли Цуй пішов, розгніваний князь звелів покарати стражника Го п'ятдесятьма кийками.

А Цуй Нін, довідавшись, що його дружина стала нечистою силою, прийшов додому й почав присікуватися до її батьків. Ті сиділи одне проти одного й лише ніяково презирались. Потім вийшли на вулицю, постояли над річкою — і шубовсть у воду. Цуй Нін зчинив крик, позбігалися люди, заходилися рятувати, а від старих, скільки не шукали, і сліду не залишилося. Справа в тому, що вони, коли дізналися, що їхню дочку забили до смерті, обоє потопились у річці. Отже, виходить, що й ці двоє були теж нечистою силою.

Сумний повернувся Цуй Нін додому. Заходить до кімнати, а на ліжку сидить Сюсю.

— Сестрице, дороженька,— став він її благати,— пожалій мене, не губи мого життя!

— А хіба не через тебе князь звелів забити мене до смерті й поховати в своєму саду? — відповіла Сюсю.— Правда, винен у всьому цьому стражник Го. Ми так його просили, а він усе вибовкав, та сьогодні я йому відплатила, князь усипав йому аж п'ятдесят кийків. Проте тепер уже всі знають, що я не людина. Отож залишатися тут мені не можна.

З цими словами вона підвелася з ліжка і обома руками міцно обхопила Цуй Ніна. Той лише зойкнув і бездиханний повалився на підлогу. Збіглися сусіди, кинулись до нього, а він уже мертвий.

Отак Цуй Нін теж розпрощався з цим світом, щоб обернутись, як і його дружина та її батьки, на нечисту силу.

Опісля про це було складено непоганого вірша:

Князь Сян'яньський був не в змозі стримать злобу
дику,

Стражник Го не зміг мовчати, на біду велику,
Не змогла й Сюсю покинуть мужа між людей,
Майстер Цуй від злого духа не сховавсь ніде.

ЧЕСНИЙ ПРИКАЖЧИК ЧЖАН

Цього разу мова піде про одного багатого чоловіка з Бяньчжоу — Східної столиці, що в області Кайфін. Йому вже перевалило за шістдесят, борода й вуса посивіли, а він ніяк не хотів примиритися з думкою про старість і через жінок дійшов до того, що втратив усе своє багатство й мало не залишився без притулку. У вірші справді сказано слушно:

Хіба за возом курява снується без кінця?

Хіба не рветься з часом нить, що зв'язує серця?

Так-от, у Східній столиці жив багатий торговець Чжан Шилян. Після смерті дружини відостався одинокий, бо не мав ні сина, ні дочки, а багатство його оцінювалось у сто тисяч в'язок монет, крім того, була й крамниця, де два прикажчики торгували нитками.

Якось пан Чжан у розпачі лягнув себе руками по грудях і, тяжко зітхнувши, сказав прикажчикам:

— Старію вже, а нащадків у мене нема. І навіть мені оці тисячі в'язок монет?

— А чому б вам, пане, не одружитися ще раз? — спитали прикажчики. — Нова дружина народила б вам сина чи дочку, та й було б кому справляти поминки по предках і приносити жертви їхнім душам.

Панові Чжану така думка припала до душі, і він одразу ж звелів покликати свах Чжан та Лі, про яких можна сказати словами з вірша, що вони:

Єднають молодят барвистим словом,
Узором думки й мови в'яжуть шлюби;
Для Павича сумного знайдуть Паву,
Поможуть тим, хто в самоті ночує.
А про Нефритову почувши діву,
Беруть уже її за руки білі,

Щоб Золотий юнак, такий щасливий,
За стан тонкий обняв ласкаво й ніжно.
Вони б і фею-хмарку спокусили,
Звели б на грішну путь і вірну Ткалю.

Коли свахи прийшли, Чжан Шилянь сказав їм:

— У мене нащадків немає, то чи не візьмете ви на себе такий клопіт і не підшукаєте мені наречену?

Сваха Чжан нічого йому на це не сказала, а про себе подумала: «Скільки років прожив старий, а тепер раптом надумався женитись. Хто ж за нього піде? І що йому відповісти?» А сваха Лі злегка штовхнула її й сказала:

— Ми згодні.

Свахи вже зібралися йти, але пан Чжан зупинив їх.

— Хочу заздалегідь попередити вас, що в мене є три умови.

— Які ж саме? — поцікавилися свахи.

Саме через ці попередні умови й сталося лихо, про яке у вірші сказано:

Чорні хмари йдуть над головою,
Приведуть йому нещастя в гості.
Дух його не знатиме спокою,—
З честю не схоронять його кості.

— Мої умови такі: по-перше, щоб наречена була дуже вродлива, справжня красуня; по-друге, має бути мені рівнею за станом; по-третє, раз у мене добра на сто тисяч в'язок монет, то й вона мусить принести стільки ж.

Свахи в душі посміялися над старим, а вголос сказали:

— Згодні на ваші умови,— попрощались і пішли.

Дорогою сваха Чжан сказала свасі Лі:

— Якби нам пощастило владнати цю справу, перепа-ла б не одна сотня в'язок. Шкода тільки, що навряд

чи знайдеться охоча піти за такого старого шкарбана. Якщо дівчина відповідатиме всім цим умовам, то вона скоріше вийде за молодого, ніж за старого. Він, мабуть, думас, що сивина в нього цукрова, так і накинуться на нього, мов мухи на мед.

— Є в мене одна на прикметі, яка б йому підійшла. І вродлива, і за станом не гірша за нього.

— Хто ж це така? — поцікавилася сваха Чжан.

— Колишня наложниця міністра Вана,— відповіла сваха Лі.— Спочатку він жити не міг без неї, та сталося так, що вона щось бовкнула не подумавши і втратила владу над серцем свого пана, зруйнувала своє щастя. Тепер міністр хоче за всяку ціну позбавитись її, якби знайшовся тільки порядний жених, що захоче її взяти. Приданого в неї має бути щонайменше кілька десятків тисяч в'язок монет. Одного боюсь: надто вже молода.

— Те, що надто молода, біда невелика,— сказала сваха Чжан.— Гірше те, що наш наречений дуже старий. Пан Чжан, я певна, був би задоволений такою нареченою, а от вона сама навряд чи буде щаслива. Не завадило б збавити панові Чжану років з десяток чи зо два, тоді б і різниця у віці не була така страшна.

— Завтра якраз щасливий день для сватання,— сказала Лі.— Спочатку зйдемо до пана Чжана й домовимося про подарунки для нареченої, а потім прямо до міністра Вана, з ним переговоримо.

Наступного дня свахи знову зустрілись і вирушили до Чжан Шиляня.

— Пане Чжан, знайшли ми наречену, яка відповідає всім вашим умовам,— сказали вони йому.— Рідко трапляється, щоб усе збіглося, та тут нам пощастило. По-перше, красуня; по-друге, з дому шановного міністра Вана; по-третє, приданого за нею сто тисяч в'язок монет. Одного тільки боїмося, коли б ви не сказали, що надто молода.

— Скільки ж їй років? — спитав Чжан Шилян.

— Молодша від вас, пане, років на тридцять-сорок, відповіла сваха Чжан.

Від такої новини пан Чжан аж засяв.

— Сподіваюсь, що ви зумієте довести справу до кінця! — голосно мовив він.

Без зайвих слів скажемо одразу, що обидві сторони досить скоро прийшли до згоди. Як і годиться в таких випадках, обмінялись подарунками, потім наречений послав своїй обраниці гусака. Після цього при яскравому світлі весільних свічок наречені скріпили свої серця.

Наступного ранку молоді зішлись біля сімейного вівтаря, щоб принести жертву предкам. Пан Чжан з цієї нагоди вирядився в шовковий халат пурпурового кольору, надів новеньку шапочку, нові шкарпетки та черевики. Молода дружина була в ясно-червоному платті з широкими гаптованими золотом рукавами, подібними ж узорами були вигаптувані і її шапочка та намітка.

Брови у неї, як місяць тоненький,
Щоки, мов персик налитий, свіженький,
Шкіра, мов яшма, біленька і ніжна,
Стан же, як рідкісна квітка розкішна,—
Вроди такої не спишеш словами,
Чарів таких не змалюєш мазками.
Феї з гір Чу ти не жди наче діва —
Вийшла з палацу безсмертних ця діва.

Пан Чжан пильно оглянув її з ніг до голови і в душі радісно привітав себе з удачею. А молода, коли зняла з голови покривало та побачила сиві брови та вуса пана Чжана, нишком прокляла свою долю. Після шлюбної ночі пан Чжан блаженствував, зате молода дружина була у відчай.

Десь через місяць до старого Чжана зайшов якийсь чоловік і, вклонившись, сказав:

— Сьогодні у шановного пана день народження. Я приніс йому гороскоп.

Річ у тім, що в пана Чжана стало звичкою першого та п'ятнадцятого числа кожного місяця, а також на день народження гадати про своє майбутнє. Молода дружина, розкривши гороскоп, зазирнула всередину, і з очей у неї двома цівками бризнули сльози: виходить, її чоловікові вже шістдесят років. «Занапали ви моє молоде життя!» — пострікнула вона в душі обох свих. Не дивно, що чоловік старів не щоднини, а щогодини. Як у тому вірші сказано:

Крижі ниють глухо,
Око все сльозиться,
Ледве чують вуха,
З носа йде водиця.

Якось Чжан сказав дружині:

— Мені, моя люба, треба на деякий час відлучитись. Ти посидь, будь ласка, вдома одна.

— Сподіваюсь, ви не надовго? — силувано мовила молода дружина.

А коли чоловік пішов, подумала: «З такою вродою, як у мене, та з таким приданим і надало ж мені вийти за сивого діда? Яка досада!» Служниця, що стояла поруч, ніби вгадала її думку:

— Чому б вам, пані, не пройтись та трохи не розважитись?

У супроводі служниці молода господиня вийшла із внутрішніх покоїв. У тій частині будинку Чжан Шилян, що виходила на вулицю, була крамниця, де продавали нитки та рум'яна. Попід стінами там стояли шафи з товарами, а задня стіна була запнута завісою з торочками червоного шовку. Коли елужниця розсу-

нула завісу, обидва прикажчики — п'ятдесятирічний Лю Цін та Чжан Шен, йому пішов лише четвертий десяток,— спитали служницю:

— Навіщо це?

— Пані зараз сюди прийде, хоче на вулицю виглянути,— відповіла дівчина.

Обидва прикажчики низько вклонилися молодій господині й поставали обабіч завіси. У відповідь вона розтулила свої чарівні уста, показавши дві низки блискучих, мов яшма, зубів і промовила кілька привітних слів. Чжан Шен був вражений до глибини душі.

Нездоланна, як Шамо-пустеля,
Незбагненна, як море синє,
Неприступна, мов гірська вершина,
Недосяжна, мов квітка на скелі.

Спочатку молода пані звернулась до Лю Ціна:

— Ви давно служите у пана Чжана?

— Понад тридцять років.

— Правда ж, пан добре ставиться до вас?

— Правда, завдяки панові є в мене що їсти й пити,— відповів прикажчик Лю.

Потім господиня спитала про те саме й Чжан Шена.

— Ще мій покійний батечко працював у пана двадцять років, а потім я зайняв його місце й працюю вже понад десять років.

— Як до вас пан ставиться?

— Дяка панові, мені й матері вистачає і на харчі, і на одяг.

— Постривайте хвилинку,— сказала прикажчикам пані й зникла у внутрішніх покоях.

Незабаром вона повернулась і вручила щось Лю Ціну. Той, обгорнувши долоню рукавом, узяв подарунок і вдячно схилився в низькому поклоні. Потім господиня підкликала до себе Чжан Шена.

— Було б несправедливо зробити подарунок одному і нічого не дати другому. Хоч подарунок мій і не дуже дорогий, але тобі він знадобиться.

Чжан Шен, за прикладом Лю Ціна, взяв подарунок і подякував, низько вклонившись. Господиня деякий час дивилася на те, що діється на вулиці, а потім подалась назад у внутрішні покої. Прикажчики знову взялися до своєї справи.

Зауважимо, до речі, що Лю Ціну дісталось десять срібних монет, а Чжан Шену — десять золотих. Проте Чжан не знав, що отримав Лі, а Лі не знав, що дали Чжанові.

Невдовзі почало сутеніти.

Густий туман тече й розлився в полі білий,
Пташки на ніч мерщій до лісу полетіли;
Красуня молода несе свічу до спальні,
Шукає, де заїзд, якийсь мандрівець дальній;
З уловом до села іде рибалка радо,
Верхом на буйволі пастух зганяє стадо.

Коли стемніло, прикажчики підраховали виторг, записали до прибуткової книги, скільки й чого за день продано, на яку суму надійшло нового товару, хто взяв у борг, і віддали книгу панові Чжану.

Окрім цієї роботи, прикажчики по черзі залишалися у крамниці на ніч сторожувати. Вони спали у невеликій кімнатці поруч із входом до крамниці. Цієї ночі сторожувати випала черга Чжан Шенові. Прикажчик довго сидів у кімнатці при тьмяному світлі каганця, не знаючи, що йому роботи, й заходився нарешті лагодити собі постіль. Раптом хтось постукав у двері.

— Хто там? — насторожено спитав він.

— Скоріше відчиняй, тоді скажу,— почувся за дверима голос.

Ледве він прочинив двері, як до кімнати прошмигнула якась постать і сховалася в затіненому кутку.

Придивившись пильніше, Чжан побачив, що то була жінка.

— Що вас, пані, привело сюди такої пізньої пори? — здивовано спитав прикажчик.

— Не з власної волі прийшла,— відповіла жінка,— мене прислала та, яка сьогодні тобі подарунок вручила.

— Пані дала мені десять золотих монет. Певно, тепер шкодує і хоче, щоб я повернув їх? — спитав Чжан Шен.

— Ні, не вгадав. Адже Лю Цін теж отримав десять монет. Правда, не золотих, а срібних. А тепер вона звеліла передати тобі ще один подарунок,— жінка зняла зі спини вузол, розв'язала його й сказала:— Це одяг для тебе. А ось кілька платтів для твоєї матері.

Залишивши одяг, служниця вислизнула з кімнати, та за хвилину повернулася і додала:

— А про головне забула!

Вона дістала з рукава злинок срібла вагою в п'ятдесят ланів, віддала його прикажчикові й зникла.

Чжан Шен після цього не заснув до самого ранку. Ніяк не міг збагнути, з якої це речі йому сьогодні надавали раптом стільки подарунків.

Наступного ранку Чжан відчинив крамницю і, як завжди, почав працювати. Дочекавшись Лю Ціна, він передав йому справи, а сам пішов додому. Показав матері і весь одяг, і гроші.

— Де це ти взяв? — спитала здивована мати.

Коли Чжан Шен розповів їй, що сталося напередодні, мати сказала йому:

— Сину мій, чому це раптом молода хазяйка почала дарувати тобі золоті монети, потім одяг та злинок срібла? Мені вже сьомий десяток пішов, і відтоді, як помер твій батько, ти став для мене єдиною опорою і надією. Куди я подінусь, коли з тобою що-небудь трапиться? Не ходи на службу, посидь краще дома.

Чжан Шен був поштивим сином, завжди слухався того, що йому радила мати, і не пішов більше до крамниці. Занепокоєний господар прислав служника спитати, чому він не ходить на службу. Мати Чжан Шена відповіла посланцеві:

— Син простудився й занедужав. Побуде кілька днів дома. А ви передайте господареві: як тільки йому стане краще, він одразу ж прийде.

Минуло ще кілька днів, а Чжан Шен усе ще не показував носа до крамниці. Тоді його прийшов провідати прикажчик Лю.

— Чому це ваш син і досі не йде на роботу? — спитав він матері.— Багато роботи, я один не встигаю.

Мати знову послалась на синову хворобу, сказала, що останнім часом йому навіть погіршало. Так прикажчик Лю і пішов ні з чим. Чжан Шилянй послав служника ще кілька разів, та мати щоразу відповідала одне й те ж: не видужав син. Переконавшись, що всі нагадування марні, господар вирішив, що прикажчик, мабуть, знайшов собі іншу роботу.

А Чжан Шен тим часом сидів безвихідно дома. Швидко линув час, мигцем, мов човник у ткацькому верстаті, пролітали дні, не зглянулися, як і місяць минув. Проте, сиди не сиди, а їсти щось треба. Під лежачий камінь, як відомо, вода не тече. Правда, Чжан Шену від молодой господині перепало немало подарунків, та міняти великий зливok срібла він не наважився, продавати одяг теж було якось незручно. Котилися дні за днями, минали місяці, а він знай сидів без діла та проїдав те, що зумів заощадити колись, поки нарешті не скінчилися всі гроші. Тоді він сказав матері:

— Ви не дозволили мені ходити на роботу до крамниці пана Чжана, і я відтоді гуляю, а як нам далі жити, коли я весь час сидітиму дома?

Вислухавши його, мати показала пальцем на сволок.

— Бачиш, що онде висить?

Чжан Шен підвів очі: на сволоку висіло щось загорнуте в папір.

— Завдяки цьому,— сказала мати,— твій батько вивів тебе в люди.

Вона дістала пакунок, розгорнула папір, там був плетений із лози кошук.

— Іди й ти тим шляхом, що твій батько проклав,— порадила вона.— Згадай ремесло, яким він займався, і продавай так само нитки та рум'яна, тільки не в крамниці, а ходячи вулицями.

Тим часом підійшло Свято ліхтарів. «Цієї ночі біля брами царського палацу великий фейєрверк буде»,— подумав Чжан Шен і спитав матері:

— А що коли я сходжу та подивлюсь на святкові вогні?

— Послухай, синку,— відповіла мати.— Якщо ти збираєшся на майдан до царського палацу, то тобі доведеться йти повз будинок пана Чжана. Ти вже давно там не бував, і, боюсь, коли б не сталося з тобою чогонебудь поганого.

— Таж на свято йтиме сила людей,— заперечив Чжан Шен.— Кажуть, цього року буде особливо гарно. Я ненадовго. І будинок колишнього господаря обійду десятою дорогою, тож певен, що все буде гаразд.

— Як тобі вже так кортить, то йди. Тільки візьми з собою кого-небудь із друзів.

— Я зайду до молодшого Вана.

— От і добре,— радо мовила мати.— Та гляди мені, не пийте вина. І обіцяй, що ви разом туди й разом додому.

Вислухавши настанови, давні приятелі попрямували на майдан, що перед царським палацом. Прийшли саме тоді, коли почали розкидати гроші та частувати вином. На майдані чинилося щось неймовірне!

— Тут ми нічого не побачимо,— сказав Ван.— Не вдалися ми зростом та й силою похвалитися не можемо,

щоб пробратися через цей натовп. Намнуть нам боки, і тільки. Краще ходімо і те саме побачимо в іншому місці. Там теж ліхтарів немало, і морська черепаха, у якої панцир, мов гора.

— Де це? — спитав Чжан Шен.

— А ти що, не знаєш? У міністра Вана. Там також усе зроблено, як біля царського палацу.

Друзі залишили майдан і подалися до будинку міністра Вана. Але й там людей було не менше. Поки пробивалися крізь юрбу до брами, Чжан Шен загубив з очей приятеля й почав хвилюватися. «Як же я тепер додому піду? — думав він.— Адже мати наказувала: разом туди й разом додому. І як я його загубив? Якщо першим прийду, то біда невелика, а коли Ван випередить мене, то матері спокою не буде. Усе думатиме, куди я подівся».

Втративши будь-який інтерес до ліхтарів, він трохи поблукав серед людей, усе ще сподіваючись, що зустріне приятеля, а потім раптом пригадав, що звідси зовсім близько будинок його колишнього господаря пана Чжана. Напередодні свята той завжди зачиняв крамницю раніше звичайного й теж улаштував фейєрверк. Зараз, мабуть, у них ще не все закінчилося.

Непевною ходою він попростував до будинку пана Чжана. І як же здивувався, коли побачив, що брама зачинена й навхрест забита двома бамбуковими жердинами. Проміння підвішеного на ремінцях ліхтаря освітлювало приклеєний до брами папірець. Чжан Шен оторопіло подивився на все це, потім підійшов ближче, почав читати об'яву. «Слідче управління області Кай-фин установило, що громадянин Чжан Шилян'я звинувачується...» Довідатись, у чому саме звинувачують його колишнього господаря, Чжан Шен не встиг, бо майже біля самого вуха пролунав грізний голос:

— Ти що тут робиш?

Чжан Шен здригнувся з несподіванки й кинувся тікати.

Той, що гримнув на нього, погнався за ним, увесь час вигукуючи:

— Гей! Хто такий? Як ти смів прийти сюди? Чому надумав читати об'яву серед ночі?

Чжан Шен наддавав ходи і мчав щодуху, поки не пощастило завернути в якийсь провулок. Було вже за північ. Повний місяць самотньо плив над порожніми вулицями. Чжан Шен заспокоївся й тихо поплився додому. Нараз за спиною знову почувлися кроки.

— Прикажчику Чжан! — гукнув хтось. — Вас хочуть бачити.

Озираючись, Чжан пізнав служника з винної крамниці. «Це, певно, Ван помітив, що я біг, і послав за мною. Чудово! Вип'ємо по чарці й підемо додому!»

Слідом за служником він зайшов до крамниці, піднявся на другий поверх. Служник зупинився перед дверима якоїсь кімнати й сказав:

— Тут!

Відкинувши запону, що висіла на дверях, Чжан Шен побачив недбало одягнену жінку з розпатланим волоссям.

Зла й похмура, наче хмара темна,
А була ж колись привабна й чемна.
Сльози змили пудру їй з обличчя,—
Втратила шляхетність і величчя.
В ніч осінню хмари місяць вкрали;
Цвіт півонії в багно втоптали.

— Це я просила вас зайти сюди, прикажчику Чжан,— сказала жінка.

Чжан Шен подивився на неї: десь він її бачив, а хто така — не пригадає.

— Невже ви мене не впізнали, прикажчику Чжан? — вигукнула жінка.— Та я ж дружина вашого колишнього господаря.

— Як же ви тут опинилися, пані? — спитав спантеличений Чжан.

— О, про це довго розповідати,— відказала жінка.

— Чому ж у вас такий вигляд? — допитувався Чжан.

— Бо повірила свахам і вийшла заміж за старого Чжана. Не слід було цього робити. Виявляється, він великий злочинець — карбував фальшиві гроші. Його схопили й повели в слідче управління, а куди потім подівся, не знаю. Усе наше майно та будинок описали й опечатали. І залишилась я тепер одна, мов палець, ні друзів у мене, ні пристанища. От і вирішила звернутись до вас за підтримкою. Сподіваюсь, ви пам'ятаєте мою прихильність до вас у минулому й дозволите на деякий час у вас поселитись.

— Ні, пані, це неможливо! — відповів Чжан Шен.— У мене дуже сувора мати. І, крім того, давно відомо: не обтрушуй черевики на баштані, не поправляй капелюха під сливою *. Отже, як бачите, вам ніяк не можна у нас поселитись!

— Мені здається, що ви скоріше маєте на увазі інше прислів'я: легше накликати зміюку, ніж здихатись її. Боїтесь, що я у вас надовго затримаюсь, стану для вас великим тягарем. Не турбуйтеся, гляньте сюди.

Вона послала руку за пазуху і витягла звідти якусь річ.

Почуєш дзвін — шукай, чи поблизу не храм?

Побачиш берег — знай, що селище десь там!

В руках у молодої пані сяяла низка перлів, в якій було сто вісім чистих, блискучих і великих, мов квасолини, перлин. Чжан Шен не міг стримати захоплення:

— Уперше в житті бачу таке диво!

— Усе моє багатство, яке дісталось мені в придане

конфіскували,— вела далі жінка,— а це пощастило приховати. Якщо дасте мені притулок, то ми час від часу продаватимемо по одній перлині й непогано житимемо.

Після цих слів Чжан Шена огорнув такий настрій, як у тому вірші:

Ти їдеш додому, і сумно, що сонце сідає,
Здається, що кінь твій наледве ступає.
Гарнесенька жінка, і гроші, й веселе життя,—
Кого ж то вони не зіб'ють із пуття?

Чжан Шен нерішуче пробувонів:

— Якщо ви справді збираєтеся жити у нас, то треба насамперед спитати дозволу в моєї матінки.

— То я піду разом з вами,— сказала пані.— Поки ви розмовлятимете з вашою матінкою, я постою за ворітьми та почекаю відповіді.

Прийшовши додому, Чжан Шен повідав матері про все, що з ним сталося. Мати за свій вік усякого набачилась, і серце в неї було добре, тому, зачувши, що в молодій жінки таке лихо, вона вигукнула:

— Це ж треба такої напасті на людину! От біда! Де ж вона тепер ця жінка?

— За ворітьми чекає,— відповів Чжан Шен.

— Чого ж ти стоїш? Мерщій клич її сюди! — звеліла стара.

Молода пані зайшла в дім, уклонила матері, а потім докладно розповіла, як вона вийшла заміж і чим це все закінчилось. Наостанку сказала:

— Немає в мене ні родичів, ні близьких, нема до кого голову прихилити. От і прийшла до вас шукати притулку. Сподіваюсь, що дозволите залишитись у вас.

— Що ж, на кілька днів можете залишитись,— сказала мати.— Тільки у нас така бідність, боюсь, що вам не сподобається, та, може, тим часом знайдете когонебудь із своєї рідні й переберетесь.

Молода жінка вийняла із-за пазухи перли й передала їх матері Чжан Шена. Стара піднесла низку до каганця, уважно оглянула й ще раз повторила свою пропозицію.

— Завтра одріжте одну з них і продайте,— сказала пані,— а на виручені гроші можна буде накупляти ниток та рум'ян і відкрити свою крамницю. Замість вивіски над дверима прилаштуєте вашого кошика із лози.

— За таку річ, навіть якщо й не торгуватись, завжди добрі гроші дадуть,— мовив Чжан Шен,— а у мене ще зберігся той зливок, у якому п'ятдесят ланів. От за нього й наберемо товару.

Так і зробили. Незабаром Чжан Шен відкрив власну крамницю, ніби продовживши справу свого колишнього господаря пана Чжана. Тому мешканці прилеглих вулиць прозвали Чжана Шена молодим паном Чжаном.

Тим часом молода дружина його колишнього господаря кілька разів намагалася спокусити його, та Чжан Шен тримався міцно. Він і досі вважав її своєю господинею, тому її чари зовсім не діяли на нього.

Аж ось настало весняне свято Цінмін.

У цей день куриться всюди й плине дим святковий,
Вітер від могил відносить попіл паперовий *.
На траві зеленій люди плачуть і сміються,
Сонце й дощ, коли морелі пишно розів'ються.
У гілках бегоній чути щебети пташині,
П'яний спить собі на дамбі під вербою в тіні.
Молоді красуні кличуть з гоїдалки свої,
На вервечках аж до неба линуть, наче феї.

У день свята городяни повиходили на прогулянку до берегів ставка Золоте сяйво. Подався туди й молодий пан Чжан. Надвечір, коли повертався додому, біля брами Вічні перемоги його окликнули:

— Прикажчику Чжан!

«Тепер мене всі величають молодшим паном Чжаном,— подумав Чжан Шен,— а тут просто назвали прикажчиком. Хто б це міг бути?» Поглянув у той бік і побачив свого колишнього господаря. На обличчі в нього золоту фарбою було витатуйовано чотири ієрогліфи. Голова непричесана, обличчя давно невмиване, та й одяг пошарпаний. Чжан Шен запросив його до винної крамниці, знайшли там тихий куточок.

— Що це з вами сталося, пане? — поцікавився Чжан Шен.

— Не треба було мені женитись. Адже вона з дому міністра Вана! — сказав Чжан Шилянью. — У перший день Нового року стала біля занавіски й позирає на вулицю. Повз крамницю проходив хлопчисько-служник із кошиком. Зупинила вона його й питає: «Що там нового в палаці міністра Вана?» — «Нічого особливого, — відповів хлопчисько. — От тільки позавчора пан Ван кинувся шукати низку перлів, на якій було сто вісім перлин. Перевернув усе догори дном і не знайшов. Усіх звинувачував, усім нам дісталося». Слухаючи його, дружина то червоніла, то раптом ставала бліда, мов полотно. Хлопчисько пішов собі далі, а трохи перегода до нас прийшло чоловік двадцять чи тридцять. Забрали все моє добро та придане дружини, а мене відвели в слідче управління. Довго допитували, жорстоко катували, все вимагали, щоб я повернув сто вісім перлин. А я їх і в вічі ніколи не бачив, тому й відповідав, що немає їх у мене. Тоді мене відшмагали палицями й напівживого кинули до в'язниці. На моє щастя, дружина того ж дня повісилась у себе в кімнаті. Суд не зміг знайти доказів, і мене зрештою відпустили. А от куди перлини поділись, ніхто й досі не знає.

«Як же так? — здивувався Чжан Шен. — Адже і його дружина живе у нас, і ті перли на ній. Ми вже встигли кілька штук зняти й продати». У цілковитому замі-

шанні він розраховався за вино й попрощався з паном Чжаном.

По дорозі додому Чжан Шен міркував: «Надто дивна історія, щось дуже все це підозріло». Повернувшись додому й побачивши молоду пані, він укляк перед нею на коліна і став благати:

— Змилуйтесь, дорога пані, не губіть мене!

— Що сталося? — здивувалася вона.— Про що ви?

Чжан Шен розповів їй усе, що почув від старого пана Чжана.

— А, он воно що! Немає нічого дивного,— спокійно відповіла вона.— Погляньте на мене: одяг у мене такий же, як і в усіх людей, голос дзвінкий і чистий. Ви просто не здогадалися, що мій чоловік, певно, провідав, де я живу, от і наговорив вам усякої всячини, щоб ви вигнали мене.

— Може, й так,— погодився Чжан Шен.

Через кілька днів, коли він сидів у своїй крамниці, за дверима хтось промовив:

— Молодий пане Чжан. До вас прийшли.

Чжан Шен вийшов назустріч гостю й побачив старого пана Чжана. «Дуже добре,— подумав він.— А тепер покличу його дружину, нехай зустрінуться. Тоді стане ясно, чи людина вона, чи нечиста сила». І звелів служниці гукнути молоду пані. Та коли дівчина зайшла у внутрішні покої, там нікого не було — молода пані зникла. Чжан Шен остаточно переконався, що то була нечиста сила, і про все розповів Чжан Шиляню.

— А де ж перли? — спитав старий, вислухавши його.

Чжан Шен зайшов до кімнати і незабаром виніс низку. Старий пан попросив його піти разом до міністра Вана й віддати ті перли, що залишились, а за продані пообіцяв вернути свої власні гроші. Міністр простив Чжан Шиляню, повернув йому все його добро, і той знову відкрив крамницю, торгував, як і колись, нитками та рум'янами.

Старий Чжан запросив даоських ченців із монастиря Небесне благословіння, ті принесли жертву, справили номинки, щоб дух небіжчиці нарешті здобув спокій і більше не турбував людей.

Молода господиня ще за життя, певно, так покохала Чжан Шена, що її дух почав переслідувати його й після її смерті. Та Чжан Шен, на щастя, був доброчесним і не піддався спокусі. Це й урятувало його від тяжкого лиха. У наші часи мало хто не піддається спокусі багатства, рідко хто здатен устояти проти жіночих чар. Такі, як Чжан Шен, і на тисячу не трапляються. Саме про нього й складено вірша:

Не піддавшись спокусі багатства й розпусти,
Ти з путі не зіб'єшся, відомо здавен.
Якщо з юних літ будеш таким, як Чжан Шен,
То ні духам, ні людям лихим не попустиш.

БЕЗНЕВИННО СТРАЧЕНИЙ ЦУЙ НІН

Даються людям від природи талан і розум на весь
вік;
Той, як на вигляд, ніби й дурень, насправді ж —
мудрий чоловік.
Осуджувати треба заздрість і не рубати все з плеча,
І сміло тих на глузи брати, хто скрізь береться
за меч.
І дев'ять Хуанхе закрутин спинить не зможуть
смільчаків,
А від зневаги не сховає і панцир з десяти шарів.
Вино й розпушта можуть знищити державу і сім'ю
дотла.
О, скільки треба книг читати, щоб людям не чинити
зла!

Вірш цей свідчить про те, як тяжко тепер стало жити на білому світі, бо люди забули про «істинну путь»*, а вдачі в них стали невгамовні, почуття незбагненні. У гонитві за вигодою вони метушаться безладно, все кудись поспішають, і скрізь на них чекає одне лише горе. Намагаються себе убезпечити, захистити свою сім'ю, а світ такий нестійкий, усе тисячу разів міняється. Справедливо в старину казали: «Ні погляд похмурий, ні усмішка не проходять даром, тож будь обережний, коли смієшся чи супишся».

У цьому оповіданні мова якраз піде про те, як один пан сам загинув, сім'ю свою погубив і занапастив життя ще кількох чоловік лише тому, що недоречно пожартував, коли був п'яний. Та спочатку я розповім вам іншу історію, яка буде своєрідним вступом.

У роки правління Юаньфен * теперішньої династії жив молодий студент Вей. Коли йому виповнилося вісімнадцять років, він одружився на дівчині, гарній, мов та квітка. Не минуло й місяця подружнього життя, як настав час їхати йому до столиці на іспити *. Вей зібрав свої речі, попрощався з дружиною. Дружина на прощання сказала йому:

— Отримаєш посаду чиновника чи ні, а скоріше повертайся, не забувай про наше кохання.

— Мої здібності принесуть мені славу й шану,— запевнив її Вей.— Про мене не турбуйся.

У столиці Вей справді зумів швидко прославитись: за наслідками іспитів він виявився дев'ятим серед кращих, отримав у столиці посаду й розпочав службу так блискуче, аж дехто почав заздрити йому. Додому написав листа й послав служника, щоб той привіз сім'ю. В листі він спочатку написав про погоду та про те, яку посаду отримав, а в кінці додав: «А що в столиці нікому турбуватися про мене, то я взяв наложницю. З нетерпінням чекаю твого приїзду, щоб нам укупі порадіти з мого успіху».

Служник узяв листа, зібрався в дорогу, а коли зустрівся з дружиною свого пана, поздоровив її й передав листа. Пані розпечатала конверт і, прочитавши останнє речення, сказала:

— Пан, виявляється, не дуже вдячний! Не встиг чиновником стати, як уже завів собі ще одну дружину!

— Щось я, поки там був, ніякої дружини не бачив,— відповів служник,— мабуть, пан пожартував. Приїдете на місце, самі побачите, а поки що не турбуйтеся.

— Якщо так, то забудьмо про це.

З від'їздом довелося затриматись, бо ніяк не могли знайти потрібного човна, а щоб чоловік не хвилювався, пані вирішила послати йому поки що листа. Людину, яка принесла його, пан Вей пригостив вином, нагодував. Ми ж про неї більш не будемо згадувати.

Пан Вей розпечатав листа й побачив, що там немає нічого зайвого, лише сказано: «Ти в столиці взяв собі наложницю, а я тут знайшла нового чоловіка, коли-небудь приїдемо до вас у столицю». Вей зрозумів, що дружина теж пожартувала, і не надав цьому значення.

Не встиг сховати листа, як йому доповіли, що до нього прийшов один однокашник, з яким вони разом складали іспити. На подвір'ї, де поки що розмістили новопризначених чиновників, розкішних апартаментів не було, і Вей займав лише одну кімнату. Однокашник той, добрий його приятель, знав, що Вей живе тут без дружини, тому зайшов прямо до кімнати. Поговорили спочатку про погоду, потім Вей на хвилинку вийшов, а гість тим часом почав перебирати папери на письмовому столі. Помітивши листа, він звернув увагу на його дивний зміст і став читати вголос. Вей, що саме повернувся, враз зніяковів і пояснив товаришеві:

— Пусте, я пожартував, і вона у відповідь зробила те саме.

— Хіба можна жартувати такими речами? — засміявся товариш і невдовзі пішов.

А що був він молодий і любив потеревенити з друзями, то незабаром про цього листа знали майже всі, хто складав з ними іспити. Знайшлися й такі, які дуже заздрили Вею, адже він ще зовсім молодий, а вже успішно витримав іспити. Вони й постарались, щоб ця плітка дійшла й до самого імператора: мовляв, Вей ще молодий і несерйозний, щоб займати тут таку важливу посаду, де потрібні неабиякі чесноти, отже, його слід перевести на якийсь інше місце, далі від столиці. Як Вей не обурювався, та вже було пізно. Зрештою йому так і не пощастило досягти успіху на службі. Через якусь дрібницю занастив своє блискуче, мов парча, майбутнє *. Одна жартівлива фраза позбавила його високої посади.

Проте сьогодні я хочу розповісти вам ще про одного пана, який теж недоречно пожартував, коли був п'яний, сам собі нашкодив, і люди через нього загинули, дарма що були зовсім невинні. А чому? Ось як про це сказано у вірші:

Згадай: терниста на світі дорога,
А люди сміються із лиха чужого.
Лише білі хмари байдуже мовчать,
Та вітер сердитий спішить їх прогнать.

Так-от, за часів царювання імператора Гаоцзуна, хоч і довелося перенести столицю в Лін'янь, проте пишнот і розкошів, багатства та почестей у новій столиці було не менше, ніж у колишній. У ній, ліворуч від мосту Цзяньцяо, жив собі пан на прізвище Лю Гуй. Предки його колись були дуже заможними людьми, та коли господарство перейшло у його власні руки, виявилось, що доля не дуже прихильна до нього. Спочатку він учився, та швидко переконався, що пуття з нього не буде, кинув навчання й почав торгувати. Проте давно звісно, що не буває доладного ченця з того, хто по-

стригся вже дорослим *. Так і в нього вийшло, не пощастило і в новому ділі: не лише не розбагатів, а й позбувся того, що мав. Зрештою мусив поміняти великий будинок на маленький, де було дві чи три кімнати.

Лю Гуй ще змолоду одружився з дівчиною на прізвище Ван. Жили вони у злагоді й повазі, але діток у них не було, тож панові Лю довелося взяти собі ще й молодшу дружину — дочку торговця ласощами Ченя. У сім'ї її почали звати Другою сестрицею. Сталось це ще до того, як Лю розорився остаточно. Жили вони втрьох тихо та мирно, самі рідко до людей ходили, і в них мало хто бував. Вдачі Лю Гуй був лагідної, тому сусіди поважали його й часто казали йому: «Відвернулася від тебе доля, пане Лю, кепські твої справи, та не сумуй, неодмінно настане час, коли вона тобі посміхнеться і щастя знову прийде у твій дім». Проте це були лише добрі побажання, а про щастя не доводилося й думати. Звідки йому взятись? От і сидів пан Лю дома цілими днями, сумуючи й не бажаючи навіть за холодну воду взятись.

Одного разу, коли він не знав, куди подітись від безділля, до них прийшов сімдесятирічний служник його тестя старий Ван.

— У нашого старого пана день народження, от він і послав мене, щоб я привів пана й пані до них у гості,— сказав служник.

— Я так засумував останнім часом, що й про день народження свого шановного тестя забув,— поскаржився пан Лю.

Зібрали вони зі старшою дружиною деякий одяг на переміну, зав'язали його у вузол, а Другій сестриці наказали стерегти дім.

— Сьогодні ми не встигнемо вернутись, прийдемо аж завтра надвечір.

Старий завдав вузол на плечі, і вони пішли. Село, де жив тесть Лю, було всього за десять верст від столиці.

Гостей у той день зібралося дуже багато, і зять посоромився поплакати тестю на своє злиденне життя. Поговорили лише про погоду. А коли гості розійшлися, зятя покладали спати.

Уранці, як тільки почало світати, тесть сам зайшов до вітальні й почав розмову:

— Тобі, зятю, слід було б трохи інакше вести свої грошові справи, бо ж недаром кажуть: «Коли не працюєш, а лише їси, то й гору, на якій сидиш, можна з'їсти, а в землі, де стоїш, провалля утвориться». Або ще: «Горлянка глибока, наче море, а дні й місяці миготять, ніби човник у ткацькому верстаті». Не зайво було б подумати про якийсь прибуток. Ми віддавали тобі дочку, щоб вона вік з тобою прожила, сподівалися, що буде в неї вдосталь і харчів, і одежі. Та хіба може вона бути задоволена тим, що у вас залишилось?

— Невже ви, шановний мій тестю, ніяк не зрозумієте того, про що в прислів'ї сказано: «Легше на гору злізти і тигра зловити, ніж скаржитись людям на свою біду»,— мовив Лю у відповідь і зітхнув.— У такій скруті, як я зараз опинився, хто, крім вас, мене пожаліє? Доведеться й далі бідувати, бо просити в когось допомоги — справа марна.

— Та розумію, що тобі тяжко! — відповів тесть.— Але й мені на вас нелегко дивитись. Думаю сьогодні дати вам трохи грошей. Тобі їх вистачить, щоб відкрити крамничку. Продаватимете те, що людям потрібно, з цього й житимете. То як?

— Я глибоко зворушений вашою добротою й турботою,— сказав пан Лю.— Хіба можна що-небудь краще придумати?

По обіді тесть дістав п'ятнадцять в'язок монет і передав їх панові Лю, напучуючи:

— Візьми ці гроші й зроби все, що треба, аби тільки відкрити крамницю. Почнеш торгувати, добавлю ще десять в'язок. Дочка поки що залишиться у нас, а коли

крамницю відкриєш, я сам приведу Її до тебе й побажаю успіху. Що ти на це скажеш?

Пан Лю довго дякував тестеві, потім узяв в'язки на плечі й пішов. Як дійшов до міста, почало темніти. Раптом йому спало на думку, що один із його знайомих, повз чію садибу він зараз проходив, міг би стати посередником у його торгових справах. Не завадило б зайти до нього та порадитись. Коли він постукав у двері, господар ураз обізвався, потім вийшов, уклонився й спитав:

— Що вас привело до мене, хотіли щось сказати?

Пан Лю коротко виклав йому суть справи. Господар відповів:

— Я саме вільний. Коли треба, заходьте, охоче допоможу.

— Чудово! — зрадів пан Лю і почав мріяти про свої торгові плани.

Господар тим часом поставив на стіл чарки, тарілки і почав частувати гостя вином. Пан Лю не вмів пити й незабаром відчув, як у нього все попливло перед очима. Він швиденько підвівся й сказав:

— Пробачте, що сьогодні потурбував вас, та хотілося б, щоб ви прийшли до мене завтра. Тоді й домовимося про все остаточно.

Господар провів пана Лю до самої дороги й вернувся назад. Про нього ми більше не згадуватимемо.

Якби я, оповідач цієї історії, народився в один рік з тобою, пане Лю, і ми росли вкупі, то я б утримав тебе, захистив, і з тобою нічого б не сталося, проте вийшло зовсім інакше... і пан Лю помер смертю, страшнішою, ніж Лі Цуньсяо з «Історії П'яти династій» * чи Пен Юе із «Ханьської історії» *.

Так-от, пан Лю знов узяв гроші на плечі й поплився додому. Коли він постукав у двері свого будинку, вже зовсім стемніло. Молодша дружина — Друга сестриця — за день дуже знудилась. Як почало сутеніти, вона

замкнула двері, засвітила каганця, сіла поруч та й задрімала. Не дивно, що не почула, як пан постукав. Довгенько він гунав, аж поки нарешті вона збагнула, в чому справа, й озвалася.

— Це ви прийшли! — радісно вигукнула вона й кинулась відмикати двері.

Пан Лю зайшов до кімнати, дружина взяла в нього гроші, поклала їх на стіл і спитала:

— Де це ви стільки набрали? І навіщо вони вам?

Пан Лю все ще був п'яний і, крім того, розгнівався, що вона так довго не відчиняла, тому вирішив трохи її налякати.

— Якщо скажу тобі правду, то, боюсь, ще сердитись почнеш, а не скажу — все одно рано чи пізно довідаєшся. Так-от, я зараз у такій скруті, що мусив віддати тебе в заставу одному купцеві. Шкода мені розлучатися з тобою назавжди, тому взяв за тебе лише п'ятнадцять в'язок монет. Якщо мені пощастить хоч трохи, я заплачу процент і викуплю тебе, а якщо й далі не таланитиме, то залишишся у нього довіку.

Молодша дружина вислухала його і завагалася, чи вірити йому, чи ні. Але як не вірити, коли перед очима купую лежать п'ятнадцять тисяч монет? Та в серце все ще закрадався сумнів — адже чоловік жодного поганого слова не сказав на неї, та й старша дружина привітно до неї ставилась. Чому ж тепер так жорстоко обійшлися з нею? Щоб остаточно розсіяти сумнів, вона сказала:

— У такому разі, чому ви не сказали про це моїм батькам?

— Якби я їм сказав, то б усі мої плани пішли шкереберть, — відповів пан Лю. — Завтра ти підеш до нового господаря, а твоїх батьків я повідомлю потім. Я певен, що вони не докорятимуть мені.

— Де це ви напились?

— Як де? Ми склали документ про заставу, а потім і випили,— відповів пан Лю.

— Чому ж старша сестриця додому не повернулась? — і далі допитувалась молодша дружина.

— Подумала, що тяжко буде розлучатися з тобою. Повернеться завтра, після того як ти підеш,— відповів пан Лю.— Пробач, але іншого виходу я не придумав. Тепер же все буде так, як я сказав.

Після цих слів він уже не міг стриматись і тихенько захихотів у рукав. Потім, не роздягаючись, упав на ліжку і сам незчувся, як заснув. А дружина втратила спокій. «Не сказав навіть, що за один той, кому мене продав,— думала вона.— Треба самій сходити до батька та матері й попередити їх. Якщо хто-небудь уже завтра прийде по мене, то нехай шукає в батьків, а там ще побачимо, що з цього вийде». Після деяких вагань вона нарешті набралася сміливості, взяла всі п'ятнадцять в'язок монет і кинула їх до ніг пана Лю. Далі, користуючись тим, що він міцно спав, зібрала потихеньку свої речі, обережно прочинила двері і й вислизнула на вулицю. Причинивши позад себе двері, пішла до сусіда, старого Чжу Саня, що жив ліворуч, щоб пересидіти там до світанку.

— Мій чоловік сьогодні ні сіло ні впало продав мене,— поскаржилась вона сусідам.— Хочу сходити до батьків та попередити їх. А вас прошу, зайдіть уранці до чоловіка й скажіть, що коли явиться за мною покупець, то нехай удвох ідуть до моїх батьків і з ними балакають, бо може статись, що все переінакшиться.

— Правду кажеш,— погодився сусід,— іди до батьків, а я скажу панові Лю, як було.

Минула ніч. Молодша дружина Лю попрощалася з сусідами й пішла, ми поки що залишимо її. Отже, вийшло так, що:

Зірвалася риба в'юнка з золотого гачка,
Махнула хвостом тобі, та й була така!

Пан Лю тим часом проспав до третьої варти, а прокинувшись, побачив, що на столі й досі горить каганець. Молодої дружини під боком чомусь немає. «Мабуть, на кухні порасться»,— подумав він і крикнув, щоб принесла чаю. Почекав, крикнув удруге — ніхто йому не відповів. Спробував підвестися, але в голові ще макітрилось, і він заснув знову.

Хто б міг подумати, що якийсь волоцюга, програвши вдень усі гроші і не маючи чим заплатити борг, вийшов серед ночі на лови і, як на гріх, набрів саме на будинок пана Лю? А що молода господиня лише причинила двері, а замкнути їх не змогла, то злодій тільки легенько їх штовхнув, і вони розчинились. Пробрався крадькома до кімнати, скрізь тихо. Підійшов до ліжка — каганець на столі все ще горів — подивився довкола: немає нічого путящого. Раптом на ліжку побачив чоловіка, що лежав обличчям до стіни, а в ногах у нього — цілу купу мідних грошей. Та тільки-но взяв кілька в'язок, як пан Лю несподівано прокинувся, схопився з ліжка й закричав:

— У тебе що, совісті немає?! Я позичив ці гроші у тестя, щоб сім'я з голоду не померла, а ти хочеш забрати. З чим же ми останемось?

Злодій не сказав ні слова у відповідь, лише замахнувся кулаком. Пан Лю спочатку зумів ухилитись, а потім і сам пішов у наступ. Переконавшись, що з господарем справитись не так легко, злодій метнувся з кімнати. Пан Лю — за ним слідом, наздогнав на кухні й хотів було кликати сусідів, та раптом зляканий злодій, збагнувши, що йому звідси не вибратись, помітив під стіною блискучу сокиру, якою рубали дрова. Людидина у скрутну мить здатна на все. Злодій схопив сокиру і вдарив пана Лю просто межі очі, той одразу осів. Ще одним помахом звалив його на бік. А коли побачив, що пан Лю мертвий,— о горе! хай же душа його втішиться жертвоприношеннями! — сказав сам собі:

«Краще було не починати, а як почав, доводь діло до кінця. Він сам кинувся за мною навздогін, сам собі й смерть знайшов». Повернувшись до кімнати, злодій відірвав шматок простирадла, загорнув у нього всі п'ятнадцять в'язок монет, перекинув їх через плече, вийшов на вулицю і причинив двері. На цьому ми його поки й залишимо. Наступного ранку один із сусідів, вийшовши на вулицю, помітив, що двері будинку пана Лю й досі зачинені, та й усередині голосів чогось не чути.

— Пане Лю! — гукнув він.— Хіба не бачите, що вже ранок настав?

На його оклик ніхто не обізвався. Підійшовши ближче, сусід зауважив, що двері незамкнені. Зайшов усередину, бачить: пан Лю лежить на підлозі зарубаний. «Перша дружина позавчора пішла до своїх батьків, а куди ж молодша поділась?» — подумав він і почав скликати людей. Інший сусід, старий Чжу Сань, пояснив йому:

— Молодша вчора звечора прибігла до нас і попросилась переночувати. Сказала, що пан Лю без видимих на те причин продав її, от вона й хоче сходити до своїх батьків. Просила мене передати панові Лю, що коли з'явиться покупець, хай ідуть до її батька. Тепер виходить, що треба її наздогнати й повернути, може, щось скаже. Та й за першою дружиною теж слід би було когось послати, щоб розпорядилась, як далі бути.

— Так і зробимо,— погодились сусіди.

Спочатку з недоброю звісткою послали до пана Вана. Старий та дочка розплакались, а потім Ван сказав посланцеві:

— Учора зять пішов від нас живий і здоровий, я подарував йому п'ятнадцять в'язок монет, щоб він пустив їх у діло та почав торгувати. Як же це так сталося, що його вбили?

— Розкажу вам те, що сам знаю,— відповів посланець.— Пан Лю повернувся в місто, коли вже сутеніло, був трохи навідпитку, а чи були в нього гроші, чи ні, цього ніхто не знає. Сьогодні вранці двері будинку пана Лю були прочинені; ми зайшли й побачили, що він лежить мертвий на підлозі, а від п'ятнадцяти в'язок монет не залишилося жодного мідяка. Молодша дружина теж невідомо куди ділась. Почали кричати — прийшов сусід, старий Чжу, і сказав, що молодша дружина вчора звечора прибігла до них ночувати й розповіла, що пан Лю без видимих на те причин продав її, от вона й зібралась сходити до своїх батьків та попередити їх. Переночувала, а сьогодні вранці пішла. Ми, порадившись між собою, вирішили спочатку сповістити вас, а потім послати кого-небудь за молодшою. Якщо по дорозі її не наздоженуть, то підуть прямо до батька і так чи інакше, а знайдуть і повернуть назад, щоб розпитати її й усе з'ясувати. Вам, пане, та вашій дочці неодмінно треба йти й вимагати карі за смерть пана Лю.

Старий пан та його дочка подали посланцеві вино та закуску, а самі почали хутко збиратись. Незабаром вони втрюх уже прямували до міста. Тут ми їх залишимо, а самі повернемося до молодшої дружини.

Рано-вранці вона вийшла на вулицю й подалась у село. Та не пройшла й версти, як у неї страшно заболіли ноги. Сіла край дороги, коли ж бачить: у тому ж напрямку дорогою йде якийсь юнак з пов'язкою на голові, розмальованою ієрогліфами «вань»*, у широкій сорочці прямого крою, гарних шкарпетках та крамних черевиках, пошитих з шовкової тканини. За плечима — торба з мідними монетами. Підійшовши ближче, він окинув молодичку поглядом: хоч і не красуня, а все-таки гарненька. Ясне, мов лотос, обличчя дихало весною; очі, ніби тиха осіння вода, глибокі, чарівні.

Нехай слабке вино сільське, воно приємне, друже;
Хоча ця квітка й польова, зате зваблива дуже.

Юнак зняв з плеча торбу, низько вклонився й промовив:

— Така молода жінка і йде одна. Куди ж це вона зібралася?

— До батьків. Та так стомилася, що вже ноги не несуть, от і сіла перепочити,— відповіла молодичка.— А звідки й куди братик прямує?

Шанобливо склавши руки, юнак відповів:

— Я сам із села. Відніс колись у місто шовк і продав на виплат, а сьогодні ходив по гроші, частину отримав і тепер повертаюсь додому, в село Чуцзятан.

— Так-от, братику,— сказала молодичка,— мої батьки живуть недалеко від твого села. От добре було б, якби ми хоч частину шляху вкупі пройшли.

— А чому б і ні? — погодився юнак.— Якщо ви не проти, то я з радістю піду з вами.

Рушили вони далі. Та пройшли лише версту чи трохи більше, як побачили, що за ними женуться двоє і так поспішають, аж ноги майже землі не торкаються. Халати порозхристовані, піт градом котиться, а вони раз по раз кричать:

— Гей, ви, зупиніться! Маємо щось сказати!

Зрозумівши, що це їх кличуть, молодичка та юнак здивовано зупинились. Посланці підбігли до них, схопили за руки й аж тоді сказали:

— Натворили, кажете, а куди ж тепер?

Дружина пана Лю злякалася — підвівши очі, вона впізнала в тих, що гналися за ними, своїх сусідів. Один із них був господарем того будинку, де вона сьогодні ночувала.

— Учора ввечері я вже пояснювала вам, дідусю,— відповіла вона,— що чоловік продав мене, і я вирішила

сходити до своїх батьків попередити їх. Навіщо ж вам було гнатися за мною? І що ви мали сказати мені?

— У чужі справи я не хочу втручатись,— сказав старий Чжу Сань, але у вашому домі сталося вбивство, отже, тобі слід повернутись додому і дати свідчення.

— Чоловік продав мене, вчора й гроші приніс, яке ж убивство могло статись? Нікуди я не піду.

— Бач, яка самостійна стала! — сказав старий Чжу Сань.— Якщо ти справді думаєш упиратись, я покличу місцевого старосту, скажу йому, що ми впіймали вбивцю, і попрошу затримати тебе. Інакше й нам доведеться відповідати та і йому, місцевому старості, теж перепаде на горіхи.

Зрозумівши, що це не просто погроза, юнак сказав молодичці:

— Коли так, то доведеться вам повертатись, далі я один піду.

Але сусіди, що гналися за ними, рішуче запротестували й закричали чи не в один голос:

— Якби тебе не було тут, то, може б, так і сталося. Але ти з цією жінкою разом ішов, вас разом затримали, тож слід і тобі повертатися з нами!

— Дивно!— відповів юнак.— З цією жінкою я випадково зустрівся на дорозі й трохи пройшов з нею. Що страшного могло трапитись за цей час, щоб примушувати й мене йти назад?

— Ти розумієш, у неї вдома сталося вбивство,— пояснив йому Чжу Сань.— Якщо тебе відпустимо, то на кого ж тоді в суд подавати? Адже на тебе теж підозра падає.

Поки отак сперечались, навколо зібралася ціла юрба, і всі радили:

— Іди, хлопче, з ними. Якщо вдень нікого не скривдив, не образив, то тобі нічого боятись, коли хто-небудь постукає серед ночі. Чому ти не хочеш йти з ними?

Сусіди, які їх наздоганяли, додали:

— Виходить, боїшся, совість, мабуть, нечиста! Не сподівайся, ми тебе не відпустимо!

Посланці повернулись, ведучи з собою і юнака, і дружину вбитого. Коли підійшли до будинку пана Лю, там усе ще юрмився народ. Зайшовши до кімнати й побачивши, що мертвий Лю й досі лежить з розкряною головою на підлозі, а з п'ятнадцяти в'язок монет, які були на ліжку, не залишилося жодної, молода дружина остовпіла. Юнак теж злякався й сказав:

— Треба мені таке нещастя? Випадково зустрів жінку, пройшов трохи з нею і вже маєш: уплутали в таке страшне діло.

Юрба тим часом і далі галасувала, ніхто й не думав розходитись. Притихли аж тоді, коли до будинку непевною ходою підійшли старий пан та його дочка. Зайшовши всередину та побачивши тіло пана Лю, обоє заплакали, а потім почали пострікати молодшу дружину:

— Навіщо ти вбила чоловіка? Украла гроші і втекла? Зараз скажи нам чесно, як перед богом, для чого це зробила?

— П'ятнадцять в'язок монет тут справді були,— сказала молодша дружина.— А сталося от що. Учора чоловік повернувся пізно ввечері й сказав, що в такому безвихідді, в якому ми опинились, він вирішив продати мене і вже взяв п'ятнадцять в'язок монет. Потім додав, що я сьогодні мушу йти до нового господаря. А що то за один, кому він мене продав, я не знаю, тому хотіла спочатку піти до батьків і попередити їх. Десь опівночі склала я всі п'ятнадцять в'язок в одну купу чоловікові до ніг, причинила двері й пішла до старого Чжу Саня, щоб там переночувати, а сьогодні вранці вирушила до батьків. Перед тим як іти, я попросила старого Чжу Саня сказати чоловікові, щоб він разом з моїм новим господарем прийшов до моїх батьків. А чому він зараз лежить мертвий, я не знаю.

— Це ти все вигадала! — заперечила перша дружина.— Мій батько в мене на очах дав йому ці гроші, щоб він узявся за торгівлю й міг утримувати свою сім'ю. Навіщо йому було дурити тебе, казати, що ці п'ятнадцять в'язок він отримав за тебе? Скоріше всього, що за ці два дні, поки сиділа одна, ти встигла з кимось злігатись. Добре знала, що ми живемо дуже бідно, і не захотіла довше терпіти. А коли побачила п'ятнадцять в'язок монет, умить зметикувала: вбила нашого чоловіка, прихопила гроші, а потім, щоб заплутати слід, пішла до сусіда ночувати, домовившись заздалегідь з тим юнаком разом тікати. Тебе й затримали з ним. Що ти на це скажеш? Чим доведеш, що невинна?

Присутні в один голос підтримали її.

— Правду каже старша дружина! — залунало з усіх боків.

Потім, звертаючись до юнака, люди почали казати:

— Як ти смів замишляти з чужою жінкою вбивство її чоловіка? А потім зговорились, що ти почекаєш її в безлюдному місці і вдвох помандруєте в село. На що ти розраховував, на що сподівався?

— Прізвище моє Цуй, звати Нін, а цієї жінки я зовсім не знаю. Учора ввечері прийшов до міста, щоб отримати гроші за проданий шовк,— ось вони,— а коли вертався назад, побачив цю жінку й спитав між іншим, куди вона йде, виявилось, нам по дорозі, от і пішли разом. А про те, що сталося до того, я нічого не знав ні сном ні духом.

Та люди не захотіли слухати його пояснення далі, а притьомою полізли до нього в торбу й знайшли там рівно п'ятнадцять тисяч монет, ні на монету більше, ні на монету менше!

— Небесні тепета воістину всеосяжні *. Ніхто не вслизне з них, хоч вічка й негусті! — хором закричали вони.— Ти удвох з молодшою дружиною вбив її чоло-

віка й забрав його гроші. Потім спокусив жінку й повів її в село, щоб вина на нас, на сусідів, упала, щоб нас до суду потягли! *

І тоді старша дружина вчепилася в молодшу, пан Ван схопив Цуй Ніна і разом з сусідами, які зголосилися бути свідками, повели їх в обласне управління.

Обласний правитель, довідавшись, що надійшла скарга про вбивство, одразу ж піднявся в зал суду й викликав усіх причетних до справи, щоб по черзі вислухати кожного з них. Першим почав старий Ван:

— Вельмишановний пане! Я простий селянин, живу в цій області, мені вже скоро шістдесят років, і в мене лише одна дочка, яку я видав заміж за мешканця міста пана Лю Гуя. Оскільки в них не було дітей, Лю Гуй узяв собі ще одну дружину з роду Ченів, яку вони в сім'ї називали Другою сестрицею. Жили вони утрьох без сварки, без бійки, а позавчора, в день мого народження, я послав служника покликати дочку та зятя. Вони в мене й переночували. А на ранок, знаючи, що зять зовсім збіднів і не в спроможності тримати сім'ю, я дав йому п'ятнадцять в'язок монет, аби він відкрив крамницю і таким чином міг би годуватись. Друга сестриця тим часом залишилася на господі. Коли надвечір зять повернувся додому, вона, не знати чому, зарубала його сокирою, сама втекла з юнаком на ім'я Цуй Нін. Їх наздогнали й схопили. Смію сподіватись, вельмишановний пане, що ви зробите ласку, пожалієте мене, старого, та мою нещасну дочку й уважно розглянете цю заплутану справу. Злочинці — оці двоє розпутників — стоять перед вами. Тут же й докази — украдені гроші. Ще раз уклінно прошу вас, розберіться в цьому й винесіть мудре рішення!

Вислухавши його, правитель області сказав:

— Жінка з роду Ченів! Навіщо ти вкупі з цим розпутником убила свого чоловіка, вкрала гроші і втекла з ним? Що ти можеш сказати на своє виправдання?

— Я вийшла заміж за Лю Гуя,— відповіла молодша дружина,— і хоч була у нього другою дружиною, ставився він до мене добре, та й старша дружина — жінка мудра, звідки ж у мене могла взятися така лиха думка? Учора ввечері, коли чоловік повернувся напідпитку додому й приніс п'ятнадцять в'язок монет, я спитала його, звідки ці гроші. Він відповів, що йому ні за що утримувати сім'ю, тому продав мене іншому й одержав за це п'ятнадцять в'язок. Він навіть моїм батькам не сказав ні слова, а я вже наступного дня мала йти до нового господаря. Я злякалась і тої ж ночі пішла геть з дому, попросилася на ніч до сусідів, а сьогодні вранці подалась до батька та матері, попросивши перед тим сусідів сказати чоловікові, що коли він уже продав мене і в мене тепер буде новий господар, то нехай вони вдвох прийдуть до моїх батьків і там усе вирішують. Не встигла я пройти й половини дороги, як бачу, що за мною женеться сусід, у якого я ночувала. Він схопив мене й повів назад. А хто чоловіка вбив і за що, я не знаю.

— Дурниці верзеш! — гримнув на неї правитель області.— Адже цілком ясно, що ці п'ятнадцять в'язок монет зятеві віддав тесть, а ти твердиш, що то була плата за тебе. Це очевидна й безпідставна брехня. І потім, як це жінка посміла серед темної ночі піти з дому? Ти, певно, розраховувала, що пощастить зникнути! Цей злочин ти, звичайно, вчинила не одна, був, безперечно, негідник, який допоміг тобі і гроші до рук прибрати, і з чоловіком розправитись. Отож кажи правду!

Тільки молодша дружина зібралася щось сказати, як раптом кілька сусідів опустилися на коліна перед правителем області і, перебиваючи один одного, почали розповідати:

— Ваші слова — велика мудрість! Молодша дружина вбитого справді цієї ночі ночувала в сусіда, що зліва,

а сьогодні рано-вранці пішла звідти. Коли ми знайшли її чоловіка вбитим, одразу ж послали за нею й наздогнали її на півдорозі. Вона йшла з якимсь юнаком і нізачо не хотіла вертатись, довелося схопити її й привести силою. Послали також і за старшою дружиною та за тестем. Коли вони прийшли, тесть сказав, що дав учора зятеві п'ятнадцять в'язок монет, аби той зайнявся торгівлею. Тепер, коли пана Лю вбито, а гроші зникли невідомо куди, ми пробували випитати в молодшої дружини, куди вони поділись, та вона весь час одно править: коли пішла, склала їх купою на ліжку біля чоловікових ніг. А коли обшукали цього юнака, то в нього виявили теж п'ятнадцять тисяч монет, ні на одну монету більше, ні на одну менше. То хіба не вони вчинили вбивство? Знайдені гроші свідчать саме про це. А вона не хоче признаватись.

Вислухавши сусідів, правитель визнав їхні докази слухними, звелів юнакові підійти до нього й сказав:

— Хто тобі дозволив творити такі безчинства в самій столиці? Як ти посмів спокушати чужу дружину, вбити її чоловіка і вкрати п'ятнадцять в'язок монет? І куди ви сьогодні з нею прямували? Відповідай! Тільки кажи щирю правду.

— Моє прізвище Цуй, ім'я Нін, я селянин. Учора продав у місті шовк за п'ятнадцять тисяч монет, а сьогодні вранці по дорозі випадково зустрів оцю молоду жінку. Не відав я, ні хто вона, ні як її звати. Звідки ж я міг знати, що дома у неї чоловіка вбито?

— Що ти плетеш? — гнівно закричав правитель. — Та ніхто в світі не повірить, що може бути такий збіг: з дому вбитого пропало п'ятнадцять в'язок монет, і ти кажеш, що за проданий шовк виручив також п'ятнадцять. Хочеш просто заморочити мені голову! Є давнє прислів'я: «Не сідай на чужого коня, не кохайся з чужою дружиною». Якщо у тебе з цією жінкою нічого не було, то з якої речі ти йшов з нею і вкупі відпочи-

вали? Після всього цього ти смієш так нахабно заперечувати. Видно, що без кийків тут не обійтись.

Цуй Ніна та молодшу дружину почали катувати, а пан Ван, його дочка та сусіди, що з ними поприходили, продовжували тим часом в один голос звинувачувати їх. Слідчому, який вів допит, теж хотілося скоріше покінчити з цією справою. Він домігся того, що нещасний Цуй Нін та молодша дружина не витримали тортур. Під час катувань вони наговорили на себе всякої всячини, мовляв, тільки-но побачили гроші, як у молодшої дружини одразу ж виник задум убити чоловіка, потім вона украла гроші і зникла разом зі своїм звідником. Кожен із сусідів, замість підпису, намалював на своїх свідченнях хреста, і звинувачених, забивши в колодки, повели до камери смертників. П'ятнадцять в'язок монет присудили повернути колишньому власникові, але до нього вони не потрапили, бо пішли на судові витрати, довелося ще й доплачувати.

Правитель області зібрав усі документи щодо справи й переслав їх до імператорського палацу. В управлінні покарань їх ще раз переглянули, написали висновок і доповіли імператору. Той на цій підставі видав указ, в якому говорилось: «Цуй Нін винен у тому, що спокусив чужу дружину, вкрав гроші та вбив людину, і згідно з законом мусить бути скараний на смерть. Чень, друга дружина пана Лю, винна в тому, що вчинила найтяжчий злочин — узяла участь у вбивстві власного чоловіка, її слід принародно четвертувати».

Обох звинувачених відразу ж привели з в'язниці до суду, прочитали їхні свідчення та вирок. Звідти під конвоєм доставили на міський майдан для прилюдної страти. Тепер, хоч би скільки вони виправдовувались, уже нічого не допоможе.

З оксамитного дерева пагіння їв німий,
Але людям не скаже про смак його прегіркий.

Послухай, читачу, якби молодша дружина пана Люта Цуй Нін справді вчинили крадіж та вбивство, то немає сумніву, що вони втекли б тієї самої ночі. Чи пішла б молодша дружина ночувати до сусідів, а наступного ранку чи подалася б вона до своїх батьків у село, щоб її по дорозі схопили? Коли б правитель області поставився до висунутих звинувачень уважніше, він би без особливих труднощів розібрався в цій справі. Крім того, хто б міг подумати, що й слідчий виявиться таким глупаком, який прагнутиме лише до одного — добитися зізнання; а про те, що катуванням можна вибити з людини все, що хочеш, він не подумав. Ми часто, зовсім не замислюючись, робимо ті чи інші вчинки, за які опісля розплачуємося не лише самі, а й діти наші та внуки. Ці двоє невинно загублених, звичайно, не простять суддям їхнього недбалого ставлення. Саме з цієї причини нашим чиновникам і не слід свавільно виносити вироки та карати людей залежно від власного настрою. Необхідно завжди допевнитися істини та справедливості. Хіба не ясно, що мертві не воскресають, порубані не зростаються й не оживають. Та, міркуючи про це, ми можемо тільки тяжко зітхати! А втім, досить розпатякувати.

Так-от, перша дружина пана Лю прийшла додому, поставила біля домашнього вітваря дощечку з ім'ям небіжчика * і почала ходити в жалобі. Через кілька днів її батько, старий пан Ван, порадив їй вийти знову заміж, але вона йому відповіла:

— Треба хоч річницю справити, вже не кажучи про трирічну жалобу.

Батько не став перечити.

Час летів швидко. Скоро вже рік, як старша дружина сидить у жалобі дома. Розуміючи, як їй тяжко одній, батько послав до неї старого служника Вана.

— Батечко велів, щоб пані збирала свої речі та йшла додому. Справите річницю по пану Лю і знову заміж.

Пані гарненько подумала й вирішила, що батько має рацію. Склала у вузлик речі, попрощалася з сусідами, сказавши, що скоро повернеться, й пішла. Стояла осінь. Як тільки вони опинилися за містом, закружляв чорний вітер, а потім сипонув дощ. Довелося звернути з дороги і сховатись у лісі. Не помітили, як збилися з путі. Правду кажуть:

Кабан з овечкою в різницю йдуть,
Не знаючи, що це остання путь.

Раптом чують, як позаду хтось голосно закричав:
— Я князь — охоронець тиші гір! Подорожній, зупинись і заплати мені податок за те, що йдеш через ліс!

Старий та пані затремтіли від жаху. Коли ж бачать: на дорогу вибіг якийсь чоловік у пошарпаному одязі. Помахуючи мечем, наблизився до них. Старий Ван, відчуваючи, що недалеко до смерті, вигукнув:

— Ах ти, опудало кудлате! Та я ж тебе знаю! Життя свого не пошкодую, а тебе провчу!

Він кинувся на розбійника, та той зумів ухилитись, а старий полетів сторчака.

— Цей буйвол надто зухвалий! — гнівно крикнув князь і разів зо два штрикнув його мечем — земля враз почервоніла від крові, а старий спустив дух.

Пані Лю на власні очі пересвідчилася, що її теж, мабуть, не помилують, і, зрозумівши, що діватись нікуди, пішла на хитрість. Вона заплескала в долоні й сказала:

— Як ти здорово з ним розправився!

Розбійник з несподіванки опустив руки, уп'явся в неї круглими від подиву очима і спитав:

— Хто він такий?

— Не щастить мені, чоловіка втратила, — знайшлася вона. — Свахи, бачите, опугали мене й видали заміж за оцього старого, який тільки й знав, що їсти. Убив-

ши його, ти врятував мене від найстрашнішої напасти.

Зметикувавши, що пані настроєна миролюбно, до того ж гарненька, розбійник спитав її:

— Ти згодна стати дружиною розбійницького князя?

— Згодна все життя покійно служити князю,— відповіла пані, добре розуміючи, що іншого виходу в неї немає.

Розбійницький ватажок поміняв гнів на милість, сховав меч, а тіло старого Вана зіпхнув у гірський потік. Потім повів пані Лю звивистими стежками на якийсь хутір. Наблизившись до будинку, він підняв з землі кілька грудок і почав жбурляти їх на дах; з будинку незабаром вийшов якийсь чоловік, відчинили ворота. Як тільки зайшли до кімнати, ватажок звелів різати барана, принести вина, і вони одружились. Жило подружжя, можна сказати, непогано. Як у тому вірші:

Я розумію: нам повік з тобою не зріднитись,
Але тягнімо вдвох ярмо, коли нема де дітись.

Менше ніж через півроку після того як пані Лю опинилась у розбійницькому кублі, князь пограбував кількох заможних людей і став багатим. Пані була жінкою мудрою, вона поступово почала переконувати чоловіка:

— Споконвіків відомо: «Глеки біля колодязя частіше б'ються, полководці у битві частіше гинуть». Цих грошей нам з тобою вистачить до самої смерті і на харчі, і на все інше. Та коли ти й далі займатимешся цим небезпечним промислом, то доброго кінця не жди. Хіба не знаєш, що «Хоч і добре у Лянському парку *, та дома все ж таки затишніше». Було б набагато краще, коли б ти поміняв своє заняття й узявся за якесь добре діло. Спробуй хоча б торгувати. Можна й торгівлею заробляти собі на прожиток.

Нарешті князь піддався на її вмовляння, кинув ганебне заняття, повернувся до міста, найняв дім і від-

крив крамницю з дрібним товаром. А коли випадав вільний день, найчастіше ходив у храм молитися або постував.

Сидячи якось без діла дома, він сказав дружині:

— Хоч я був розбійником, але добре знаю, що доведеться відповідати за кожну кривду, платити всі борги. Я тільки й знав, що лякав людей та грабував їх і за рахунок цього жив. Потім зустрівся з тобою. До того часу я не відзначався лагідністю. А тепер став такий сумирний, доброзичливий, і як подумаю на дозвіллі про минуле, то починаю розуміти, що ні за що вбив двох людей і ще двох занапастив. Ця думка ніяк не виходить з голови, отож хочу спокутувати свій гріх і допомогти їхнім душам урятуватись. Досі я жодного разу не думав про таке.

— Як же це сталося, що ти вбив двох чоловік? — спитала дружина.

— Один з них був твій господар,— відповів він.— Тоді в лісі він кинувся на мене, і я його вбив. Він був дуже старий, нічого поганого мені не зробив, а я ж, крім цього, ще й з дружиною його побрався. Та він мені ніколи не простить цього.

— Якби цього не сталося, то чи була б я поруч з тобою? До того ж це діло давнє, не варто й згадувати,— відповіла дружина, а трохи згодом спитала знову:— А хто ж був той інший, якого ти теж ні за що убив?

— Коли вже за нього мова зайшла,— відповів чоловік,— то Небо й поготів не простить мене, бо ще двох чоловік приплутали до цієї справи, і вони теж через мене безневинно поплавилися життям. Десь понад рік тому сталося так, що я програвся. Не залишилося в кишені ні гроша, і я вночі пішов по місту що-небудь украсти. Йду повз двері одного з будинків, аж бачу, що не замкнені. Штовхнув їх, заходжу, а там ні душі. Пробрався до кімнати й раптом бачу: на ліжку п'яний спить, а в ногах у нього купа грошей. Узяв я навмання

кілька в'язок монет і тільки хотів було йти, як п'яний прокинувся й закричав: «Я позичив ці гроші в тестя, щоб сім'я з голоду не померла, а ти хочеш забрати. З чим же ми останемось?» Схопився — й за мною, хотів сусідів скликати. Бачу, справа добром не закінчиться. І раптом під самою рукою помітив сокиру. Коли в людини безвихідне становище, вона ладна на все. Схопив я сокиру і з криком: «Або я, або ти!» — вдарив його двічі. Розправившись з ним, я повернувся назад до кімнати й забрав усі гроші. Опісля довідався, що замішаними в цю справу виявились молодша дружина вбитого та якийсь юнак на ім'я Цуй Нін. Їх звинуватили в крадіжці та вбивстві і обох стратили. Хоч я все життя був грабіжником і звик до злочинства, проте загибель цих двох не дає мені спокою. Ні небесне правосуддя, ні людська доброта не подарують мені їхньої смерті. Рано чи пізно, а я мушу рятувати їхні душі — це мій обов'язок.

Вислухавши до кінця його розповідь, перша дружина покійного Лю жажнулася: «Отже, мого чоловіка вбив оцей негідник! — подумала вона. — Через нього ж постраждали Друга сестриця та той юнак. Їх стратили ні за що. Якщо добре подумати, то й я в цьому винна. Тепер вони обоє на тому світі, і не буде мені від них прощення!» Водночас вона була й рада, бо тепер усе розкрилося, проте не показувала виду.

Наступного дня, як тільки вибралась вільна хвилина, вона пішла до обласного управління й почала кричати: «Несправедливість!» На той час уже встигли поміняти правителя області. Новий займав цю посаду лише якогось півмісяця. Стражники схопили жінку й повели в управління. Пані Лю підійшла до східців і заголосила. Потім розповіла геть про всі злочини лісового розбійника.

— ...Ось так він убив і мого чоловіка Лю Гуя, — сказала вона наприкінці. — А чиновник, який вів допит, не

захотів з'ясувати подробиць, прагнув якомога скоріше покінчити з цією справою, через те ні за що ні про що позбулися життя і молодша дружина пана Лю, і Цуй Нін. А згодом розбійник убив старого Вана, мене ж примусив стати його дружиною. Сьогодні істина стала нарешті відомою. Він сам мені в усьому признався. Тому я уклінно прошу вас виправдати всіх тих, кого раніше несправедливо звинуватили,— і вона знову заголосила.

Вислухавши розповідь жінки, правитель перейнявся до неї співчуттям, одразу ж послав людей, наказавши їм схопити самозваного князя — охоронця тиші гір — і привести його в управління. Злочинця суворо допитали — його показання цілком збіглися з тим, що розповіла пані Лю. Зараз же написали обвинувачення та висновок, де було сказано, що за свої злочини він заслуговує смертної кари.

Доповіли імператору. Через шістнадцять днів той видав указ, в якому говорилося: «Встановлено, що князь — охоронець тиші гір — учинив крадіж та вбивство, внаслідок чого постраждали невинні люди. Згідно з законом, той, хто винен у смерті трьох чоловік, які не вчинили злочину, що карається смертю, заслуговує найсуворішого покарання і до того ж негайно *. Чиновника, який вів допит першого разу і не з'ясував істини, з посади звільнити і позбавити всіх привілеїв. Оскільки Цуй Нін та жінка з роду Чень загинули безневинно,— що дуже прикро,— послати чиновника, щоб він побував у їхніх сім'ях, і милостиво надати допомогу відповідно до їхнього становища. Пані Лю була силоміць примусена стати дружиною розбійника. Проте набралася сміливості вимагати відплати за смерть чоловіка, тому половину майна грабіжника забрати в казну, а другу половину віддати пані Лю, щоб вона була забезпечена до самої старості».

Пані Лю в той же день пішла на міський майдан і спостерігала, як стратили розбійника. Потім узяла його голову і принесла її в жертву своєму покійному чоловікові, а також його молодшій дружині та Цуй Ніну й довго плакала. Свою половину майна вона пожертвувала жіночому буддійському монастирю, а сама відтоді цілими днями читала сутри, молилась, робила добрі вчинки заради порятунку душ померлих і прожила до ста років.

На доказ того, про що тут розповідалось, наведемо вірша:

Зникає добрий і лихий, дивись,
Бо жарт злетів із їхніх губ колись.
Отож завжди казати правду слід,
Бо наш язик — причина всяких бід.

ФЕН ЮЙМЕЙ ПОВЕРТАЄТЬСЯ ДО ЧОЛОВІКА

О, не сумуй! Повсюди місяць сяє, немов кришталю.
В одних родинях — радощі без краю, а в інших —
жаль.
В одних домах під пологом розшитим подружжя
спить,
А іншим десь блукати білим світом біда велить.

Ця пісня була створена в роки Цзяньян * , і йдеться у ній про тяжкі поневіряння тих, хто в час розбрату, що стався в країні, покинув рідні місця. Вийшло так, що імператор, який досі правив під девізом Сюаньхе, поступово почав утрачати владу, і її захопили до своїх рук лестуни та підбрехачі. Цим і скористалися чжурчжені. У рік Цзінкан вони вдерлися в столицю, взяли в полон старого та нового сунських імператорів — Хуейцзуна та Ціньцзуна — і відійшли назад на північ. Принц Кан, молодший брат Ціньцзуна, покинув сто-

личне місто Бяньцзін, переплив на загнаному коні річку Янцзи і встановив над рештками імперії свою владу, обравши для свого царювання девіз Цзяньянь.

Прості мешканці Східної столиці зі страху перед варварами, переслідувані ворожою кіннотою, подались на південь слідом за принцом Каном. Рятуючись від наскоків та від пожеж, переполохані люди кидались то туди, то сюди, в товкотнечі губили рідних та близьких. Багато батьків та дітей, чоловіків та дружин так і не зустрілися потім до кінця свого життя. Та іноді родичам чи подружжю все-таки щастило з'єднатися знову. Про таких у народі створювали перекази.

Розповідають, що в Ченьчжоу жив у той час якийсь собі Сюй Сінь. Він узяв собі дружину з роду Цуй, дуже гарну, і жили вони в цілковитій згоді та при повному достатку.

Та ось у країну вдерлися чжурчженьські солдати. Сюй Сінь порадився з дружиною, і вони, вирішивши, що залишатись тут надалі небезпечно, зібрали дещо з хатніх речей, пов'язали у два вузли і на світанку, позвалювавши добро на плечі, разом з іншими біженцями покинули місто. Уже підходили до Юйчена, коли за спиною почулися крики, від яких і небо задвигтіло. Усі подумали, що це їх спостигли варвари, а насправді то були воїни розбитої імператорської армії, що тікала з поля бою. З ними вже давно ніхто не проводив ніяких учень, не готував їх до бою, тому в армії не стало ні порядку, ні дисципліни. Коли їх нарешті послали битися з ворогом, солдати злякались і один по одному порозбігались. Зате зустрічаючи на шляху беззбройних біженців, показували неабияку спритність та «доблесть» — грабували майно, забирали юнаків та дівчаток.

Хоч Сюй Сінь був і не з похлихливих, та що він міг один вдіяти проти такої навали воїнства, яке, відступаючи, сунуло, мов гора? Отож вирішив тікати. А як

позаду залунали зойки, почувся голосний плач, він озирнувся й побачив, що дружина кудись зникла. Скільки потім не шукав її, та так і не знайшов, далі довелося йти одному.

Минуло кілька днів. Сюй Сінь трохи позітхав, але змушений був примиритися з тим, що залишився без дружини. Діставшись до Суйяна, він відчув, що згоднів. Сподіваючись купити вина та чого-небудь з їжі, зайшов до крамниці. Та у крамницях тепер усе було зовсім не так, як у добрі колишні часи,— вина й понюхати не давали, а з харчів пропонували лише одну чумизу. До того ж крамар, боячись, щоб його не ошукали, вимагав гроші наперед.

Тільки-но Сюй Сінь почав відлічувати гроші, як на вулиці раптом почулося тужне голосіння. Люди в біді стають чуйнішими. Він вибіг із крамниці і побачив жінку, що в самій сорочині сиділа розпатлана просто на землі. І за віком, і за вродою жінка дещо нагадувала йому власну дружину, проте це була не вона. І все ж у Сюй Сіня здригнулося серце з жалю.

«Певно, її теж спіткало лихо»,— подумав він, і йому захотілося допомогти жінці. Підійшов ближче, почав її розпитувати.

— Я родом з Чженчжоу, звати мене Ван Цзіньну,— розповіла вона.— Тікали з чоловіком від армії й погубили одне одного. Потім солдати пограбували мене, і ось уже третю добу пробираюсь на південь, а в роті за весь час ні рісочки не було. Ноги попухли, далі йти несила. Грабіжники не лише позабирали у мене всі речі, а й одяг зідрали. Усе, що маю, на мені. Отож ні їсти нема чого, ні на себе що натягти. Уже всі очі продивила, сподівалась кого-небудь із знайомих побачити, та де там, хоч помирай. Як же тут не заплачеш?

— І я загубив дружину, рятуючись від солдатні,— сказав їй Сюй Сінь.— Можемо тільки поспівчувати одне

одному! У мене, на щастя, хоч гроші залишилися, які з собою в дорогу брав. Вам, пані, краще було б зупинитись на кілька днів тут у заїзді та відпочити. А я, шукаючи свою дружину, питатиму й про вашого чоловіка. Що ви на це скажете?

— Дякую вам, це було б дуже добре,— стримуючи сльози, промовила жінка.

Сюй Сінь розв'язав свій вузол, дістав кілька платтів, віддав їх жінці. Потім вони попоїли, найняли невелику кімнатку і вдвох там поселились. Відтепер Сюй Сінь щодня приносив жінці їжу та чай, і вона була щиро вдячна йому за піклування. «Навряд чи пощастить мені повернутись до мого чоловіка, а йому знайти його дружину,— міркувала жінка.— А поки що обоє самотні, ніби повдовілі. Певно, саме Небо звело нас до купи». Так воно й вийшло, не змогли вони встояти проти природних жадань.

Незабаром жінка нарешті оправилась від усіх потрясінь. Вони одружились і вирушили далі, на Цзянькан. Саме тоді молодий імператор Гаоцзун заходився збивати собі нове військо. Сюй Сінь вирішив і собі податись на військову службу. Тут же, в Цзянькані, він улаштувався писарем.

Дні та місяці бігли стрімким потоком. Сюй Сінь з новою дружиною незчулися, як настав другий рік Цзяньнянь. Якимось чином поверталися з передмістя, де гостювали у знайомих. Уже вечоріло. Дружині захотілось пити, і Сюй Сінь повів її в чайну. Там сидів якийсь відвідувач. Побачивши жінку, що зайшла, він, проте, одразу ж підвівся зі свого місця, відійшов убік і став крадькома позирати на неї. Жінка помітила це, насупила брови й опустила очі. Чого йому треба? Сюй Сінь теж був здивований.

Напившись чаю, вони розплатилися й пішли. Чоловік подався за ними назирці. Коли Сюй Сінь з дружиною заходили в дім, чоловік зупинився неподалік від

дверей, і по всьому видно було, що йому не хочеться йти звідси.

— Хто ти такий? — спитав сердито Сюй Сінь, повернувшись до нього. — І чого в'яжешся до чужої дружини?

— Шановний брате, не гнівайтесь на мене, — склавши в привітанні руки, сумирно відповів чоловік. — Хочу лише запитати вас.

— Ну кажи, що там у тебе? — відповів Сюй Сінь, ледве стримуючи гнів. Він ніяк не міг заспокоїтись.

— Шановний брате, — знову лагідно звернувся до нього чоловік. — Якби ви змінили свій гнів на ласку, то ми могли б пройти куди-небудь і я б розповів вам усе, що хочу, та якщо ви все ще сердитесь, я не посмію сказати вам жодного слова.

Сюй Сінь почимчикував слідом за чоловіком до безлюдного провулку. По обличчю незнайомого було видно, що він ніяк не може зважитись завести розмову, тож Сюй Сінь почав першим.

— Мене звати Сюй Сінь. Людина я проста, тому коли маєш що сказати, я вислухаю спокійно.

Тільки після такого запевнення чоловік насмівся спитати:

— Хто та жінка, яку я бачив щойно з вами?

— Моя дружина, — відповів Сюй Сінь.

— Ви давно побралися?

— Уже три роки.

— Вона часом не з Чженчжоу і не Ван Цзіньну її звати?

— А звідки ви знаєте? — здивувався Сюй Сінь.

— Ця жінка — моя дружина, — сказав чоловік. — У диму воєнних пожеж ми загубили одне одного, і вона, певно, після цього дісталася вам.

Від такої несподіваної новини Сюй Сінь зовсім розгубився. Він у свою чергу докладно розповів, як сам

загубив дружину в Юйчені і як опісля зустрів цю жінку біля крамниці в Суйяні.

— Мені, по правді кажучи, стало тоді шкода її, таку самотню, безпомічну. Адже я не знав, що це ваша дружина. Як же нам тепер бути?

— Не журіться,— сказав чоловік.— Я знайшов собі іншу, і про колишній шлюб можна тепер не згадувати. Шкода тільки, що ми з нею розлучилися під час такої метушні, що навіть слова доброго не встигли одне одному сказати на прощання. Хотілося б хоч на хвилю зустрітися з нею та розповісти про всі свої страждання, і в мене на серці стало б після цього легше.

Сюй Сінь, у душі співчуваючи йому, сказав:

— Люди, які були близькими, швидко зрозуміють одне одного, так чому б вам з нею не поговорити? Завтра чекатиму вас у себе дома, то приходьте, будь ласка, разом з дружиною — от і познайомимося, та й сусіди не будуть п'ясти очі.

Чоловік дуже зрадів і почав дякувати Сюй Сіню, а той на прощання спитав, як його звати.

— Я — Лю Цзюньцін із Чженчжоу,— відповів він.

Сюй Сінь тієї ж ночі розповів про все дружині. Цзіньну згадала про те, як вони дружно жили з колишнім чоловіком, і тихенько сплакнула, а потім до ранку не могла склепити очей. На другий день, ледве встигли повмиватись, як прийшов Лю Цзюньцін з дружиною. Сюй Сінь вийшов гостям назустріч, та коли побачив дружину Цзюньціна, і він, і вона — обоє здригнулися з несподіванки й гірко заплакали.

Треба вам сказати: новою дружиною Цзюньціна була колишня жінка Сюй Сіня. Після того як вони загубили одне одного в Юйчені, вона довго шукала свого чоловіка та так і не знайшла і тоді разом з якоюсь бабусею пішла в Цзянькан. Там продала шпильку для волосся та сережки і на виручені гроші найняла кімнату, де й поселилась із старою. Минуло три місяці, а

про чоловіка так само нічого не було чути. Тоді стара почала умовляти пані Цуй, кажучи, що про свого чоловіка вона, можливо, до кінця життя нічого не почує, і стала сватати її за Лю Цзюньціпа. Хто б міг подумати, що сьогодні їм випаде таке щастя — всім зустрітися знову. Не інакше, як саме Небо послало їм таку нагоду.

Обидва чоловіки кинулись до своїх колишніх дружин, обнялися з ними й заплакали. Сюй Сінь та Лю Цзюньцін стали побратимами, і господар пригостив названого брата вином. Надвечір вони помінялися дружинами і стали жити, як і колись. Відтоді їхні сімейні узи вже більш ніколи не розривались.

Історія, яку ми щойно вам повідали, називається «Сімейні узи». Усе, про що тут ішла мова, сталося в Цзянькані третього року Цзяньнянь.

Відомою в ті часи була й інша історія, яку назвали «Половинки дзеркала знову з'єдналися». І хоч викладена вона не дуже майстерно, проте, розповідаючи про чоловікову вірність та цнотливість дружини, своєю повчальністю вона набагато перевищує попередню. Адже справді:

Тільки слово розумне далеко іде,
Тільки мова премудра зворушить людей.

Розповідають, що на четвертий рік правління імператора Гаоцзуна під девізом Цзяньнянь один чиновник на ім'я Фен Чжунї дістав призначення у Фучжоу на посаду інспектора по податках. Ті райони країни тоді ще процвітали. Чжунї взяв з собою сім'ю й поїхав до нового місця служби. «З одного боку, — міркував він, — місто Фучжоу — столиця південно-східного краю, що розкинувся поміж горами та морем, місця багаті, густо населені, а з іншого — тут, на центральній рівнині, стільки всілякого клопоту, краще тікати звідси, поки не пізно».

Отже, не затримуючись, вирушив у путь і весною наступного року вже дістався до Цзяньчжоу. В «Описанні земель» * сказано, що Цзяньчжоу з його лазуровими водами та червоними горами — найкраще місце на всьому південному сході. Та мандрівці попали сюди саме в той час, про який дуже вдало сказано в двох рядках стародавнього вірша:

Третій місяць в Лояні мов килим із квітів і трав,
Тому й жаль, що туди я спізнився й весни не застав.

Поняття «війна» та «голод» з сивої давнини були невіддільні одне від одного. Чжурчжені, переправившись через Янцзи, опустошили лише провінцію Чжецзян, південного сходу полум'я війни не досягло, але на долю цього краю випав страшний неврожай. Такою, певно, була воля самого Неба.

Розповідають, що того року мірка рису в Цзяньчжоу коштувала тисячу монет, і люди тяжко бідували. А для країни саме була потрібна міцна армія, яку необхідно було забезпечити і провіантом, і коштами. Місцеві власті були заклопотані лише тим, як би їм скоріше зібрати податки, а про те, що населення зовсім зубожіло і запаси у нього вичерпалися до кінця, ніхто не думав. А відомо ж, що навіть найвправніша господиня не зварить каші, не маючи рису. Людям нічим було платити податки — не мали вони ні грошей, ні харчів, але місцеві власті карали недоїмників батогами, силою забираючи все дощенту. Терпіти далі подібні знущання селянам була несила, і вони по двоє, по троє потай тікали в гори, збираючись там у розбійницькі ватаги. Змія, звісно, без голови не повзе — і от у розбійників появився ватажок. Ім'я його було Фань Жувей, а прізвисько — Солом'яна Голова. Він був щиро відданий бідності, справедливий, вірний своєму слову, ладен був порятувати ближніх і від повені, і від пожежі. От за

таким і пішов увесь величезний потік обездолених, а їх зібралось понад сто тисяч. Ось як вони діяли:

Палили будинки, як вітер зривався,
Вбивали людей, коли місяць ховався,
А їжа кінчалась — терпіли всі разом,
Порівну ділилися хлібом і м'ясом.

Урядове військо ніяк не могло справитися з ними й зазнавало поразки за поразкою. Фань Жувей, захопивши місто Цзяньчжоу, проголосив себе головнокомандувачем; його воїнство порозтікалося в усі боки й почало всіх грабувати. А родичі Фаня тим часом заходилися присвоювати собі всілякі звання та титули й займати різні пости у селянському війську.

Був у їхньому роді і двадцятитрьохрічний юнак на ім'я Січжоу. Він з самого малечку любив плавати й міг по три-чотири доби не вилазити з води, тому його й прозвали В'юном. Хлопець рано захопився книжками, мріяв стати вченим, та не встиг досягти ні честі, ні слави на цій ниві, як Фань Жувей вирішив перетягти його на свій бік. Самохіть Січжоу ніколи б не пішов у розбійницьке військо, та родичі погрожували в разі відмови відтяти йому голову й виставити її всім на показ. Юнак надто любив життя, отже, довелося покоритись. Проте, опинившись у розбійницьких загонах, Фань Січжоу всіляко намагався допомогти потерпілим і ніколи не брав участі в грабіжницьких набігах. Помітивши, що Січжоу не дуже старасться й прагне триматися осторонь їхніх злодіянь, розбійники, щоб підкреслити його нікчемність, прозвали його Сліпим В'юном.

Чинovníк Фен Чжун'ї, розповідають, мав доньку Юймей. У свої шістнадцять років вона вже була гарненька собою й відзначалась лагідною вдачею. Дівчина також поїхала разом з батьками у Фучжоу. Неподалік від Цзяньчжоу на їхню валку напав один із розбійницьких загонів Фаня. Грабіжники позабирали гроші

та всі речі і так налякали подорожніх, що ті порозбігалися хто куди, погубивши одне одного. Де потім Фен Чжун'ї не шукав свою дочку, а знайти не зміг. Позітхавши деякий час, він був змушений їхати далі без неї.

А Юймей, як не старалась, а на своїх маленьких, скалічених у дитинстві бинтами, ногах не змогла далеко втекти. Бандити невдовзі схопили її і, хоч дівчина гірко плакала, потягли в Цзяньчжоу. Фань Січжоу побачив, як її вели, і йому стало шкода полонянки. Спитав, з якої вона родини. Юймей відповіла, що вона дочка чиновника. Тоді Січжоу накричав на грабіжників, власноручно порозв'язував вірьовки, якими вона була зв'язана, і залишив її у себе. Він усіляко намагався заспокоїти дівчину ласкавими словами і якось щиро їй признався:

— Сам я розбоєм ніколи не займаюсь. Родичі силою зтягли мене у свої заgonи. І в той день, коли урядове військо наведе в країні лад, я знову стану чесним підданцем. Якщо ви не перечитимете, то ми могли б пов'язати свої долі. Ви б оцчасливили мене на цілих три віки!

Юймей, звичайно, спочатку навіть думати про це не хотіла, та зрештою їй довелося дати згоду — адже вона опинилася в самому розбійницькому лігві, на кого ж їй було розраховувати.

Наступного ранку Січжоу розповів про свій намір верховоді розбійників Фань Жувею. Жувей зрадив такий новині. Січжоу після цього поселив Юймей у заїзді, вибрав щасливий день і послав їй весільні подарунки. Він мав стародавнє дзеркало, що дістав у спадок від предків. Воно було з двох половинок, з'єднаних до купи, і вражало своєю яснотою. Половинки могли легко відділятися одна від одної і складатися знову. На зворотному боці було вигравірувано два слова: «Ніжне подружжя», тому його так і назвали — «Дорогоцінне

дзеркало ніжного подружжя». Це дзеркало Січжоу і послав як весільний подарунок Юймей. Потім юнак запросив близьких родичів із роду Фань, запалили кольорові свічки й справили весілля.

І стали вони жити тихо та мирно, шануючи одне одного, як шанують найдорожчого гостя. Та нічого вічного у світі не буває. Недаром кажуть: «Глеки біля колодязя частіше б'ються». Користуючись тим, що уряд був заклопотаний іншими справами і не мав зайвих військ, Фань Жувей накоїв стільки злочинів, що навіть Небу моторошно стало. Тим часом відомі полководці Чжан Со, Юе Фей, Чжан Цзюнь, У Цзе, У Лінь та інші завдали чжурчженям немало нищівних ударів. Державна влада поступово міцнішала. Імператор Гаоцзун проголосив своєю столицею місто Лін'ань і поміняв девіз правління на Шаосін. Зимою того року Гаоцзун наказав князю Хань Шичжуну на чолі сотисячного війська виступити проти заколотників. Хіба міг Фань Жувей змагатися з такою силою у відкритому бою? Він вирішив сховатися за міськими мурами й перейти до оборони. Полководець Хань обложив місто, сподіваючись, що ворог там довго не всидить.

Слід сказати, що Хань давно знав Фена Чжун'ї. Вони подружились іще в Східній столиці. І тепер, вирушаючи з військом у каральний похід, полководець згадав, що Фен Чжун'ї служить у Фучжоу податковим інспектором і мусить добре знати норів та настрої місцевого населення. Полководці в ті часи, виступаючи у тривалий похід, завжди брали з собою кілька чистих бланків імператорських указів з підписом самодержця, щоб мати змогу призначати на власний розсуд на ту чи іншу посаду підходящих людей, якщо такі трапляться. Тож Хань скористався цим і запропонував Фену Чжун'ї стати начальником відділу розслідувань у його армії. Той погодився.

Коли урядове військо оточило Цзін'ячжоу, було від-

дано наказ перекрити всі виходи. Тепер у місті вдень і вночі чувся голосний плач. Фань Жувей кілька разів пробував відчинити міську браму і вирватись, та урядові війська відбивали всі його вилазки, тому становище обложених ставало дедалі тяжчим.

— Я чула, що чесний міністр не служитиме двом государям, а віддана дружина не вийде заміж удруге,— сказала якось Юймей своєму чоловікові.— Коли мене схопили розбійники, я вирішила накласти на себе руки, та ви своїм благородним заступництвом врятували мене, і я після цього стала вашою дружиною. Відтоді я належу лише вам. Нині до міста підступила величезна армія, і вона, я певна, одержить верх над розбійниками. Місто захоплять, і вам, оскільки ви теж належите до роду Фанів, звичайно, не пощастить уникнути розправи. А я хочу померти раніше за вас, бо мені несила буде дивитись, як вас страчуватимуть.

Вона миттю вихопила з-під узголів'я гострий меч і намірилась заподіяти собі смерть. Січжоу метнувся до неї, схопив за руки й відняв меча.

— Я опинився серед розбійників зовсім не тому, що мені так хотілося,— сказав він.— Та нічого не вдієш, яшма руйнується так само, як і просте каміння. Ніхто не стане розбиратись, винен ти чи ні, от я і вирішив покласти на долю. А ти дочка урядового чиновника. Тебе заколотники силою примусили залишитись у місті, і нічого спільного з ними ти не маєш. Воїни полководця Ханя всі з півночі, звідки й ти теж, і мова у вас однакова, то хіба вони не признають тебе за свою? Або стрінеш когось із своїх рідних чи знайомих і через них довідаєшся про своїх батьків, а з часом знову зустрінешся з ними. Так що не втрачай надії. Життя для людини найдорожче, то хіба ж можна так безглуздо жертвувати ним?

— Та коли б мені довелося народитися вдруге,— відповіла Юймей,— присягаюсь, що ніколи б не вийшла

заміж ще раз. І якщо мене схоплять, то, боюсь, я волітиму краще вмерти від меча, ніж зрадити свого чоловіка.

— Раз ти зволила пообіцяти, що зберігатимеш вірність і після моєї смерті, то я можу спокійно заплющити очі,— сказав Січжоу.— Та коли мені, незважаючи ні на що, все ж пощастить, мов рибі, вислизнути з сітки й уникнути смерті, то я теж обіцяю більш ніколи не одружуватися, щоб бути гідним тих високих почуттів, про які ти зараз говорила.

— Напередодні нашого весілля ви піднесли мені в подарунок дзеркало,— згадала Юймей.— Сьогодні ми розділимо його на половинки, кожен із нас візьме по одній і завжди носитиме з собою. А в той день, коли ці половинки з'єднаються до купи, ми з вами теж зійдемося знову.

Потім Юймей підійшла до чоловіка і невтішно заплакала.

Сталася ця розмова зимою дванадцятого місяця першого року Шаосін.

А в перший місяць наступного року полководець Хань увійшов зі своїм військом у Цзяньчжоу. Опинившись у безвихідді, Фань Жувей спалив сам себе. Хань вивісив жовті знамена, пропонуючи тим мешканцям, хто уцілів, скласти зброю й повернутися до мирних занять.

Лише рід Фанів не помилювали. Добра його половина загинула в боях, а решту захопили в полон і перепроводили в Лінбань. Юймей розуміла, що її становище теж безнадійне, Січжоу напевне загинув, тож вона, недовго думаючи, зайшла в якийсь покинутий будинок, скинула з себе шовкову хустку і повісилась. Зробила так, як у вірші сказано:

Краще вмерти рано, честь зберігши в боротьбі,
Ніж в розкошах жити довго, та в ганьбі.

Та на цьому її земне життя не обірвалось. Саме в цей час повз будинок проходив начальник відділу розслідувань Фен Чжун'ї. Бачить — у напіврозваленому будинку хтось повісився,— й одразу ж наказав солдатам вийняти тіло з зашморгу. Підійшовши ближче, він упізнав свою дочку. Все сталося так швидко, що Юймей не встигла задихнутись і незабаром уже могла розмовляти. Батько та дочка не знали, чи їм сміятись від радості, чи плакати. Юймей розповіла батькові, як її захопили розбійники, як Фань Січжоу врятував її і вона після цього вийшла за нього заміж. Батько вислухав її мовчки.

Коли полководець Хань утихомирив Цзяньчжоу і там відновилося спокійне життя, вони разом з Феном Чжун'ї вирушили в Лін'ань, щоб особисто доповісти імператорові про перемогу. Син Неба відзначив їхні заслуги, підвищивши кожного в чині. Про полководця далі мова більше не йтиме.

Якось Фен Чжун'ї почав радитись із дружиною.

— Дочка у нас ще молода, а пари в неї немає. Хіба ж так можна жити?

Заходилися вони по черзі вмовляти Юймей вийти заміж удруге. Юймей призналася, що вони з її чоловіком поклялися одне одному зберігати вірність довіку і що вона не відступиться від свого слова.

— Дочка порядних батьків і раптом заміж за розбійником! — обурювався батько.— То нехай у тебе тоді виходу не було, та тепер, на наше щастя, він уже мертвий, і ти вільна. Навіщо ж і далі про нього думати?

— Він був освіченою, благородною людиною,— ледве стримуючи сльози, мовила на це Юймей.— Приєднатись до розбійників його примусили родичі, він зробив це не з власної волі. Проте хоч і вважався розбійником, нікому нічого поганого не зробив. Коли б у небесного владика були очі, то він би не допустив,

щоб мій чоловік потрапив до тигра в пащу. Хоч ми лише ряска на хвилях великої води, та все ж може статися, що ми коли-небудь зустрінемося з ним. А поки що я хотіла б допомагати своїм батькам, слугувати їм. Чоловікові ж я зберігатиму вірність до кінця життя і, навіть помираючи, не скаржитимусь на долю. Якщо ж ви наполягатимете, щоб я знову вийшла заміж, то дозвольте мені краще накласти на себе руки, тоді я вже напевне залишусь відданою дружиною!

Пересвідчившись, що дочка не відступиться від свого, батько більше не наполягав.

Час летів, мов стріла. Не помітили, як настав дванадцятий рік Шаосін. Пан Фен успішно просувався по службі і, ставши командувачем, очолив військо, яке стояло у Фенчжоу. Одного разу до нього прибув із Гуанчжоу посланець на ім'я Хе Ченсін з дорученням від командувача військ. Приймавши папери, пан Фен запросив Хе Ченсіня до зали і мав з ним тривалу розмову, все розпитував про обстановку в їхніх місцях. Юймей увесь цей час сиділа у внутрішніх покоях і із за завіси крадькома стежила за ними. Коли батько нарешті зайшов до кімнати, вона поцікавилась:

— Що це за чоловік, який щойно вручав тобі папери?

— Посланець від командувача з Гуанчжоу— Хе Ченсін,— відповів батько.

— Дивно! — сказала Юймей.— І мовою, і ходом він дуже нагадує мені того Фаня з Цзяньчжоу.

— Цзяньчжоу більше не існує,— засміявся батько,— і жоден з мешканців, хто мав прізвище Фань, у живих не лишився. У посланця з Гуанчжоу прізвище Хе, до того ж він урядовий чиновник. Що спільного може він мати з тим, кого ти маєш на увазі? Тобі б слід уже давно забути про нього. А то, бач, розмріялась! Хіба не смішно, коли закохана жінка бачить у кожному стрічному свого милого?

Від такого докору дочці стало соромно, і вона більше не наважувалася згадувати про це. Вийшло так, як у тому вірші:

Що міцніше кохання в подружжя,
То все більш до батьків їм байдуже.

Минуло ще півроку. Хе Ченсінь знову прибув у Фенчжоу з військовими документами і вручив їх панові Фену. Юймей і цього разу потай стежила за ними із-за завіси, і сумніви знову заповнили її душу.

— Ви ж знаєте, що я відцуралась від усього світу й присвятила себе тому, щоб слугувати вам, моїм батькам,— сказала вона батькові.— То чи можуть після цього з'явитись у мене якісь почуття до чужого чоловіка? Та ось уже вдруге я дивлюся на цього посланця з Гуанчжоу, і, здається мені, він дуже схожий на молодого Фаня. Чому б вам не запросити його до нас? Можна було б пригостити його і про все розпитати. У молодого Фаня було прізвисько В'юн. Коли місто обложили, стало ясно, що нам не врятуватись. У нас тоді було дзеркало з двох половинок, що називалось «Нижнє подружжя». В останні хвилини ми розділили його, і кожен з нас узяв собі по половинці. Отож прошу вас, зверніться до нього, називаючи на прізвисько, яке я вам щойно сказала, і спитайте про дзеркало — він ні в якому разі не відмовить вам.

Пан Фен погодився. Наступного дня Хе Ченсінь прийшов за відповіддю, і він запросив його до себе. І от, коли вони сиділи за столом та пригощались, господар спитав гостя, звідки він родом.

Ченсінь не сказав нічого певного і, схоже було, ніби навіть зніяковів.

— Вас ніколи не дражнили В'юном? — прямо спитав його пан Фен.— Я вже все знаю про вас, тож розповідайте не криючись — поганого вам я нічого не зроблю!

Ченсінь попросив пана Фена позачиняти двері та вікна, щоб їх ніхто не почув, потім упав на коліна й сказав:

— Я злочинець, заслуговую страти!

— Та годі вам! — заспокоїв його пан Фен, підводячи.

Після цього Ченсінь наважився розкрити йому свою душу й відверто все розповів про себе.

— Народився я в Цзяньчжоу, і справжнє моє прізвище Фань,— почав він.— Четвертого року Цзяньнянь мій родич Фань Жувей підняв голодних людей на бунт, і вони захопили місто. Я, хоч і не хотів, але теж опинився серед розбійників. Потім, коли в місто ввійшли урядові війська, довелося всім давати відповідь. Місто було зруйноване, а весь наш рід знищений. Оскільки я не чинив нікому зла, люди мене врятували. Я поміняв прізвище та ім'я й узявся за мирну працю. П'ятого року Шаосін мене послали в загони Юе Шаобао *, і ми виступили проти розбійника Ян Яо *, що діяв у районі озера Дунтінху. Армія Юе складалася з мешканців північного заходу, вони не вміли воювати на воді, а я родом з півдня, змалечку ріс біля моря й можу не вилазити з води по дві-три доби, за що мене й прозвали В'юном. Юе Шаобао сам включив мене до передового загону, і в кожному бою я був першим. Після того як нам, нарешті, вдалося усмирити заколотника Яо, Юе Шаобао за мої заслуги подав клопотання про призначення мене на військову посаду. Відтоді я й служу в Гуанчжоу. Десять років я нікому не казав про це жодного слова, та сьогодні, коли ви зволили поставити мені таке питання, я не посмів критись від вас.

— А як звали вашу дружину? — розпитував далі пан Фен.— Ви зберігаєте їй вірність і досі чи вже взяли собі іншу?

— Поки я був у розбійників, зустрів там дочку якогось чиновника, з нею ми й побрались,— відповів Ченсінь.— Через рік, коли місто оточили урядові війська і

кожен з нас мав рятувати своє життя, ми домовилися з нею, що той, хто залишиться живим, не шукатиме собі іншого супутника в житті. Опісля я побував у Сінчжоу, знайшов там свою матір, відтоді й живемо удвох. Та ще маємо служницю, яка готує нам страву. А одружуватись я більше не став.

— Чи залишилося у вас що-небудь на згадку про вашу домовленість з дружиною?

— Було у нас дуже дорогоцінне дзеркало, що називалось «Ніжне подружжя». Складалося воно з двох половинок, і його можна було розділити надвоє. Кожен із нас узяв собі по половинці.

— Ця половинка зараз з вами?

— Я завжди ношу її з собою,— відповів Ченсінь,— не розлучаюсь ні на мить.

— Ви б не могли показати її мені?

Ченсінь підкотив рукав і дістав із-за парчевого пояса, яким був підперезаний, гаптовану торбинку. Саме в ній і було сховане заповітне дзеркало. Пан Фен оглянув його, вийняв із свого рукава ще одну половинку і з'єднав їх — утворилось єдине ціле. Помітивши, що половинки підійшли одна до одної, Ченсінь заплакав. Пана Фена зворушила така відданість, і в нього самого на очах мимохіть виступили сльози.

— Жінка, з якою ви були одружені,— моя дочка,— сказав він.— Вона зараз тут.

З цими словами пан Фен повів Ченсіня до сусідньої кімнати, де той і побачив свою дружину. Вони обоє заплакали. Пан Фен почав їх заспокоювати. Він привітав їх із щасливою зустрічю і влаштував бенкет. На ніч залишив Ченсіня у себе.

Минуло кілька днів. Пан Фен послав зятя в Гуанчжоу з відповіддю, звелів також і дочці їхати з ним до місця його служби.

Через рік скінчилася служба Ченсіня в Гуанчжоу, він мав переїхати в Ліньянь. По дорозі до нового місця

вони завітали з дружиною у Фенчжоу, щоб попроситися з паном Феном. Той дав дочці у придане тисячу золотих і навіть послав з ними чиновника, щоб той провів їх до самої столиці. В Лін'ані Ченсінь почав замислюватись над своїм минулим. «Уже стільки років збігло відтоді,— міркував він,— навряд чи будуть мене тепер переслідувати. Крім того, не можу ж я допустити, щоб рід Фанів зовсім перевівся!» Він подав до палати церемоній супліку, в якій просив повернути йому колишнє прізвище, а ім'я залишити те саме. Тепер його стали звати Фань Ченсінь. Він дослужився до посади намісника в Лянхуаї. І він, і дружина дожили до глибокої старості, а про їхнє дзеркало із покоління в покоління переходив переказ як про дуже коштовну річ.

Нащадки опісля казали, що Фань В'юн, хоч і був у розбійниках, але нічим себе не заплямував. Він робив людям лише добро, багато кому врятував життя. Саме через те йому й пощастило уникнути смерті й знову зустріти свою дружину. Це була подяка за його доброту, якою він ніколи не похвалявся. Якраз про це й у вірші йдеться:

Знесло подружжя десять літ розлуки,
Хоч серце краялось обом від муки.
Та ось відбило їх дзеркальне скло
І після цього вже навек звело.
І двом листкам, повірте ж бо на слово,
Не стрітися на хвилях випадково.
За те, що вірними вони були,
Ім Небеса зійтися помогли.

КОМЕНТАРІ

С. 31. *Імператор Сіцзун* — правив з 873 по 888 рр.

Столиця танського Китаю місто Чан'ань, в якій відбувається дія новели, ділилася на три частини: імператорський палац, оточений високими мурами, що називався Забороненим містом; на південь від нього було «імператорське місто» з різними установами та відомствами; і по обидва боки палацу та «імператорського міста» — власне столичне місто, де жив простолюди.

Імператорський канал — так називали річку, що протікала через Заборонене місто.

С. 32. Історію зворушливого кохання юнака *Вана Сяньке* до його двоюрідної сестри красуні *Ушан* («Незрівнянної») викладено в новелі Сюе Тяо (IX ст.) «Життєпис Ушан». Залишившись змалку сиротою, Ван Сяньке виховувався у свого дядька, великого сановника, і закохався у двоюрідну сестру, проте дядько і слухати не хотів про сватання. Незабаром у столиці спалахнув бунт, дядько звелів племінникові переодягнутись у просте вбрання, винести за місто частину коштовностей та золото й чекати його там з дружиною та дочкою, пообіцявши в нагороду видати за нього Ушан. Юнакові пощастило вибратись із міста, а сановника впізнали вартові і затримали. Опісля він приєднався до бунтівників, а коли відновилась законна влада, його з дружиною було страчено, а дочку забрали до імператорського гарему. Якось Вану пощастило мигцем побачити Ушан, коли її везли в колясці, і отримати від неї листа. Його приятель Гушен визволяє дівчину з гарему (їй дають ліки, що викликають тимчасову смерть, і тіло виносять ніби для поховання). Закохані зрештою одружуються й живуть щасливо.

С. 33. *...пробував складати іспити.* — У Китаї з найдавніших часів були введені державні іспити, витримавши які, можна було розраховувати на чиновницьку посаду. Вимога досконального знання конфуціанських класичних творів, а також система хабарів та протекцій, хоч як уряд з нею боровся, була серйозною перешкодою для претендентів.

Платні та шовкових тканин...— У середньовічному Китаї шовк дуже цінувався і за роботу нерідко платили не грішми, а шматками шовкової тканини.

С. 34. *...піднести ...ягня та гусака.*— За старовинним звичаєм, наречений при першій зустрічі з майбутнім високопоставленим тестем мав підносити ягня та дикого гусака. Ягнята завжди ходять в отарі, а гуси літають великими зграями, отже, таке підношення символізувало побажання повного достатку та процвітання.

...виконано всі шість шлюбних церемоній...— Відповідно до стародавнього ритуалу належало виконати шість весільних церемоній: 1) підношення женихом дарунків нареченій — своєрідні попередні заручини; 2) з'ясування імені, прізвища, року, місяця та години народження нареченої, необхідне для ворожіння про те, чи буде щасливим шлюб; 3) підношення нареченій на знак остаточних заручин подарунків після гадання; 4) підношення нареченій подарунків у вигляді різного краму на знак домовленості про весілля; 5) повідомлення про день весілля, водночас з яким нареченій посилають дикого гусака; 6) поїздка жениха за нареченою. У цьому випадку навряд чи всі церемонії було виконано.

Країна небожителів, або Джерело безсмертних — образна назва краю, де нібито жили святі безсмертні, куди звичайним людям доступу немає.

С. 35. *Округа Шу* була на території сучасної китайської провінції Сичуань, на південному заході країни. Імператор Сіцзун утік туди після того, як обидві столиці танського Китаю були захоплені повсталим народом під керівництвом Хуан Чао.

С. 36. *Західною столицею* тоді називали місто Чан'ань, де й відбувається дія новели. Правитель зміг повернутись туди після придушення повстання Хуан Чао у 884 р.

С. 38. *Чжаої* — почесний титул, яким імператор в окремих випадках наділяв улюблену наложницю, прирівнювався до рангу першого міністра.

С. 43. *...дракон, що спустився на її груди...*— Оскільки дракон вважався тотемом старокитайських племен, то існувало багато переказів про зачаття правителів та стародавніх царів від зносин з драконом. У пізніші часи про це стали говорити метафорично як про нічну мару.

С. 46. *Яо* — легендарний мудрий правитель глибокої давнини, період правління якого визнавався за золотий вік. За переказами, матінка імператора Яо якось гуляла понад берегом і побачила, як із води вийшов червоний дракон. Вона поєдналася з ним і через чотирнадцять місяців народила Яо.

С. 47. *...ходите лише до Середнього палацу...* — тобто в покої до своєї матері, цариці-вдовпи.

С. 49. *Країна Даюе*, племена даюе — кочові племена, що жили на північно-західних кордонах Китаю, в Центральній та частково Середній Азії.

С. 49. *Лянський Уді* — засновник династії Лян, правив з 502 по 549 р.

С. 50. *Бяньцзін* (Баньян) — так за часів династії Північна Сун називалося місто Кайфін, що було тоді столицею.

...віддати в послух. — Прагнучи огородити дитину від усілякого лиха, батьки віддавали її під заступництво буддійського монастиря, де над нею чинили перший обряд посвячення в ченці; це зовсім не означало, що потім дитина мусить неодмінно стати ченцем.

С. 51. *Цай Цзінь, Чжан Дунь, Ван Фу* — сановники сунського двору. Цай Цзінь (1046—1126) чотири рази ставав першим міністром; у першій чверті XII ст. створив кліку, яка запускала руку в казну, торгувала вченими званнями, роздавала своїм прибічникам державні посади.

Ван Аньши (1021—1086) — відомий поет, прозаїк, державний діяч, який запропонував у числі інших нововведень закон про посіви. Селяни мали змогу брати весною грошову чи зернову позичку і повертали її після збору першого літнього врожаю; якщо позичку брали перед другим літнім посівом, то повертали восени. Впроваджено закон 1070 р., скасовано 1086 р.

Тун Гуань та Чжу Мян — сановники імператора Хуейцзуна, відомі своєю жадібністю, були охочі до всіляких розваг та втіх. За ганебну втечу з поля бою під час нашествия чжурчженів у 1126 р. були страчені.

С. 54. *Дагуань* (Великий огляд) — девіз, під яким імператор Хуейцзун правив з 1107 по 1110 р., потім поменяв на інший.

С. 56. *...написав «Вежа абрикосового сп'яніння».* — Хуейцзун вважається чудовим каліграфом, тому дошка з власноручним написом імператора, яка ще й каліграфом, була великою цінністю.

С. 57. *...навідувався до ...Школи живопису...*— В епоху Сун при дворі було створено Академію живопису, де художники нерідко малювали за заданими імператором темами і залежно від таланту отримували відповідні звання. В роки Проголошення згоди (1119—1125) імператор Хуейцзун навіть запровадив іспити з живопису, в зв'язку з чим при Академії було побудовано ще окрему Школу живопису.

С. 59. *Цангоу* (букв. «схований гачок») — старовинна гра; один з учасників ховає в руці гачок, а інші мусять угадати, у кого він.

Шуанлу — стародавній різновид шахів.

...з плямистого бамбука з річки Сян...— За переказами, дружини міфічного царя Шуя так плакали після його смерті, що бамбук на річці Сян, де це відбувалося, став плямистим від сліз.

...свята перемоги над країною Ляо...— Кіданське царство Ляо, що дошкуляло своїми набігами сунському Китаю, було знищене 1125 р. чжурчженями. А що сунський двір у той час був зв'язаний союзом з чжурчженями, то їхня перемога урочисто відзначалась і в сунській столиці.

С. 60. *Цзінці* — тобто чжурчжені, які назвали свою державу Цзінь («Золота»). Таку ж назву мала і династія, що правила там (1115—1234 рр.).

С. 61. *Чжан Банчан* (помер 1127 р.) — китайський савовник, який перебував у змові з чжурчженями, а потім перейшов до них на службу, за що отримав титул Чуського правителя, тобто правителя північно-західних земель, опісля попав до рук південносунського імператора і був убитий.

Угочен — місто на далекій півночі Китаю (в сучасній провінції Цзілін), куди було заслано взятого чжурчженями в полон імператора Хуейцзуна, там він і помер в ув'язненні.

С. 62. *Путянь* — повіт у далеких від тодішньої столиці південно-східних землях (тепер у провінції Фуцзянь).

«Ернань» (букв. «Два південних») — скорочена назва двох розділів («Пісні царства Чжоу та земель на південь від нього» і «Пісні царства Шао та земель на південь від нього») у старокитайській «Книзі пісень» («Шицзін» XI—VII ст. до н. е.). Цю книгу, включену до конфуціанського канону, заучували звичайно напам'ять.

Цайпінь (букв. «Рву латаття») — назва пісні у вищезгаданому розділі «Пісні царства Шао...», в якій розповідається про дівчину, що рве латаття, щоб перед заміжжям принести у храмі жертву своїм предкам, ніби запевняючи їх, що, йдучи в іншу родину, ніколи не забуде їх. Цим своїм учинком дівчина також прилучалась до виконання урочистих ритуалів. Назвавши дочку Цайпінь, батько ніби хотів сказати, що в майбутньому вона стане гарною дружиною, підтримуватиме родинні традиції. В епоху Сун, коли писалася ця новела, деякі передові мислителі, посилаючись на цю пісню, виступали за певну рівність, за те, щоб дівчата вчилися нарівні з юнаками, оскільки, мовляв, у старовину дівчата теж мали право приносити жертви.

Кайюань (або «Початок початків») — девіз, під яким з 713 по 741 р. правив танський імператор Сюаньцаун.

Гао Ліши (684—762) — всесильний євнук і царедворець при імператорі Сюаньцауні, їздив у області Мін (сучасна провінція Фуцзянь) та Юе (сучасна провінція Гуандун), певно, в пошуках нових красунь для імператора.

...ходила з заколотим шпильками волоссям — тобто їй уже виповнилося п'ятнадцять років, і вона вважалась дівчиною на виданні.

Мінхуан (Прояснений цар) — посмертний титул імператора Сюаньцауна.

У трьох палацах столичного міста Чан'ань... — Маються на увазі імператорський палац у Забороненому місті в північній частині міста та два побудовані за його межами — Дамін (Палац великого прояснення в заміському імператорському парку в північно-східному кутку столиці) та Сінцін (Палац розквіту та процвітання у східній частині міста).

...двох палацах Східної столиці... — Східною столицею в епоху Тан називали місто Лоян, розташоване на схід від Чан'ані. Мова йде про основний імператорський палац у північно-західному кутку міста та палац Шан'ян (найменований за назвою місцевості), споруджений у парку на захід від міста.

Се Даюнь — відома поетеса VI ст. н. е.

С. 63. *Фей* — особливий титул, що присвоювався улюбленій наложниці імператора і означав приблизно «друга дружина».

С. 64. ...жертвоприношення на священних триніжках...— З глибокої давнини в Китаї для приготування жертвовної їжі застосовувалися бронзові казани на трьох високих ніжках. Мей фей має на увазі виконання імператором ритуалів загальнодержавного значення.

Ян гуйфей — улюблена наложниця Ян, відома красуня Ян Юйхуань, спочатку була наложницею принца Шоу — вісімнадцятого сина імператора Сюаньцзуна, але полонений її вродою імператор забрав її до свого гарему і зробив фавориткою, надавши їй у 745 р. особливий титул гуйфей. Пізніше, під час повстання Ань Лушаня, коли розлючені солдати зажадали, щоб їм видали ненависну гуйфей (її родичі фактично захопили всю владу в країні) імператор був змушений наказати євнуху Гао Ліши умертвити Ян гуйфей (756 р.).

Ін та Хуан (Нюйін та Ехуан) — дочки ідеального легендарного правителя стародавнього Китаю Яо, яких він віддав заміж за мудрого Шуня, опісля призначеного його наступником. Жінки ніколи не сперечались, допомагали чоловікові уникати підступів його зведеного брата і потім правити країною.

...в Східному теремі палацу Шан'ян.— Східний терем, східний флігель — жіночі покої.

С. 66. ...так колись зробив Сима Сянжу...— Сима Сянжу (179—117 рр. до н. е.) — великий поет стародавнього Китаю, що прославився пишними поемами-фу. Коли могутній імператор Уді вислав свою дружину Чень, поселивши її в окремих Палац довгої брами, вона звернулась до поета з проханням написати поему про її горе та страждання. Сима Сянжу написав з такою проникливістю, що імператор, за наказами, знову став прихильний до імператриці.

Там якась Цзян фей...— У цьому випадку Ян гуйфей, називаючи фей на прізвище, показує явну зневагу до неї, бо імператор незмінно називав її поетичним ім'ям Мей фей (наложниця Дика Слива).

С. 67. *Коли Ань Лушань захопив столицю*...— Ань Лушань, тюрк за походженням, що перебував на службі у китайського імператора, губернатор східних земель, 755 р. вчинив заколот і захопив Чан'ань. Імператор Сюаньцзун мусив тікати до південно-західної провінції Сичуань. Заколот було придушено 762 р. з допомогою уйгурських та тибетських племен, і імператор зміг повернутись до столиці.

С. 68. *Відколи Мінхуан став правителем Лучжоу...*— Перш ніж стати імператором, Мінхуан замолоду служив помічником правителя місцевості Лучжоу.

...порушивши три своїх основних обов'язки— тобто обов'язок государя щодо підданих, батьківський обов'язок щодо сина і обов'язок чоловіка щодо дружини. Тут мається на увазі те, що імператор порушив свій обов'язок щодо сина, забравши в нього Ян гуйфей.

С. 69. *...трьох його синів уб'ють...*— Мінхуан, повіривши наклепу наложниці Ухуей фей, звелів розжалувати трьох своїх синів у простолюдини, а потім убити всіх їх в один день.

«Цзочжуань» — літопис, складений Цзоцю Міном у IV ст. до н. е.

С. 70. *...у середині років Цзяю* — тобто між 1056 та 1063 рр.

С. 71. *...стати перед посланцем бога на землі.*— За уявленнями китайців, у кожній місцевості було своє божество землі — туді, яке стежило за виконанням усіх наказів Небесного владика і доповідало йому про всі події.

С. 74. *...відродитись у круговерті перетворень.*— Згідно з буддійськими поняттями, душа людини після смерті втілюється в якусь іншу істоту. Тому, хто був праведником, випадає знову відродитись людиною; той же, хто провинився, — у подібні нижчих істот. Цей процес триває без упину, одне народження йде слідом за іншим.

С. 75. *...народився в столиці.*— Див. коментар до с. 50.

...зумів скласти іспити на знання класиків...— За часів династії Сун один із іспитів вимагав знання текстів конфуціанських класичних книг.

С. 76. *...попливли річкою Бяньшуй...*— Річка Бяньшуй, яка зв'язує ріки Хуанхе та Хуайхе і на якій стояла тодішня столиця, була важливою водною артерією, бо з'єднувала південні та північні райони.

С. 76. *Свято Зимового сонцестояння.*— День зимового сонцестояння тоді вважався одним із найважливіших свят. Мешканці столиці в цей день, вирядившись у святковий одяг, приносили жертви духам предків.

С. 77. *Поблизу Храму Сянського князя...*— Один із найбільших і найзнаменитіших буддійських храмів північносунської столиці (ще називався Дасянго), збу-

дований ще в VI ст., складався з цілого комплексу будівель, був реставрований 710 р., коли на танському престолі царював Жуїцзун, який колись мав титул Сянського князя. Ставши імператором, він ушанував храм своїм колишнім титулом.

С. 79. *Пань Ань* — відомий китайський поет IV ст., що прославився також своєю родою; коли він ішов вулицею, дівчата кидали в нього квіти, щоб звернути на себе увагу.

Ден Тун — сановник II ст. до н. е., отримав від імператора Венді багаті міддю гори на південному заході Китаю і право карбувати гроші, внаслідок чого став одним із найзаможніших людей у країні, і хоч опісля упав у немилість і був заморений у в'язниці голодом, його ім'я як найбільшого багатія стало прозвивним.

С. 80. *...історію Чжена Юаньхе.* — Мається на увазі історія кохання юнака Чжена Юаньхе та гетери Лі, викладена в новелі Бо Сінцзяня «Красуня Лі».

С. 80. *...вшанована титулом знатної дами Цяньго.* — Як припускають китайські літературознавці, цей титул їй, певно, дали за назвою повіту Цяньян у провінції Шеньсі, де її, очевидно, було наділено землями.

С. 81. *Тайцзу* — засновник династії Сун, правив з 960 по 976 р.

...зійшов Хуейцзун. — Хуейцзун вступив на престол 1100 р.

С. 81. *...принц Кан... верхи на глиняному коні...* — Принц Кан — син Хуейцзуна. Згідно з переказом, коли чжурчжені захопили в полон старого імператора Хуейцзуна та його сина Ціньцзуна, Кан, рятуючись від переслідування ворогів, скочив на коня і переправився через річку Янцзи. Лише на тому березі він виявив, що кінь глиняний. Зупинившись у Ханчжоу, Кан заснував там 1127 р. династію Південна Сун; він увійшов у історію під ім'ям Гаоцзуна.

С. 82. *...качечок пара... дві нити вогняні* (двоголове полум'я) — символи подружжя.

С. 85. *...на озері Сіху...* — Місто Ханчжоу, що стало за династії Південна Сун столицею Китаю, розташоване на одному з наймальовничіших у Китаї озер — Західному, або Сіху.

С. 87. *...дала дівчині нове ім'я...* — у Китаї, де немає, як у нас, стандартного і обмеженого набору імен, кожна людина може мати кілька імен. Одне з них,

так зване дитяче або молочне, давали при народженні; коли дитина йшла в школу, то вчитель чи батьки давали їй справжнє доросле ім'я, яке закріплювалось за нею на все життя. Проданий у служники звичайно приймав прізвище господаря і нове ім'я.

Ван Мей — буквально красуня Ван. Мей нян — дівчина-красуня.

С. 87. *Сі Ши* — відома красуня, паложниця правителя царства Юе, жила у V ст. до н. е. Коли правитель сусіднього царства У напав на Юе і підкорив собі частину його земель, правитель Юе підіслав до нього Сі Ши. Захопившись красунею, правитель У занедбав усі державні справи, і його військо було розбите правителем Юе. Про вроду Сі Ши ще за її життя складали прислів'я. За переказами, коли якось у неї заболіло серце і вона насупилась, то всі місцеві красуні, наслідуючи її, теж почали хмурити брови.

...*«розчесати їй волосся»*.— У старому Китаї дівчатка із веселих закладів носили косу доти, доки не приймали першого гостя. А потім вони мусили збирати волосся в один жмут і робити високу зачіску.

Цзінь Другий.— У китайських сім'ях було заведено називати дітей за чергою їхнього народження, отже Цзінь Другий був другою дитиною у своєї матері.

С. 89. *...після четвертої варті...*— У старому Китаї час від сьомої години вечора до п'ятої ранку ділився на п'ять двогодинних варт, початок яких вартіві відбивали калаталом. Четверта варта кінчалася о третій годині ночі.

С. 95. *Молодша дружина*.— У феодальному Китаї чоловік офіційно міг мати лише одну дружину і необмежену кількість наложниць, яких нерідко називали молодшими дружинами.

С. 106. *Фень* — дрібна монета, гріш.

Цянь — міра ваги, десята частина лана, тобто трохи більше трьох грамів.

С. 108. *...провести ніч серед верб...*— Оскільки в танській столиці Чан'ань у кварталах веселих домів росли верби, то відтоді вислів «серед верб» став означати — у веселому домі.

С. 109. *...сховав у рукав срібло...*— У старовину в китайському одязі кишені пришивалися всередині широких рукавів.

С. 113. *...раннім цвіттом дикої сливи.*— Дика слива — мей — зацвітає напровесні, часом ще до того, як розтане сніг.

С. 115. *Бошаньська курильниця* — різновид курильниць, які ставили у храмах та багатих будинках; її верхня частина, куди клали пахощі для обкурювання, схожа на гору, а низ наповнюють водою. Така курильниця нагадує легендарну гору Бошань (що плаває в морі), де ніби жили безсмертні.

С. 125. *...в'язки монет...*— Дрібні мідні монети в старому Китаї мали отвори посередині і їх нанизували на шворки по тисячі штук.

С. 127. *...весняні свята Цінмін.*— Вони відзначалися третього числа третього місяця за місячним календарем, у цей день ходили на кладовище, прибирали могили предків, приносили жертви.

С. 128. *...дубати маленькими ніжками...*— Починаючи приблизно з танської доби, в Китаї було заведено бинтувати дівчаткам ноги, щоб ступня росла не в довжину, а вгору бугром. Такі маленькі, покалічені ніжки називали «золотими лотосами», вважали за ознаку вишуканої краси.

С. 129. *...хто лютні палив... і їсть журавлів.*— Тобто люди, для яких сплундрувати дорогоцінну річ або вбити чудового птаха (журавель у китайців — символ довголіття) — звична справа.

С. 130. *...вийняв з рукава довгий шматок білої тканини...*— Китайці звичайно носять з собою рушник або шматок білої тканини, щоб витирати піт з обличчя.

С. 132. *...піднімати в пошані чашку до брів...*— Розповідають, що в I ст. дружина якогось Мен Гуна так поважала свого чоловіка, що, подаючи йому обід, піднімала чашку до рівня своїх брів. Відтоді й пішов цей вислів, що означає надзвичайну повагу.

С. 142. *Гуаньїнь* — буддійське божество, бодісатва, тобто святий, що залишився поміж людей, щоб допомагати їм, не побажавши, як Будда, розчинитись у небутті, нірвані. Гуаньїнь (індійське Авалокітешвара) шанували в Китаї, на відміну від Індії, у жіночій іпостасі, поступово вона перетворилася на богиню милосердя.

С. 145. *Ху Хаожань* — очевидно, мається на увазі поет IX ст. Ху Цзен, вірші якого дуже часто використовували народні розповідачі, а також автори романів та повістей. За іншим тлумаченням, невідомий поет сунської доби.

Сюаньхе (Проголошення згоди) — останній девіз правління сунського імператора Хуейцзуна, припадав на 1119—1126 рр. (всього у нього було шість девізів).

Даоцзюнь (Праведний государ) — імператор Хуейцзун (правив з 1100 по 1125 р.) називав себе «Наставник у навчанні, праведний государ, найясніший імператор».

...на озеро Нінсянь у храм П'яти святих вершин.— З найдавніших часів китайці особливо шанували п'ять основних гір старого Китаю. Вважалося, наприклад, що дух гори Тайшань вершить людські долі, і тому навіть сам імператор приносив жертви в цьому храмі. Штучне озеро Нінсянь, викопане в X ст., розташоване за храмом. За тодішнім звичаєм, імператор напередодні Свята ліхтарів їздив на поклон у цей храм, а потім бенкетував на березі озера.

С. 146. *Черепашачою* (або Ліхтарною) горою називали легкий павільйон, обвішаний ліхтарями, який споруджували до свята і прикрашали зображеннями героїв стародавніх переказів, летючими драконами, черепахи тощо.

Палац Шанцін (Вищої чистоти) — великий даоський храм, збудований у сунській столиці.

С. 147. ...в рік Цзію...— Китайці рахували роки за шістдесятирічними циклами, де кожний рік позначався сполученням двох особливих (циклічних) знаків,— у цьому випадку 1129 р.

С. 148. *Князь Су* — п'ятий син імператора Хуейцзуна.

Цзінжан (Спокій та Процвітання) — девіз правління імператора Ціньцзуна (сина Хуейцзуна), який пробув на престолі лише один рік (1126).

С. 149. *Зала архатів*.— В багатьох великих буддистських храмах ставили фігури всіх 500 буддистських святих — архатів, які нібито залишилися на цьому світі в людській подобі і які були здатні до переродження. Їхні зображення відзначались дивовижною довершеністю та багатою експресією.

Дасянго — див. коментар до с. 77.

С. 150. *Цзюйянь* — фортеця, збудована у II ст. до н. е. після блискучих перемог китайських військ над кочовиками гуннами. Вірш, певно, натякає на бажання героїні знову побачити перемоги китайських військ над іноземними загарбниками.

Південний парк — очевидно, парк біля Ханчжоу, тодішньої столиці за правління династії Південна Сун.

С. 151. *Цяо гуйфей* — наложниця імператора Хуейцзуна, після вторгнення чжурчженів захоплена ними в полон.

С. 152. *Рік Дінвей* (1127) — рік падіння Північносунської імперії під ударами чжурчженів і заснування династії Південна Сун.

С. 154. *...така ж доля, як колись принцеси Лечан.*— У 589 р., коли невелике китайське царство Чень на півдні країни зазнало нападу зміцнілого північнокитайського царства Суй, чоловік молодшої сестри ченьського царя принцеси Лечан — сановник Сюй Деянь, розуміючи, що доля може розлучити їх, запропонував дружині розламати навпіл дзеркало. Кожний з подружжя узяв собі по половинці, і вони домовилися, що наступного року в 15-й день першого місяця вийдуть із дзеркалом на столичний базар. Через рік Сюй Деянь побачив на базарі старого, який продавав жінчину половинку дзеркала, з'ясувалося, що її забрав до себе в гарем могутній суйський сановник Ян Су. Сюй Деянь написав на дзеркалі сумні вірші і передав дружині. Та довго плакала. Ян Су, довідавшись про це, повернув принцесу її чоловікові.

...чи славним було життя Су Сяоцін...— За переказом, гетера з Лучжоу Су Сяоцін покохалася з молодим ученим Шуан Цзянем, але господиня веселого дому продала її багатому чаєторговцю. Згодом, ставши відомим ученим, Шуан Цзянь порушив судову справу, і Су Сяоцін, повернувшись, стала його дружиною.

...смерть Мен Цзяннюй...— За стародавнім переказом, під час будівництва Великого муру, у III ст. до н. е., чоловіка Мен Цзяннюй схопила сторожа і вислала на будівництво. Не маючи довго від нього вістки, Мен Цзяннюй восени сама вирушила до муру на пошуки. Довідавшись, що чоловік помер від непосильної праці, вона так ридала, що мур обвалився. Почувши про це, імператор звелів привести жінку до нього на розправу, але коли побачив, що вона гарна, запропонував стати його коханкою. Мен Цзяннюй нібито дала згоду, але зажадала, щоб останки її чоловіка урочисто поховали. Та коли її умова була виконана, вона на очах у імператора наклала на себе руки.

С. 155. *Цзіньлін* — давня назва міста Нанкіна, де 1127 р. принц Кан був проголошений імператором.

Цзяннань — землі на південь від річки Янцзи.

С. 158. *«Нотатки І Цзяня»* — велике зібрання нотаток новелістичного характеру, складене у XII ст. Хун Маєм.

С. 162. *Го Сі* — відомий китайський художник XI ст.

С. 166. *Тайпін* (Великий спокій) — девіз правління сунського імператора Тайцзуна, під яким він правив з 976 по 984 р.

С. 169. *...хоч і даоська черниця...* — Конфуціанці завжди зневажали даоських та буддійських ченців і черниць, бо чернецтво і безшлюбність суперечили основній заповіді конфуціанства — продовженню роду та жертвоприношень, які роблять діти в пам'ять про померлих батьків. Водночас вони висміювали монастирі як гнізда розпутництва, що нерідко відповідало дійсності.

С. 170. *Лінчжі* — гриб, що росте на скелях та на тисячолітніх деревах і нібито дарує довголіття.

Зала двох чистот — за даоськими поняттями, існує три чистоти — три вищих священних світи: нефритовий, верхній і великий, тут мова йде відповідно про два з них.

Вісім триграм — мається на увазі система із восьми сполучень цілих та уриваних ліній, що являє собою графічне і символічне зображення різних стихій та явищ (грим, вогонь, вода тощо), яку винайшли китайці ще за давніх-давен. У середні віки вживалась переважно для ворожіння.

«Пожовкле пагіння» — так даоси, що займалися алхімією, називали очищений свинець, який вони широко застосовували для своїх дослідів.

С. 171. *«Південний квіт»* — інша назва філософського даоського трактату «Чжуанцзи» (IV ст. до н. е.).

Таємна рада — вищий орган влади за часів династії Сун.

С. 172. *...ще в минулому народженні.* — Див. коментар до с. 74.

С. 174. *...такого ж папірця наклеїли на воротах будинку.* — Смужки паперу з написаними на них заклинаннями наклеювали на воротах будинків, оскільки вважалося, що вони відлякують нечисту силу.

Чанцзян (букв. Довга річка) — друга назва Янцзи.

С. 175. *Шаосін* (Продовження розквіту) — девіз правління імператора Гаоцзуна з 1131 по 1162 р.

Цяньтан — одна з назв міста Ханчжоу, куди імператор перевів столицю з Нанкіна.

С. 176. *...саньюю з життя пішов...* — Великий поет IV ст. до н. е. Цюй Юань служив сановником на посаді саньюю при дворі правителя південно-західного царства Чу. Стежачи за зміцненням північно-західного царства Цінь і розуміючи, що воно прагнутиме захопи-

ти всі інші старокитайські царства, Цюй Юань запропонував укласти союз з цими царствами проти Цінь. Правитель не прислухався до поради Цюй Юаня, і той покінчив з життям, кинувшись у річку Міло.

Дочка не зрадила обов'язків своїх.— За переказом, Цао Е — дочка якогось Шаньюя, коли її батько потонув, кинулася слідом за ним у річку.

Путун (Загальне проникнення) — девіз правління імператора Уді династії Лян, проголошений ним 520 р.

С. 177. *Байцзе або Боцзе* — у старокитайській міфології всевідаючий і здатний говорити звір, який розповів предку китайців міфічному Жовтому царю про чортів та духів, яких нібито налічувалось 11 520 різновидів. Байцзе зображали у вигляді рогатого лева.

Дхарма (або повністю Бодхидхарма) — буддистський проповідник, що в 520 р. прибув у Китай для проповіді свого вчення. Імператор Уді намагався умовити його залишитись у його володіннях, але той поїхав до сусіднього царства.

С. 178. *Тайху* — одне з найбільших озер Китаю, недалеко від Шанхая.

С. 179. *...чайник з підігрітим вином...*— Деякі сорти вина китайці п'ють у теплому вигляді, їх подають до столу в чайниках.

С. 182. *Той, Хто-нід-Вербою* — прізвисько одного чоловіка, що жив у VI ст. до н. е. у старокитайському царстві Лу і прославився своїми високими чеснотами. Він жив під вербою, звідки й пішло прізвисько.

Вічна діва (Ма-гу, букв. Конопляна діва) — безсмертна фея, яка в легендах допомагає тим, хто попав у біду.

Нефритова діва — друга назва Небесної діви, прислужниці богів.

Золотий юнак — служник богів.

Вони б і фею-хмарку спокусили...— Мається на увазі фея гори Ушань. За переказом, до одного старокитайського князя уві сні прийшла красуня фея гори Ушань і розділила з ним ложе. Прощаючись, вона сказала, що з'явилась до нього ранковою хмаринкою і пролилась дощем. Відтоді вираз «хмаринка та дощ» став означати любовне побачення.

Вірна Ткаля.— За старокитайським міфом, одна з дочок Небесного владика вийшла заміж за простого волопаса. Розгнівавшись на дочку за те, що вона перестала ткати небесну парчу (хмари), владика розлу-

чив їх, пославши дочку на одну зірку, а зятя на іншу, розділених Небесною річкою — Молочним Шляхом. Їм дозволялося зустрічатися лише раз на рік — сьомого числа сьомого місяця, коли сороки, злітаючися з усього світу, прокладали через Небесну річку міст із своїх хвостів.

С. 186. *...морем котить камінь...*— За переказом, коли об'єднувач старокитайських царств імператор Цінь Шихуан (III ст. до н. е.) вирішив збудувати в морі кам'яний міст, щоб зійти на нього і побачити місце, де встає сонце, він знайшов одного чиновника, який примусив рухатися у воді каміння, потрібне для будівництва. Якщо каміння рухалося надто повільно, він підганяв його нагаєм і на каменях виступали криваві смуги.

Сяський Ао — тобто Ао, який жив за часів легендарної династії Ся (XVI—XVII ст. до н. е.) і володів такою незвичайною силою, що міг волокти по суходолу важкі човни.

С. 187. *Чу* — старокитайське царство на південному заході країни. В середньовічному Китаї, коли відбувається дія повісті, так називали землі колишнього царства.

С. 188. *...драконів колісниця...*— За стародавніми міфами, сонце — золотий ворон, син богині Сіхе, яка сама возить його по небу в колісниці, запряженій шестериком драконів.

Цинмень (Темна брама) — брама у столиці ханьського Китаю (II ст. до н. е.— II ст. н. е.) Чаньані, біля якої вирощували знамениті дині.

С. 194. *З оленем білим стоїть чорна мавпа.*— Мова йде про рідкісних тварин, які нібито прислужують безсмертним.

...з ... нефритовою дощечкою в руках...— У старому Китаї чиновники, що стояли біля царя, тримали в руках спеціальні нефритові дощечки, щоб записувати накази повелителя.

...був охоронцем великого міста...— За середньовічними китайськими віруваннями кожне місто мало свого бога-охоронця, який чинив правосуддя над душами небіжчиків у його окрузі і контролював духів своєї області, примушуючи їх охороняти місто від посухи і пошестей.

С. 196. *Дав* (Велике діяння) — девіз правління імператора Янді династії Суй, під яким він царював з 605 по 618 р.

С. 197. *Лаоцзи, що у варвара втілюся.*— За переказами, легендарний засновник даосизму Лаоцзи нібито в кінці свого життя поїхав на захід проповідувати своє вчення і потім повернувся в Китай в подобі варвара (індійця) Будди. Варварами-ху китайці називали у старовину всі народи, що мешкали на північний захід від них, а саме через ті краї проник у Китай із Північної Індії буддизм.

...*дід, що від Цинів сховався*— один із чотирьох старих, що втекли, рятуючись від жорстокостей при правлінні Цинь Шихуана на гору Шаншань.

...*рибалка на річці Паньці*— натяк на старого мудреця Люй Шана, який вудив рибу у Паньці, коли його побачив за цим заняттям добродесний князь Веньван (XI с. до н. е.) і запросив до себе радником.

С. 199. *Журавлиною вежею* була названа пагода, збудована в місті Янчжоу на річці Янцзи в сунські часи.

С. 200. ...*край дамби Су*...— На мальовничому озері Сіху в місті Ханчжоу, колишній столиці Південної Сунської династії, є дамба Суті, збудована за наказом великого поета XI ст. Су Дунпо, що деякий час був там правителем області.

Цяньдао (Небесний шлях)— девіз правління сунського імператора Сяоцзуна (в 1165—1173 рр.).

Чуньсі (Ясне сяйво)— девіз правління того ж государя в 1174—1189 рр.

Цзін.— Див. коментар до с. 60.

Цзяньянь (Творче сяйво)— девіз правління сунського імператора Гаоцзуна в 1127—1130 рр.

С. 201. *Лінбань*— так у 1131 р. називалося місто Ханчжоу, яке стало столицею Китаю після захоплення північної частини країни кжурчженями.

Дуаньцяо (Обірваний міст)— крутий місточок на озері Сіху, здаля схоже, що міст повис у повітрі, звідки і його назва.

С. 202. *Дайчжао* (букв. «той, що чекає височайших розпоряджень») — посада чиновника, який відав надходженням усіх доповідних трону та інших реляцій на височайше ім'я.

С. 203. *То вітром піднесе в Тенванський замок, То громом розіб'є Цзянфуський камінь.*— Мається на увазі альтанка Тенського князя, збудована в VII ст. сином танського імператора Гаоцзуна (в сучасній провінції Цзянсі), названа за титулом принца, який спорудив її. В альтанці часто влаштовували пишні бенкети. На одному з них був і юний Ван Бо (647—

675), згодом відомий поет, який оспівав альтанку в ритмічній прозі, прославивши її на віки. Наведений рядок — натяк на самого поета, який з юнацьких літ став відомим завдяки цьому випадку. Цзянфуський камінь — стела Цзянфубей у горах Цзянфу, на якій поет Оуян Сюнь (557—641) залишив свій напис. Щоб зберегти стелу, над нею пізніше збудували альтанку. Відбитки з каліграфічного напису Оуян Сюня на той час цінувалися дуже високо, за них платили по тисячі монет. Якось правитель цієї області Фань Сівень, бажаючи підтримати бідного талановитого студента, вирішив зробити відразу тисячу відбитків, аби той продавав їх. Та стелу того ж вечора зруйнувало ударом блискавки. За однією з версій, на стелі було написано текст із непоштивими словами на адресу дракона, повелителя хмар і води, і він у такий спосіб помстився. Мета наведеного в повісті вірша — підкреслити зрадливість долі.

Сянцзянь — нижчий учений ступінь у сунському Китаї, який одержували після успішного складання повітових іспитів, де потрібно було показати знання конфуціанських класиків.

...прихильність Вейського князя Чжан Цзюня. — Великий воєначальник, що жив у XII ст. і прагнув відвоювати землі, захоплені чжурчженями; відомий також як приборкувач селянських повстань.

С. 204. *...накликав безпритульних бродяг...* — у сунську добу часто проводили подвірні переписи, які правили за основу для нарахування податку з населення. У списках не значились лише безпритульні, у яких не було ні власного господарства, ні житла.

С. 211. *Менчанцзюнь* — Менчанський правитель — знатний сановник III ст. до н. е., прославився своєю винятковою гостинністю. За переказами, в його садибі водночас харчувалось до п'яти тисяч гостей та всякого мандрівного люду.

С. 218. *Син Неба* — імператор.

С. 241. *Викреслити із списків чиновників* — тобто назавжди позбавити чиновницької посади.

С. 248. *Сяньаньський князь* — титул відомого полководця Хань Шичжуна (1089—1151), який воював з чжурчженями.

Цяньтан — міська брама в Ханчжоу.

С. 250. *Махакала* — буддійське божество, зображуване у вигляді немовляти. За тодішнім звичаєм, за кілька днів до святкування зустрічі небесних закоханих

Волопаса і Ткалі (сьома ніч сьомого місяця, докладніше див. коментарі до с. 182) із воску чи з дерева робили статуетки Махакали і пускали їх на воду. Зображення цього немовляти в червоній безрукавці і синій шовковій спідничці символізувало побажання жінкам — а це було їхнє свято — багатого потомства.

С. 278. *...не обтрушуй черевики на баштані, не поправляй капелюха під сливою* — слова із широко популярної старокитайської пісні, де мова йде про те, що благородна людина ніколи не зробить цього, щоб не бути запідозреним у крадіжці дині чи слив.

С. 280. *...поял паперовий*. — Маються на увазі паперові гроші, що не мали реальної цінності і з давніх часів використовувалися для спалювання, коли приносили жертви покійним предкам. Вважалося, що ці гроші вони можуть використати на тому світі.

С. 284. *Істинна путь* — згідно з давніми уявленнями, природний шлях розвитку всіх речей у природі і суспільстві.

Юаньфен (Одвічний достаток) — девіз правління сунського імператора Шеньцзуна з 1078 по 1085 рр.

...до столиці на іспити... — За доби Сун навесні в столиці провадилися іспити на вищій учений ступінь.

С. 286. *...блискуче, мов парча, майбутнє*. — Тобто свою чиновницьку кар'єру, бо чиновницький одяг шили тоді із парчі.

С. 287. *...хто постригся вже дорослим*. — У Китаї звичайно хлопчиків віддавали в монастир ще в дитинстві.

С. 289. *Лі Цуньсяо з «Історії П'яти династій»*. — «Історія П'яти династій» — офіційний твір кінця X ст., в якому розповідається, як діяч X ст. Лі Цуньсяо був прив'язаний до двох колісниць і розірваний на шматки.

Пен Юе із «Ханьської історії». — В «Історії династії Хань» Бань Гу (32—92) розповідається, як був порізаний на шматки воєначальник кінця III — початку II ст. до н. е. Пен Юе, що замислив бунт проти імператора.

С. 294. *Ієрогліф «вань»*, що означає «десять тисяч», вважався символом незліченної кількості, сили-силенної речей.

С. 298. *«Небесні тенета воістину всеосяжні»* — цитата із стародавньої даоської книжки «Про шлях та добродієвість», яку приписували легендарному філософу Лаоцзи (VI ст. до н. е.). Мається на увазі, що тенета земної влади, хоч і густі, та злочинець усе-таки може

прослизнути крізь їхні вічка, а небесні настільки все-осяжні, що уникнути небесної кари неможливо.

С. 299. *...щоб нас до суду потягли!* — У старому Китаї завжди існувала система десятидворок. Якщо хтось із тих, що жили у десятидвірці, вчиняв злочин і намагався зникнути, то карали всіх сусідів. Це призводило до того, що сусіди стежили один за одним.

С. 303. *...поставила ...дощечку з ім'ям небіжчика...* — У Китаї був звичай ставити в домашньому храмі чи дома на віттарі дощечку з іменами покійних предків, перед якими клали жертвоприношення.

С. 305. *Лянський парк* — відомий з давніх часів парк у місті Лояні.

С. 308. *...і до того ж негайно* — тобто не чекаючи осені, коли за звичаєм карали злочинців.

С. 309. *Роки Цзяньян* — 1127—1130.

С. 316. *«Описання земель»* — твір географічного характеру, написаний у VI ст. Гу Бваном.

С. 325. *Юе Шаобао*, або Юе Фей (1103—1141) — національний герой, полководець, який намагався організувати відсіч чжурчженям, але оббреханий продавцями царедворцями загинув у в'язниці.

Ян Яо (помер у 1135 р.) — ватажок народного повстання 1130—1135 рр.

Борис Рифтін

З М І С Т

Новели та оповідки доби Сун	
Передмова <i>Б. Рифтіна</i>	5

НОВЕЛИ

<i>Чжан Ши</i> . Червоний листок	31
<i>Цін Чунь</i> . Летюча Ластівка .	38
<i>Невідомий автор</i> . Наставниця Лі	50
<i>Невідомий автор</i> . Наложниця Мей	62
<i>Лю Фу</i> . Записки про Сяолянь	70
Чень Шувень	75

ОПОВІДКИ

Як торговець олією полонив Королеву Квітів .	79
Дивна зустріч 145
Городник-чудодій 176
Ціною життя 200
Нефритова Гуаньїнь 248
Чесний прикажчик Чжан 266
Безневинно страчений Цуй Нінь 283
Фен Юймей повертається до чоловіка 309
Коментарі 328

НЕФРИТОВАЯ ГУАНЬИНЬ

Новеллы и повести
эпохи Сун (X—XIII вв.)

Составитель *Борис Львович Рифтин*

Перевод с китайского *И. К. Чирко*

Серия «Зарубежная новелла»,
Книга 45

Киев, издательство художественной
литературы «Дніпро», 1983

(На украинском языке)

Редактор *М. В. Тупайло*

Художник *А. О. Журновська*

Художній редактор *О. Д. Назаренко*

Технічний редактор *Т. А. Табаченко*

Коректори *А. Л. Алейникова, В. А. Нікітова*

Інформ. бланк № 2166.

Здано до складання 15.12.82. Підписа-
но до друку 20.09.83. Формат 70×90¹/₃₂.
Папір друкарський № 2. Гарнітура зви-
чайна нова. Друк високий. Ум. друк.
арк. 12,87. Ум. фарб. відб. 13,089. Обл.-вид.
арк. 15,804. Тираж 30 000. Зам. 2-451.
Ціна 1 крб. 30 к.

Видавництво художньої літератури
«Дніпро».

252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе.
310057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Н58 Нефритова Гуаньїнь: Новели та оповідки / Перекл. з кит. І. Чирко; Упоряд., комент. та передм. Б. Рифтіна.— К.: Дніпро, 1983.— 347 с.— (Зарубіжна новела, кн. 45).

Новели та оповідки, що ввійшли до збірника китайської прози доби Сун (960—1279), змальовують звичаї та побут різних верств суспільства середньовічного Китаю. Розповідається тут і про розкішне життя імператорських фавориток, і про підступи лукавих царедворців, і про всеперемагаючу силу кохання, а також про тяжку долю простих людей і могутні повстання народних мас проти своїх гнобителів.

Н $\frac{4703000000-200}{M205/04/-83}$ 200.83.

И/Кит/

**ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»**

СЕРІЯ «ЗАРУБІЖНА НОВЕЛА»

Вийшли в світ

- 1. ЕРНЕСТ ХЕМІНГУЕЙ. Сніги Кіліманджаро.**
З англійської
- 2. АНТУАН СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ. Планета людей.**
З французької
- 3. ЕРНЕСТ-ТЕОДОР-АМАДЕЙ ГОФМАН.**
Золотий горнець.
З німецької
- 4. ЕЛІО ВІТТОРІНІ. Еріка.**
З італійської
- 5. МАРТІН АНДЕРСЕН-НЕКСЕ.**
Пасажири вільних місць.
З датської
- 6. ГЕНРІХ БЕЛЛЬ. Біла ворона.**
З німецької
- 7. ГЕНРІ ЛОУСОН. Тут місце не для жінки.**
З англійської
- 8. МАРІЯ ДОМБРОВСЬКА. Сільське весілля.**
З польської
- 9. АЗІЗ НЕСІН. Листи померлого віслюка.**
З турецької
- 10. БОЖЕНА НЕМЦОВА. Дика Бара.**
З чеської
- 11. АКУТАГАВА РЮНОСКЕ. Расьомон.**
З японської

12. АННА ЗЕГЕРС. Легенда про Артеміду.
З німецької
13. ЗБІРНИК. Македонська новела.
З македонської
14. ЯНКО ЄСЕНСЬКИЙ. Жених.
З словацької
15. ІВО АНДРИЧ. Притча про візироваго слова.
З сербськохорватської
16. ЯРОСЛАВ ІВАШКЕВИЧ. Новели.
З польської
17. АЛЬБЕРТО МОРАВІА. Римські оповідання.
З італійської
18. ЛАО ШЕ. Серп місяця.
З китайської
19. ГЕНРІК СЕНКЕВИЧ. Новели.
З польської
20. МАРТТИ ЛАРНІ. Сократ у Хельсінкі.
З фінської
21. НАМ КАО. Очі.
З в'єтнамської
22. ТОМАС МАНН. Трістан.
З німецької
23. ЗБІРНИК. Сучасна норвезька новела.
З норвезької
24. ПРЕМЧАНД. Свято кохання.
З хінді
25. ЙОРДАН ЙОВКОВ. Старопланинські легенди.
З болгарської
26. МАНУЕЛ ДА ФОНСЕКА. Ангел на трапеції.
З португальської
27. ЙОРДАН РАДИЧКОВ. Пороховий буквар.
З болгарської
28. ТОМАС ГАРДІ. Новели.
З англійської
29. МАРСЕЛЬ ЕМЕ. Семимильні чоботи.
З французької
30. ВІЛЬЯМ ФОЛКНЕР. Червоне листя.
З англійської
31. ЗБІРНИК. Маски. (ФРН).
З німецької

32. РЕДЬЯРД КІПЛІНГ. Місто страшної ночі.
З англійської
33. ДЖОЙС КЕРОЛ ОУТС. Після аварії.
З англійської
34. ЕЛИН ПЕЛИН. Весняний міраж.
З болгарської
35. СТЕФАН ЦВЕЙГ. Лист незнайомої.
З німецької
36. ПУ СУНЛІН. Ченці-чудотворці.
З китайської
37. ЧЕЗАРЕ ПАВЕЗЕ. Роки.
З італійської
38. ЗБІРНИК. Оповідання письменників Індії.
*З бенгальської, хінді, урду,
пенджабської, англійської*
39. ЗБІРНИК. Оповідання письменників В'єтнаму.
З в'єтнамської
40. АНРІ ТРУАЙЯ. Зелений записник.
З французької
41. ЗБІРНИК. Сучасна датська новела.
З датської
42. НИКОЛАЙ ХАЙТОВ. Дикі оповідання.
З болгарської
43. ХУЛІО КОРТАСАР. Тємна зброя.
З іспанської
44. ЗБІРНИК. Сучасна ірландська новела.
З англійської

1 крб. 30 к.

